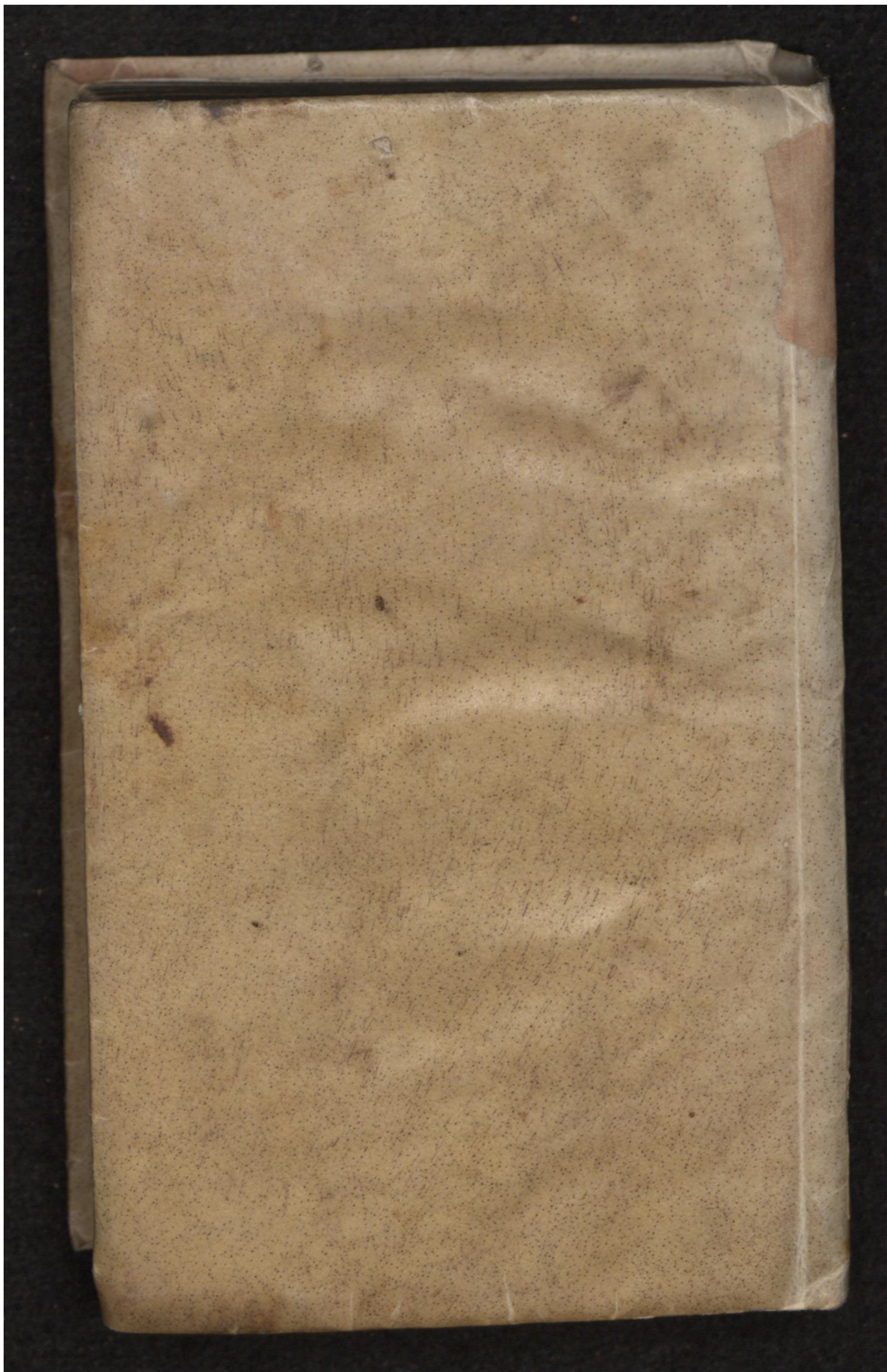

X 78

Cicerone
Philosoph
vol. II
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
III
5
12

Ex Libris Joannis Nencini
1874

M. TVLLII CICERONIS DE PHILOSOPHIA VOLVMEN SECVNDVM, IDEST,

Cum scholijs, & coniecturis Pauli Manutij de locis aliquot obscurioribus.

CORRIGENTE PAVLO MANVTIO ALDI FILIO.

VENETIIS, M. D. XLVI.

Ex

AD MARCELLVM CERVINVM, Reuerendissimum Sanctæ Crucis Cardinalem, Pauli Manutij, Aldi filij, in alterã Ciceronis philosophiæ partem præfatio.

E St genus hominum, qui ita sentiunt: philosophari, aut totum nihil esse; aut nõ eorum esse, qui rerum agendarum in studio uersantur. quorum in altero mihi uidentur, cum homines sint, bestiarum consuetudinem imitari, quæ tantum ea, quæ pedibus teruntur, quæq; adsunt, intuentur, nihil altum suspiciunt, nihil longinquum cogitant: in altero res à natura copulatas uelle seiungere. nam qui ab actione rerum philosophiam excludit, is, quantum in se ipso est, corporis & animi societatem dirimit, cum & corpus regimine animi, & animus ministerio corporis indigeat. Sed proferunt multos, quibus ignoratio philosophiæ non obstitit, quo minus ea, quæ uolebant, rectissime perficerent. quasi uero sit eadem rerum omnium natura, & quod uni aliqua in causa contigerit, id cuilibet omnibus in causis posse contingere credibile sit. naufragium facit natationis ignarus: arripit tabulam, & amplexu tenens, ad litus incolumis à fluctibus appellitur. num iccirco natandi peritiam negemus esse utilem, quòd, sine ea qui fuit, è periculo tempestatis euaserit? incidit aliquis in febrem, non curatur, & conualescit: tollemus igitur medicinam, quoniam sunt qui sine eius ope sanentur? nihil minus: nisi si ea, quæ in casu sita sunt, anteponimus ijs, quæ ratio gubernat.

quod idem de philoſophia dicendum eſt . nam ut illud demus, ſine ea multos eſſe laudem conſecutos: non & hoc dabimus, fore, ut ſine eadem conſequi omnes poſſint . non eiuſdem ſemper generis agendæ ſunt res. eſt, ubi prudentia uel mediocris abunde ſatisfaciat: eſt item, ubi mentis altior ſpeculatio requiratur . hoc extremum qui poterit, ſequitur ut & illud primum poſſit : ſed qui illud primum, non et hoc extremum. quod cum ita ſit : utrum præſtet habere, facilis eſt dijudicatio . in optione enim, & eligendi poteſtate nemo ferè eſt quin totum partibus cenſeat eſſe præferendum: propterea quòd non totum in partibus, ſed partes includuntur in toto . Ergo cum perſpicuum hoc ſit, accidere & poſſe, & ſolere, ut philoſophiæ cognitio utilitatem afferat, ignoratio detrimentum : dubium non eſt, quin ea uideatur eſſe cum rerum actione coniungenda . ſed ijdem coniungi poſſe negant: quo argumento? aiunt eas diſſimili in genere uerſari, alteram in otio, alteram in negotijs : itaque ſe non uidere, qui poſſit in utraque unus excellere . Hic ego Ceruine præſtantiſſime meam memoriam non excutiam, ut ea, quæ legerim, aut audiuerim, reminiſcar . non eſt conſilium, quæ ad illos redarguendos faciant, ueterum è ſcriptis eruere. uolo, ut exemplo tuo refellantur . Romæ uiuis, et uixiſti multos iam annos. nunquam omnino tua uirtus tam illuſtri loco latuit : ſed poſtea quàm te Paulus III. incredibili Pontifex non modo ſapientia, ſed bonitate etiam ornatus, in altiore dignitatis gradu collocatum, ſuorum omnium conſiliorum & participem, & adiutorem eſſe uoluit ; tum uero clariſſime ſeſe

ostendit lumen animi, ingeniíq; tui; ut nullus esset ho
nor tantus, qui in te collatus, non uideretur ei, qui
contulisset, magnam esse iudicij laudem allaturus. ita=
que paulo post Cardinalis factus es, & factus tanto
bonorum applausu, tantáq; lætitia, quantam in ani=
mis hominum recte sentientium summa dignitas uirtu=
ti tributa potuit excitare. quo toto tempore ualde tu
quidem fuisti, atque es etiam nunc, districtus à nego=
tijs, maximéq; ab ijs, quæ & ad sedandas Christiano=
rum principum discordias, & ad reprimendam Lu=
theranæ hæresis immanitatem pertinēt: sed te tamen
à philosophiæ studio nulla res unquam potuit diuelle=
re. sic & animo, & corpori suis cuique muneribus
apte distributis, quotidie ferè modo à cognitione ad res
agendas, modo à rebus agendis ad cognitionem tradu=
ctus, teq; ipse in hoc quasi circulo identidem reuoluens,
effecisti quod ab ijs, de quibus initio dixi, fieri posse ne=
gatur, ut & in tractandis negotijs, & in consideran=
dis rerum humanarum diuinarúmq; causis occupatus,
dispari in studio, pari tamen cum laude uerseris. ex
quo intelligitur, ab ijs, qui rerum actioni se dant, &
percipi philosophiam, & tractari posse: debere autem
ostendimus: est igitur eorum, qui aliter existimant,
sententia omnis explodenda. nos quidem & nostra stō
te commoti, & tuo exemplo impulsi, quotidie magis
philosophiam admirantes, in eius cognitione cupimus
acquiescere, ad eámq; magnis defatigati laboribus &
molestijs tanquam ad iucundissimum diuersorium pro=
peramus. quòd si peruenero, uel potius cum peruene=
ro (cur enim meam ipse cupiditatem ominibus optimis

non prosequar?) tum ego quidem multo, quàm nunc, facilius tua in me merita uel tuebor, uel etiam illustrabo. interea non sumus otiosi: utinam potius aliquanto minus occupati. prouinciam cepimus duram, atque difficilem, ueterum scriptorum libros emendare dum uolumus. omnino in hoc onere sustinendo ualde sudamus: sed animus tuarum cohortationum memoria cõfirmatus, manet in officio, manebitq́; dum id, quod instituimus, absoluatur. nunc edemus Ciceronis libros de philosophia, sanè multis à mendis, potissimum ex antiquo Bernardini Maffei, qui te maxime obseruat, iuuenis eloquentissimi, libro uindicatos. qui cum ita digesti essent, ut in duas partes tributi legerentur; cumq́; ego ex ijs partibus eam maxime uellem tibi inscriptam emittere, quæ tuæ personæ dignitatiq́; aptissima uideretur: feci, ut eam deligerem, in qua de natura deorum eleganter & acute disputatur: ut, quoniam ualde tibi pro tua ueteri erga me uolũtate, proq́; summis officijs deberi fructus industriæ meæ uidentur; ij dum ad maturitatem peruenirent, his te interim quasi floribus oblectares.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM

LIBER I.

CVm multæ res in philosophia nequaquã satis adhuc explicatæ sunt, tũ perdifficilis Brute, quod tu minime ignoras, & perobscura quæstio est de natura deorũ: quæ & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. de qua tã uariæ sunt doctissimorum hominũ, tamq; discrepantes sententiæ, ut magno argumento esse debeat, causam, idest principium philosophiæ, esse scientiam, prudenterq; Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse: quid est enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamq; indignum sapientis grauitate, atque constantia, quàm aut falsum sentire, aut, quod non satis explorate perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæstione, plerique, quod maxime uerisimile est, & quò omnes duce natura uehimur, deos esse dixerunt: dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerunt. qui uero deos esse dixerunt, tanta sunt in uarietate, ac dissensione constituti, ut eorum molestum sit annumerare sententias. nam & de figuris deorũ, & de locis, atque sedibus, & actione uitæ multa dicuntur: deq; his summa philosophorum dissensione certatur. quod uero maxime

rem, causamq; continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, an ab omni curatione, & administratione rerum uacent; an contra ab his & à principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueantur: in primis magna dissensio est: eaq; nisi dijudicatur, in summo errore necesse est homines, atque in maximarũ rerum ignoratione uersari. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. quorum si uera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? hæc enim omnia pure, ac caste tribuenda deorum numini ita sunt, si animaduertuntur ab ijs, & si est aliquid à dijs immortalibus hominum generi tributũ. sin autem dij neque possunt nos iuuare, nec uolunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animaduertunt, nec est quod ab his ad hominum uitam permanare possit: quid est, quòd ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? in specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ uirtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio uitæ sequitur, & magna cõfusio. atque haud scio, an, pietate aduersus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima uirtus iustitia tollatur. Sunt autem alij philosophi, & hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione omnem mundum administrari & regi censeant: neque uero id solum, sed etiam ab ijsdem uitæ hominum consuli, & prouideri: nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, &

tempestates, ac temporum uarietates, cœliq; mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à dijs immortalibus tribui generi humano putant, multaq;, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia sunt, ut ea ipsa dij immortales ad usum hominum fabricati penè uideantur. contra quos Carneades ita multa disseruit, ut excitaret homines non socordes ad ueri inuestigãdi cupiditatem: res enim nulla est, de qua tantopere non solum indocti, sed etiam docti dissentiant. quorum opiniones cum tam uariæ sint, tamq; inter se dissidentes: alterum fieri profecto potest, ut earum nulla; alterum certe non potest, ut plus una uera sit. qua quidem in causa & beneuolos obiurgatores placare, & inuidos uituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse pœniteat, alteri se didicisse gaudeant. nam qui admonent, amice docendi sunt: qui inimice insectantur, repellendi. multum autem fluxisse uideo de libris nostris, quos complures breui tempore edidimus, uariumq; sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium extitisset; partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium. multis etiam sensi mirabile uideri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quæ lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæq; disciplinæ, & iampridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis esse susceptum. nos autem nec subito cœpimus philosophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo studio operam, curamq; consumpsimus, &, cum minime uidebamur, tum maxime philosophabamur.

quod & orationes declarant refertæ philosophorum sententijs; & doctissimorum hominum familiaritates, quibus semper domus nostra floruit; & principes illi Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, à quibus instituti sumus. & si omnia philosophiæ præcepta referuntur ad uitam, arbitramur nos & publicis, & priuatis in rebus ea præstitisse, quæ ratio & doctrina præscripserit. sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, ut hæc tam sero literis mandaremus: nihil est, quod expedire tam facile possimus. nam cum otio langueremus, & is esset Reip. status, ut eã unius consilio, atque cura gubernari necesse esset: primũ ipsius Reip. causa philosophiam nostris hominibus explicandam putaui, magni existimans interesse ad decus, & laudem ciuitatis res tam graues, tamq; præclaras latinis etiam literis contineri. eoq; me minus instituti mei pœnitet, quòd facile sentio, quàm multorum non modo discendi, sed etiam scribendi studia commouerim: complures enim græcis institutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum ciuibus suis communicare non poterant, quòd illa, quæ à Græcis accepissent, latine dici posse difFiderent. quo in genere tantum profecisse uidemur, ut à Græcis ne uerborum quidem copia uinceremur. Hortata est etiam, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna, & graui commota iniuria. cuius si maiorem aliquam leuationem reperire potuissem, non ad hanc potissimum confugissem. ea uero ipsa nulla ratione melius frui potui, quàm si me non modo ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandã dedissem. omnes autem eius partes, atque o=

mnia membra tum facillime nascuntur, cum totæ quæstiones scribendo explicantur: est enim admirabilis quædam cõtinuatio, seriesq; rerum, ut alia ex alia nexa, et omnes inter se aptæ, colligatæq; uideantur. qui autem requirũt, quid quaque de re ipsi sentiamus, curiosius id faciunt, quàm necesse est: non enim tam auctores in disputãdo, quã rationis momẽta quærẽda sunt. quin etiã obest plerunque ijs, qui discere uolunt, auctoritas eorũ, qui se docere profitentur: desinunt enim suum iudicium adhibere: id habent ratũ, quod ab eo, quem probant, iudicatũ uident. nec uero probare soleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex ijs quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, ipse dixit. ipse autem, erat Pythagoras. tantum opinio præiudicata poterat, ut etiam sine ratione ualeret auctoritas. qui autem mirantur nos hanc potissimum disciplinam secutos, his quatuor Academicis libris satis responsum uidetur. nec uero desertarum, relictarumq; rerum patrocinium suscepimus: non enim hominũ interitu sententiæ quoque occidunt, sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio contra omnia disserendi, nullamq; rem aperte iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata à Carneade, usque ad nostram uiguit ætatem: quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Græcia intelligo. quod non Academiæ uitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. nam si singulas disciplinas percipere magnum est, quãto maius omnes? quod facere ijs necesse est, quibus propositum est, ueri reperiendi causa, & contra omnes philosophos, &

pro omnibus dicere. cuius rei tantæ, tamq; difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor; secutum esse præ me fero. nec tamẽ fieri potest, ut, qui hac ratione philosophẽtur, ij nihil habeant quod sequãtur. dictũ est hac de re alio loco diligentius: sed quia nimis indociles quidam, tardiq; sunt, admonendi uidentur sæpius: non enim sumus ij, quibus nihil uerum esse uideatur; sed ij, qui omnibus ueris falsa quædam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in ijs nulla insit certa iudicandi, & assentiendi nota. ex quo existit & illud, multa esse probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia uisum haberent quendam insignem, & illustrem, his sapientis uita regeretur. sed iam, ut omni me inuidia liberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum. quo quidem loco conuocandi omnes uidentur, qui, quæ sit earũ uera, iudicent. tum demum mihi procax Academia uidebitur, si aut consenserint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui, quid uerum sit, inuenerit. itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis:

" Prò deum, popularium omnium adolescentium
" Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidem:

non leuissima de re, ut queritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,

" Ab amico amante argentũ accipere meretrix nõ uult:

sed ut adsint, cognoscant, animaduertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cerimonijs, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, sacrificijsq; solennibus, quid de ipsis auspicijs, quibus nos præsumus, existimandum sit: hac enim omnia ad hanc de dijs im-

mortalibus quæstionem referenda sunt. profecto eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio. quod cum sæpe aliàs, tum maxime animaduerti, cum apud C. Cottam familiarem meum accurate sanè, & diligenter de dijs immortalibus disputatum sit. Nam cum ferijs Latinis ad eum ipsius rogatu, accersituq; uenissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Velleio senatore disputantem, ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant. aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. tum ut me Cotta uidit, peropportune, inquit, uenis: oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui pro tuo studio non est alienum te interesse. Atqui mihi quoque uideor, inquam, uenisse, ut dicis, opportune: tres enim trium disciplinarũ principes conuenistis: M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem, quæ in honore sunt, uacaret locus. Tum Cotta, si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad Balbum missus est, uera loquitur: nihil est, quòd Pisonem familiarem tuũ desideres: Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere uidentur, uerbis discrepare. quo de libro uelim scire Balbe quid sentias. Ego nescinquit ille. miror Antiochum, hominem in primis acutum, non uidisse, interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta à cõmodis, non nomine, sed genere toto disiungerent; & Peripateticos, qui honesta commiscerent cõmodis; ut ea inter se magnitudine, et quasi gradibus, nõ genere differrent: hæc enim est nõ

uerborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio. ue-
rum hæc aliàs. nunc quod cœpimus, ſi uidetur. Mihi
uero, inquit Cotta, uidetur. ſed ut hic, qui interue-
nit, me intuens, ne ignoret quæ res agatur, de natu-
ra agebamus deorum. quæ cum mihi uideretur perob-
ſcura, ut ſemper uideri ſolet: Epicuri ex Velleio ſciſci-
tabar ſententiam. quamobrem, inquit, Vellei, niſi mo-
leſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam uero: quã-
quam non mihi, ſed tibi hic uenit adiutor: ambo enim,
inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis.

Tum ego, quid didicerimus, Cotta uiderit: tu au-
tem nolo exiſtimes me adiutorem huic ueniſſe, ſed audi
torem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla eiuſ-
modi aſtrictum neceſſitate, ut mihi, uelim, nolim, ſit
certa quædam tuenda ſententia. Tum Velleius fidẽ-
ter ſanè, ut ſolent iſti, nihil tam uerens, quàm ne du-
bitare aliqua de re uideretur; tanquam modo ex deo-
rum concilio, & ex Epicuri intermundijs deſcendiſſet,
audite, inquit, non commentitias, futileſq; ſententias,
non opificem, ædificatoremq; mundi Platonis de Ti-
mæo deum, nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν,
quam latine licet prouidentiam dicere, neque uero mũ-
dum ipſum animo, & ſenſibus præditum, rotundum,
ardentem, uolubilem deum, portenta, & miracula
non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium,
quibus enim oculis intueri potuit ueſter Plato fabri-
cam illam tanti operis, qua conſtrui à deo, atque ædi-
ficari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta?
qui uectes? quæ machinæ? qui miniſtri tanti muneris
fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere uo

luntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? unde uero ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ formá tur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendosq; sensus? longũ est iter ad omnia. quæ talia sunt, ut optata magis, quàm inuenta uideãtur. sed illa palmaris quidem, quòd, qui non modo natum mundũ introduxerit, sed etiam manu penè factum, is eum dixerit fore sempiternũ. hunc censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? quæ est enim coagmentatio nõ dissolubilis? aut quid est, cuius principium aliquod sit, nihil sit extremum? Pronœa uero si uestra est Lucili, eadẽ requiro quæ paulo ante, ministros, machinas, omnem totius orbis designationem, atque apparatũ: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, sempiternum. ab utroque autem sciscitor, cur mundi ædificatores repente extiterint, innumerabilia ante secula dormierint. non enim, si mundus nullus erat, secula non erant. secula nunc dico, non ea, quæ dierũ noctiumq; numero annuis cursibus conficiuntur: nam fateor ea sine mundi conuersione effici non potuisse: sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circunscriptio metiebatur; spatio tamen qualis ea fuerit, intelligi non potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus esset. isto igitur tam immenso spatio quæro Balbe cur Pronœa uestra cessauerit. laborem ne fugiebat? at iste nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini diuino, cœlum, ignes, terræ, maria parerent. quid autem erat, quod con-

cupisceret deus mundum signis, et luminibus tanquam Aedilis ornare? si ut deus ipse melius habitaret: antea uidelicet tempore infinito in tenebris tanquã in gurgustio habitauerat. post autem, uarietate ne eum delectari putamus, qua cœlũ & terras exornatas uidemus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tandiu carere potuisset. An hæc, ut ferè dicitis, hominum causa à deo constituta sunt? sapientũ ne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. an stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde quid est assecutus, cum omnes stulti sint sine dubio miserrimi, maxime quòd stulti sunt? miserius enim stultitia quid possumus dicere? deinde quòd ita multa sunt incõmoda in uita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec uitare uenientia possint, nec ferre præsentia. Qui uero mundum ipsum animantem, sapientemq́; esse dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligẽtes in quam figuram cadere posset: de quo dicam paulo post. nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, & rotundũ esse uelint, quòd ea forma ullam neget esse pulchriorem Plato. at mihi uel cylindri, uel quadrati, uel coni, uel pyramidis uidetur esse formosior. Quæ uero uita attribuitur isti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit. in qua non uideo ubinam mens constans, & uita beata possit insistere: quodq́; in nostro corpore si minima ex parte significetur, molestum sit; cur hoc idem non habeatur molestum in deo? terra enim profecto,

quoniam

quoniam pars mundi est, pars est etiam dei. atqui terræ maximas regiones inhabitabiles, atque incultas uidemus, quòd pars earũ appulsu solis exarserit, pars obriguerit niue, pruinaq́; longinquo solis abscessu. quæ, si mundus est deus, quoniã partes mundi sunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda sunt. Atque hæc quidẽ uestra Lucili. qualia uero sint, ab ultimo repetam superiorum. Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsiuit, aquam dixit esse initium rerum; deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij possunt esse sine sensu & mente, cur aquæ adiunxit, si ipsa mens constare potest uacans corpore? Anaximandri autem opinio est natiuos esse deos, longis interuallis orientes, occidentesq́;, eoq́; innumerabiles esse mundos. sed nos deum nisi sempiternum intelligere qui possumus? post Anaximenes aera deum statuit, eumq́; gigni, esseq́; immensum, & infinitũ, & semper in motu: quasi aut aer sine ulla forma deus esse possit, cum præsertim deum non modo aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat; aut non omne, quod ortum sit, mortalitas consequatur. inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem, & modum mentis infinitæ ui ac ratione designari, & confici uoluit: in quo non uidit, neque motum sensui coniunctum & continentem in infinito ullum esse posse, neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. deinde si mentem istam quasi animal aliquod esse uoluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. quid autem interius mente? cingitur igitur corpore externo.

quod quoniam nō placet, aperta simplexq; mens nulla re adiuncta, quæ sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ uim & notionem uidetur. Crotoniates autem Alcmeo, qui soli, & lunæ, reliquisq; sideribus, animoq; præterea diuinitatem dedit, nō sensit sese mortalibus rebus immortalitatem dare. nam Pytaghoras, qui censuit animum esse per naturam rerum omnem intentum & commeātem, ex quo nostri animi caperentur, non uidit detractione humanorum animorum discerpi, & dilacerari deum; & cum miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram: quod fieri non potest. cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si esset deus? quomodo porrò deus iste, si nihil esset animus, aut infixus, aut infusus esset in mundo? tum Xenophanes, qui mente adiuncta omne præterea, quod esset infinitum, deum uoluit esse, de ipsa mente ita reprehenditur, ut cæteri; de infinitate autem uehementius, in qua nihil neque sentiens, neque coniunctum esse potest. nam Parmenides commentitium quiddam coronæ similitudine efficit: Stephanem appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum, quem appellat deum. in quo neque figuram diuinam, neque sensum quisquam suspicari potest. multaq; eiusdem monstra, quippe qui bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, cæteraq; generis eiusdem ad deum reuocat: quæ uel morbo, uel somno, uel obliuione, uel uetustate delentur. eademq; de sideribus. quæ reprehensa iam in alio, in hoc omittantur. Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpissime labitur. quatuor enim naturas, ex

quibus omnia constare uult, diuinas esse censet: quas et nasci, & extingui perspicuum est, & sensu omni carere. nec uero Protagoras, qui sese negat omnino de dijs habere quod liqueat, sint, non sint, quales ue sint, quidquam uidetur de natura deorum suspicari. quid Democritus, qui tum imagines, earumq; circuitus in deorum numero refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat, ac mittat, tum scientiam, intelligentiamq; nostram, non ne in maximo errore uersatur? cum idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quidquam sempiternum: non ne deum ita tollit omnino, ut nullam opinionem eius reliquã faciat? quid aer, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam dei? iam de Platonis inconstantia longum est dicere: qui in Timæo, patrem huius mundi nominari negat posse: in legum autem libris, quid sit omnino deus, inquiri oportere non censet. quod uero sine corpore ullo deum uult esse, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id quale esse possit, intelligi non potest: careat enim sensu necesse est, careat prudentia, careat uoluptate: quæ omnia unà cum deorum notione cõprehendimus. idem & in Timæo dicit, & in legibus, & mundum deum esse, & cœlum, & astra, & terram, & animos, & eos quos maiorum institutis accepimus: quæ & per se sunt falsa perspicue, & inter sese uehementer repugnantia. atque etiã Xenophon paucioribus uerbis eadem ferè peccat: facit enim in ijs, quæ à Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, formam dei quæri non oportere, eundemq; & solem, & animum deum dicere, & modo unum,

tum autem plures deos. quæ sunt iísdem in erratis ferè, quibus ea, quæ de Platone dicimus. atque etiã Antisthenes in eo libro, qui physicus inscribitur, populares deos multos, naturalem unum esse dicens, tollit uim & naturam deorum. nec multo secus Speusippus Platonem auunculum subsequens, & uim quandam dicens, qua omnia regantur, eamq; animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorum. Aristoteles quoque in tertio de philosophia libro multa turbat, à magistro Platone uno dissentiens: modo enim menti tribuit omnem diuinitatem; modo mundum ipsum deum dicit esse; modo quendam alium præficit mundo; eiq; eas partes tribuit, ut replicatione mundi quadam motũ regat, atque tueatur: tum cœli ardorem deum dicit esse, non intelligens cœlum mundi esse partem: quẽ alio loco ipse designarit deum. quo modo autem cœli diuinus ille sensus in celeritate tanta conseruari potest? ubi deinde illi tot dij, si numeramus etiam cœlum deum? cum autem sine corpore idem uult esse deum, omni illum sensu priuat, & prudentia. quo porrò modo mundus moueri potest carens corpore? aut quo modo semper se mouens esse quietus & beatus potest? nec uero eius condiscipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui sunt de natura deorum, nulla species diuina describitur: deos enim octo esset dicit; quinque eos, qui in stellis uagis nominantur; unum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cœlo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus; septimum solem adiungit, octauamq; lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. ex eadem Platonis schola Ponticus

Heraclides puerilibus fabulis refersit libros : & tamen modo mundum, tum mentem diuinam esse putat : errantibus etiam stellis diuinitatem tribuit, sensúq; deum priuat, & eius formam mutabilem esse uult : eodemq; libro rursus terram, & cœlum refert in deos . nec uero Theophrasti incōstantia ferenda est: modo enim mēti diuinum tribuit principatum , modo cœlo , tum autem signis , sideribusq; cœlestibus . nec audiendus eius auditor Strato, is qui physicus apppellatur; qui omnem uim diuinā in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi ue habeat , sed careat omni sensu, & figura . Zeno autem (ut iam ad uestros Balbe ueniam) naturalem legem diuinam esse censet , eamq; uim obtinere recta imperantem , prohibentemq; contraria . quam legem quo modo efficiat animantē , intelligere non possumus. deum autem animantem certe uolumus esse. atque hic idem alio loco æthera deum dicit, si intelligi potest nihil sentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus , neque in optatis , neque in uotis . alijs autem libris rationem quandam per omnem pertinentem naturam , ut diuinam , esse affectam putat . idem astris hoc idem tribuit, tum annis , mensibus , annorumq; mutationibus . cum uero Hesiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino usitatas, perceptasq; cognitiones deorū : neque enim Iouem, neque Iunonē, neque Vestam, neque quenquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero , sed rebus inanimatis, atque mutis per quandā significationē hæc docet tributa nomina. cuius discipuli Aristonis nō minus magno in errore sententia est : qui neque formam dei in=

telligi posse censeat, neque in dijs sensum esse dicat, dubitetq; omnino deus animans nec ne sit. Cleanthes autē, qui Zenonem audiuit unà cum eo, quem proxime nominaui, tum ipsum mundum deum dicit esse, tum totius naturæ menti, atque animo hoc nomen tribuit, tum ultimū, & altissimū, atque undique circunfusum, & extremum, omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum iudicat. idem quasi delirans in ijs libris, quos scripsit contra uoluptatem, tum fingit formam quandam, & speciem deorum, tum diuinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse diuinius. ita fit, ut deus ille, quem mente noscimus, atque in animi notione tanquā in uestigio uolumus reponere, nusquam prorsus appareat. at Perseus eiusdē Zenonis auditor eos dicit esse habitos deos, à quibus magna utilitas ad uitæ cultum esset inuenta, ipsasq; res utiles, & salutares deorum esse uocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inuenta esse deorum, sed ipsa diuina. quo quid absurdius, quàm aut res sordidas, atque deformes deorum honore afficere; aut homines iam morte deletos reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu? iam uero Chrysippus, qui Stoicorum somniorum uaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne coniectura quidem informare possimus, cum mens nostra quiduis uideatur cogitatione posse depingere: ait enim uim diuinā in ratione esse positam, & uniuersæ naturæ animo, atque mente; ipsumq; mundum deum dicit esse, & eius animi fusionem uniuersam:

tum eius ipsius principatum, qui in mente & ratione uersetur, communemq; rerum naturam uniuersa, atque omnia continentem, tum fatalem umbram, & necessitatem rerum futurarum: ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera: tum ea, quæ natura fluerent, atque manarent, ut aquam, & terram, & aera, solem, lunam, sidera, uniuersitatemq; rerum, qua omnia continerentur, atque homines etiam eos, qui immortalitatem essent consecuti. idemq; disputat, æthera esse eum, quem homines Iouem appellarent; quiq; aer per maria manaret, eum esse Neptunum; terram, eam quæ Ceres diceretur. similiq; ratione persequitur uocabula reliquorum deorum. idemq; etiam legis perpetuæ, & æternæ uim, quæ quasi dux uitæ, & magistra officiorum sit, Iouem dicit esse: eandemq; fatalem necessitatem appellat, sempiternam rerum futurarum ueritatem: quorum nihil tale est, ut in eo uis diuina inesse uideatur. & hæc quidem in primo libro de natura deorum: in secundo autem uult Orphei, Musæi, Hesiodi, Homeriq; fabellas accommodare ad ea, quæ ipse primo libro de dijs immortalibus dixerit: ut etiam ueterrimi poetæ, qui hæc ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse uideantur. quem Diogenes Babylonius consequens in eo libro, qui inscribitur de Minerua, partum Iouis, ortumq; uirginis ad physiologiam traducens disiungit à fabula. Exposui ferè non philosophorum iudicia, sed delirantium somnia: nec enim multo absurdiora sunt ea, quæ poetarum uocibus fusa, ipsa suauitate nocuerunt, qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos, feceruntq; ut eorum bella,

pugnas, prælia, uulnera uideremus, odia præterea, dissidias, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus, mortalesq; ex immortali procreatos. cum poetarum autem errore coniungere licet portenta magorum, Aegyptiorumq; in eodem genere dementiam: tum etiam uulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, ueritatis ignoratione uersantur. ea qui consideret quàm incõsulte ac temere dicantur, uenerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat: solus enim uidit primum esse deos, quòd in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura: quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id est anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari possit. cuius rationis uim atque utilitatem ex illo cœlesti Epicuri de regula, & iudicio uolumine accepimus. quod igitur fundamentum huius quæstionis est, id præclare iactum uidetis. cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatq; ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est, esse deos, quoniam insitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus. de quo autem omnium natura consentit, id uerum esse necesse est. esse igitur deos confitendum est. quod quoniam ferè constat inter omnes non philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere siue anticipatio-

nem, ut ante dixi, siue prænotionem deorum: sunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, ut Epicurus ipse πρόληψιν appellauit, quam antea nemo eo uerbo nominarat. hanc igitur habemus, ut deos beatos, & immortales putemus. quæ enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus, ut eos æternos & beatos haberemus. quod si ita est, uere exposita illa sententia est ab Epicuro; quod æternum beatumq; sit, id nec habere ipsum negotij quidquam, nec exhibere alteri; itaque neque ira, neque gratia teneri; quòd, quæ talia essent, imbecilla essent omnia. si nihil aliud quæreremus, nisi ut deos pie coleremus, & ut superstitione liberaremur, satis erat dictum: nam & præstans deorum natura hominũ pietate coleretur, cum & æterna esset, & beatissima; habet enim uenerationem iustam quidquid excellit: et metus omnis à ui atque ira deorum pulsus esset: intelligitur enim, à beata immortaliq; natura & iram & gratiam segregari: quibus remotis, nullos à superis impendere metus. sed ad hanc confirmandam opinionẽ inquirit animus & formam, & uitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet: nam à natura habemus omnes omnium gentium speciem nullam aliam, nisi humanam deorum: quæ enim alia forma occurrit unquam aut uigilanti cuiquam, aut dormienti? sed ne omnia reuocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. nam cum præstantissimam naturam, uel quia beata est, uel quia sempiterna, conuenire uideatur eandem esse pulcher-

rimam, quæ compositio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ species humana potest esse pulchrior? uos quidem Lucili soletis (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamq; diuinam, quàm sint omnia in hominis figura non modo ad usum, uerum etiam ad uenustatem apta, describere. quòd si omnium animantium formam uincit hominum figura, deus autem animans est: ea figura profecto est, quæ pulcherrima sit omnium. quoniamq; deos beatissimos esse constat, beatus autem esse sine uirtute nemo potest, nec uirtus sine ratione constare, nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura: hominis esse specie deos confitendum est. nec tamen ea species corpus est, sed quasi corpus; nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. hæc quanquã & inuenta sunt acutius, & dicta subtilius ab Epicuro, quàm ut quiuis ea possit agnoscere: tamen fretus intelligentia uestra dissero breuius, quàm causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas nõ modo ui-
* derat animo, sed etiam sic tractat, ut manu, doceat eã esse uim, & naturam deorum, ut primum non sensu, sed mente cernatur, nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, sed imaginibus similitudine, & transitione perceptis, cum infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus indiuiduis existat, & ad deos affluat, cũ maximis uoluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamq; nostram intelligentiam, capere quæ sit & beata natura, & æterna. summa uero uis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione

dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, ut omnia omnibus paribus paria respondeant: hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus, idest æquabilem tributionem. ex hac igitur illud efficitur, si mortaliũ tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: & si, quæ interimant, innumerabilia sunt, etiam ea, quæ conseruent, infinita esse debere. & quærere à nobis Balbe soletis, quæ uita deorum sit, quæq; ab ijs degatur ætas. ea uidelicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari potest: nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia, & uirtute gaudet: habet exploratum fore se semper tum in maximis, tum in æternis uoluptatibus. hunc deum rite beatum dixerimus, uestrum uero laboriosissimũ. siue enim ipse mundus deus est, quid potest esse minus quietum, quàm nullo puncto temporis intermisso uersari circum axem cœli admirabili celeritate? nisi quietum autem nihil beatum est. siue in ipso mundo deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum uicissitudines, ordinesq; conseruet, terras & maria contemplans hominum commoda, uitasq; tueatur: næ ille est implicatus molestis negotijs, & operosis. nos autem beatam uitam in animi securitate, & in omnium uacatione munerum ponimus: docuit enim nos idem qui cætera, natura effectum esse mundum, nihil opus fuisse fabrica, eamq; rem ei esse tam facilem, quàm uos negatis effici sine diuina posse solertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua

mente possit, non uidetis: ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non potestis, confugitis ad deum. cuius operam profecto non desideraretis, si immensam, & interminatã in omnes partes magnitudinem regionum uideretis: in quam se inijciens animus, & intendens, ita late, longeq; peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi uideat, in qua possit insistere. in hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum infinita uis innumerabilium uolitat atomorum: quæ interiecto inani cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehẽdentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas uos effici posse sine follibus, & incudibus non putatis. itaque imposuistis in ceruicibus nostris sempiternum dominum, quem dies, & noctes timeremus: quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum, & plenum negotij deum? hinc uobis extitit primum illa fatalis necessitas, quam εἱμαρμένην dicitis: ut quidquid accidat, id ex æterna ueritate, causarumq; continuatione fluxisse dicatis. quanti autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tanquam aniculis, & ijs quidem indoctis, fato fieri omnia uideantur? sequitur μαντικὴ uestra, quæ latine diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur superstitione, si uos audire uellemus, ut aruspices, augures, arioli, uates, & coniectores nobis essent colendi. his terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem uindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere; & pie sanćteq; colimus naturam excellentem, atque præ-

stantem. Sed elatus studio uereor ne longior fuerim. erat autem difficile rem tantam, tamq; praeclaram, inchoatam relinquere. quanquam non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quàm audiendi. Tum Cotta comiter, ut solebat, Atqui, inquit, Vellei, nisi tu aliquid dixisses, nihil sanè ex me quidem audire potuisses: mihi enim non tam facile in mentem uenire solet, quare uerum sit aliquid, quàm quare falsum. idq; cum saepe, tum cũ te audirem, paulo ante contigit. roges me, qualem deorum naturam esse ducam: nihil fortasse respõdeam. quaeras, putem ne talem esse, qualis modo à te sit exposita: nihil dicam mihi uideri minus. sed antequã aggrediar ad ea, quae à te disputata sunt, de te ipso dicam quid sentiam. saepe enim de L. Crasso, familiari tuo illo, uideor audisse, cum te togatis omnibus sine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos è Graecia cõpararet. sed quòd ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam id uberius dicere. ego autem, & si uereor laudare praesentem, iudico tamen de re obscura, atque difficili à te dictum esse dilucide; neque sententijs solum copiose, sed uerbis etiã ornatius, quàm solent uestri. Zenonem, quem Philo noster Coryphaeum appellare Epicureorum solebat; cum Athenis essem, audiebam frequenter, & quidem ipso auctore Philone; credo ut facilius iudicarem, quàm illa bene refellerentur; cum à principe Epicureorum accepissem, quemadmodum dicerentur. non igitur ille, ut plerique, sed isto modo, ut tu, distincte, grauiter, ornate. sed quod in illo mihi usu saepe uenit, idẽ modo, cũ te audirem, acciderat, ut moleste ferrem tantum inge-

nium (bona uenia me audies) in tam leues, ne dicam in tã ineptas, ſententias incidiſſe. nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius : ut enim modo dixi, omnibus ferè in rebus, & maxime in phyſicis, quid non ſit, citius, quàm quid ſit, dixerim . roges me, quid, aut qualis ſit deus : auctore utar Simonide: de quo cum quæſiuiſſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulauit: cum idem ex eo poſtridie quæreret, biduum petiuit: cum ſæpius duplicaret numerum dierũ, admiranſq; Hiero quæreret cur ita faceret, quia quanto, inquit, diutius conſidero, tanto mihi res uidetur obſcurior. ſed Simonidem arbitror (nõ enim poeta ſolum ſuauis, uerum etiam cæteroqui doctus ſapienſq; traditur) quia multa uenirent in mentem acuta, atque ſubtilia, dubitantem quid eorum eſſet ueriſſimum, deſperaſſe omnem ueritatem. Epicurus uero tuus (nam cum illo malo diſſerere, quàm tecum) quid dicit, quod non modo philoſophia dignum eſſet, ſed etiam mediocri prudentia ? quæritur primum in ea quæſtione, quæ eſt de natura deorum, ſint ne dij, nec ne ſint . difficile eſt negare: credo, ſi in concione quæratur: ſed in huiuſcemodi ſermone, & conſeſſu, facillimum . itaque ego ipſe Pontifex, qui cerimonias, religioneſq; publicas ſanctiſſime tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi non opinione ſolum, ſed etiam ad ueritatem planè uelim: multa enim occurrunt, quæ cõturbent, ut interdũ nulli eſſe uideantur. ſed uide, quàm tecum agam liberaliter . quæ communia ſunt uobis cũ cæteris philoſophis, non attingam, ut hoc ipſum : placet enim omnibus ferè, mihiq; ipſi in primis, deos eſſe : ita-

que non pugno: rationem tamen eam, quæ à te affertur, non satis firmam puto. quod enim omnium gentium, generumq; hominibus ita uideretur, id satis magnum esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur. quod cum leue per se, tum etiam falsum est. primũ enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? equidem arbitror, multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit. quid? Dyagoras, Atheos qui dictus est, posteáq; Theodorus, nonne aperte deorum naturam sustulerunt? nam Abderites quidẽ Protagoras, cuius à te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis uel maximus, cum in principio libri sui sic posuisset, de dijs neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere, Atheniensium iussu urbe atque agro est exterminatus, libriq; eius in concione combusti. ex quo equidem existimo tardiores ad hanc sententiã profitendam multos esse factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidẽ effugere potuisset. quid de sacrilegis, quid de impijs, periurisq; dicemus?

„ –Tubulus si Lucius unquam,
„ Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,–

ut ait Lucilius, putasset esse deos, tam periurus, aut tam impius fuisset? nõ est igitur tam explorata ista ratio ad id, quod uultis, confirmandum, quàm uidetur. sed quia commune est hoc argumentum aliorum etiam philosophorum, omittã hoc tempore, ad uestra propria uenire malo. concedo esse deos: doce me igitur, unde sint, ubi sint, quales sint corpore, animo, uita. hæc enim scire desidero. abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. hinc quodcunque in solũ uenit, ut dicitur, effingis, atque

efficis. quæ primũ nullæ ſunt: nihil enim eſt, quod uacet corpore: corporibus autem omnis obſidetur locus: ita nullum inane, nihil eſſe indiuiduũ poteſt. hæc ego nunc phyſicorum oracla fundo: uera an falſa, neſcio; ſed ueri tamen ſimiliora, quàm ueſtra: iſta enim flagitia Democriti, ſiue etiam ante Leucippi, eſſe corpuſcula quædam leuia, alia aſpera, rotunda alia, partim angulata, curuata quædam, & quaſi adunca; ex his effectum eſſe cœlum, atque terras, nulla cogente natura, ſed concurſu quodã fortuito: hanc tu opinionem C. Vellei uſque ad hanc ætatem perduxiſti, priusq; te quis de omni uitæ ſtatu, quã de iſta auctoritate deiecerit: ante enim iudicaſti Epicureum te eſſe oportere, quàm iſta cognouiſti. ita neceſſe fuit aut hæc flagitia animo concipere, aut ſuſceptæ philoſophiæ nomen amittere. quid enim mereas, ut Epicureus eſſe deſinas? nihil equidem, inquis, ut rationem uitæ beatæ, ueritatemq; deſeram. ita igitur eſt ueritas? nam de uita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidẽ eſſe cenſes, niſi planè otio langueat. ſed ubi eſt ueritas? in mundis credo innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, alijs naſcentibus, alijs cadentibus; an in indiuiduis corpuſculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? ſed oblitus liberalitatis meæ, qua tecũ paulo ante uti cœperam, plura complector. concedam igitur ex indiuiduis conſtare omnia: quid ad rem? deorũ enim natura quæritur. ſint ſane ex atomis. non igitur æterni. quod enim ex atomis ſit, id natũ aliquando ſit. ſi natum, nulli dij ante quàm nati. & ſi ortus eſt deorũ, interitus ſit neceſſe eſt, ut tu paulo ante de Platonis

mundo disputabas. ubi igitur illud uestrum beatum, & æternum? quibus duobus uerbis significatis deum. quod cum efficere uultis, in dumeta correpitis: ita enim dicebas, non corpus esse in deo, sed quasi corpus; nec sanguinem, sed quasi sanguinem. hoc persæpe facitis, ut, cum aliquid non uerisimile dicatis, & effugere reprehensionem uelitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit id ipsum, de quo ambigebatur, concedere, quàm tam impudenter resistere. uelut Epicurus, cum uideret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset earum motus certus, & necessarius, inuenit quo modo necessitaté effugeret; quod uidelicet Democritum fugerat: ait atomum, cum pondere & grauitate directo deorsum feratur, declinare paululum. hoc dicere turpius est, quàm illud, quod uult, non posse defendere. idem facit contra dialecticos. à quibus cum traditum sit, in omnibus disiunctionibus, in quibus aut etiam, aut nō, poneretur, alterutrum uerum esse: pertimuit, ne, si concessum esset huiusmodi aliquid, aut uiuet cras, aut non uiuet Epicurus, alterutrum fieret necessariū: totum hoc aut etiam, aut nō, negauit esse necessarium. quo quid dici potest obtusius? urgebat Arcesilas Zenonem, cum ipse omnia falsa diceret, quæ sensibus uiderentur: Zeno autem non nulla uisa esse falsa, non omnia. timuit Epicurus, ne, si unū uisum esset falsum, nullum esset uerum: omnes sensus ueri nuncios dixit esse: nihil horum, nisi callide: grauiorem enim plagam accipiebat, ut leuiorem repelleret. idem facit in natura deorū: dum indiuiduorum

corporum concretionem fugit, ne interitus & dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tãquam corpus; nec sanguinem, sed tanquam sanguinem. mirabile uidetur, quòd non rideat aruspex, cum aruspicem uiderit: hoc mirabilius, quòd uos inter uos risum tenere possitis. non est corpus, sed quasi corpus. hoc intelligerem quale esset, si id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum: ne tu quidem Vellei: sed non uis fateri: ista enim à uobis quasi dictata reddũtur: quæ Epicurus oscitans hallucinatus est, cum quidẽ gloriaretur, ut uidemus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. quod & nõ prædicanti tam facile quidem credam, sicut mali ædificij domino glorianti se architectum nõ habuisse: nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem uirum dij immortales: & sunt qui putant audiuisse, ipse non uult: credo plus nemini. Pamphilum quendam Platonis auditorem ait à se Sami auditum: ibi enim adolescẽs habitabat cum patre et fratribus, quòd in eam pater eius Neocles agripeta uenerat. sed cum agellus eum non satis aleret, ut opinor, ludi magister fuit. sed hunc Platonicũ mirifice contemnit Epicurus. ita metuit, ne quid unquam didicisse uideatur. in Nausiphane Democriteo tenetur. quem cũ à se nõ neget auditum, uexat tamen omnibus contumelijs. atqui si hæc Democritea nõ audisset, quid audierat? quid est in physicis Epicuri nõ à Democrito? nã etsi quædam cõmutauit, ut quod paulo ante de inclinatione atomorũ dixi: tamen pleraque

dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemq; mundorum, eorum ortus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur. nunc istuc quasi corpus, & quasi sanguinem, quid intelligis? ego enim scire te ista melius quàm me, non fateor solum, sed etiam facile patior. cum quidem semel dicta sunt, quid est quod Velleius intelligere possit, Cotta nõ possit? itaque corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Nec tu me cælas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consulto dicis occulte, tãquam Eraclitus: sed, quod inter nos liceat, ne tu quidem intelligis. illud uideo pugnare te, species ut quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminẽtis, sitq; pura, leuis, perlucida. dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non est, sed simile corpori: nec ille fusus, et candore mixtus rubor sanguis est, sed quædã sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerũ esse. fac id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum: cedò mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. non deest hoc loco copia rationum, quibus docere uelitis humanas esse formas deorũ: primum, quòd ita sit informatum, anticipatumq; mentibus nostris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoque esse pulcherrima debeat, nec esse humana ullam pulchriorem. tertiam rationem affertis, quòd nulla in alia figura domicilium mentis esse possit. primum igitur quidque cõ=

ſideremus quale ſit. arripere enim mihi uidemini quaſi
ueſtro iure rem nullo modo probabilē. quis tam cæcus
in contemplandis rebus unquam fuit, ut non uideret
ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quo=
dam ſapientum, quo facilius animos imperitorum ad
deorum cultum à uitæ prauitate conuerterent; aut ſu
perſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ uenerantes, deos
ipſos ſe adire crederent? auxerunt autem hæc eadem
poetæ, pictores, opifices. erat autem non facile agen=
tes aliquid & molientes deos in aliarū formarum imi=
tatione ſeruare. acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quòd
homini homine nihil pulchrius uideatur. ſed tu hoc
phyſice non uides, quàm blanda conciliatrix, & quaſi
ſui ſit lena natura. an putas ullam eſſe terra mariq;
beluam, quæ non ſui generis belua maxime delecte=
tur? quod ni ita eſſet, cur non geſtiret taurus equæ
contrectatione, equus uaccæ? an tu aquilam, aut leo-
nem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram
ſuæ? quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini na
tura præſcripſit, ut nihil pulchrius quàm hominem
putaret, eam eſſe cauſam, cur deos hominum ſimiles
putaremus? quid cenſes, ſi ratio eſſet in beluis, non ſuo
quaſque generi plurimum tributuras fuiſſe? at meher=
cle ego (dicam enim ut ſentio) quamuis amem ipſe
me, tamen nō audeo dicere pulchriorem eſſe me, quàm
ille fuit taurus, qui uexit Europam. non enim hoc lo=
co de ingenijs, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpe=
cie, figuráq; quæritur. quòd ſi fingere nobis, & iun=
gere formas uelimus, qualis ille maritimus Triton pin
gitur, natantibus inuehens beluis, adiunctis humano

corpori, nolis esse? difficili in loco uersor. est enim uis tanta naturæ, ut homo nemo uelit nisi hominis similis esse. & quidem formica formicæ. sed tamen cuius hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cũ essem, è gregibus epheborum uix singuli reperiebantur. uideo, quid arriseris: sed ita tamen res se habet. deinde nobis, qui, concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam uitia sæpe iucunda sunt. næuus in articulo pueri delectat Alcæum. at est corporis macula næuus. illi tamen hoc lumen uidebatur. Q. Catulus, huius collegæ & familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est eius.

» Constiteram exorientem auroram forte salutans,
» Cum subito à læua Roscius exoritur.
» Pace mihi liceat cœlestes dicere uestra,
» Mortalis uisus pulchrior esse deo.

huic pulchrior deo? at erat, sicut hodie est, peruersissimis oculis. quid refert? si hoc ipsum salsum & uenustum illi uidebatur. redeo ad deos: ecquos si nõ tam strabones, at petulos esse arbitramur? ecquos næuum habere? ecquos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id uobis. num etiam est una omnium facies? nam si plures, aliam esse alia pulchriorem necesse est. igitur aliquis non pulcherrimus deus. si una omnium facies est, florere in cœlo Academiã necesse est. si enim nihil inter deum, & deum differt: nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio. quid, si etiam Vellei falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de deo cogi=

tantibus speciem nisi hominis occurrere: tamen ne ista tam absurda defendes? nobis fortasse si occurrit ut dicis: Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos ea facie nouimus, qua pictores, fictoresq; uoluerunt; neque solum facie, sed etiam ornatu, ætate, atque uestitu: at non Aegyptij, nec Syri, nec ferè cuncta barbaries: firmiores enim ui deas apud eos opiniones esse de bestijs quibusdã, quàm apud nos de sanctissimis templis, & simulacris deorũ. etenim fana multa expoliata, & simulacra deorũ de locis sanctissimis ablata uidemus à nostris: at uero nefando quidem auditum est, crocodilum, aut ibim, aut felem uiolatum ab Aegypto. quid igitur censes? Apim illum sanctum Aegyptiorum bouem, non ne deum uideri Aegyptijs? tam hercle, quàm tibi illam nostram Sospitam, quam tu nunquam ne in somnis quidem uides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. at non est talis Argiua, nec Romana Iuno. ergo alia species Iunonis Argiuis, alia Latinis. & quidẽ alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Iouis. non pudet igitur physicum, id est speculatorem, uenatoremq; naturæ, ab animis consuetudine imbutis petere testimonium ueritatis? isto enim modo dicere licebit Iouem semper barbatum, Apollinem semper imberbem, cæsios oculos Mineruæ, cæruleos esse Neptuni. & quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo stante, atque uestito leuiter apparet claudicatio non deformis. claudũ igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano sic accepimus. Age et his uocabulis deos esse facimus, qbus à nobis no=

minãtur. at primum quot hominũ linguæ, tot nomina deorũ. nõ enim, ut tu Velleius quocunque ueneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. deinde nominũ nõ magnus numerus ne in Põtificijs quidem nostris, deorũ autèm innumerabilis. an sine nominibus sunt? istud quidem ita uobis dicere necesse est. quid enim attinet, cum una facies sit, plura esse nomina? quàm bellum erat Vellei, confiteri potius nescire quod nescires, quàm ista effutientem nauseare, atque ipsum sibi displicere. an tu mei similem putas esse, aut tui deũ? profecto nõ putas. quid ergo? solem dicam, aut lunã, aut cœlum deũ? ergo etiam beatum. quibus fruentem uoluptatibus? & sapientem. qui potest esse in eiusmodi trũco sapientia? hæc uestra sunt. si igitur nec humano uisu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi persuasum est: quid dubitas negare deos esse? non audes. sapienter id quidem. etsi hoc loco non populum metuis, sed ipsos deos. noui ego Epicureos omnia sigilla numerantes: quanquam uideo nõ nullis uideri, Epicurũ, ne in offensionem Atheniensium caderet, uerbis reliquisse deos, re sustulisse. itaque in illis selectis eius, breuibusq; sententijs, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima sententia est: Quod beatum & immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium. In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, quod ille inscitia planè loquendi fecerit, fecisse consulto. de homine minime uafro male existimant. dubium est enim, utrũ aliquid dicat iste beatum & immortale, an, si quod sit beatũ, id esse immortale. non animaduertunt, hic eum ambigue lo=

cutum esse, sed multis alijs locis & illum, & Metro=
dorum tam aperte, quàm paulo ante te. ille uero deos
esse putat: nec quenquam uidi, qui magis ea, quæ ti=
menda esse negaret, timeret, mortem dico & deos. qui=
bus mediocres homines non ita ualde mouentur, his ille
clamat omnium mortalium mentes esse perterritas. tot
milia latrocinantur morte proposita. alij omnia, quæ
possunt, fana compilant. credo, aut illos mortis timor
terret, aut hos religionis. sed quoniã non audes (iam
enim cum ipso Epicuro loquar) negare esse deos, quid
est quod te impediat aut solem, aut lunam, aut mun=
dum, aut mentem aliquam sempiternam in deorũ na=
tura ponere? nunquam uidi, inquis, animam rationis
consilijq; participem in ulla alia, nisi humana figura.
quid? solis nunquidnam, aut lunæ, aut quinque erran
tium siderum simile uidisti? sol duabus unius orbis ul=
timis partibus definiens motum, cursus annuos cõficit.
huius hanc illustrationem eiusdem incensa radijs men=
struo spatio luna complet. quinque autem stellæ eun=
dem orbem tenentes, aliæ propius à terris, aliæ remo=
tius, ab ijsdem principijs, disparibus temporibus eadem
spatia conficiunt. nunquid tale Epicure uidisti? ne sit
igitur sol, ne luna, ne stellæ: quoniam nihil esse po=
test, nisi quod attigimus, aut uidimus. quid? deum
ipsum num ne uidisti? cur igitur credis esse? tollamus
ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut noua ratio af
fert. ita sit, ut mediterranei mare esse non credant.
quæ sunt tantæ animi angustiæ; ut, si Seriphi natus es
ses, nec unquam egressus ex insula, in qua lepusculos,
uulpeculasq; sæpe uidisses, non crederes leones, & pan=

theras esse, cum tibi, quales essent, diceretur? si uero de elephanto quis diceret, etiam irrideri te putares? Et tu quidem Vellei non uestro more, sed dialecticorum, quæ funditus gens uestra non nouit, argumenti sententiam conclusisti: beatos esse deos sumpsisti. cõcedimus. beatum autem sine uirtute neminem esse posse, id quoque damus, & libenter quidem. uirtutẽ autem sine ratione constare non posse, conueniat id quoque necesse est. adiungis, nec rationem esse nisi in hominis figura. quẽ tibi hoc daturũ putas? si enim ita esset, quid opus erat te gradatim istuc peruenire? quid autem est istuc gradatim? sumpsisses tuo iure. nã à beatis ad uirtutem, à uirtute ad rationẽ uideo te uenisse gradibus: à ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare istuc quidem est, nõ descendere. nec uero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum similes dicere, quàm homines deorũ. quæres, quid intersit. si enim hoc illi simile sit, esse illud huic uideo. sed hoc dico, nõ ab hominibus formæ figuram peruenisse ad deos: dij enim semper fuerunt, & nati nunquã sunt, si quidẽ æterni sunt futuri. at homines nati: ante igitur humana forma, quàm homines, ea qua erant forma dij immortales.. nõ ergo illorum humana forma, sed nostra diuina dicenda est. uerũ hoc quidem, ut uoletis. illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna: nihil enim in rerũ natura ratione factum esse uultis. sed tamẽ quis iste tantus casus, unde tam felix concursus atomorum, ut repente homines deorum forma nascerentur? semina deorũ decidisse de cœlo in terras putamus, et sic homines patrũ similes extitisse? uellem diceretis: deorum cognationẽ

agnoscerem non inuitus. nihil tale dicitis: sed casu esse factum, ut deorum similes essemus. & nunc argumenta quærenda sunt, quibus hoc refellatur? utinam tã facile uera inuenire possem, quàm falsa conuincere. etenim enumerasti memoriter, & copiose, ut mihi quidem admirari liberet in homine esse Romano tantam scientiam, usque à Thalete Milesio de natura deorum philosophorum sententias. omnes ne tibi illi delirare uisi sunt, qui sine manibus & pedibus constare deũ posse decreuerunt? nec hoc quidem uos mouet considerantes quæ sit utilitas, quæq; opportunitas in homine membrorum, ut iudicetis membris humanis deos nõ egere? quid enim pedibus opus est sine ingressu? quid manibus, si nihil comprehendatur? quid reliqua descriptione omnium corporis partium? in qua nihil inane, nihil sine causa, nihil superuacaneum est. itaque nulla ars imitari solertiam naturæ potest. habebit igitur linguã deus, & non loquetur; dentes, palatum, fauces nullum ad usum: quæq; procreationis causa natura corpori affinxit, ea frustra habebit deus: nec externa magis, quàm interiora. cor, pulmones, iecur, cæteraq;, detracta utilitate, quid habent uenustatis? quandoquidem hæc esse in deo propter pulchritudinem uultis. istis ne fidentes somnijs non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemq; dixerunt, sed meretricula etiam Leontium cõtra Theophrastum scribere ausa sit? scito quidem illa sermone, & Attico. sed cum tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ, etiam soletis queri? Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albutium? nam Phædro nihil ele=

gantius, nihil humanius. sed stomachabatur senex, si= quid asperius dixeram: cum Epicurus cõtumeliosissi= me Aristotelem uexarit, Phædoni Socratico turpissi= me maledixerit, Metrodori sodalis sui fratrẽ Timocra= tem, quia nescio quid in philosophia dissentiret, totis uo luminibus conciderit, in Democritum ipsum, quem secu tus est, fuerit ingratus, Nausiphanem magistrum suũ, à quo nihil didicerat, tam male acceperit. Zeno qui= dem non eos solũ, qui tum erant, Apollodorum, Syllũ, cæterosq; figebat maledictis, sed Socratem ipsum, paren tem philosophiæ, latino uerbo utens, scurram Atticum fuisse dicebat, Chrysippum nunquam nisi Chesippũ uo cabat. tu ipse paulo ante, cum tanquam senatum phi= losophorum citares, summos uiros desipere, delirare, de= mentes esse dicebas. quorum si nemo uerũ uidit de na= tura deorum, uerendum est ne nulla sit omnino. nam ista, quæ uos dicitis, sunt tota cõmentitia, uix digna lucubratione anicularum. non .n. sentitis, q̃ multa uobis suscipienda sint, si impetraueritis, ut concedamus eandem esse hominum & deorum figuram. omnis cul tus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini; ingressus, cursus, accubatio, inclinatio, sessio, comprehensio, ad extremum etiam ser mo, & oratio. Nam quòd & mares deos, & fœminas esse dicitis, quid sequatur uidetis. equidem mirari satis non possum, unde ad istas opiniones uester ille princeps uenerit. sed clamare non desinitis, retinendũ hoc esse, deus ut beatus immortalisq; sit. quid autem obstat, quo minus sit beatus, si non sit bipes? aut ista siue beatitas, siue beatitudo dicenda est (utrũque omnino durũ, sed

usu mollienda nobis uerba sunt) uerum ea, quæcunque est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membrisq; corporis uacuam, cadere non potest? nihil aliud dicis, nisi, nũquam uidi solem, aut mũdum beatum. quid? mundũ præter hunc unquã ne uidisti? negabis. cur igitur nõ sexcenta millia esse mundorum, sed innumerabilia ausus es dicere? ratio docuit. ergo hoc te ratio nõ docebit, cũ præstantissima natura quæratur, eáq; beata, et æterna, quæ sola in diuina natura sunt, ut immortalitate uincamur ab ea natura, sic animi præstãtia uinci; atque ut animi, item corporis? cur igitur, cũ cæteris rebus inferiores simus, forma pares sumus? ad similitudinem enim deo propius accedebat humana uirtus, q̃ figura. an quidquã tam puerile dici potest (ut eũdem locum diutius urgeam) quàm si ea genera beluarum, quæ in rubro mari India'ue gignantur, nulla esse dicamus? atqui ne curiosissimi quidem homines exquirẽdo audire tam multa possunt, quàm sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus existunt. quæ negemus esse, quia nunquam uidimus. Ipsa uero quàm nihil ad rem pertinet, quæ uos delectat maxime, similitudo? quid? canis non ne similis lupo? atque, ut Ennius,

" Simia quàm similis turpissima bestia nobis?

at mores in utroque dispares. elephanto beluarum nulla prudẽtior. at figura quæ uastior? de bestijs loquor. quid? inter ipsos homines nõ ne et simillimis formis dispares mores, & moribus figura dissimilis? etenim si semel Vellei suscipimus genus hoc argumenti, attende quò serpat. tu enim sumebas, nisi in hominis figura ra

tionem inesse non posse. sumet alius, nisi in terrestri; nisi in eo, qui natus sit; nisi in eo, qui adoleuerit; nisi in eo, qui didicerit; nisi in eo, qui ex animo constet, & corpore caduco, & infirmo; postremo nisi in homine, atque mortali. quòd si in omnibus his rebus obsistis, quid est, quòd te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adiunctis, in homine rationem esse, et mentem uidebas. quibus detractis, deum tamen nosse te dicis, modo lineamenta maneant. hoc est non considerare, sed quasi sortiri quid loquare. nisi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, sed etiam in arbore, quidquid superuacaneũ sit, aut usum non habeat, obstare. quàm molestum est uno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec usum alium quinque desiderant. tuus autem deus non digito uno redũdat, sed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, fœminibus, cruribus. si ut immortalis sit, quid hæc ad uitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur: hæc enim sunt domicilia uitæ. oris quidem habitus ad uitæ firmitatem nihil pertinet. at eos uituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipsum mundum, cum eius membra, cœlum, terras, maria, cumq; horum insignia solem, lunam, stellasq; uidissent, cumq; temporũ mutationes, maturitates, uicissitudinesq; cognouissent, suspicati essent aliquam excellentem esse, præstãtemq; naturã, quæ hæc fecisset, moueret, regeret, gubernaret. qui, etiam si aberrant à coniectura, uideo tamen quid sequantur. tu quod opus tandem magnum, & egregiũ habes, quod effectum diuina

mente uideatur, ex quo esse deos suspicere? habeo, inquis, in animo insitam informationem quandam dei. & barbati quidē Iouis, galeatæ Mineruæ. nū igitur tales putas? quanto melius hæc uulgus imperitorum: qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum: dant enim arcum, sagittas, hastā, clypeum, fuscinam, fulmen: & si, actiones quæ sint deorum, non uident, nihil agentem tamen deum nō queunt cogitare. ipsi, qui irridentur, Aegyptij nullā beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecrauerunt. Ibes maximam uim serpentium conficiunt, cum sint aues excelsæ, cruribus rigidis, corneo proceroq; rostro: auertunt pestem ab Aegypto, cū uolucres angues ex uastitate Libyæ uento Africo inuectas interficiunt, atque consumunt. ex quo fit, ut illæ nec morsu uiuæ noceant, nec odore mortuæ. possum de Ichneumonum utilitate, de Crocodilorum, de Felium dicere: sed nolo esse longus. ita concludam tamen, beluas à barbaris propter beneficium consecratas, uestrorum deorum non modo beneficium nullum extare, sed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotij. profecto Epicurus, quasi pueri delicati, nihil cessatione melius existimat. at ipsi tamen pueri, etiam cum cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum sic feriatum uolumus cessatione torpere, ut, si se commouerit, uereamur, ne beatus esse non possit. hæc oratio non modo deos spoliat motu, et actione diuina, sed etiam homines inertes efficit, si quidem agēs aliquid ne deus quidem esse beatus potest. uerum sit sanè, ut uultis, deus effigies hominis, & imago: quod eius est do=

miciliũ? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio uitæ? quibus rebus, id quod uultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis oportet, & fruatur, qui beatus futurus eſt. nam locus quidem iis etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hác inundet aqua, ſuperior aer, ignibus altiſſima ora red datur. beſtiarum autem terrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites, in utraque ſede uiuentes: ſunt quædam etiam, quæ igne naſci putentur, appareantq; in ardentibus fornacibus ſæpe uolitantes. quæro igitur, ueſter deus primũ ubi habitet: deinde quæ cauſa eum loco moueat; ſi modo mouetur aliquando: poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accõmodatum; deus quid appetat; ad quam denique rem motu mentis, ac rationis utatur: poſtremo, quo modo beatus ſit, quo modo æternus. quidquid enim horum attigeris, ulcus eſt. ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. ſic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu, nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque eandẽ ad numerũ permanere, eamq; eſſe eius uiſionem, ut ſimilitudine & tranſitione cernatur, neque deficiat unquã ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio; ex eoq; fieri, ut in hæc intenta mens noſtra beatã illam naturam, et ſempiternam putet. hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nam ſi tantum modo ad cogitationem ualent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam: quid intereſt, utrum de Hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem confirmationem animi cæteri philoſophi motum inanem uocãt: uos

autem aduentum in animos, & introitum imaginum dicitis. ut igitur Ti. Gracchum cum uideor cōcionantem in Capitolio uidere, de M. Octauio deferentē sitellam, tum eum motum animi dico esse inanem; tu autem & Gracchi & Octauij imagines remanere, quæ, in Capitolium cum peruenerint, tum ad animum meū referantur: hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellātur animi, ex quo esse beati atque æterni intelligantur. fac imagines esse, quibus pulsentur animi: species duntaxat obijcitur quædam. num etiam cur beata sit, cur æterna? quæ autē istæ imagines uestræ, aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. sed & ille reprehēsus à multis est, nec uos exitum reperitis, totáq; res uacillat, & claudicat. nam quid est, quod minus probari possit, quàm omnium in me incidere imagines? Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? quo modo illi ergo? et quorum imagines? Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse, et hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiusdam fuisse Cercopis. at Orpheus, id est imago eius, ut uos uultis, in animum meum sæpe incurrit. quid, quod eiusdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimeræ? quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquā uidimus? quid, quod, simul ac mihi collibitum est, præsto est imago? quid, quod etiam ad dormientē ueniunt inuocatæ? tota res Vellei nugatoria est: uos autem non modo oculis imagines, sed etiā animis inculcatis: tanta est impunitas garriendi. at quàm licenter?

center ? fluentium frequenter tranſitio fit uiſionum, ut è multis una uideatur. puderet me dicere non intellige re, ſi uos ipſi intelligeretis, qui iſta defenditis. quo mo= do enim probas, cōtinenter imagines ferri? aut, ſi con= tinenter, quo modo æternæ? innumerabilitas, inquis, ſuppeditat atomorum. num eadem ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempiterna? cōfugis ad æquilibritatem: ſic enim ἰσονομίαν, ſi placet, appellemus: & ais, quo- niam ſit natura mortalis, immortalem etiam eſſe opor tere. iſto modo, quoniā homines mortales ſunt, ſint ali= qui immortales: et quoniā naſcuntur in terra, naſcan tur & in aqua: et quia ſunt quæ interimāt, ſint quæ conſeruent. ſint ſanè: ſed ea cōſeruent, quæ ſunt. deos iſtos eſſe non ſentio. omnis tamen iſta rerum effigies ex indiuiduis quo modo corporibus oritur? quæ etiam ſi eſſent, quæ nulla ſunt; pellere ſe ipſa et agitari inter ſe concurſu fortaſſe poſſent; formare, figurare, colorare, animare non poſſent. nullo igitur modo immortalem deum efficitis. Videamus nunc de beato. ſine uirtu= te certe nullo modo. uirtus autem actuoſa, & deus ue= ſter nihil agens: expers uirtutis igitur: ita ne beatus quidem. quæ ergo uita? ſuppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interuentu. quorum tandem bonorū? uoluptatum. credo: nempe ad corpus pertinentium: nullam enim nouiſtis niſi profectam à corpore, & re= deuntem ad corpus animi uoluptatem. non arbitror te Vellei ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri uocum, quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum bonum, quod ſit ſeiun= ctum à delicatis, & obſcœnis uoluptatibus: quas qui=

dem nō erubescens persequitur omnes nominatim. quē cibū igitur, aut quas potiones, aut quas uocum & florum uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas uoluptatibus? at poetæ quidem nectar, ambrosiam epulas comparant, & aut Iuuentatem, aut Ganymedem pocula ministrātem. tu autē Epicure quid facies? neque enim, unde habeat ista deus tuus, uideo, nec quo modo utatur. locupletior igitur hominum natura ad beate uiuendū est, quàm deorum, quòd pluribus generibus fruitur uoluptatum. At has leuiores ducis uoluptates, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc uerbū) sensibus adhibetur. Quousque ludis? nā Philo noster ferre non poterat aspernari Epicureos molles et delicatas uoluptates: summa enim memoria pronūciabat plurimas Epicuri sententias ijs ipsis uerbis, quibus erant scriptæ: Metrodori uero, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat: accusat enim Timocratem fratrem suum Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam uitam pertineant, uentre metiri: neque id semel dicit, sed sæpius. annuere te uideo: nota enim tibi sunt. proferrem libros, si negares. neque nunc reprehendo, quòd ad uoluptatem omnia referantur: alia est ea quæstio: sed doceo, deos uestros esse uoluptatis expertes: ita uestro iudicio ne beatos quidē. at dolore uacant. satin est id ad illam abundātem bonis, uitam beatissimam? cogitant, inquis, assidue beatos esse se: habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. comprehende igitur animo, et propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, nisi, mihi pulchre est, & ego beatus sum, cogitantē. nec tamē uideo,

quo modo uideatur iste deus beatus, cũ sine ulla intermissione pulsetur, agiteturq́; incursione atomorum sempiterna, cumq́; ex ipso imagines semper affluãt. ita nec beatus est uester deus, nec æternus. At etiam de sanctitate, de pietate aduersus deos, libros scripsit Epicurus. at quo modo in his loquitur? ut Coruncanũ, aut Scæuolam Pontifices maximos te audire dicas; non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus, deorũ immortalium templa & aras euerterit. quid est enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dij non modo homines non colãt, sed omnino nihil curent, nihil agant? at est eorum eximia quædam præstansq́; natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. an quidquam eximium potest esse in ea natura, quæ sua uoluptate lætans, nihil nec actura sit unquã, neque agat, neque egerit? quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? est enim pietas, iustitia aduersum deos: cum quibus quid potest nobis esse iuris, cum homini nulla cum deo sit cõmunitas? sanctitas autem, est scientia colendorũ deorum: qui quamobrem colendi sunt, non intelligo, nullo nec accepto ab ijs, nec sperato bono. quid est autem, quòd eos ueneremur propter admirationem eius naturæ, in qua egregium nihil uidemus? Nam superstitione, quod gloriari soletis, facile est liberari, cum sustuleris omnem uim deorum. nisi forte Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos esse negabant, censes superstitiosos esse potuisse. ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec esse deos, nec non esse. horum

enim ſententiæ omnium non modo ſuperſtitionem tol=
lunt, in qua ineſt timor inanis deorum, ſed etiam reli=
gionem, quæ deorum cultu pio continetur. quid? ij,
qui dixerunt totam de dijs immortalibus opinionem fi
ctã eſſe ab hominibus ſapientibus Reip. cauſa, ut, quos
ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret; nõ ne
omnem religionem funditus ſuſtulerunt? quid Prodi-
cus Chius? qui ea, quæ prodeſſent hominum uitæ, deo=
rum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religio
nem reliquit? quid, qui aut fortes, aut claros, aut poten
tes uiros tradunt poſt mortem ad deos perueniſſe, eosq;
eſſe ipſos, quos nos colere, precari, uenerariq; ſoleamus?
non ne expertes ſunt religionum omnium? quæ ratio
maxime tractata ab Euhemero eſt: quẽ noſter & in=
terpretatus, & ſecutus eſt præter cæteros Ennius. ab
Euhemero autem & mortes, & ſepulturæ demõſtran=
tur deorum. utrum igitur hic confirmaſſe religionem
uidetur, an penitus totam ſuſtuliſſe? omitto Eleuſinam
ſanctam illam & auguſtam,
" Vbi initiantur gentes orarum ultimæ:
præterea Samothraciam, eaq;, quæ Lemni nocturno
aditu occulta coluntur ſilueſtribus ſepibus denſa. qui=
bus explicatis, ad rationemq; reuocatis, rerum magis
natura cognoſcitur, quàm deorum. mihi quidem etiam
Democritus, uir magnus in primis, cuius fontibus Epi=
curus hortulos ſuos irrigauit, nutare uidetur in na=
tura deorum. tum enim cenſet imagines diuinitate præ
ditas ineſſe uniuerſitati rerum: tum principia, men=
teſq;, quæ ſunt in eodem uniuerſo, deos eſſe dicit, tum
animantes imagines, quæ uel prodeſſe nobis ſolent, uel

nocere; tum ingentes quasdam imagines, tantasq; , ut uniuersum mundum complectantur extrinsecus. quæ quidem omnia sunt patria Democriti, quàm Democrito digniora. quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum dijs immortalibus & opem, & gratiam sustulit: cum enim optimam & præstantissimam naturam dei dicat esse, negat idem esse in deo gratiam: tollit id, quod maxime proprium est optimæ præstantissimæq; naturæ: quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate, & beneficentia? qua cum carere deum uultis, neminem deo nec deum, nec hominem charum, neminem ab eo amari, neminem diligi uultis. ita fit, ut non modo homines à dijs, sed ipsi dij inter se ab alijs alij negligantur. quanto Stoici melius, qui à uobis reprehenduntur. censent autem sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos: nihil est enim uirtute amabilius. quam qui adeptus erit, ubicunque erit gentium, à nobis diligetur. uos autem quid mali datis, cum imbecillitatem gratificationem, & beneuolentiam ponitis? ut enim omittam uim & naturam deorũ, ne homines quidem censetis, nisi imbecilli essent, futuros beneficos, & benignos fuisse. nulla est charitas naturalis inter bonos? charum ipsum uerbum est amoris: ex quo amicitiæ nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædã utilitatũ suarum. prata, & arua, & pecudũ greges diligũtur isto

modo, quòd fructus ex eis capiuntur. hominum charitas, & amicitia gratuita est. quanto igitur magis deorũ? qui nulla re egentes & inter se diligunt, & hominibus consulunt. quod ni ita sit, quid ueneramur, quid precamur deos? cur sacris Pontifices, cur auspicijs Augures præsunt? quid optamus à dijs immortalibus? quid uouemus? at etiã Epicuri liber est de sanctitate. ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad scribendi licentiam libero. quæ enim potest esse sanctitas, si dij humana non curant? quæ autem animãs natura, nihil curans? uerius est igitur illud nimirũ, quod familiaris omnium nostrũ Posidonius disseruit in libro quinto de natura deorum, nullos esse deos Epicuro uideri; quæq; is de dijs immortalibus dixerit, inuidiæ detestandæ gratia dixisse: neque enim tã desipiens fuisset, ut homũculis similem deum fingeret, lineamentis dũtaxat extremis, non habitu solido; membris hominis præditũ omnibus, usu membrorũ ne minimo quidem; exilem quendã, atque perlucidũ, nihil cuiquã tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quæ natura primũ nulla esse potest: idq; uidens Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. deinde si maxime talis est deus, ut nulla gratia, nulla hominũ charitate teneatur; ualeat; quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia, & charitas.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER II.

Q Væ cum Cotta dixiſſet, tũ Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cũ Academico, & eodem rhetore cõgredi conatus ſum. nã neque indiſertum Academicũ pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorem quamuis eloquentem: neque enim flumine conturbor inanium uerborum, nec ſubtilitate ſententiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. tu autem Cotta utraque re ualuiſti: corona tibi, & indices defuerũt. ſed ad iſta aliàs. nunc Lucilium, ſi ipſi commodum eſt, audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem, inquit, mallem audire Cottã, dũ, qua eloquentia falſos deos ſuſtulit, eadem ueros inducat: eſt enim & philoſophi, & Põtificis, & Cottæ, de dijs immortalibus habere nõ errãtem, & uagã, ut Academici, ſed, ut noſtri, ſtabilem, certamq; ſententiã. nã contra Epicurũ ſatis ſuperq; dictũ eſt. ſed aueo audire, tu ipſe Cotta quid ſentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præſertim de rebus, quid nõ ſentirem, q̃ quid ſentirem, poſſe dicere? quòd ſi haberem aliquid, quod liqueret; tamẽ te audire uiciſſim uellem, cũ ipſe tã multa dixiſſem. Tũ Balbus, Gerã tibi morem, et agã quã breuiſſime potero: etenim cõuictis Epicuri erroribus, lõga de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino diuidũt noſtri totã

istam de dijs immortalibus quæstionem in partes quatuor. primum docent esse deos: deinde quales sint: tũ mũdum ab his administrari: postremo cõsulere eos rebus humanis. nos autem hoc sermone, quæ priora duo sunt, sumamus: tertium, et quartũ, quia maiora sunt, puto in aliud esse tempus differenda. Minime uero, inquit Cotta: nam & otiosi sumus, & ijs de rebus agimus, quæ sunt etiam negotijs anteponendæ. Tũ Lucilius, Ne egere quidem uidetur, inquit, oratione prima pars: quid enim potest esse tam apertum, tamq; perspicuum, cum cœlum suspeximus, cœlestiaq; contemplati sumus, quàm esse aliquod nomen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere Ennius,

" Aspice hoc sublime cãdens, quem inuocãt omnes Iouẽ.

illum uero & Iouem, & dominatorem rerũ, et omnia nutu regentem, et, ut idem Ennius,

" =patrem diuumq; hominumq;,

& præsentem, ac præpotentem deum. quod qui dubitat, haud sanè intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. quid enim est hoc illo euidentius? quod nisi cognitum comprehensumq; animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cũ seculis, ætatibusq; hominum inueterare potuisset. etenim uidemus cæteras opiniones fictas, atque uanas diuturnitate extabuisse. quis enim Hippocentaurum fuisse, aut Chimærã putat? quæue anus tã excors inueniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimescat? opinionum enim cõmenta delet dies, na

turæ iudicia confirmat. itaque & in nostro populo, et in cæteris deorum cultus religionumq; sanctitates existunt in dies maiores, atque meliores. idq; euenit non temere, nec casu, sed quòd & præsentiam sæpe diui suã declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cũ A. Postumius Dictator cũ Octauio Mamillio Tusculano prælio dimicaret, in nostra acie Castor, & Pollux ex equis pugnare uisi sunt: & recentiore memoria ijdem Tyndaridæ Persem uictum nunciauerunt: P. enim Vatienus, auus huius adolescentis, cũ è præfectura Reatina Romã uenienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixissent, Regem Persem illo die captũ, senatui nũciauit, et primo, quasi temere de Rep. locutus esset, in carcerem coniectus est, post à Paulo literis allatis, cũ idem dies constitisset, & agro à senatu, & uacatione donatus est. atque etiã cũ ad fluuium Sagrã Crotoniatas Locri maximo prælio deuicissent, eo ipso die auditã esse eam pugnã ludis Olympiæ, memoriæ proditũ est. sæpe Faunorum uoces exauditæ, sæpe uisæ formæ deorũ, quemuis aut non hebetem, aut impium deos præsentes esse confiteri coegerũt. prædictiones uero, & præsensiones rerũ futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. quòd si ea ficta credimus licentia fabularum, Mopsum, Tiresiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ asciuissent, si res omnino repudiarent: ne domesticis quidẽ exemplis docti, numen deorũ cõprobabimus? nihil nos P. Claudij bello Punico primo temeritas mouebit? qui

etiam per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam iussit, ut biberét, quoniam esse nollét. qui risus classe deuicta multas ipsi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. quid? collega eius Iunius eodem bello non ne tempestate classem amisit, cũ auspicijs non paruisset? itaque P. Claudius à populo condemnatus est, Iunius necem sibi ipse consciuit. C. Flaminium Celius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenũ scribit, cũ magno Reip. uulnere. quorũ exitio intelligi potest, eorũ imperijs Remp. amplificatam, qui religionibus paruissent. & si conferre uolumus nostra cũ externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur, religione, id est cultu deorum, multo superiores. an Actij Nauij lituus ille, quo ad inuestigandum suem regiones uineæ terminauit, contemnendus est? crederem, nisi eius augurio Rex Hostilius maxima bella gessisset. sed negligentia nobilitatis augurij disciplina omissa, ueritas auspiciorũ spreta est, species tantũ retenta. itaque maximæ Reip. partes, in his bella, quibus Reip. salus continetur, nullis auspicijs administrantur, nulla perennia seruantur, nulla ex acuminibus, nulli uiri uocantur: ex quo in procinctu testamenta perierunt. tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, cum auspicia posuerunt. at uero apud maiores tanta religionis uis fuit, ut quidam imperatores etiam se ipsos dijs immortalibus capite uelato uerbis certis pro Rep. deuouerent. multa ex Sibyllinis uaticinationibus, multa ex aruspicum responsis commemorare possum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent esse. atqui & no=

ſtrorum Augurum, & Hetruſcorum, & aruſpicum diſciplinam P. Scipione, C. Figulo Conſulibus res ipſa probauit. quos cum Ti. Gracchus Conſul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilo minus peregiſſet, remq́; illam in religionem populo ueniſſe ſentiret, ad ſenatũ retulit. ſenatus, quos ad ſoleret, referendũ cenſuit. aruſpices introducti, reſponderunt, non fuiſſe iuſtum comitiorum rogatorem. tum Gracchus, ut è patre audiebã, incenſus ira, ita ne uero? ego non iuſtus, qui & Cõſul rogaui, & Augur, & auſpicato? an uos Thuſci ac barbari auſpiciorũ populi R. ius tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? itaque tum illos exire iuſſit. poſt autem è prouincia literas ad collegium miſit, ſe, cum legeret libros, recordatũ eſſe uitio ſibi tabernaculum captũ fuiſſe in hortos Scipionis, quòd, cũ pomœrium poſtea intraſſet habendi ſenatus cauſa, in redeundo, cũ idem pomœriũ trãſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque uitio creatos eſſe Conſules. Augures rem ad ſenatũ: ſenatus, ut abdicarent: Conſules abdicauerunt. quæ quærimus exempla maiora? uir ſapientiſſimus, atque haud ſcio an omnium præſtãtiſſimus, peccatũ ſuũ, quod cælari poſſet, confiteri maluit, quàm hærere in Rep. religionem: Conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. magna Augurum auctoritas. quid aruſpicũ ars, non ne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui uideat, non ne cogatur confiteri deos eſſe? quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certe neceſſe eſt. deorum autem interpretes

ſunt: deos igitur eſſe fateamur. ac fortaſſe non omnia eueniunt, quæ prædicta ſunt. ne ægri quidem quia non omnes conualeſcũt, iccirco ars nulla medicina eſt. ſigna oſtenduntur à dijs rerum futurarum. in his ſi qui errauerunt, non deorum natura, ſed hominum cõiectura peccauit. itaque inter omnes omnium gentium ſententia conſtat: omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. quales ſint, uarium eſt: eſſe nemo negat. Cleãthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorũ eſſe notiones. primam poſuit eam, de qua modo dixi; quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumq; commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, uaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideisq; imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis, tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam hominum, pecudumq; portentis, tum facibus uiſis cœleſtibus, tum ſtellis ijs, quas Græci Cometas, noſtri Crinitas uocant: quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænunciæ: tum ſole geminato, quod, ut è patre audiui, Tuditano, & Aquilio Conſulibus euenerat: quo quidem anno P. Africanus ſol alter extinctus eſt. quibus exterriti homines uim quandam eſſe cœleſtem, & diuinam ſuſpicati ſunt. quartam cauſam eſſe, eamq; uel maximam, æquabilitatem motus, conuerſionem cœli, ſolis, lunæ, ſiderumq;

omnium distinctionem, uarietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aspectus ipse satis indicaret, non esse fortuita. ut si quis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum uenerit: cum uideat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri iudicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo magis in tantis motibus, tantisq; uicissitudinibus, tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa, & infinita uetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chrysippus quidem, quanquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipsa natura didicisse, non ut ipse reperisse uideatur. si enim, inquit, est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod potestas humana efficere non possit: est certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res cœlestes, omnesq; eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt: est igitur id, quo illa cõficiuntur, homine melius. id autẽ quid potius dixerim, quàm deum? etenim si dij non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. esse autem hominem, qui nihil in omni mũdo melius esse, quàm se putet, desipientis arrogantiæ est. ergo est aliquid melius. est igitur profecto deus. an uero, si domum magnam, pulchramq; uideris, non possis adduci, ut, etiam si dominum nõ uideas, muribus illam, & mustellis ædificatã putes: tantũ uero ornatum mundi, tantam uarietatem, pulchritudinemq; rerum cœlestium, tantã uim, & magnitudinem

maris, atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nō ne planè desipere uideare? an ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora? terrā autem esse infimā, quam crassissimus circunfundat aer, ut ob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus, atque urbibus contingere uidemus, hebetiora ut sint hominū ingenia propter cœli pleniorem naturam, hoc idem generi humano euenerit, quòd in terra, hoc est in crassissima regione mundi, collocati sint. & tamen ex ipsa hominū solertia esse aliquā mentem, & eā quidem acriorem, & diuinā, existimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontē Socrates. quin & humorē, & calorem, qui est fusus in corpore, & terrenam ipsam uiscerum soliditatem, animum denique illū spirabilem si quis quærat unde habemus; apparet, quòd aliud à terra sumpsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem spiritu ducimus. illud autem, quod uincit hæc omnia, rationem dico, et, si placet pluribus uerbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam ubi inuenimus? unde sustulimus? an cætera mundus habebit omnia, hoc unū, quod plurimi est, non habebit? atqui certe nihil omnium rerū melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solum nihil est, sed ne cogitari quidem quicquam melius potest. & si ratione & sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus. quid uero tanta rerū consentiens, conspirans, continuata cognatio? quem non coget ea, quæ à me dicuntur, cōprobare? posset ne uno tempore florere, de-

inde uicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis accessus, discessusq; solstitijs, brumisq; cognosci? aut æstus maritimi, fretorumq; angustiæ ortu, aut obitu lunæ cōmoueri? aut una totius cœli conuersione cursus astrorum dispares conseruari? hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profecto non possent, nisi ea uno diuino, & cōtinuato spiritu continerentur. atque hæc cū uberius disputantur, & fusius, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt Academicorū calumniam: cū autem, ut Zeno solebat, breuius, angustiusq; concludūtur, tū apertiora sunt ad reprehendendum. nam ut profluens amnis aut uix, aut nullo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris uitia diluuntur, angustia autem conclusæ orationis non facile se ipsa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno sic premebat. quod ratione utitur, id melius est, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. similiter effici potest, sapientem esse mundum; similiter, beatū; similiter, æternū. omnia enim hæc meliora sunt, quàm ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quicquam melius: ex quo efficitur esse mūdum deū. idemq; hoc modo. nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. mundi autem partes sentientes sunt: non igitur caret sensu mundus. pergit idem, & urget angustius. nihil, inquit, quod animi, quodq; rationis est expers, id generare ex se potest animantem, compotemq; rationis. mundus autem generat animantes, compotesq; rationis: animās est igitur mūdus, cōposq; rationis. idemq

ſimilitudine, ut ſæpe ſolet, rationem concluſit hoc mo=
do. ſi ex oliua modulate canentes tibiæ naſcerentur;
non dubitares, quin ineſſet in oliua tibicinis quædam
ſcientia. quid, ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſo=
nantes? idem ſcilicet cenſeres, in platanis ineſſe muſicã.
cur igitur mũdus non animans, ſapienſq; iudicetur, cũ
ex ſe procreet animantes, atque ſapientes? ſed quoniã
cœpi ſecus agere, atque initio dixeram; negarã enim
hanc primã partem egere oratione, quòd eſſet omnibus
perſpicuũ, deos eſſe: tamen id ipſum rationibus phyſicis
confirmari uolo. ſic enim res ſe habet, ut omnia, quæ
alantur, & creſcant, contineant in ſe uim caloris: ſine
qua neque ali poſſent, neque creſcere. nam omne, quod
eſt calidum, & igneum, cietur, & agitur motu ſuo:
quod autem alitur, & creſcit, motu quodã utitur cer=
to, & æquabili: qui quandiu remanet in nobis, tan=
diu ſenſus, & uita remanet: refrigerato autem, &
extincto calore, occidimus ipſi, & extinguimur. quod
quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta
uis inſit caloris in omni corpore: negat enim ullum
eſſe cibũ tam grauem, quin is die, & nocte concoqua=
tur: cuius etiam in reliquiis ineſt calor, iis, quos natura
reſpuerit. iam uero uenæ, et arteriæ micare nõ deſinũt
quaſi quodam igneo motu: animaduerſumq; ſæpe eſt,
cum cor animantis alicuius euulſum, ita mobiliter pal=
pitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. omne igi=
tur, quod uiuit, ſiue animal, ſiue terra editum, id ui=
uit propter incluſum in eo calorem. ex quo intelligi de
bet, eam caloris naturam uim in ſe habere uitalem per
omnem mundum pertinentem. atque id facilius cerne=
mus

mus toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, subtilius explicato. omnes igitur partes mundi tangam, quæ maximo calore fulctæ sustinentur. quod primum in terrena natura perspici potest. nam & lapidum conflictu, atque tritu elici ignem uidemus: & recenti fossione

» terram fumare calentem,

atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, et id maxime hibernis fieri temporibus, quòd magna uis terræ cauernis cõtineatur caloris, eáq; hieme sit dẽsior, ob eamq́; causam calorem insitum in terris cõtineat arctius. longa est oratio, multæq; rationes, quibus doceri possit, omnia, quæ terra concipiat, semina, quæq; ipsa ex se generata stirpibus infixa contineat, ea tẽperatione caloris & oriri, & augescere. atque aquæ etiam admistum esse calorem, primum ipse liquor, tum aquæ declarat effusio, quæ neque conglaciaret frigoribus, neque niue pruinaq; cõcresceret, nisi eadem se admisto calore liquefacta & dilapsa diffunderet. itaque & aquilonibus, reliquisq; frigoribus adiectis durescit humor: & idem uicissim mollitur tepefactus, & tabescit calore. atque etiam maria agitata uentis ita tepescũt, ut intelligi facile possit in tantis illis humoribus inclusum esse calorem: nec enim ille externus, & aduentitius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus, quod nostris quoque corporibus contingit, cũ motu atque exercitatione recalescunt. ipse uero aer, qui natura est maxime frigidus, minime est expers caloris. ille uero & multo quidẽ calore admistus est: ipse enim oritur ex respiratione aquarum: earum enim quasi

uapor quidam aer habendus est. is autem existit motu eius caloris, qui aquis cõtinetur. quã similitudinem cernere possumus in ijs aquis, quæ efferuescũt subditis ignibus. iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura feruida est, & cæteris naturis omnibus salutarem impertit, & uitalem calorem. ex quo concluditur, cum omnes mundi partes sustineantur calore, mundũ etiam ipsum simili, pariq; natura in tanta diuturnitate seruari, eoq; magis, quòd intelligi debet, calidum illud, atque igneũ ita in omni fusum esse natura, ut in eo insit procreandi uis, & causa gignendi: à quo & animantia omnia, & ea, quorum stirpes terra continentur, et nasci sit necesse, et augescere. natura est igitur, quæ contineat mundum omnem, eumq; tueatur, & ea quidem non sine sensu, atque ratione: omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit, neque simplex, sed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in belua quiddam simile mentis, unde oriantur rerum appetitus. in arborum autem, & earum rerum, quæ gignuntur è terra, radicibus inesse principatus putatur. principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν uocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. itaque necesse est illud etiã, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumq; rerum potestate dominatuq; dignissimũ. uidemus autem in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod nõ pars uniuersi sit) inesse sensum & rationem. in ea parte igitur, in qua mũdi est principatus, hæc inesse necesse est, & acriora quidẽ, atque maiora.

quocirca ſapiẽtem eſſe mundum neceſſe eſt, naturamq́; eam, quæ res omnes cõplexa teneat, perfectione rationis excellere, eoq́; deum eſſe mundum, omnemq́; uim mũdi diuina natura contineri. atque mundi feruor ille purior, perlucidior, mobiliorq́; multo, ob easq́; cauſas aptior ad ſenſus commouendos, quàm hic noſter calor, quo hæc, quæ nota nobis ſunt, retinentur, & uigent. abſurdum eſt igitur dicere, cum homines, beſtiæq́; hoc calore teneantur, & propterea moueantur, & ſentiãt, mũdum eſſe ſine ſenſu, qui integro, & puro, & libero, eodemq́; acerrimo, & mobiliſſimo ardore teneatur, præſertim cum is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe, ac ſua ſponte moueatur. nam quid poteſt eſſe mundo ualentius, quod pellat, atque moueat calorem eum, quo ille teneatur? audiamus enim Platonem quaſi quendam deum philoſophorum: cui duos placet eſſe motus, unum ſuũ, alterum externum; eſſe autẽ diuinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte moueatur, quàm quod pulſu agitetur alieno. hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hisq́; principium motus eſſe ductum putat. quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autẽ ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte mouetur: animus ſit neceſſe eſt. ex quo efficitur, animãtem eſſe mundum. atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam, quòd certe eſt mundus melior, quàm ulla natura. ut enim nulla pars corporis noſtri eſt, quæ nõ ſit minor, quàm noſmet ipſi ſumus: ſic mundum uniuerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quàm partem aliquam uniuerſi. quod ſi ita eſt, ſapiens ſit mundus ne=

cesse est : nam ni ita esset, hominem, qui est mũdi pars, quoniam rationis est particeps, pluris esse, quàm mundum omnem, oporteret . atque etiã si à primis inchoatisq; naturis ad ultimas perfectasq; uolumus procedere, ad deorũ naturã perueniamus necesse est . primo enim animaduertimus à natura sustineri ea, quæ gignuntur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm ut ea alendo, atque augẽdo tueretur . bestijs autẽ sensum & motum dedit, & cum quodã appetitu accessum ad res salutares, à pestiferis recessum: homini hoc amplius, quòd addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. quartus autem gradus, et altissimus, eorum, qui natura boni, sapientesq; gignuntur : quibus à principio innascitur ratio recta, constansq;, quæ supra hominem putanda est, deoq; tribuenda, id est mundo : in quo necesse est perfectam illam, atque absolutã inesse rationem. neque enim dici potest, in ulla rerum institutione non esse aliquid extremũ, atque perfectũ . ut enim in uite, ut in pecude, nisi quæ uis obstitit, uidemus naturam suo quodã itinere ad ultimum peruenire ; atque ut pictura, et fabrica, cæteræq; artes habent quendam absoluti operis effectum: sic in omni natura, ac multo etiam magis, necesse est absolui aliquid ac perfici . etenim cæteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, possunt obsistere : uniuersam autem naturã nulla res potest impedire : propterea quòd omnes naturas ipsa cohibet, et cõtinet. quo circa necesse est esse illum quartum, et altissimum gradum, quò nulla uis possit accedere. is autem gradus est, in quo rerum omnium natura ponitur: quæ

quoniam talis est, ut præsit omnibus, & eam nulla res possit impedire, necesse est intelligentem esse mundum, & quidem etiam sapientem. quid autem est inscitius, quàm aut eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici; aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis, & consilij cópotem, postremo sapiẽtem? qui enim aliter potest esse optima? neque enim, si stirpium similis sit, aut etiam bestiarum, optima putanda sit potius, quàm deterrima: nec uero, si rationis particeps sit, nec sit tamen à principio sapiens, non sit deterior mundi potius, quàm humana cõditio: homo enim sapiens fieri potest: mundus autem, si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, nunquam profecto sapientiam consequetur: ita erit homine deterior. quod quoniam absurdum est, & sapiens à principio mundus, & deus habendus est. neque enim est quidquam aliud præter mundum, cui nihil absit, quodq; undique aptum, atque perfectum, expletumq; sit omnibus suis numeris, & partibus. scite enim Chrysippus, ut clypei causa inuolucrum, uaginam autẽ gladij, sic præter mundum cætera omnia aliorum causa esse generata, ut eas fruges, atque fructus, quos terra gignit, animantium causa, animátes autem hominum, ut equum uehendi causa, arandi bouem, uenandi, et custodiendi canem. ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, sed quædam particula perfecti. sed mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quidquam quod non insit in eo, perfectus undique est. quid igitur potest ei deesse, quod est optimum? nihil autem est mente &

ratione melius: ergo hæc mundo deesse non possunt. bene igitur idem Chrysippus, qui similitudines adiungens, omnia in perfectis, & maturis docet esse meliora; ut in equo, quàm in equulo; in cane, quàm in catulo; in uiro, quàm in puero: iam quod in omni mũdo optimum sit, id in perfecto aliquo, atque absoluto esse debere. est autem nihil mundo perfectius, nihil uirtute melius: igitur mundi est propria uirtus. nec uero hominis natura perfecta est: & efficitur tamen in homine uirtus. quanto igitur in mundo facilius? est ergo in eo uirtus: sapiens igitur est, et propterea deus. atque hac mũdi diuinitate perspecta, tribuenda est sideribus eadem diuinitas: quæ ex mobilissima, purissimaq; ætheris parte gignũtur, neque ulla præterea sunt admista natura, totaq; sunt calida, atque perlucida, ut ea quoque rectissime & animãtia esse, & sentire, atque intelligere dicãtur. atque ea quidem tota esse ignea duorũ sensuum testimonio confirmari Cleãthes putat, tactus, & oculorum. nam solis candor illustrior, quàm ullus ignis, quippe qui immenso mundo tam lõge, lateq; colluceat: & is eius tactus est, non ut tepefaciat solum, sed etiã sæpe comburat. quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. ergo, inquit, cum sol igneus sit, oceaniq; alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere: necesse est, aut ei similis sit igni, quẽ adhibemus ad usum, atque ad uictum; aut ei, qui corporibus animãtium cõtinetur. atque hic noster ignis, quem usus uitæ requirit, confector est, & cõsumptor omniũ, idemq;, quocũque inuasit, cũcta disturbat, ac dissipat. contra ille corporeus, uitalis, & salutaris omnia cõser-

uat, alit, auget, sustinet, sensúq; afficit. negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cũ is quoque efficiat, ut omnia floreant, & in suo quæque genere pubescant. quare cum solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantiũ: solem quoque animantem esse oportet, et quidem reliqua astra, quæ oriãtur in ardore cœlesti, qui æther, uel cœlum nominatur. cum igitur aliorum animantium ortus in terra sit, aliorum in aqua, in aere aliorum: absurdum esse Aristoteli uidetur, in ea parte, quæ sit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuissimus est, & semper agitatur, & uiget; necesse est, quod animal in eo gignatur, idem & sensu acerrimo, & mobilitate celerrima esse. quare cum in æthere astra gignantur, consentaneum est, in ijs sensum inesse, & intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum numero astra esse ducenda. etenim licet uidere acutiora ingenia, et ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer sit purus, ac tenuis, quàm illorum, qui utantur crasso cœlo, atque concreto. quin etiam, cibo quo utare, interesse aliquid ad mentis aciem putant. probabile est igitur, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ & æthereum mundi partem incolant, & marinis, terrenisq; humoribus longo interuallo extenuatis alantur. sensum autem astrorum, atque intelligentiam maxime declarat ordo eorũ, atque constantia: nihil est enim quod ratione, & numero moueri possit sine consilio: in quo nihil est temerarium, nihil uarium, nihil fortuitum. ordo autem siderum, et in

omni æternitate constantia, neque naturã significat, est enim plena rationis; neque fortunã, quæ amica uarietati constantiam respuit. sequitur ergo, ut ipsa sua spõte, suo sensu, ac diuinitate moueantur. Nec uero Aristoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ mouentur, aut natura moueri censuit, aut ui, aut uoluntate: moueri autem solem, & lunam, & sidera omnia: quæ autem natura mouerentur, hæc aut pondere deorsum, aut leuitate in sublime ferri: quorum neutrum astris contingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circunferretur. nec uero dici potest, ui quadam maiore fieri, ut contra naturam astra moueantur: quæ enim potest maior esse? restat igitur, ut motus astrorum sit uoluntarius. quæ qui uideat, non indocte solum, uerum etiam impie faciat, si deos esse neget. nec sanè multum interest, utrum id neget, an eos omni procuratione, atq; actione priuet: mihi enim, qui nihil agit, esse omnino non uidetur. esse igitur deos ita perspicuũ est, ut, id qui neget, uix eum sanæ mentis existimem.

Restat, ut, qualis eorum natura sit, consideremus: in quo nihil est difficilius, quàm à consuetudine oculorũ aciem mentis abducere. ea difficultas induxit & uulgo imperitos, & similes philosophos imperitorũ, ut, nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de dijs immortalibus cogitare. cuius opinionis leuitas confutata à Cotta non desiderat orationem meam. sed cũ talem esse deum certa notione animi præsentiamus, primũ ut sit animans, deinde ut in omni natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præsensionem, notionemq; nostram, nihil uideo, quod potius accommodem, quàm

ut primum hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excellentius poteſt, animantem eſſe, & deum iudicem. hic quàm uolet Epicurus iocetur, homo non aptiſſimus ad iocandum, minimeq; reſpiciens patriam; & dicat ſe non poſſe intelligere, qualis ſit uolubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nũquam me mouebit. placet enim illi eſſe deos, quia neceſſe ſit præſtãtem aliquam eſſe naturam, qua nihil ſit melius. mundo autem certe nihil eſt melius. nec dubium, quin, quod animans ſit, habeatq; ſenſum, & rationem, & mentem, id ſit melius, quàm id, quod his careat. ita efficitur, animantem, ſenſus, mentis, rationis mũdum eſſe compotem. qua ratione, deum eſſe mundum, concluditur. Sed hæc paulo poſt facilius cognoſcentur ex ijs rebus ipſis, quas mundus efficit. interea Vellei noli quæſo præteferre uos planè expertes eſſe doctrinæ. conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm ſphæram, uideri. nouum etiam oculorum iudiciũ habetis. ſed ſint iſta pulchriora, duntaxat aſpectu: quod mihi tamen ipſum non uidetur: quid enim pulchrius ea figura, quæ ſola omnes alias figuras complexa continet, quæq; nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum? cumq; duæ formæ præſtantes ſint, ex ſolidis globus, (ſic enim σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem circulus, aut orbis, qui κύκλος græce dicitur: his duabus formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, à medioq; tantum abſit extremum, quantum idem à ſummo: quo nihil fieri poteſt aptius. ſed ſi

hæc non uidetis, quia nunquam eruditum illum pulue rem attigistis: an ne hoc physici quidem intelligere po tuistis, hanc æqualitatem motus, constantiamq; ordi= num in alia figura non potuisse seruari? itaque nihil potest esse indoctius, quàm quod à uobis affirmari so= let. nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundũ esse dicitis: ná posse fieri, ut sit alia figura: innumera bilesq; mundos, alios aliarũ esse formarũ. quæ, si bis bina quot essent didicisset Epicurus, certe nõ diceret. sed dum palato, quid sit optimum, iudicat, cœli palatum (ut ait Ennius) non suspexit. nam cum duo sint ge= nera siderum, quorum alterum spatijs immutabilibus ab ortu ad occasum cõmeans, nullum unquam cursus sui uestigium inflectat; alterum autem continuas con= uersiones duas ijsdem spatijs cursibusq; conficiat: ex utraque re & mundi uolubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarum rotundi ambitus co gnoscuntur; primusq; sol, qui astrorum obtinet princi= patum, ita mouetur, ut cum terras larga luce comple= uerit, easdem modo his, modo illis partibus opacet: ipsa enim umbra terræ soli officiens, noctem efficit: noctur norum autem spatiorum eadem est æquabilitas, quæ diurnorum: eiusdemq; solis tum accessus modici, tum recessus, & frigoris, & caloris modum temperant: cir cuitus enim solis orbiũ V defectibus & LX & CCC, quarta ferè diei parte addita, conuersionem conficiunt annuam: inflectens autem sol cursum tum ad septen= triones, tum ad meridiem, æstates, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorũ alterũ hiemi senescenti adiun= ctum est, alterum æstati. ita ex quatuor temporum

mutationibus omnium, quæ terra, mariq; gignuntur, initia, causæq; ducũtur. iam solis annuos cursus spatijs menstruis luna consequitur: cuius tenuissimũ lumen facit proximus accessus ad solem, digressus autem longissimus quisque plenissimum. neque solum eius species ac forma mutatur tum crescendo, tũ defectibus in initia recurrendo, sed etiam regio, quæ tum est aquilonalis, tum australis. in lunæ quoque cursu est & brumæ quædam, & solstitij similitudo: multaq; ab ea manãt, & fluunt, quibus & animantes alantur, augescantq; & pubescant, maturitatemq; assequantur, quæ oriũtur è terra. maxime uero admirabiles sunt motus earum quinque stellarum, quæ falso uocantur errantes: nihil enim errat, quod in omni æternitate conseruat progressus, & regressus, reliquosq; motus cõstantes, & ratos. quod eo est admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rursus aperiuntur; tum abeunt, tum recedunt; tum accedunt, tum subsequuntur; tũ celerius mouentur, tum tardius; tum omnino ne mouentur quidem, sed ad quoddã tempus insistunt. quarum ex disparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt: qui tum efficitur, cum solis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem inter se comparationem confectis omnium spatijs est facta conuersio. quæ quàm longa sit, magna quæstio est: esse uero certam, & definitam, necesse est. nam ea quæ Saturni stella dicitur, φαίνωνq; à Græcis nominatur, quæ à terra abest plurimũ, XXX ferè annis cursum suum conficit. in quo cursu multa mirabiliter efficiens tum antecedendo, tum retardando, tum uesper-

tinis temporibus delitescendo, tum matutinis rursum se aperiendo, nihil immutat sempiternis seculorum ætatibus, quin eadem iisdem temporibus efficiat. infra autem hanc propius à terra Iouis stella fertur, quæ φαέθον dicitur; eaq́; eundem XII. signorum orbem annis XII. conficit; easdemq́;, quas Saturni stella, efficit in cursu uarietates. huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις, quæ stella Martis appellatur; eaq́; IIII. & XX. mensibus, VI, ut opinor, diebus minus eundem lustrat orbem, quem duæ superiores. infra hanc autem stella Mercurij est: ea στίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè uertente signiferum lustrat orbem, neque à sole longius unquam unius signi interuallo discedit, tum anteuertens, tum subsequens. infima est quinque errantium, terræq́; proxima stella Veneris: quæ φώσφορος græce, Lucifer latine dicitur, cũ antegreditur solem; cum subsequitur autem, Hesperos. ea cursum anno conficit, & latitudinem lustrans signiferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt stellæ superiores: neque unquam ab sole duorũ signorum interuallo longius discedit, tum antecedẽs, tum subsequens. hanc igitur in stellis constantiã, hanc tantam tam uarijs cursibus in omni æternitate conuenientiam temporum non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. quæ cũ in sideribus inesse uideamus, non possumus ea ipsa non in deorum numero reponere. nec uero eæ stellæ, quæ inerrantes uocantur, non significant eandem mentem, atque prudentiam; quarum est quotidiana conueniẽs, constansq́; conuersio: nec habent æthereos cursus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt physicæ rationis

ignari: non est enim ætheris ea natura, ut ui sua stellas complexa contorqueat: nam tenuis, ac perlucens, & æquabili calore suffusus æther, non satis aptus ad stellas continendas uidetur. habent igitur suam sphæram stellæ inerrantes ab ætherea coniunctione secretam, & liberam. earum autem perennes cursus, atque perpetui, cum admirabili, incredibiliq; constantia, declarant in his uim, & mentem esse diuinam: ut, hæc ipsa qui non sentiat deorũ uim habere, is nihil omnino sensurus esse uideatur. nulla igitur in cœlo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec uanitas inest: contraq; omnis ordo, ueritas, ratio, constantia. quæq; his uacant, ea mentita, & falsa, plenaq; erroris eunt circum terras, infra lunam: quæ omnium ultima est, in terrisq; uersatur. cœlestem ergo admirabilem ordinem, incredibilemq; cõstantiã, ex qua conseruatio, & salus omnium omnis oritur, qui uacare mente putat, is ipse mentis expers habendus est. haud ergo, ut opinor, errauero, si à principe inuestigandæ ueritatis huius disputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturã diffinit, ut eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progrediẽtem uia: censet enim artis maxime proprium esse, creare, & gignere; quodq; in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius natura efficere, id est, ut dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. atque hac quidẽ ratione omnis natura artificiosa est, quòd habet quasi uiam quandam, et sectã, quam sequatur. ipsius uero mundi, qui omnia complexu suo coercet, & continet, natura non artificiosa solum, sed planè artifex, ab eodem Zenone dicitur cõsul

trix, & prouida utilitatum, opportunitatumq; omnium. atque ut cæteræ naturæ suis seminibus quæq; gignũtur, augescunt, continentur: sic natura mundi omnes motus habet uoluntarios; conatusq;, & appetitiones, quas ὁρμὰς Græci uocant, & his cõsentaneas actiones sic adhibet, ut nosmet ipsi, qui animis mouemur, & sensibus. talis igitur mens mũdi cum sit, ob eamq; causam prouidẽtia appellari recte possit (græce enim πρόνοια dicitur) hæc potissimum prouidet, & in his maxime est occupata, primum ut mundus quamaptissimus sit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pulchritudo sit, atque omnis ornatus. Dictum est de uniuerso mũdo: dictum est etiam de sideribus: ut iam propemodũ appareat multitudo nec cessantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoso, ac molesto. non enim uenis, & neruis, & ossibus continentur, nec ijs escis aut potionibus uescuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligãt: nec ijs corporibus sunt, ut aut casus, aut ictus extimescant, aut morbos metuãt ex defatigatione membrorum. quæ uerens Epicurus, monogrammos deos, & nihil agentes commentus est. illi autem pulcherrima forma præditi, purissimaq; in regione cœli collocati, ita feruntur, moderanturq; cursus, ut ad omnia cõseruanda, & tuenda consensisse uideãtur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficijs eorum non sine causa & à Græciæ sapiẽtibus, & à maioribus nostris constitutæ, nominatæq; sunt: quidquid enim magnã utilitatem generi afferret humano, id non sine diuina bonitate erga homines fieri ar=

bitrabātur. itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabāt: ut cum fruges Cererē appellamus, uinum autem Liberum: ex quo illud Terentij,

» Sine Cerere, & Libero friget Venus.

tum autem res ipsa, in qua uis inest maior aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa nominetur deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dedicatas uidemus proxime à M. Aemilio Scauro, ante autē ab Attilio Calatino erat Fides consecrata. uides Virtutis templum, uides Honoris, à M. Marcello renouatum: quod multis ante annis erat bello Ligustico à Q. Maximo dedicatum. quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omniū rerum quia uis erat tanta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorū nomen obtinuit. quo ex genere Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris uocabula consecrata sunt, uitiosarum rerum, neque naturalium: quāquam Velleius aliter existimat: sed tamen ea ipsa uitia naturam uehementius sæpe pulsant. utilitatum igitur magnitudine constituti sunt ij dij, qui utilitates quasque gignebant. atque his quidem nominibus, quæ paulo ante dicta sunt, quæ uis sit in quoque declaratur deo. suscepit autem uita hominū, consuetudoq; communis, ut beneficijs excellētes uiros in cœlum fama, ac uoluntate tollerent. hinc Hercules, hinc Castor, & Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem nostri maiores auguste, sanctēq; Liberum cum Cerere, & Libera consecrauerunt: quod quale sit, ex mysterijs intelligi potest. sed quòd ex nobis natos liberos

appellamus, iccirco Cerere nati nominati sunt Liber, et Libera: quod in Libero seruant, in Libera non item. hinc etiam Romulus, quem quidem eũdem esse Quirinum putant: quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dij rite sunt habiti, cum & optimi essent, & æterni. alia quoque ex ratione, & quidem physica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti specie humana fabulas poetis suppeditauerunt, hominum autem uitam superstitione omni referserunt. atque hic locus à Zenone tractatus, post à Cleanthe, et Chrysippo pluribus uerbis explicatus est. nã uetus hæc opinio Græciam oppleuit, exectũ Celum à filio Saturno, uinctum autem Saturnum ipsum à filio Ioue. physica ratio non inelegans inclusa est in impias fabulas: cœlestem.n. altissimam, æthereamq; naturã, id est igneam, quæ per sese omnia gigneret, uacare uoluerunt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autem eum esse uoluerunt, qui cursum, & conuersionem spatiorum, ac temporum contineret: qui deus græce id ipsum nomen habet: Κρόνος enim dicitur: qui est idem χρόνος. i. temporis spatium. Saturnus autẽ est appellatus, quòd saturetur annis: ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisq; præteritis insaturabiliter expletur. uinctus est autẽ à Ioue, ne immoderatos cursus haberet, atque ut eum siderum uinculis alligaret. sed ipse Iupiter, id est iuuans pater, quem conuersis casibus appellamus à iuuando Iouem, à poetis pater diuumq; hominumq; dicitur, à maioribus autem nostris optimus, maximus, & quidem ante optimus, id est beneficentissimus,

neficentissimo, quàm maximus ; quia maius est, cer=
teq́; gratius prodesse omnibus, quàm opes magnas ha=
bere . hunc igitur Ennius, ut supra dixi, nuncupat ita
dicens,

" Aspice hoc sublime cãdens, quẽ inuocant omnes Iouẽ .

planiusq́; alio loco idem,

" Cui, quod in me est, execrabor hoc, quo lucet quidquid

est. hũc etiam augures nostri cũ dicunt, Ioue fulgente,
tonante : dicunt enim cœlo fulgente, tonante . Euri=
pides autem, ut multa præclare, sic hoc breuiter,

" Vides sublime fusum, immoderatum æthera :
" Qui tenero terram circunuectu amplectitur :
" Hunc summum habeo diuum: hunc perhibeto Iouem.

Aer autem, ut Stoici disputant, interiectus inter mare
& cœlum Iunonis nomine consecratur: quæ est soror,
& coniux Iouis, quòd & similitudo est ætheris, &
cum eo summa coniunctio. effœminarunt autem eum,
Iunoniq́; tribuerunt, quòd nihil est eo mollius . sed
Iunonem à iuuando credo nominatam . Aqua resta=
bat & terra, ut essent ex fabulis tria regna diui=
sa . datum est igitur Neptuno alterũ Iouis, ut uolunt,
fratri maritimum omne regnum : nomenq́; produ=
ctum, ut Portunus à portu, sic Neptunus à nando,
paulum primis literis immutatis. Terrena autem uis o=
mnis, atque natura Diti patri dedicata est: qui Dis,
ut apud Græcos πλούτων, quia & recidant omnia in
terras, & oriantur è terris. is rapuit Proserpinam,
quod Græcorum nomen est: ea enim est, quæ περσεφό=
νη græce nominatur, quam frugum semen esse uolunt,
absconditamq́; quæri à matre fingunt. mater autem

est à gerendis frugibus Ceres, tanquam geres: casuq; prima litera itidem immutata, ut à Græcis: nam ab illis quoque δημήτηρ, quasi γημήτηρ nominata est. iam qui magna uerteret Mauors, Minerua autem quæ uel minueret, uel minaretur. cumq; in omnibus rebus uim haberent maximã prima, & extrema, principem in sacrificando Ianum esse uoluerunt: quod ab eundo nomen est ductum: ex quo transitiones peruiæ, Iani; foresq; in liminibus profanarum ædium, ianuæ nominãtur. nam Vestæ nomen à Græcis: ea est. n. quæ ab illis ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, et focos pertinet. itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. nec longe absunt ab hac ui dij penates, siue à penu ducto nomine (est enim omne, quo uescuntur homines, penus) siue ab eo, quòd penitus insident, ex quo etiam penetrales à poetis uocantur. iam Apollinis nomen est græcum: quẽ solem esse uolunt: Dianam autem, et Lunã eandem esse putant: cum sol dictus sit, uel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, uel quia, cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet; Luna à lucẽdo nominata sit: eadem est enim Lucina: itaque ut apud Græcos Dianam, eamq; Luciferam, sic apud nostros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quæ eadẽ Diana omniuaga dicitur, non à uenando, sed quòd in septem numeratur tanquam uagantibus. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. adhibetur autẽ ad partus, quòd ij maturescunt aut septem non nunquam, aut plerũque nouem lunæ cursibus: qui quia mẽsa spatia conficiũt, menses nominantur. cõcinneq;, ut multa,

Timæus: qui cum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagrauisse; adiunxit, minime id esse mirandum, quòd Diana, cum in partu Olympiadis adesse uoluisset, abfuisset domo. Quæ autem dea ad res omnes ueniret, Venerem nostri nominauerunt: atq; ex ea potius uenustas, quã Venus ex uenustate. Videtis ne igitur, ut à physicis rebus bene, atq; utiliter inuentis tracta ratio sit ad cõmentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresq; turbulentos, & superstitiones pene aniles. & formæ enim nobis deorum, & ætates, & uestitus, ornatusq; noti sunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq; traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ: nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec uero, ut fabulæ ferunt, bellis, prælijsq; caruerunt; nec solum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent; sed etiam, ut cum Titanis, ut cum gigantibus, sua propria bella gesserunt. hæc & dicuntur, & creduntur stultissime, & plena sunt futilitatis, summæq; leuitatis. sed tamen his fabulis spretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alijs per alia, poterunt intelligi qui, qualesq; sunt, quoq; eos nomine consuetudo nuncupauerit, quos deos & uenerari, & colere debemus. cultus autem deorum est optimus, idemq; castissimus, atq; sanctissimus, plenissimusq; pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente, & uoce ueneremur: non enim philosophi solum, uerum etiam maio-

res nostri superstitionem à religione separauerunt. nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, et tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, tanquam à deligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in uerbis omnibus inest uis legendi eadem, quæ in religioso. ita factum est in superstitioso, & religioso, alterum uitij nomen, alterum laudis. Ac mihi uideor satis, & esse deos, & quales essent, ostendisse. Proximum est, ut doceam, deorum prouidentia mundum administrari. magnus sanè locus, & à uestris Cotta uexatus: ac nimirum uobiscum omne certamen est. nam uobis Vellei minus notũ est, quẽadmodum quidq; dicatur. uestra enim solum legitis, uestra amatis: cæteros causa incognita condemnatis. uelut à te ipso hesterno die dictum est, anum fatidicam πρόνοιαν à Stoicis induci, id est prouidentiam. quod eo errore dixisti, quia existimas ab his prouidentiam fingi quasi quandam deam singularem, quæ mundum omnem gubernet, & regat. sed id præcise dicitur. ut, si quis dicat Atheniensium Remp. consilio regi, desit illud, Ariopagi: sic, cum dicimus prouidentia mundum administrari, deesse arbitrator, deorum. plene autem & perfecte sic dici existimato, prouidentia deorum mundum administrari. ita salem istum, quo caret uestra natio, in irridendis nobis nolitote consumere. & mehercle, si me audiatis, ne experiamini quidem. non decet: non

datum est: non potestis. nec uero hoc in te unum conuenit moribus domesticis, ac nostrorum hominum urbanitate limatum, sed cum in reliquos uestros, tum in eũ maxime, qui ista peperit, hominem sine arte, sine literis, insultantem in omnes, sine acumine ullo, sine auctoritate, sine lepore. dico igitur prouidentia deorũ mundum, & omnes mundi partes & initio cõstitutas esse, & omni tempore administrari: eamq; disputationem tres in partes nostri ferè diuidunt: quarum pars prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet esse deos: quo concesso, cõfitendum est eorũ consilio mundum administrari. secunda est autẽ, quæ docet omnes res subiectas esse naturæ sentienti, ab eaq; omnia pulcherrime geri. quo cõstituto, sequitur ab animantibus principijs eam esse generatam. tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum cœlestium, atque terrestriũ. Primũ igitur aut negandum est deos esse, quod & Democritus simulacra, & Epicurus imagines inducens quodã pacto negat: aut, qui deos esse cõcedant, ijs fatendum est, eos aliquid agere, idq; præclarum. nihil est autem præclarius mundi administratione: deorũ igitur cõsilio administratur mundus. quod si aliter est, aliquid profecto sit necesse est melius, & maiore ui præditũ, quàm deos, quale id cunque est, siue inanima natura, siue necessitas ui magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiẽs, quæ uidemus. nõ est igitur natura deorũ præpotẽs, neque excellẽs, siquidem ea subiecta est ei uel necessitati, uel naturæ, qua cœlũ, maria, terræq; regãtur. nihil autẽ est præstãtius deo: ab eo igitur necesse est mũdum regi. nulli igitur est naturæ obediens, aut subiectus deus.

omnem ergo regit ipse naturam. etenim si concedimus intelligentes esse deos, concedimus etiam prouidentes, et rerum quidem maximarum. ergo utrum ignorãt, quæ res maximæ sint, quoq; hæ modo tractandæ, & tuendæ, an uim non habent, qua tantas res sustineant, & gerant? at & ignoratio rerum aliena naturæ deorũ est, & sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maiestatem deorum. ex quo efficitur id, quod uolumus, deorum prouidentia mundum administrari. atqui necesse est, cum sint dij, si modo sint, ut profecto sunt, animantes esse, nec solum animantes, sed etiam rationis compotes, inter seq; quasi ciuili conciliatione & societate coniunctos, unũ mundum, ut cõmunem Remp. atque urbem aliquam regentes. sequitur, ut eadem sit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem ueritas utrobique sit, eademq; lex: quæ est recti præceptio, prauiq; depulsio. ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem à dijs ad homines peruenisse: ob eamq; causam maiorũ institutis mens, fides, uirtus, concordia, consecratæ, & publice dedicatæ sunt. quæ qui conuenit penes deos esse negare, cum eorum augusta, & sancta simulacra ueneremur? quòd si inest in hominum genere mens, fides, uirtus, concordia: unde hæc in terras, nisi à superis, defluere potuerunt? cumq; sit in nobis cõsilium, ratio, prudentia, necesse est deos hæc ipsa habere maiora, nec habere solum, sed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. nihil autem est nec maius, nec melius mundo: necesse est ergo eum deorum cõsilio, & prouidentia administrari. postremo cũ satis docuerimus hos

esse deos, quorum insignem uim, & illustrem faciem uideremus, solem dico, & lunam, & uagas stellas, & inerrantes, & coelum, & mundum ipsum, & earum rerum uim, quæ inessent in omni mundo cũ magno usu, & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi diuina mente atque prouidentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est. Sequitur, ut doceã, omnia subiecta esse naturæ, eáq; ab ea pulcherrime regi. sed quid sit ipsa natura, explicandum est ante breuiter, quo facilius id, quod docere uolumus, intelligi possit. nanque alij naturam censent esse uim quandã sine ratione, cientẽ motus, in corporibus necessarios: alij autem uim participem rationis, atque ordinis, tanquam uia progredientem, declarantemq;, quid cuiusque rei causa efficiat, quid sequatur, cuius solertiã nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitãdo: seminis enim uim esse tantam, ut id, quãquam sit perexiguum, tamen, si inciderit in concipientem, comprehendentemq; naturã, nactumq; sit materiam, qua ali, augeriq; possit, ita fingat, & efficiat in suo quidque genere, partim ut tantum modo per stirpes alantur suas, partim ut moueri etiam, & sentire, & appetere possint, & ex sese similia sui gignere. sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita diuidit, omnium, quæ sint, naturam esse, corpora, & inane, quæq; his accidant. sed nos cum dicimus natura constare, administrariq; mundum, nõ ita dicimus ut glebã, aut fragmentũ lapidis, aut aliquid eiusmodi nulla cohærendi natura, sed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, sed ordo apparet, & artis quæ-

dam similitudo . quòd si ea, quæ à terra stirpibus con=
tinentur, arte naturæ uiuunt, & uigent: profecto ipsa
terra eadem ui continetur & arte naturæ, quippe quæ
grauidata seminibus omnia pariat, & fundat ex sese,
stirpes amplexa alat, & augeat, ipsaq; alatur uicissim
à superis, externisq; naturis . eiusdemq; expirationibus
aer alitur, & æther, & omnia sidera . ita si terra na=
tura tenetur, & uiget, eadem ratio in reliquo mũdo
est: stirpes enim terræ inhærent : animantes autem à
spiratione aeris sustinentur: ipseq; aer nobiscum uidet,
nobiscum audit, nobiscum sonat : nihil enim eorũ sine
eo fieri potest . quin etiam mouetur nobiscum: quacũ=
que.n.imus, quacunque mouemur, uidetur quasi locũ
dare, & cedere . quæq; in medium locum mundi, qui
est infimus, & quæ à medio in superum, quæq; con=
uersione rotunda circum medium feruntur, ea cõtinen
tem mundi efficiunt, unamq; naturam . & cum qua=
tuor sint genera corporum, uicissitudine eorum mundi
continuata natura est . nam ex terra aqua, ex aqua
oritur aer, ex aere æther: deinde retrorsum uicissim ex
æthere aer, ex aere aqua, ex aqua terra infima . sic na
turis his, ex quibus omnia constant, sursum, deorsum,
ultro, citroq; commeantibus, mundi partium coniun=
ctio continetur . quæ aut sempiterna sit necesse est, hoc
eodem ornatu, quem uidemus ; aut certe perdiuturna,
permanens ad longinquum, & immensum penè tem
pus . quorum utrumuis ut sit; sequitur, natura mun=
dum administrari . quæ enim classium nauigatio, aut
quæ instructio exercitus, aut rursus (ut ea, quæ natura
efficit, conferamus) quæ procreatio uitis, aut arboris,

quæ porrò animantis figura conformatióq; membrorū
tantam naturæ solertiam significat, quantam ipse mū=
dus? aut igitur nihil est, quod sentiente natura rega=
tur: aut mundum regi confitendum est. etenim qui
reliquas naturas omnes, earumq; semina cōtineat, qui
potest ipse non natura administrari? ut si quis dentes,
& pubertatem natura dicat existere, ipsum autē ho=
minem, cui ea existant, non constare natura, nō intel=
ligat ea, quæ efferant aliquid ex sese, perfectiorē habe=
re naturam, quàm ea, quæ ex ijs efferantur. omnium
autem rerum, quæ natura administrantur, seminator,
& sator, & parens, ut ita dicam, atque educator, et al
tor est mundus: omniáq;, sicut mēbra, & partes suas,
nutricatur, & continet. quòd si mundi partes natura
administrantur, necesse est mundum ipsum natura ad
ministrari: cuius quidē administratio nihil habet in se,
quod reprehendi possit: ex ijs enim naturis, quæ erant,
quod effici potuit optimum, effectum est. doceat ergo
aliquis potuisse melius. sed nemo unquam docebit. &
si quis corrigere aliquid uolet, aut deterius faciet, aut
id, quod fieri non potuit, desiderabit. quòd si omnes
mundi partes ita constitutæ sunt, ut neque ad usum
meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores:
uideamus, utrum ea fortuita sint, an eo statu, quo co=
hærere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, di=
uináq; prouidentia. si ergo meliora sunt ea, quæ na=
tura, quàm illa, quæ arte perfecta sunt, nec ars ef=
ficit quidquam sine ratione: ne natura quidem ratio=
nis expers est habēda. qui igitur conuenit, signū, aut ta
bulam pictā cum aspexeris, scire adhibitam esse artē;

cumq; procul cursum nauigij uideris, nō dubitare quin id ratione atque arte moueatur; aut cū solariū uel descriptū, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non casu; mundum autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta cōplectatur, cōsilij, & rationis esse expertem putare? quod si in Scythiam, aut in Britaniam sphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cuius singulæ conuersiones idem efficiunt in sole, et in luna, & in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cœlo singulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphæra sit perfecta ratione? hi autem dubitāt de mūdo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, casu ne ipse sit effectus, aut necessitate aliqua, an ratione, an mente diuina: & Archimedē arbitrātur plus ualuisse in imitādis sphæræ cōuersionibus, q̃ naturā in efficiendis, præsertim cū multis partibus sint illa perfecta, q̃ hæc simulata, solertius. atque ille apud Actiū pastor, qui nauem nunquā ante uidisset, ut procul diuinū, & nouū uehiculū Argonautarū è monte conspexit, primo admirans, & perterritus hoc modo loquitur:

» -tanta moles labitur
» Fremebunda ex alto ingenti sonitu & spiritu:
» Præ se undas uoluit: uertices ui suscitat:
» Ruit prolapsa: pelagus respergit: profluit:
» Ita dum interruptum credas nimbum uoluier,
» Dum quod sublime uentis expulsum rapi
» Saxum, aut procellis, uel globosos turbines
» Existere ictos undis concursantibus,
» Nisi quas terrestres pontus strages conciet;

» Aut forte Triton fuſcina euertens ſpecus,
» Subter radices penitus undanti in freto
» Molem ex profundo ſaxeam ad cœlum uomit.

dubitat primo, quæ ſit ea natura, quam cernit ignotã: idemq; iuuenibus uiſis, auditoq; nautico cantu,

» Sicut inciti atque alacres roſtris perfremunt
» Delphini= item alia multa.
» =Syluani melo
» Conſimilem ad aures cantum, & auditum refert.

ergo ut hic primo aſpectu inanimum quiddã ſenſuq; uacuum ſe putat cernere, poſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi forte eos primus aſpectus mundi conturbauerat, poſtea cum uidiſſent motus eius finitos, & æquabiles, omniaq; ratis ordinibus moderata, immutabiliq; conſtantia, intelligere ineſſe aliquem non ſolum habitatorem in hac cœleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantiq; muneris. nunc autem mihi uidentur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas cœleſtium rerum, atque terreſtrium. principio enim terra ſita in media parte mundi, circunfuſa undique eſt hac animabili, ſpirabiliq; natura, cui nomen eſt aer, græcũ illud quidem, ſed receptũ iam tamen uſu à noſtris: tritũ eſt enim pro latino. hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. mutuemur hoc quoque uerbũ, dicaturq; tam æther latine, quàm dicitur aer: etſi interpretatur Pacuuius,

» Hoc, quod memoro, noſtri cœlũ, Graij perhibẽt æthera.

quaſi uero nõ Graius hoc dicat, at latine loquitur. ſi=

quidem nos non quasi græce loquentem audiamus. docet idem alio loco
" Graiugena de isto aperit ipsa oratio.
sed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum existunt: quorũ est princeps sol, omnia clarissima luce collustrans, multis partibus maior atque amplior, quàm terra uniuersa: deinde reliqua sidera magnitudinibus immensis. atque hi tanti ignes, tamq; multi nõ modo nihil nocent terris, rebusq; terrestribus, sed ita prosunt, ut, si mota loco sint, conflagrare terras necesse sit à tantis ardoribus, moderatione & temperatione sublata. hic ego non mirer esse quẽquam, qui sibi persuadeat corpora quædã solida, atque indiuidua, ui & grauitate ferri, mundumq; effici ornatissimũ, & pulcherrimum ex eorum corporũ concursione fortuita? hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo cur non idem putet, si innumerabiles unius, & uiginti formæ literarum uel aureæ, uel quales libet, aliquò coniiciantur, posse ex his in terrã excussis annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem uersu possit tãtum ualere fortuna. isti autem quemadmodum asseuerãt ex corpusculis nõ colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci uocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere, atque casu mundum esse perfectum? uel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? quòd si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora. certe ita temere de mũdo ef=

futiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem cœli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse uideantur. præclare ergo Aristoteles, Si essent, inquit, qui sub terra semper habitauissent, bonis, & illustribus domicilijs, quæ essent ornata signis, atque picturis, instructaq; rebus ijs omnibus, quibus abundant ij, qui beati putantur, nec tamen exissent unquam supra terrã, accepissent autem fama, & auditione, esse quoddam numen, & uim deorum, deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus euadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent; cum repente terram, & maria, cœlumq; uidissent, nubium magnitudinem, uentorumq; uim cognouissent, aspexissentq; solem, eiusq; tum magnitudinem, pulchritudinemq;, tum etiã efficientiam cognouissent, quòd is diem efficeret, toto cœlo luce diffusa; cum autem terras nox opacasset, tum cœlum totum cernerent astris distinctum, & ornatum, lunæq; luminum uarietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumq; omnium ortus, & occasus, atque in omni æternitate ratos, immutabilesq; cursus: hæc cum uiderent, profecto & esse deos, et hæc tanta opera deorum esse arbitrarẽtur. Atque hæc quidem ille. nos autẽ tenebras cogitemus tãtas, quantæ quondam eruptione Aetnæorum igniũ finitimas regiones obscurauisse dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnosceret: cum autẽ tertio die sol illuxisset, tum ut reuixisse sibi uiderentur. quòd si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito lucem aspiceremus: quænam species cœli uideretur? sed assiduitate quotidiana, & consuetudine oculorum

assuescunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earũ rerum, quas semper uident: perinde quasi nouitas nos magis, quàm magnitudo rerũ debeat ad exquirendas causas excitare. quis enim hunc hominẽ dixerit, qui cum tam certos cœli motus, tam ratos astrorum ordines, tamq́; omnia inter se connexa, et apta uiderit, neget in his ullam inesse rationem, eaq; casu fieri dicat, quæ quãto consilio gerantur, nullo cõsilio assequi possumus? an cum machinatione quadam moueri aliquid uidemus, ut sphærã, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cũ autem impetum cœli admirabili cum celeritate moueri, uertiq; uideamus, constantissime conficientem uicissitudines anniuersarias, cum summa salute, & conseruatione rerũ omnium; dubitamus, quin ea non solum ratione fiãt, sed etiam excellenti quadam diuinaq; ratione? licet enim iam, remota subtilitate disputandi, oculis quodam modo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimus cõstitutas. ac principio terra uniuersa cernatur, locata in media mundi sede, solida, & globosa, & undique ipsa in sese nutibus suis conglobata, uestita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorum omniũ incredibilis multitudo insatiabili uarietate distinguitur. adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum uestitus uiridissimos, speluncarum concauas altitudines, saxorum asperitates, impendentiũ montium altitudines, immensitatesq; camporum. adde etiam reconditas auri, argẽtiq; uenas, infinitamq; uim marmoris. quæ uero, & quàm uaria genera bestiarum uel cicurum, uel fera=

rum? qui uolucrum lapsus, atque cantus? qui pecudũ pastus? quæ uita siluestrium? quid iam de hominũ genere dicam? qui quasi cultores terræ constituti, non patiũtur eam nec immanitate beluarum efferari, nec stirpiũ asperitate uastari, quorumq́; operibus agri, insulæ, litoraq́; collucent, distincta tectis, & urbibus. quæ si, ut animis, sic oculis uidere possemus, nemo cunctã intuẽs terram, de diuina ratione dubitaret. at uero quãta maris est pulchritudo? quæ species uniuersi? quæ multitudo, et uarietas insularum? quæ amœnitates orarũ, et litorum? quot genera, quamq́; dispaira partim submersarum, partim fluitantium, & innatãtium beluarum, partim ad saxa natiuis testis inhærẽtium? ipsum autem mare sic terram appetẽs litoribus cludit, ut una ex duabus naturis cõflata uideatur. exinde mari finitimus aer, die, & nocte distinguitur: isq́; tũ fusus & extenuatus in sublime fertur; tum autem concretus in nubes cogitur; humoremq́; colligens terram auget imbribus; tum effluens huc & illuc uentos efficit. idem annuas frigorum, & calorum facit uarietates: idemq́; & uolatus alitũ sustinet, et spiritu ductus alit et sustentat animãtes. Restat ultimus, & à domicilijs nostris altissimus, omnia cingens et coercens cœli cõplexus, qui idem æther uocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus ordinatos definiunt. è quibus sol, cuius magnitudine multis partibus terra superatur, circum eam ipsam uoluitur; isq́; oriens & occidens, diem, noctemq́; cõficit; et modo accedens, tum autẽ recedens, binas in singulis annis reuersiones ab extremo cõtrarias facit: quarum interual

lo tum quasi tristitia quædam contrahit terram, tũ uicissim lætificat, ut cum cœlo hilarata uideatur. luna autem, quæ est, ut ostendunt mathematici, maior quàm dimidia pars terræ, iisdem spatiis uagatur, quibus sol: sed tum cõgrediens cum sole, tum digrediens, & eam lucẽ, quã à sole accepit, mittit in terras, & uarias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tũ subiecta, atque opposita soli, radios eius, & lumen obscurat; tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est è regione solis, interpositu, interiectuq; terræ repente deficit: iisdemq; spatiis eæ stellæ, quas uagas dicimus, circum terram feruntur, eodemq; modo oriuntur, & occidunt. quarum motus tũ incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistunt. quo spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius. Sequitur stellarum inerrãtiũ maxima multitudo: quarum ita descripta distinctio est, ut ex notarũ figurarũ similitudine nomina inuenerint. atque hoc loco me intuẽs, utar, inquit, carminibus Arati, eis, quæ à te admodum adolescentulo conuersa, ita me delectant, quia latina sunt, ut multa ex iis memoria teneam. ergo, ut oculis assidue uidemus sine ulla mutatione, aut uarietate,

» Cætera labuntur celeri cœlestia motu,
» Cum cœloq; simul noctesq; diesq; feruntur.

quorum cõtẽplatione nullius expleri potest animus naturæ constantiam uidere cupientis.

» Extremusq; adeo duplici de cardine uertex
» Dicitur esse polus. =

hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunquam occidẽtes.

» Ex his altera apud Graios Cynosura uocatur,
» Altera dicitur esse Helice. =

Cuius

cuius quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus.

» Quas nostri septem soliti uocitare Triones.

paribusq; stellis similiter distinctis eundem cœli verticẽ lustrat parua Cynosura.

» Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
» Sed prior illa magis stellis distincta refulget,
» Et late prima confestim à nocte uidetur.
» Hæc uero parua est: sed nautis usus in hac est:

Nam cursu interiore breui conuertitur orbe.

et quo sit earum stellarum admirabilior aspectus,

» Has inter, ueluti rapido cum gurgite flumen,
» Toruu' Draco serpit subter, supraq; reuoluens
» Sese, conficiensq; sinus è corpore flexos.

eius cum totius est præclara species, in primis suspicienda est figura capitis, atque ardor oculorum.

» Huic non una modo caput ornans stella relucet,
» Verum tempora sunt duplici fulgore notata,
» E' trucibusq; oculis duo feruida lumina flagrant.
» Atq; uno mentum radianti sidere lucet:
» Obstipum caput & tereti ceruice reflexum
» Obtutum in cauda maioris figere dicas.

& reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

» Hoc caput hic paulum sese subitoq; recondit,
» Ortus ubi atq; obitus parte admiscentur in una.

Id autem caput,

» Attingens defessa uelut mœrentis imago

uertitur.= quam quidem Græci

» Engonasin uocitant, genibus quia nixa feratur.
» Hic illa eximio posita est fulgore corona.

atq; hæc qdē à tergo. propter caput autē Anguitenēs:
" Quem claro perhibent ὀφιοῦχον nomine Graij.
" Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,
" Eius & ipse manet religatus corpore toto:
" Nanque uirum medium serpens sub pectura cingit.
" Ille tamen nitens grauiter uestigia ponit,
" Atque oculos urget pedibus, pectusq; Nepai.
septentriones autem sequitur
" Arctophylax uulgo qui dicitur esse Bootes:
" Quod quasi temone adiunctam præ se quatit Arctū.
dein quæ sequuntur. huic Booti enim
" =Subter præcordia fixa uidetur
" Stella micans radijs Arcturus nomine claro:
cui subiecta fertur,
" Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.
atq; ita demetata signa sunt, ut in tãtis descriptionibus diuina solertia appareat.
" Et natos Geminos inuises sub caput Arcti.
" Subiectus media est cancer, pedibusq; tenetur
" Magnu' Leo tremulam quatiens è corpore flāmā.
Auriga
" Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
" Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.
" At Capra læuum humerum claro obtinet. =
tum quæ sequuntur.
" Verum hæc est magno atque illustri prædita signo.
" Contra Hœdi exiguū iaciunt mortalibus ignem.
cuius sub pedibus
" Corniger est ualido connexus corpore Taurus.
eius caput stellis conspersum est frequentibus.

» Has Græci ſtellas Hyadas uocitare ſuerunt:
à pluendo: ὕειν enim eſt pluere. noſtri imperite ſuculas: quaſi à ſuibus eſſent, nō ab imbribus nominatæ. minorem autem ſeptentrionem Cepheus paſſis palmis tergo ſubſequitur.

» Nāque ipſum ad tergū Cynoſuræ uertitur Arcti.
hunc antecedit
» Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
» Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter
» Andromeda, aufugiens aſpectum mœſta parentis.
» Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
» Summum contingit caput aluo: ſtellaq; iungens
» Vna, tenet duplices communi lumine formas,
» Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
» Exin contortis Aries cum cornibus hæret.
quem propter
» Piſces, quorum alter paulum prælabitur ante,
» Et magis horriferis aquilonis tangitur alis.
ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur.
» Quē ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
cuius propter læuum genu
» =Vergilias tenui cum luce uidebis.
» Inde Fides leuiter poſita & connexa uidetur.
» Inde eſt ales auis lato ſub tegmine cœli.
capiti autem Equi proximat Aquarij dextra, totusq; deinceps Aquarius.
» Tum gelidum ualido de pectore frigus anhelans,
» Corpore ſemifero magno Capricornus in urbe.
» Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
» Brumali flectens contorquet tempore currum.

hinc autem aſpicitur,
» Vt ſeſe emergens oſtendat Scorpius alte
» Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
» Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
» At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.
deinde Delphinus.
» Exinde Orion obliquo corpore nitens.
quem ſubſequens
» Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulget.
Poſt Lepus ſubſequitur,
» Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
» At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
» Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,
» Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.
quam longe ſerpentem & manantem
» aſpicies, proceráq; uincla uidebis,
» Quæ retinent Piſces caudarum à parte locata.
» Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
» Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.
propter quæ Centaurus
» Cedit Equi partis properans ſubmergere Chelis.
» Hinc dextram porgens, quadrupes quà uaſta tenetur,
» Tendit, & illuſtrem truculentus cædit ad aram.
» Hic ſeſe infernis è partibus erigit Hydra:
cuius longe corpus eſt fuſum:
» In medioq; ſinu fulgens cratera relucet.
» Extremam nitens plumato corpore Coruus
» Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
» Ante Canem, graio Procyon qui nomine fertur.
hæc omnis deſcriptio ſiderũ, atque hic tãtus cœli orna-

tus, ex corporibus huc, & illuc casu, et temere cōcursan tibus potuisse effici cuiquam sano uideri potest? aut uero alia quæ natura mentis et rationis expers hæc efficere potuit, quæ non modo ut fierent, ratione eguerūt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt? nec uero hæc solū admirabilia, sed nihil maius, quàm quòd ita stabilis est mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem possit aptius: omnes enim partes eius undique medium locū capessentes, nitūtur æquabiliter: maxime corpora autem inter se iuncta permanent, cum quodā quasi uinculo circundata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & conuertit extrema. quo circa si mūdus globosus est, ob eamq; causam omnes eius partes undique æquales ipsæ per se atq; inter se continentur: cōtingere idem terræ necesse est, ut omnibus eius partibus in mediū uergentibus (id autem mediū infimū in sphæra est) nihil interrūpat, quo labefactari possit tanta contentio grauitatis, & ponderum. eademq; ratione mare, cum supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æqualiter, neque redūdat unquā, neque effunditur. huic autē cōtinens aer fertur ille quidem leuitate sublimi, sed tamen in omnes partes se ipse fundit: itaque & mari cōtinuatus, & iunctus est, & natura fer tur ad cœlū; cuius tenuitate, & calore temperatus, uitalem, & salutarem spiritū præbet animātibus. quem cōplexa summa pars cœli quæ æther dicitur, & suū retinet ardorem tenuem, & nulla admistione cōcretū, et

cum aeris extremitate coniungitur. In æthere autem astra uoluuntur: quæ se & nixu suo conglobata cõtinent; & forma ipsa figuraq́;, sua momenta sustentãt: sunt enim rotũda: quibus formis, ut ante dixisse uideor, minime noceri potest. sunt autem stellæ natura flãmeæ: quocirca terræ, maris, aquarũ uaporibus aluntur ijs, qui à sole ex agris tepefactis, & ex aquis excitãtur: quibus altæ, renouatæq́; stellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, & rursum trahũt in idem, nihil ut ferè intereat, aut admodũ paululũ, quod astrorũ ignis, & ætheris flamma consumat. ex quo euenturũ nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebãt, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum, humore consumpto, neque terra ali posset, neque remearet aer, cuius ortus aqua omni exhausta esse non posset: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rursum animãte, ac deo renouatio mũdi fieret, atque idẽ ornatus oriretur. nolo in stellarũ ratione multus uobis uideri, maximeq́; earũ, quæ errare dicũtur: quarũ tantus est concentus ex dissimillimis motibus, ut cum summa Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interiecta Iouis illustret, & temperet, infraq́; Martem duæ soli obediant, ipse sol mũdũ omnem sua luce cõpleat, ab eoq́; luna illuminata grauiditates, et partus afferat, maturitatesq́; gignendi. quæ copulatio rerũ, & quasi consentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ quem nõ mouet, hunc horum nihil unquam reputauisse certo scio. Age ut à cœlestibus rebus ad terrestres ueniamus: quid est in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? principio, eorum, quæ gignuntur è terra,

ſtirpes & ſtabilitatem dant ijs, quæ ſuſtinent, et ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur, obducunturq; libro aut cortice trunci, quo ſint à frigoribus, & à caloribus tutiores. iam uero uites ſic clauiculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque ita ſe erigũt, ut animãtes. quin etiã à caulibus, braſſicisq;, ſi propè ſati ſint, ut à peſtiferis, & nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte cõtingere. animantiũ uero quãta uarietas eſt? quãta ad eã rem uis, ut in ſuo quoque genere permaneãt? quarum aliæ corijs tectæ ſunt, aliæ uillis ueſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias, alias ſquama uidemus obductas, alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. paſtũ autem animãtibus large & copioſe natura eũ, qui cuique aptus erat, cõparauit. enumerare poſſum, ad eũ paſtum capeſſendum, conficiendumq; quæ ſit in figuris animantiũ, & quàm ſolers ſubtiliſq; deſcriptio partiũ, quamq; admirabilis fabrica membrorũ: omnia enim, quæ quidẽ intus incluſa ſunt, ita nata, atq; ita locata ſunt, ut nihil eorũ ſuperuacaneũ ſit, nihil ad uitã retinendã nõ neceſſarium. dedit autem eadem natura beluis & ſenſum, & appetitũ, ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerẽt peſtifera à ſalutaribus. iam uero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtũ accedũt, alia uolando, alia nando, cibumq; partim oris hiatu, & dentibus ipſis capeſſunt, partim unguiũ tenacitate arripiunt, partim adũcitate roſtrorũ: alia ſugunt, alia carpunt, alia uorãt, alia mãdunt. atque etiã aliorũ ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. quæ au-

tem altiora sunt, ut anseres, ut cygni, ut grues, ut cameli, adiuuantur proceritate collorum. manus etiã data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad pastum. at quibus bestijs erat is cibus, ut alius generis bestijs uescerentur; aut uires natura dedit, aut celeritatem: data est quibusdã etiam machinatio quædam atque solertia: ut in araneolis, aliæ quasi rete texunt, ut, si quid inhæserit, conficiant; aliæ autem ut ex inopinato obseruãt, et, si quid incidit, arripiunt, idq́; consumunt. Pinna uero (sic enim græce dicitur) duabus grandibus patula conchis cum parua squilla quasi societatem coit comparandi cibi. itaque cum pisciculi parui in concham hiantem innatauerint, tum admonita à squilla pinna morsu cõprimit conchas. sic dissimillimis bestiolis communiter cibus quæritur. in quo admirandum est, congressu ne aliquo inter se, an iam inde ab ortu naturæ ipsæ congregatæ sint. est etiam admiratio non nulla in bestijs aquatilibus ijs, quæ gignũtur in terra: ueluti crocodili, fluuiatilesq́; testudines, quædamq́; serpentes ortæ extra aquam, simul ac primum niti possunt, aquam persequuntur. quin etiam anatum oua gallinis sæpe supponimus: ex quibus pulli orti primum aluntur ab ijs, ut à matribus; deinde eas relinquunt, à quibus exclusi, fotiq́; sunt, & effugiunt, cum primum aquam quasi naturalem domum uidere potuerunt. tantam ingenuit animantibus conseruandi sui natura custodiam. legi etiam scriptum, esse auem quandam, quæ Platalea nominetur: eam sibi cibum quærere aduolantem ad eas aues, quæ se in mari mergerent: quæ cum

emersissent, piscemq; cepissent, usque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent: id quod ipsa inuaderet. eademq; hæc auis scribitur conchis se solere complere, easq;, cum stomachi calore concoxerit, euomere, atque ita eligere ex ijs, quæ sunt esculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere sese arena solere, & moueri propè aquam; ad quas quasi ad escam pisces cum accesserint, confici à ranis atque consumi. Miluo est quoddam bellum naturale cum coruo. ergo alter alterius, ubicunque nactus est, oua frangit. Illud uero ab Aristotele animaduersum, à quo pleraque, quis potest non mirari? Grues, cum loca calidiora petentes maria transmittunt, trianguli formam efficere: eius autem summo angulo aer ab ijs aduersus pellitur: deinde sensim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis cursus auium leuatur. basis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi uentis adiuuatur, hæq; in tergo præuolantium colla, & capita reponunt. quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet ubi nitatur, reuolat, ut ipse quoque quiescat. in eius locum succedit ex ijs quæ acquieuerunt: eaq; uicissitudo in omni cursu conseruatur. Multa eiusmodi proferre possum: sed genus ipsum uidetis. Iam uero illa etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ, ut in pastu circunspectent, ut in cubilibus delitescant. atque illa mirabilia. quid ea, quæ nuper, id est paucis ante seculis, medicorum ingenijs reperta sunt? uomitione canis purgare
* aluos ibes Aegyptiæ curãt. auditum est, pantheras, quæ in barbaria uenenata carne caperẽtur, remediũ quod-

dam habere; quo cum essent usæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cũ essent confixæ uenenatis sagittis, herbam quærere, quæ Dictamus uocaretur; quam cum gustauissent, sagittas excidere dicunt è corpore. ceruæq; paulo ante partum perpurgant se quadam herbula, quæ Seselis dicitur. iam illa cernimus, ut contra metum, & uim suis se armis quæque defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones, aliæ fuga se, aliæ occultatione tutantur: atramenti effusione sepiæ, torpore torpedines. multæ etiam insectantes odoris intolerabili fœditate depellũt. ut uero perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est à prouidentia deorum, ut semper essent & bestiarum genera, & arborum, omniumq; rerum, quæ altæ aut radicibus à terra, aut stirpibus continerentur. quæ quidem omnia eam uim seminis habent in se, ut ex uno plura generentur: idq; semen inclusum est in intima parte earum baccarum, quæ ex quaque stirpe funduntur: ijsdemq; seminibus & homines affatim nascuntur, et terræ eiusdem generis stirpium renouatione complentur. quid loquar, quanta ratio in bestijs ad perpetuam conseruationem earum generis appareat? nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ sunt: quod perpetuitatis causa machinata natura est. deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptissimæ, & in mari, & in fœmina commiscendorum corporum miræ libidines. cum autem in locis semen insedit, rapit omnem ferè cibum ad sese, eoq; septum fingit animal: quod cum ex utero elapsum excidit, in ijs animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum

lactescere incipit, eáq;, quæ paulo ante nata sunt, sine magistro, duce natura mámas appetunt, earumq; ubertate saturantur. atque ut intelligamus nihil horũ esse fortuitum, & hæc omnia esse prouidæ, solertisq; naturæ: quæ multiplices fœtus procreant, ut sues, ut canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent eæ bestiæ, quæ pauca gignunt. quid dicam, quantus amor bestiarũ sit in educandis custodiendisq; ijs, quæ procreauerint, usque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere? etsi pisces, ut aiunt, oua cum genuerunt, relinquũt: facile enim illa aqua & sustinentur, & fœtum fundunt. testudines autem, & crocodilos dicunt, cum in terra partũ ediderint, obruere oua, deinde discedere. ita & nascuntur, & educantur ipsa per sese. iam gallinæ, auesq; reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia sibi, nidosq; construunt, eosq; quàm possunt mollissime substernunt, ut quamfacillime oua seruentur. ex quibus pullos cum excluserint, ita tuentur, ut & pennis foueant, ne frigore lædantur; et, si est calor, à sole se opponant. cũ autem pulli pinnulis uti possunt, tum uolatus eorũ matres prosequuntur, reliqua cura liberantur. accedit etiã ad nõ nullorum animantium, & earũ rerum, quas terra gignit, conseruationem, & salutem, hominum etiam solertia, & diligentia. nam multæ & pecudes, & stirpes sunt, quæ sine procuratione hominum saluæ esse nõ possunt. magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum, atque abundantiã aliæ alijs in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat; & cum tota æstate obrutã, oppletamq; tenuit, tum recedit, mollitosq; & oblima-

tos agros ad serendum relinquit. Mesopotamiam fertilem efficit Eufrates: in quam quotannis quasi nouos agros inuehit. Indus uero, qui est omniũ fluminũ maximus, non aqua solum agros lætificat, & mitigat, sed eos etiam conserit: magnam enim uim seminũ secũ frumenti, & similiũ dicitur deportare. multáq; alia in alijs locis cõmemorabilia proferre possum, multos fertiles agros alios aliorũ fructuum. sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad uescendum, tam uaria, tamq; iucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut semper & nouitate delectemur, & copia. quàm tempestiuos autem dedit, quàm salutares nõ modo hominum, sed etiam pecudum generi, ijs denique omnibus, quæ oriuntur è terra, uentos etesias? quorum flatu nimij temperantur calores. ab ijsdem etiam maritimi cursus celeres, & certi diriguntur. multa prætereunda sunt: & tamen multa dicuntur. enumerari enim non possunt fluminum opportunitates, æstus maritimi, multum accedentes, & recedentes, montes uestiti, atque siluestres, salinæ ab ora maritima remotissimæ, medicamentorũ salutarium plenissimæ terræ, artes deni;ue innumerabiles ad uictum, & ad uitam necessariæ. iam diei noctisq; uicissitudo conseruat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. sic undique omni ratione concluditur, mente, consilióq; diuino omnia in hoc mundo ad salutem omnium, conseruationemq; admirabiliter administrari. sin quæret quispiam, cuiusnam causa tantarũ rerũ molitio facta sit, arborum ne & herbarum, quæ quanquam sine sensu sunt, tamen à natura sustinentur? at

id quidem absurdum est. an bestiarum? nihilo probabilius, deos mutarum, & nihil intelligentium causa tantũ laborasse. quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundum? eorum scilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi sunt dij, & homines: quibus profecto nihil est melius: ratio est enim, quæ præstat omnibus: itaque sit credibile, deorũ & hominum causa factum esse mundum, quæq; in eo sint omnia. faciliusq; intelligetur, à dijs immortalibus hominibus esse prouisum, si erit tota hominis fabricatio perspecta, omnisq; humanæ naturæ figura, atque perfectio. nam cum tribus rebus animantium uita teneatur, cibo, potione, spiritu, ad hæc omnia percipienda os est aptissimum, quod adiunctis naribus spiritu augetur. dentibus autem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur, & mollitur cibus. eorum aduersi acuti morsu diuidunt escas, intimi autem cõficiunt, qui gemini uocãtur: quæ cõfectio etiam à lingua adiuuari uidetur. linguam autem ad radices eius hærens excipit stomachus: quò primũ illabũtur ea, quæ accepta sunt ore. is utraque ex parte tonsillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur: atque is agitatione & motibus linguæ cũ depulsum, & quasi detrusum cibum accepit, depellit. ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra id, quod deuoratur, dilatantur; quæ autem supra, contrahuntur. sed cum aspera arteria (sic enim à medicis appellatur) ostium habeat adiunctũ linguæ radicibus, paulo supra, quàm ad linguam stomachus annectitur; eaq; ad pulmones usque pertineat, excipiatq; animam eã, quæ ducta sit spiritu, eãdemq; à pulmonibus respiret, & red=

dat: tegitur quasi quodam operculo. quod ob eã causam datum est, ne, si quid in eam cibi forte incidisset, spiritus impediretur. sed cum alui natura, subiecta stomacho, cibi, & potionis sit receptaculum, pulmones autem, & cor extrinsecus spiritum adducant: in aluo multa sunt mirabiliter effecta: quæ cõstant ferè è neruis. est autem multiplex, & tortuosa, arcetq;, & cõtinet siue illud aridum est, siue humidum quod recipit, ut id mutari, & concoqui facile possit: eaq; tũ astringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accepit, cogit, & confundit: ut facile & calore, quem multum habet, & terendo cibo, & præterea spiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus diuidantur. in pulmonibus autem inest raritas quædam, & assimilis spongijs mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissima: qui tum se contrahunt aspirantes, tum spiritu dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. ex intestinis autem & aluo secretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad iecur per quasdam à medio intestino usque ad portas iecoris (sic enim appellant) ductas, & directas uias, quæ pertinent ad iecur, eiq; adhærent. atque inde aliæ pertinẽtes sunt, per quas cadit cibus à iecore dilapsus. ab eo cibo cũ est secreta bilis, iiq; humores, qui ex renibus profunduntur, reliqua se in sanguinem uertunt, ad easdemq; portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius uiæ pertinent: per quas lapsus cibus ex hoc ipso loco in eã uenã, quæ caua appellatur, confunditur, perq; eã ad cor confectus iam coactusq; perlabitur: à corde autem in totũ corpus distribuitur per uenas admodum

multas, in omnes partes corporis pertinentes. quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur tum astringẽti bus se intestinis, tum relaxantibus, haud sanè difficile dictu est, sed tamen prætereundum est, ne quid habeat iniucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. nam quæ spiritu in pulmones anima ducitur, ea calescit primum ab ipso spiritu, deinde coagitatione pulmonum: ex eaq́; pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam uentriculum cordis appellãt: cui similis alter adiunctus est, in quem sanguis à iecore per uenam illam cauã influit. eoq́; modo ex his partibus et sanguis per uenas in omne corpus diffunditur, et spiritus per arterias. utræque autem crebræ, multæq́; toto corpore intextæ uim quandam incredibilem artificiosi operis, diuiniq́; testantur. quid dicam de ossibus? quæ subiecta corpori mirabiles commissuras habent, & ad stabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. huc adde neruos, à quibus artus continentur; eorumq́; implicationem toto corpore pertinentem: qui, sicut uenæ, & arteriæ à corde tractæ, & profectæ, in corpus omne ducuntur. ad hanc prouidentiam naturæ tam diligentem, tamq́; solertem adiungi multa possunt, è quibus intelligatur, quantæ res hominibus à deo, quamq́; eximiæ tributæ sint: qui primum eos humo excitatos celsos, & erectos constituit, ut deorum cognitionem, cœlum intuentes, capere possent. sunt enim è terra homines non ut incolæ, atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum, atque cœlestium: quarum spectaculum ad nul-

lum aliud genus animãtium pertinet. sensus autem interpretes ac nuncij rerum, in capite tanquam in arce mirifice ad usus necessarios & facti, & collocati sunt. nam oculi, tanquã speculatores, altissimũ locũ obtinẽt; ex quo plurima conspicientes, fungantur suo munere. & aures cum sonum recipere debeant, qui natura in sublime fertur; recte in altis corporum partibus collocatæ sunt. itemq; nares, eo quòd omnis odor ad superiora fertur, recte sursum sunt: & quòd cibi & potionis iudicium magnum earum est, non sine causa uicinitatem oris secutæ sunt. iam gustatus, qui sentire eorũ, quibus uescimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua esculentis, & poculentis iter natura patefecit. tactus autem toto corpore æquabiliter fusus est, ut omnes ictus, omnesq; nimios & frigoris, & caloris appulsus sentire possimus. atque ut in ædificijs architecti auertũt ab oculis & naribus dominorum ea, quæ profluentia necessario tetri essent aliquid habitura: sic natura res similes procul amandauit à sensibus. quis uero opifex, præter naturã, qua nihil potest esse callidius, tantam solertiam persequi potuisset in sensibus? quæ primũ oculos membranis tenuissimis uestiuit, & sepsit: quas primũ perlucidas fecit, ut per eas cerni posset; firmas autem, ut cõtinerentur. sed lubricos oculos fecit, & mobiles, ut & declinarent, si quid noceret; & aspectũ, quò uellent, facile conuerterent. aciesq; ipsa, qua cernimus, quæ pupilla uocatur, ita parua est, ut ea, quæ nocere possint, facile uitet. palpebræq;, quæ sunt tegumenta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciem, aptissime factæ et ad claudẽdas pupillas, ne quid incideret;

& ad aperiendas: idq; prouidit ut identidē fieri posset cum maxima celeritate. munitæq; sunt palpebræ tanquā uallo pilorum: quibus & apertis oculis, si quid incideret, repelleretur; & somno conniuentibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui tanquā inuoluti quiescerent. latent præterea utiliter, & excelsit undique partibus sepiuntur. primum enim superiora superciliis obducta sudorem à capite, & fronte defluentē, repellunt, genæ deinde ab inferiore parte tutantur subiectæ, leuiterq; eminentes. nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interiectus esse uideatnr. auditus autem semper patet: eius enim sensu etiam dormientes egemus. à quo cum sonus est acceptus, etiam è somno excitamur. flexuosum iter habet, ne quid intrare possit, si simplex & directum pateret. prouisum etiam, ut si qua minima bestiola conaretur irrumpere, in sordibus aurium, tanquam in uisco, inhæresceret. extra autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi causa factæ, tutandiq; sensus, & ne adiectæ uoces laberentur, atque errarent, priusquam sensus ab his pulsus esset. sed duros, & quasi corneolos habent introitus, multisq; cū flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur sonus. quocirca & in fidibus testudine resonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis, & inclusis referuntur ampliores. similiter nares, quæ semper propter necessarias utilitates patent, cōtractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit peruadere: humoremq; semper habent ad puluerem multaq; alia repellenda non inutilem. gustatus præclare septus est: ore enim continetur, & ad usum apte, & ad incolumitatis custodiam. omnisq;

ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. primum enim oculi in ijs artibus, quarum iudicium eſt oculorum, in pictis, fictis, cælatisq́; formis, in corporum etiam motione, atque geſtu multa cernunt ſubtilius: colorum etiam, & figurarum tum uenuſtatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi iudicant: atque etiam alia maiora: nam & uirtutes, & uitia cognoſcunt; iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignauum, audacem, timidumq́; cognoſcunt. aurium item eſt admirabile quoddam artificioſumq́; iudicium, quo iudicatur & in uocis, & in tibiarum, neruorumq́; cantibus uarietas ſonorum, interualla, diſtinctio, & uocis genera permulta, canorum, fuſcum; leue, aſperum; graue, acutum; flexibile, durum; quæ hominum ſolum auribus iudicantur. nariumq́; item, & guſtandi, & aperte tangẽdi magna iudicia ſunt. ad quos ſenſus capiendos, & perfruendos plures etiam, quàm uellem, artes repertæ ſunt. perſpicuum eſt enim, quò compoſitionem unguentorũ, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia proceſſerint. iam uero animum ipſum, mentemq́; hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui nõ diuina cura perfecta eſſe perſpicit, is his ipſis rebus mihi uidetur carere. de quo dum diſputarem, tuã mihi dari uelim Cotta eloquentiã. quo enim tu illa modo diceres? quãta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehenſio eſſet in nobis: ex quo uidelicet, quid ex quibuſque rebus efficiatur, idq́; ratione, concludimus: ſingulasq́; res diffinimus, circunſcripteq́; complectimur: ex quo ſci=

entia intelligitur quam uim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior. quãta uero illa ſunt, quæ uos Academici infirmatis, & tollitis, quòd & ſenſibus, & animo ea, quæ extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus. ex quibus collatis inter ſe, & comparatis artes quoque efficimus, partim ad uſum uitæ, partim ad oblectationẽ neceſſarias. iam uero domina rerum, ut uos ſoletis dicere, eloquendi uis quàm eſt præclara, quamq; diuina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac geſtientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiasq; reſtinguimus. hæc nos iuris, legum, urbium ſocietate deuinxit, hæc à uita immani, & fera ſegregauit. ad uſum autem orationis, incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quãta opera machinata natura ſit. primum enim à pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet: per quam uox principium à mente ducens, percipitur, & funditur. deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. ea uocem immoderate profuſam fingit, & terminat: quæ ſonos uocis diſtinctos & preſſos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. itaque plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere, cordarum dentes, nares cornibus iJs, qui ad neruos reſonant in cãtibus. quàm uero aptas, quamq; multarum artium miniſtras manus natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, facilisq; porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. itaque

ad pingendum, ad fingendum, ad ſculpendum, ad ner
uorum eliciendos ſonos, ac tibiarum apta manus eſt ad
motione digitorum. atque hæc oblectationis, illa neceſſi
tatis. cultus dico agrorũ, extructioneſq; tectorũ, tegu=
menta corporum uel texta, uel ſuta, omnemq; fabricã
æris, & ferri: ex quo intelligitur, adinuenta animo,
percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia
nos conſecutos, ut tecti, ut ueſtiti, ut ſalui eſſe poſſimus,
urbes, muros, domicilia, delubra haberemus. iam
uero operibus hominum, id eſt manibus, cibi etiam
uarietas inuenitur & copia. nam & agri multa fe=
runt manu quæſita, quæ uel ſtatim conſumantur, uel
mandentur condita uetuſtati: & præterea ueſcimur
beſtijs & terrenis, & aquatilibus, & uolatilibus, par=
tim capiendo, partim alendo. efficimus etiam domitu
noſtro quadrupedum uectiones: quorũ celeritas, atque
uis nobis ipſis affert uim, & celeritatem. nos onera
quibuſdam beſtijs, nos iuga imponimus: nos elephanto
rum acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad uti
litatem noſtram abutimur: nos è terræ cauernis ferrũ
elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos æris,
argenti, auri uenas penitus abditas inuenimus, & ad
uſum aptas, & ad ornatum decoras: arborum au=
tem conſectione, omniq; materia, & culta, & ſilue=
ſtri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibita, et
ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædifican=
dum, ut tectis ſepti frigora, caloreſq; pellamus. ma=
gnos uero uſus affert ad nauigia facienda. quorũ cur
ſibus ſuppeditantur omnes undique ad uitam copiæ:
quaſq; res uiolentiſſimas natura genuit, earum mode

rationem nos ſoli habemus ; maris , atque uentorum, propter nauticarum rerum ſcientiam : plurimisq; maritimis rebus fruimur , atque utimur . terrenorum item cõmodorum omnis eſt in homine dominatus. nos campis, nos montibus fruimur : noſtri ſunt amnes, noſtri lacus : nos fruges ſerimus , nos arbores : nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus : nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus : noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alterã naturam efficere conamur . quid uero ? hominum ratio non in cœlum uſque penetrauit ? ſoli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus , obitus , curſusq; cognouimus : ab hominũ genere finitus eſt dies , menſis , annus : defectiones ſolis & lunæ cognitæ, prædictæq; in omne poſterum tempus , quæ , quantæ , quando futuræ ſint . quæ contuens animus , accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas : cui coniuncta iuſtitia eſt, reliquæq; uirtutes : ex quibus uita beata exiſtit , par & ſimilis deorum , nulla re , niſi immortalitate , quæ nihil ad bene uiuendum pertinet , cedens cœleſtibus . Quibus rebus expoſitis , ſatis docuiſſe uideor , hominis natura quanto omnes anteiret animantes. ex quo debet intelligi , nec figuram , ſitumq; membrorum , nec ingenij mentisq; uim talem effici potuiſſe fortuna . Reſtat, ut doceam , atque aliquando perorem , omnia , quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſa facta eſſe, & parata. Principio ipſe mũdus deorum hominumq; cauſa factus eſt : quæq; in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, et inuẽta ſunt. eſt enim mundus quaſi communis deorum atque homi

num domus, aut urbs utrorunque. ſoli enim ratione utentes iure, ac lege uiuunt. ut igitur Athenas, & Lacedæmonem, Athenienſium, Lacedæmoniorumq; cauſa putandũ eſt conditas eſſe; omniaq;, quæ ſint in his urbibus, eorũ populorũ recte eſſe dicũtur: ſic quæcunque ſunt in omni mũdo, deorũ, atque hominũ putãda ſunt. iam uero circuitus ſolis, & lunæ, reliquorumq; ſiderũ, quanquam etiam ad mũdi cohærentiam pertinent, tamen & ſpectaculũ hominibus præbent: nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, & ad rationem ſolertiamq; præſtãtior: eorum enim curſus demetiti, maturitates temporum, & uarietates, mutationesq; cognouimus. quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominũ cauſa facta eſſe iudicanda ſunt. Terra uero fœta frugibus, & uario leguminũ genere, quæ maxima largitate fundit, ea ferarum ne, an hominũ cauſa gignere uidetur? quid de uitibus oliuetisq; dicam? quarũ uberrimi lætiſſimiq; fructus nihil omnino ad beſtias pertinẽt. neq; enim ſerendi, neque colendi, nec tẽpeſtiue demetẽdi, percipiẽdiq; fructus, neque cõdendi, ac reponẽdi ulla pecudum ſcientia eſt: earumq; omnium rerum hominũ eſt & uſus, & cura. ut fides igitur, & tibias eorũ cauſa factas dicendum eſt, qui illis uti poſſunt: ſic ea, quæ diximus, ſolis ijs confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur. nec ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarũ quoque cauſa ea nata eſſe dicemus. neque enim homines murium, aut formicarũ cauſa frumentum condunt, ſed coniugum, & liberorũ, & familiarum ſuarũ. itaque beſtiæ furtim, ut dixi, fruuntur, domini palàm, & libere. hominũ igitur cauſa eas rerum

copias comparatas, fatendū est. nisi forte tanta ubertas, & uarietas pomorum, eorumq; iucundus nō gustatus solum, sed odoratus etiam, & aspectus dubitationem affert, quin hominibus solis ea natura donauerit. tantumq; abest, ut hæc bestiarum etiam causa parata sint, ut ipsas bestias hominum gratia generatas esse uideamus. quid enim oues aliud afferunt, nisi ut earum uillis confectis, atque cōtextis homines uestiantur? quæ quidem neque ali, neque sustentari, neque ullū fructū edere ex se sine cultu hominū, et curatione potuissent. canū uero tā fida custodia, tamq; amās dominorū adulatio, tantumq; odium in externos, & tā incredibilis ad inuestigandū sagacitas narium, tanta alacritas in uenando quid significat aliud, nisi se ad hominū cōmoditates esse generatos? quid de bobus loquar? quorū ipsa terga declarāt nō esse se ad onus accipiendū figurata: ceruices autem natæ ad iugum: tum uires humerorum, & latitudines ad aratra extrahenda. quibus cū terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, uis nunquam ulla afferebatur.

» Ferrea tum uero proles exorta repente est,
» Ausaq; funestum prima est fabricarier ensem,
» Et gustare manu uictum domitumq; iuuencum.

tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum uisceribus uesci scelus haberetur. longum est mulorum persequi utilitates, & asinorum: quæ certe ad hominum usum paratæ sunt. sus uero quid habet præter escam? cui quidem, ne putresceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. qua pecude, quòd

erat ad uescẽdum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. quid multitudinem, suauitatemq; piscium dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur uoluptas, ut interdum Pronœa nostra Epicurea fuisse uideatur. atque hæ ne caperentur quidem, nisi hominũ ratione, atque solertia: quanquam aues quasdam & alites, & oscines, ut nostri augures appellant, rerum augurandarum causa esse natas putemus. iam uero immanes & feras belluas nanciscimur uenando, ut & uescamur ijs, & exerceamur in uenando ad similitudinem bellicæ disciplinæ, & utamur domitis, & condocefactis, ut elephantis, multáq; ex earum corporibus remedia morbis, & uulneribus eligamus, sicut ex quibusdam stirpibus, & herbis, quarum utilitatis longinqui temporis usu, et periclitatione percepimus. totam licet animis tanquam oculis lustrare terram, mariáq; omnia cernere, et spatia frugifera, atque immensa camporum, uestitusq; densissimos montium, pecudum pastus, tum incredibili cursus maritimos celeritate. nec uero tantum supra terram, sed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet utilitas; quæ ad usum hominum orta, ab hominibus solis inuenitur. Illud uero, quod uterque uestrũ fortasse arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libẽter in Stoicos inuehebatur; Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum: mihi uidetur uel maxime confirmare deorum prouidentia consuli rebus humanis. est enim profecto diuinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in priuatis, tum maxime in publicis. multa cernunt aruspices: multa augu=

res prouident: multa oraculis declarantur, multa uati= cinationibus, multa ſomnijs, multa portentis: quibus co= gnitis, multæ ſæpe res hominum ſentētia atque utilitate partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt. hæc igitur ſiue uis, ſiue ars, ſiue natura, ad ſcientiam rerum fu= turarum homini profecto eſt, nec ab alio alicui, quàm à dijs immortalibus data. quæ ſi ſingula uos forte non mouent, uniuerſa certe inter ſe connexa, atque cōiūcta mouere debebunt. nec uero uniuerſo generi hominum ſolum, ſed etiam ſingulis à dijs immortalibus conſuli, et prouideri ſolet. licet enim contrahere uniuerſitatē ge= neris humani, eamq; gradatim ad pauciores, poſtremo deducere ad ſingulos. nam ſi omnibus hominibus, qui ubique ſunt, quacūque in ora, ac parte terrarum ab hu iuſce terræ, quam nos incolimus, continuatione diſtan= tium, deos conſulere cenſemus ob eas cauſas, quas ante diximus: his quoque hominibus cōſulunt, qui has no= biſcū terras ab oriente ad occidentē colunt. ſin autem his cōſulunt, qui quaſi magnā quandam inſulam inco lunt, quam nos orbem terræ uocamus: etiam illis cōſu lunt, qui partes eius inſulæ tenent, Europam, Aſiam, Africam. ergo & earum partes diligunt, ut Romā, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium ſe= paratim ab uniuerſis ſingulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanum, primo Punico Ca latinum, Duillium, Metellum, Lutatium, ſecūdo Maxi= mum, Marcellum, Africanum, poſt hos Paulum, Grac= chum, Catonem, patrum'ue memoria Scipionē, Læliū: multosq; præterea et noſtra ciuitas, et Græcia tulit ſin= gulares uiros: quorum neminem niſi iuuante deo ta=

lem fuisse credendum est. quæ ratio poetas, maximeq; Homerũ impulit, ut principibus heroum, Vlyxi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos discriminũ, & periculorum comites adiungeret. Præterea ipsorum deorum sæpe præsentiæ, quales supra commemoraui, declarant, ab his & ciuitatibus, & singulis hominibus consuli. quod quidẽ intelligitur etiam significationibus rerũ futurarum, quæ tum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur. multa præterea ostentis, multa extis admonemur, multisq; rebus alijs: quas diuturnus usus ita notauit, ut artẽ diuinationis efficeret. nemo igitur uir magnus sine aliquo afflatu diuino unquam fuit. nec uero ita refellendum est, ut, si segetibus aut uinetis cuiuspiam tempestas nocuerit, aut si quid è uitæ cõmodis casus abstulerit, eum, cui quid horũ acciderit, aut inuisum deo, aut neglectũ à deo iudicemus. magna dij curant, parua negligunt. magnis autem uiris prosperæ semper omnes res: si quidem satis à nostris, & à principe philosophorum Socrate dictum est de ubertatibus uirtutis, & copijs. Hæc mihi ferè in mentem ueniebát, quæ dicenda putarem de natura deorũ. tu autem Cotta, si me audias, eandem causam agas; teq; & principem ciuem putes, & Pontificem esse cogites; et, quoniã in utráque partem uobis licet disputare, hãc potius sumas; eamq; facultatem disserendi, quã tibi à rhetoricis exercitationibus acceptã amplificauit Academia, huc potius cõferas: mala enim, & impia cõsuetudo est cõtra deos disputãdi, siue ex animo id fit, siue simulate.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER III.

Q Væ cum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, ſero, inquit, mihi Balbe præcipis quid defendā. ego enim, te diſputāte, quid contradicerem mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui cauſa, quàm ea, quæ minus intelligebam, requirendi. cū autem ſuo cuique iudicio ſit utendum, difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu uelis. Hic Velleius, neſcis, inquit, quāta cū expectatione Cotta ſim te auditurus: iucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus cōtra Epicurum fuit. præbebo igitur me tibi uiciſſim attentū contra Stoicos auditorem: ſpero enim te, ut ſoles, bene paratū uenire. Tū Cotta, ſi mehercule, inquit, Vellei: neque enim mihi par ratio cū Lucilio eſt, ac tecū fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi uidetur Epicurus ueſter de dijs immortalibus nō magnopere pugnare. tātum modo negare deos eſſe nō audet, ne quid inuidiæ ſubeat, aut criminis. cum uero deos nihil agere, nihil curare cōfirmat, mébriſq; humanis eſſe præditos, ſed eorū membrorū uſum nullū habere: ludere uidetur, ſatiſq; putare, ſi dixerit, eſſe quandā beatam naturā, & æternam. à Balbo autem animaduertiſti credo ꝙ multa dicta ſint, quamq;, etiam ſi minus uera, tamē apta inter ſe, & cohærentia. itaq; cogito, ut

dixi, non tam refellere eius orationẽ, quàm ea, quæ minus intellexi, requirere. quare Balbe tibi permitto, respõdere ne mihi malis de singulis rebus quærẽti ex te ea quæ parũ accepi, an uniuersam audire orationẽ meã. Tũ Balbus, ego uero, si quid explanari tibi uoles, respõdere malo: sin me interrogare, non tam intelligẽdi causa, quàm refellendi; utrum uoles, faciam; uel ad singula, quæ requires, statim respondebo; uel, cum perorauris, ad omnia. Tum Cotta, optime, inquit. quamobrẽ sic agamus, ut nos ipsa ducit oratio. sed antequam de re, pauca de me. non enim mediocriter moueor auctoritate tua Balbe, orationeq; ea, quæ me in perorãdo cohortabatur, ut meminissem, me et Cottã esse, et Pontificẽ. quod eò credo ualebat, ut opiniones, quas à maioribus accepimus de dijs immortalibus, sacra, cerimonias, religionesq; defenderem. ego uero eas defendam, semperq; defendi: nec me ex ea opinione, quã à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. sed cum de religione agitur, T. Coruncanum, P. Scipionem, P. Scæuolã, Põtifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chrysippum sequor; habeoq; C. Lælium augurem, eundem sapientem: quem potius audiam de religione dicẽtem in illa oratione nobili, quàm quenquam principem Stoicorum. cumq; omnis populi R. religio in sacra & in auspicia diuisa sit; tertiũ adiunctum sit, si quid prædictionis causa ex portentis, & monstris Sibyllæ interpretes, aruspicesue monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putaui; mihiq; ita persuasi, Romulum auspicijs, Numam sacris constitutis

fundamenta iecisse nostræ ciuitatis: quæ nũquam pro fecto sine summa placatione deorũ immortalium tanta esse potuisset. Habes Balbe, quid Cotta, quid Pontifex sentiat. fac nunc ergo intelligam, tu quid sentias: à te enim philosopho rationẽ accipere debeo religionis, maioribus autem nostris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus, quam igitur à me rationem, inquit, Cotta desideras? Et ille, quadripartita, inquit, fuit diuisio tua: primũ ut uelles docere deos esse: deinde quales essent: tum ab his mundum regi: postremo consulere eos rebus humanis. hæc, si recte memini, partitio fuit. Rectissime, inquit Balbus: sed expecto, quid requiras. Tum Cotta, primũ quidque uideamus, inquit: etsi id est primũ, quod inter omnes, nisi admodum impios, cõuenit, mihi quidem ex animo exuri nõ potest, esse deos. id tamen ipsum, quod mihi persuasum est, esse deos auctoritate maiorũ, cur ita sit nihil tu me doces. Quid est, inquit Balbus, si tibi persuasum est, cur à me uelis discere? Tum Cotta, quia sic aggredior, inquit, ad hanc disputationem, quasi nihil unquam audierim de dijs immortalibus, nihil cogitauerim, rudem me discipulum et integrum accipe, & ea, quæ requiro, doce. Dic igitur, quid requiras. Ego ne? primum illud, cur, quod perspicuum in istam partem, ne egere quidem oratione dixisses, quod esset conspicuum, & inter omnes constaret, de eo ipso tam multa dixeris?

Quia te quoque, inquit, animaduerti Cotta sæpe, cũ in foro diceres, quàm plurimis posses argumentis onerare iudicem, si modo eam facultatem tibi daret causa. atque hoc idem & philosophi faciunt, & ego, ut potui,

feci. tu autem, qui id quæris, similiter facis, ac si me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantum, cum idem uno assequi possim. Tū Cotta, quàm simile istud sit, inquit, tu uideris. nā ego neque in causis, si quid est euidens, de quo inter omnes conueniat, argumentari soleo; perspicuitas enim argumētatione eleuatur: nec, si id facerem in causis forensibus, idem facerem in hac subtilitate sermonis. cur contuereris autē altero oculo, causa nō esset, cum idem obtutus esset amborum, & cum rerum natura, quam tu sapientem esse uis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere uoluisset. sed quia nō confidebas tam esse id perspicuum, quàm tu uelis, propterea multis argumentis deos esse docere uoluisti. mihi enim unum satis erat, ita nobis maiores nostros tradidisse. sed tu auctoritates omnes contemnis, ratione pugnas. patere igitur, rationē meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dij sint: remq; mea sententia minime dubiam, argumentando dubiam facis. mandaui enim memoriæ non numerum solum, sed etiā ordinem argumentorum tuorum. primum fuit, cum cœlum suspexissemus, statim nos intelligere esse aliquod numen, quo hæc regantur. ex hoc illud etiam,

" Aspice hoc sublime candens, quē inuocant omnes Iouē.

quasi uero quisquam nostrum, istum potius, quàm Capitolinum, Iouem appellet; aut hoc perspicuū sit, constetq; inter omnes, eos esse deos, quos tibi Velleius, multiq; præterea ne animantes quidem esse cōcedant. graue etiam argumentum tibi uidebatur, quòd opinio de dijs immortalibus & omnium esset, & quotidie cresce=

ret. placet igitur, tantas res opinione ſtultorũ iudica ri, uobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis? at enim præſentes uidemus deos, ut apud Regillum Poſtumius, in Salaria Vatienus, neſcio quid etiam de Locrorũ apud Sagram prælio. quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id eſt homines homine natos; & quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, ſepultos eſſe dicit Lacedæmone; eos tu canterijs albis, nullis calonibus, obuiam Vatieno ueniſſe exiſtimas, & uictoriam populi R. Vatieno potius homini ruſtico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nunciauiſſe? ergo & illud in ſilice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam ueſtigium ungulæ, Caſtoris equi credis eſſe? non ne mauis illud credere, quod probari poteſt, animos præclarorum hominum, quales iſti Tyndaridæ fuerunt, diuinos eſſe, & æternos, quàm eos, qui ſemel cremati eſſent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe? aut ſi hoc fieri potuiſſe dicis, doceas oportet quo modo nec fabellas aniles proferas.

Tum Lucilius, an tibi, inquit, fabellæ uidentur? nõ ne ab A. Poſtumio ædem Caſtori & Polluci in foro dedicatam, non ne S. C. de Vatieno uides? nam de Sagra Græcorum etiam eſt uulgare prouerbium: qui, quæ affirmant, certiora eſſe dicunt, quàm illa, quæ apud Sagram. his igitur auctoribus nõ ne debes moueri? Tum Cotta, rumoribus, inquit, mecum pugnas Balbe: ego autem à te rationes requiro. * Sequuntur, quæ futura ſunt. effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. ſæpe autem ne utile eſt quidem ſcire, quid futurum ſit: miſerum eſt enim nihil proficientem angi, nec habere ne ſpei quidem extremũ, et tamẽ

commune ſolatium, præſertim cum uos iidem fato fieri dicatis omnia: quod autem ſemper ex omni æternitate uerum fuerit, id eſſe fatum. quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? unde porrò iſta diuinatio? quis inuenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis ſortes? quibus ego credo: nec poſſum Attii Nauii, quẽ commemorabas, lituum contemnere: ſed qui iſta intellecta ſunt, à philoſophis debeo diſcere, præſertim cum iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur. At medici quoque (ita.n.dicebas) ſæpe falluntur. quid ſimile medicina, cuius ego rationem uideo, & diuinatio, quæ unde oriatur, nõ intelligo? tu aũt etiam Deciorum deuotionibus placatos deos eſſe cenſes. quæ fuit eorũ tanta iniquitas, ut placari populo R. non poſſent, niſi uiri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorũ fuit, quod Græci ςρατήγημα appellant; ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, uitæ non parcerent: rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem equo incitato ſe in hoſtes immittentem perſequeretur: id quod euenit. nam Fauni uocem equidem nunquã audiui. tibi, ſi audiuiſſe te dicis, credam. etſi, Faunus omnino quid ſcit, neſcio. non igitur adhuc, quãtum quidem in te Balbe eſt, intelligo deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſenſione rerum futurarum. alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus. tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia.

quartus

quartus ex astrorum ordine, cœliq; constantia. de præsensione diximus. de perturbationibus cœlestibus, & maritimis, & terrenis, non possumus dicere, cum ea fiant, non esse multos, qui ea metuant, & à diis immortalibus fieri existiment. sed non id quæritur, sint ne aliqui, qui deos esse putent: dij utrum sint, nec ne sint, quæritur. nã reliquæ causæ, quas Cleãthes affert; quarum una est de cõmodorum, quæ capimus, copia, altera de temporũ ordine, cœliq; constantia; tum tractabuntur à nobis, cum de prouidentia deorum disputabimus; de qua plurima à te Balbe dicta sunt: eodemq; illa etiam differemus, quod Chrysippum dicere aiebas, quoniam esset aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non posset, esse homine aliquid melius: quæq; in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius mundi conuenientiam consensumq; afferebas, Zenonisq; breues, & aculas conclusiones in eam partem sermonis, quam modo dixi, differemus: eodemq; tempore illa omnia, quæ à te physice dicta sunt de ui ignea, deq; eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco suo quærentur: omniaq;, quæ à te nudius tertius dicta sunt, cum docere uelles deos esse, quare & mundus uniuersus, & sol, & luna, & stellæ sensum ac mentem haberent, in idem tempus reseruabo. à te autem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi persuadeas deos esse. Tum Balbus, equidem attulisse rationes mihi uideor: sed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus esse uideare, & ego me ad respondendum compararim, repente auertas oratio=

nem, nec des reſpõdendi locum. itaque maximæ res tacitæ præterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere: ſed ab hac quæſtione, quæ nunc in manibus eſt, ſeparantur. quare, ſi uidetur, noli agere confuſe; ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quæritur. Optime, inquit Cotta. itaque quoniam quatuor in partes totam quæſtionem diuiſiſti, de primaq; diximus, conſideremus ſecundam. quæ mihi talis uidetur fuiſſe, ut cum oſtendere uelles, quales dij eſſent, oſtenderes nullos eſſe: à conſuetudine enim oculorũ animum abducere difficillimum dicebas: ſed, cum deo nihil præſtantius eſſet, non dubitabas quin mundus eſſet deus, quòd nihil in rerũ natura melius eſſet, modo poſſemus eum animantem cogitare, uel potius, ut cætera oculis, ſic animo hoc cernere. ſed cum mundo negas quidquã eſſe melius, quid dicis melius? ſi pulchrius, aſſentior. ſi aptius ad utilitates noſtras, id quoque aſſentior. ſin autem id dicis, nihil eſſe mũdo ſapientius: nullo modo prorſus aſſentior: nõ quòd difficile ſit mentem ab oculis ſeuocare: ſed quo magis ſeuoco, eo minus id, quod tu uis, poſſum mente cõprehendere. nihil eſt mundo melius in rerũ natura. ne in terris quidem urbe noſtra. num igitur iccirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non ſit, num iccirco exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pulcherrimæ urbi, quòd in urbe ſenſus ſit nullus, in formica non modo ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? uidere oportet Balbe, quid tibi concedatur, non te ipſum, quod uelis, ſumere. iſtum enim locum

totum illa uetus Zenonis breuis, et, ut tibi uidebatur, acuta conclusio dilatauit. Zeno enim ita concludit. quod ratione utitur, melius est, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mũdus utitur. hoc si placet, iam efficies, ut mundus optime librum legere uideatur. Zenonis enim uestigijs hoc modo rationem poteris cõcludere. quod literatum est, id est melius, quàm quod non est literatum. nihil autem mundo melius: literatus igitur est mundus. isto modo etiam disertus, & quidem mathematicus, musicus, omni denique doctrina eruditus, postremo philosophus erit mundus. Sæpe dixi nihil fieri sine deo, nec ullam uim esse naturæ, ut sui dissimilia posset effingere. concedam, non modo animantem, & sapientem esse mundum, sed fidicinem etiam, & tibicinem, quoniam earũ quoque artium homines ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem esse. non est igitur mundus deus: & tamen nihil est eo melius: nihil est enim eo pulchrius, nihil salutarius, nihil ornatius aspectu, motuq; constantius. quòd si mundus uniuersus non est deus, ne stellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas. quarum te cursus æquabiles, æterniq; delectabãt: nec mehercule iniuria: sunt enim admirabili, incredibiliq; cõstantia. sed non omnia Balbe, quæ cursus certos, & cõstantes habent, ea deo potius, quàm naturæ tribuenda sunt. quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani feruore illis in locis,

» Europam Libyamq; rapax ubi diuidit unda?
quid æstus maritimi uel Hispanienses uel Britanici, eorumq; certis temporibus uel accessus, uel recessus, sine deo fieri non ne possunt? uide quæso, si omnis motus, omniaq;, quæ certis temporibus ordinem suum conseruant, diuina dicimus, ne tertianas quidem febres, & quartanas diuinas esse dicendum sit, quarum reuersione, & motu quid potest esse constantius? sed omnium talium rerum ratio reddenda est. quod uos cum facere non potestis, tanquam in aram, confugitis ad deum. & Chrysippus tibi acute dicere uidebatur, homo sine dubio uersutus, & callidus. uersutos eos appello, quorum celeriter mens uersatur: callidos autem, quorum, tanquam manus opere, sic animus usu concalluit. is igitur, si aliquid est, inquit, quod homo efficere non possit; qui id effecit, melior est homine. homo autem hæc, quæ in mundo sunt, efficere non potest: qui potuit igitur, is præstat homini. homini autem præstare quis possit, nisi deus? est igitur deus. hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uersantur. quid enim sit melius, quid præstabilius, quid inter naturam, & rationem intersit, non distinguitur. idemq;, si dei non sint, negat esse in omni natura quidquam homine melius: id autem putare quenquam hominem, nihil homine esse melius, summæ arrogantiæ censet esse. sit sanè arrogantis, pluris se putare, quàm mundum. at illud non modo non arrogantis, sed potius prudentis, intelligere se habere sensum, & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere. & si domus pulchra sit,

intelligamus eam dominis, inquit, ædificatam esse, non muribus. sic igitur mundum deorum domum existimare debemus. ita prorsus existimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura conformatum putarem. At enim quærit apud Xenophontem Socrates, unde animam arripuerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus. nisi uero loqui solem cum luna putamus, cum propius accesserit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras existimat. naturæ ista sunt Balbe, naturæ non artificiose ambulantis, ut ait Zeno; quod quidem quale sit, iam uidebimus; sed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus suis. itaque illa mihi placebat oratio de conuenientia, consensuq; naturæ, quam quasi cognatione continuatam conspirare dicebas. illud non probabam, quòd negabas id accidere potuisse, nisi ea uno diuino spiritu contineretur. illa uero cohæret, & permanet naturæ uiribus, non deorum: estq; in ea iste quasi cõsensus, quam συμπάθειαν Græci uocant: sed ea, quo sua sponte maior est, eo minus diuina ratione fieri existimanda est. illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum dissoluitis? si nullum corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum: corpus autem immortale nullum esse, ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi, distrahiq; non possit. cumq; omne animal patibilem naturam habeat, nullum est eorum, quod effugiat accipiẽdi aliquid extrinsecus, id est quasi ferendi & patiendi necessitatem. & si omne animal mortale est, nullum est immortale. & si omne animal

ſecari ac diuidi poteſt, nullum eſt eorum indiuiduum, nullum æternum. atqui omne animal ad accipiendam uim externam & ferendam paratum eſt: mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & diuiduum ſit neceſſe eſt. ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum quod commutari non poſſet: item nihil argenteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti, & æris. ſimiliter igitur, ſi omnia, quæ ſunt, è quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut uobis uidetur: omne igitur corpus mutabile eſt. at ſi eſſet corpus aliquod immortale, nõ eſſet omne mutabile. ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit: etenim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum: horum autem nihil eſt, quod non intereat: nam & terrenum omne diuiditur; & humor ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidiq; poſſit: ignis uero, & aer omni impulſu facillime pellitur, naturaq; cedens eſt maxime, & diſſipabilis. præterea omnia hæc tum intereũt, tum in naturam aliam conuertuntur: quod fit, cum terra in aquam ſe uertit, & cum ex aqua oritur aer, & cum ex aere æther, cumq; eadem uiciſſim retro commeant. quòd ſi ea intereunt ex quibus conſtat omne animal: nullũ eſt animal ſempiternũ. & ut hæc omittamus, tamen animal nullum inueniri poteſt, quod neque natũ unquam ſit, & ſemper ſit futurum: omne enim animal ſenſus habet: ſentit igitur & callida, et frigida, et dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu iucũda accipe-

re, & non accipere contraria. si igitur uoluptatis sensum capit, doloris etiam capit: quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitũ necesse est: omne igitur animal confitendum est esse mortale. præterea, si quid est, quod nec uoluptatem sentiat, nec dolorem, id animal esse non potest. sin autem quod animal est, id illa necesse est sentiat: & quod ea sentiat, non potest esse æternum; & omne animal sentit: nullum igitur animal est æternum. præterea nullum potest esse animal, in quo non & appetitio sit, & declinatio naturalis. appetuntur autem quæ secundum naturam sunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, & fugit à quibusdam. quod autem refugit, id contra naturam est: & quod est contra naturã, id habet uim interimendi: omne ergo animal intereat necesse est. innumerabilia sunt, ex quibus effici, cogiq; possit, nihil esse quod sensum habeat, quin id intereat. etenim ea ipsa, quæ sentiũtur, ut frigus, ut calor, ut uoluptas, ut dolor, ut cætera, cũ amplificata sunt, interimũt: nec ullum animal est sine sensu: nullum igitur animal est æternum. etenim aut simplex est natura animãtis, ut uel terrena sit, uel ignota, uel animalis, uel humida; quod quale sit, ne intelligi quidem potest: aut concreta ex pluribus naturis, quarum suum quæque locum habeat, quo naturæ ui efferatur, alia infimum, alia summum, alia medium. hæc ad quoddam tempus cohærere possunt, semper autem nullo modo possunt: necesse est enim suum quæque in locum natura rapiatur. nullum igitur animal est sempiternum. sed omnia uestri Balbe solent ad igneam uim referre, Heraclitum, ut opinor,

ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. uos autem ita dicitis, omnem uim eſſe ignem: itaque & animantes, cum calor defecerit, tũ interire; & in omni natura rerum id uiuere, id uigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo calore extincto corpora intereant, non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim cum intereant etiam nimio calore. quamobrem id quidem commune eſt de calido: ueruntamen uideamus exitũ. ita uultis opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura, atque mundo, præter ignem: qui magis, quàm præter animam? unde animãtium quoque cõſtet animus, ex quo anima dicitur. quo modo autem, hoc quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animũ, niſi ignem? probabilius enim uidetur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne, atque anima temperatũ. quòd ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura, quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus: non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. rurſus eadẽ dici poſſunt. quidquid eſt enim quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & uoluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor ueniat, ad eũdem etiam interitũ uenire. ita fit, ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum. quid enim? non eiſdem uobis placet omnem ignem paſtu indigere? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur? ali autem ſolem, lunã, reliqua aſtris, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamq́; cauſam Cleãthes affert, cur ſe ſol referat, nec lõgius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemq́; brumali, ne longius diſcedat à cibo. hoc totũ quale ſit, mox. nũc autem con=

cludatur, illud, quod interire poſſit, id æternum non
eſſe natura: ignem autem interiturũ eſſe, niſi alatur:
non eſſe igitur natura ignem ſempiternum. qualem
autem deum intelligere nos poſſumus nulla uirtute
præditum? quid enim? prudentiam ne deo tribue=
mus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum, & ma
larum, & nec bonarum, nec malarum. cui mali nihil
eſt, nec eſſe poteſt, quid huic opus eſt delectu bonorum,
& malorũ? quid autem ratione? quid intelligentia?
quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura aſſequa
mur. at obſcurum deo nihil poteſt eſſe. nam iuſtitia,
quæ ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? ho=
minum enim ſocietas & communitas, ut uos dicitis, iu
ſtitiam procreauit. temperantia autem conſtat ex præ=
termittendis uoluptatibus corporis: cui ſi locus in cœlo
eſt, eſt etiam uoluptatibus. nam fortis deus intelligi quĩ
poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo? quo=
rum deum nihil attingit. nec ratione igitur utentem,
nec uirtute ulla præditum deum intelligere qui poſſu=
mus? nec uero uulgi atque imperitorum inſcitiam de=
ſpicere poſſum, cum ea conſidero, quæ dicuntur à Stoi=
cis. ſunt enim illa imperitorum. piſcem Syri ueneran
tur. omne ferè genus beſtiarum Aegyptij conſecraue=
runt. iam uero in Græcia multos habent ex hominibus
deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem, Leuco=
theam, quæ fuit Ino, & eius Palæmonem filium cun=
cta Græcia, Herculem, Aeſculapiũ, Tyndaridas: Ro=
mulum noſtri, alioſq́; complures: quos quaſi nouos &
aſcriptitios ciues in cœlũ receptos putãt. hæc igitur in=
docti. qd uos philoſophi? qui meliora? omitto illa: ſunt

enim præclara. ſit ſanè deus ipſe mundus. hoc credo illud eſſe
» =ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem.
quare igitur plures adiungimus deos? quãta autem eſt eorum multitudo? mihi quidem ſanè multi uidentur: ſingulas enim ſtellas numeras deos, easq; aut beluarum nomine appellas, ut capram, ut lupam, ut taurum, ut leonem; aut rerum inanimatarum, ut argon, ut ará, ut coronam. ſed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modo concedi, ſed omnino intelligi poſſunt? cum fruges Cererem, uinum Liberum dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo ueſcatur, deum credat eſſe? Nam quos ab hominibus perueniſſe dicis ad deos, tu reddes rationem quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit, & ego diſcam libenter. quo modo nunc quidem eſt, nõ uideo quo pacto ille, cui in monte Oetæo illatæ lampades fuerũt, ut ait Accius, in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit. quem tamen Homerus conueniri apud inferos facit ab Vlyxe, ſicut cæteros, qui exceſſerant uita. quanquam, quem potiſſimum Herculem colamus, ſcire ſanè uellim: plures enim tradunt nobis ij, qui interiores ſcrutantur & reconditas literas: antiquiſſimum Ioue natum, ſed antiquiſſimo item Ioue: nã Ioues quoque plures in priſcis Græcorum literis inuenimus. ex eo igitur & Liſyto eſt is Hercules, quem concertauiſſe cum Apolline de tripode accepimus. alter traditur Nilo natus Aegyptius: quem aiunt Phrygias literas conſcripſiſſe. tertius eſt ex Idæis indigenis: cui inferias afferũt. quar=

tus Iouis eſt, Aſteriæ Latonæ ſororis, quem Tyrij maxi=
me colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. quintus
in India, qui Belus dicitur. ſextus hic ex Alcumena,
quem Iuppiter genuit, ſed tertius Iuppiter: quoniã, ut
iam docebo, plures Ioues etiam accepimus. quãdo enim
me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me
didiciſſe de colendis dijs immortalibus iure pontificio, et
maiorum more capedunculis ijs, quas Numa nobis reli
quit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius,
quàm rationibus Stoicorum. ſi enim uos ſequar, dic,
quid ei reſpondeam, qui me ſic roget. ſi dij ſunt, ſunt
ne etiam Nymphæ deæ? ſi Nymphæ, Paniſci etiam, et
Satyri. hi autem non ſunt: ne Nymphæ quidem deæ
igitur. at earũ templa ſunt publice uota, & dedicata.
quid igitur? ne cæteri quidem ergo dij, quorum tem=
pla ſunt dedicata. age porrò, Iouem & Neptunũ deũ
numeras: ergo etiam Orcus frater eorum deus, &
illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocy=
tus, Styx, Phlegeton, tum Charon, tum Cerberus dij
putandi. at id quidem repudiandum: ne Orchus qui=
dem igitur. quid dicitis ergo de fratribus? hæc Carnea
des agebat, non ut deos tolleret: quid enim philoſopho
minus conueniens? ſed ut Stoicos nihil de dijs explicare
conuinceret. itaque inſequebatur. quid enim, aiebat, ſi
ij fratres ſunt in numero deorum, nũ de patre eorum
Saturno negari poteſt? quem uulgo maxime ad occi=
dentem colunt. qui ſi eſt deus, patrem quoque eius Cœ
lũ eſſe deũ confitendũ eſt. quod ſi ita eſt, Cœli quoque
parentes dij habendi ſunt, Aether, et Dies, eorumq; fra
tres, & ſorores: qui à genealogis antiquis ſic nominã=

tur, amor, dolus, motus, labor, inuidentia, fatum, senectus, mors, tenebræ, miseria, querela, gratia, fraus, pertinacia, Parcæ, Hesperides, somnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. aut igitur hæc mõstra probanda sunt, aut prima illa tollenda. quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, cæteros deos esse dices, de Hercule, Aesculapio, Libero, Castore, Polluce dubitabis? at hi quidem coluntur æque atque illi, apud quosdam etiam multo magis. ergo hi dij sunt habendi mortalibus nati matribus. quid Aristæus, qui oliuæ dicitur inuentor, Apollinis filius; Theseus, qui Neptuni; reliqui, quorum patres dij, non erunt in deorũ numero? quid, quorum matres? opinor etiam magis. ut enim in iure ciuili, qui est de matre libera, liber est: item iure naturæ, qui de dea matre est, deus sit necesse est. itaque Achillem Astypalea insula sanctissimum colit. qui si deus est: & Orpheus, & Rhesus dij sunt matre musa nati. nisi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. si hi dij nõ sunt, quia nusquã colũtur; quo modo illi sunt? uide igitur, ne uirtutibus hominũ isti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque Balbe uisus es dicere. quo modo autem potes, si Latonã deã putes, Hecatem nõ putare, quæ matre Asteria est sorore Latonæ? an hæc quoque dea est? uidimus enim eius aras delubraq; in Græcia. sin hæc dea est, cur nõ Eumenides? quæ si deæ sunt, quarũ et Athenis fanũ est, et apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ sunt, speculatrices, credo, & uindices facinorum, & scelerum. quòd si tales dij sunt, ut rebus humanis intersint: Natio quoque dea putãda est: cui, cũ

fana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere solemus. quæ quia partus matronarum tueatur, à nascentibus Natio nominata est. ea si dea est, dij omnes illi, qui cõmemorabantur à te, honos, fides, mens, concordia, ergo etiam spes, moneta, omniaq́;, quæ cogitatione nobismet ipsis possumus fingere. quod si uerisimile non est: ne illud quidem est, hæc unde fluxerunt. quid autem dicis? si dij sunt illi, quos colimus, et accepimus: cur nõ eodem in genere Serapim, Isimq́; numeremus? quod si facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aspidas, crocodilos, pisces, canes, lupos, feles, multas præterea beluas in deorum numero reponemus. quæ si reijciamus, illa quoque, unde hæc nata sunt, reijciemus. qd deinde? Ino dea dicetur quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cum sit Cadmi filia: Circe autem, & Pasiphae, è Perseide Oceani filia natæ, patre sole, in deorũ numero non habebũtur? quanquã Circem quoque coloni nostri Circeienses religiose colunt. ergo hanc deam dicis. quid Medeæ respondebis? quæ duobus auis, Sole, & Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata est. quid huius Absyrto fratri, qui est apud Pacuuiũ Egialeus? sed illud nomen ueterũ literis usitatius. qui si dij nõ sunt, uereor quid agat Ino: hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. an Amphiaraus deus erit, & Trophonius? nostri quidem publicani, cum essent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. sed si sunt hi dij; est certe Erichtheus, cuius Athenis & delubrum uidimus, & sacerdotem.

quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod si probabile non est: ne illa quidem superiora, unde hæc manant, probanda sunt. atque in plerisque ciuitatibus intelligi potest, augendæ uirtutis gratia, quo libẽtius Reip. causa periculũ adiret optimus quisque, uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratã: ob eam enim ipsam causam Erichtheus Athenis, filiæq; eius in numero deorum sunt. itemq; Leonaticum est delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenses quidem sanctius Alabandũ colũt, à quo est urbs illa cõdita, quàm quenquam nobilium deorũ: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cũ quidam ei molestus Alabandum deum esse confirmaret, Herculem negaret, ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus. Illa autem Balbe, quæ tu à cœlo, astrisq; ducebas, quàm longe serpant, non uides: solem deum esse, lunamq;: quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianã putant. quòd si luna dea est: ergo etiam lucifer, cæteræq; errantes numerum deorum obtinebũt: igitur etiam inerrantes. cur autem arcus species non in deorũ numero reponatur? est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur esse nata. cuius si diuina natura est, quid facies nubibus? arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodã modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperisse dicitur. quòd si nubes retuleris in deos, referendæ certe erũt tempestates, quæ populi R. ritibus consecratæ sunt. ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines sunt dij putan=

di. nostri quidem duces mare ingredientes immolare hostiam fluctibus consueuerũt. tum si est Ceres à gerendo, ita enim dicebas: terra ipsa dea est, & ita habetur: quæ est enim alia Tellus? sin terra: mare etiã; quem Neptunũ esse dicebas: ergo & flumina, & fontes. itaque & fontis delubrum Marso ex Corsica dedicauit: & in Augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina uidemus. ergo hoc aut in immensum serpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio superstitionis probabitur. nihil ergo horum probandum est. Dicamus igitur Balbe oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominũ genere in cœlum translatos non re, sed opinione esse dicunt, quos auguste omnes sanctéq; ueneramur. Principio Ioues tres numerant ij, qui theologi nominantur: ex quibus primum & secundum natos in Arcadia, alterum patre Aethere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt, & Liberum; alterum patre Cœlo, qui genuisse Mineruam dicitur, quam principem & inuentricem belli ferunt: tertium Cretensem Saturni filium: cuius in illa insula sepulcrum ostenditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Ioue Rege antiquissimo, & Proserpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionysius. secundi Ioue tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. tertij dicuntur à non nullis Aleo, & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. iam musæ primæ quatuor, natæ Ioue altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete. secundæ Ioue tertio, & Mnemosine procreatæ nouem.

tertiæ Ioue tertio Pieriæ natæ & Antiopa: quas Pieridas, & Pierias solent poetæ appellare, iisdem nominibus, eodem numero, quo proximæ superiores. cumq; tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas: Soles ipsi quàm multi à theologis proferũtur? unus eorũ Ioue natus, nepos Aetheris: alter Hiperione: tertius Vulcano, Nili filio: cuius urbem Aegyptij uolunt esse eã, quæ Heliopolis appellatur. quartus is, quem heroicis temporibus Achãto Rhodi peperisse dicitur, auum Ialysi, Camiri, & Lindi. quintus, qui Colchis fertur Aeetam & Circem procreauisse. Vulcani item, primus Cœlo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui historici esse uoluerunt. secũdus Nilo natus Opas, ut Aegyptij appellant, quem custodem esse Aegypti uolunt. tertius ex tertio Ioue, & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse. quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabatur. Mercurius unus Cœlo patre, Die matre natus: cuius obscœnius excitata natura traditur, quòd aspectu Proserpinæ commotus sit. alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui sub terris habetur: idem Trophonius. tertius Ioue tertio natus & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ, qui et Argũ dicitur interemisse, ob eamq; causam Aegypto præfuisse, atque Aegyptijs leges & literas tradidisse. hũc Aegyptij Thoyth appellãt: eodemq; nomine anni primus mensis apud eos uocatur. Aesculapiorum primus Apollinis, quem Arcades colunt, qui specillum

inuenisse,

inueniſſe, primusq; uulnus dicitur obligauiſſe. ſecundus ſecundi Mercurij frater. is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Arſippi, & Arſinoæ: qui primus purgationem alui, dentisq; euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia non longe à Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtenditur. Apollinum antiquiſſimus is, quẽ paulo ante ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum. alter Coribantis filius, natus in Creta: cuius de illa inſula cum Ioue ipſo certamen fuiſſe traditur. tertius Ioue tertio natus & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferũt adueniſſe. quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionẽ appellant, quòd ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ itẽ plures: prima Iouis, & Proſerpinæ, quæ pinnatũ Cupidinem genuiſſe dicitur. ſecũda notior: quam Ioue tertio & Latona natam accepimus. tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. eam Græci ſæpe Vpim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primũ è Ioue, & Proſerpina natum: ſecũdum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium Caprio patre; eumq; Regem Aſiæ præfuiſſe dicunt; cuius Abazea ſunt inſtituta: quartum Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici: quintum Niſo natum, & Thione; à quo Trieterides conſtitutæ putantur. Venus prima Cœlo & Die nata; cuius Elide delubrum uidemus. altera ſpuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. tertia Ioue nata, & Dione; quæ nupſit Vulcano. ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria, Tyroq; concepta: quæ Aſtarte uocatur: quam Adonidi nupſiſſe

traditum eſt. Minerua prima, quam Apollinis matrem ſupra diximus. ſecunda orta Nilo, quam Aegyptij Saitæ colunt. tertia illa, quam Ioue generatam ſupra diximus. quarta Ioue nata & Coriphe Oceani filia: quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. quinta Pallantis: quæ patrẽ dicitur interemiſſe, uirginitatem ſuam uiolare conantem: cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: ſecũdus Mercurio & Venere ſecunda: tertius quidem eſt Anteros Marte & Venere tertia. atque hæc quidẽ, atque eiuſmodi ex uetere Græciæ fama collecta ſunt. quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. ueſtri autem non modo hæc non refellunt, uerum etiam confirmant, interpretãdo quorſum quidque pertineat. Sed eò iam, unde huc digreſſi ſumus, reuertamur. Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, ſpem, uirtutem, honorem, uictoriam, ſalutem, concordiam, cæteraq; eiuſmodi rerum uim habere uidemus, non deorum. aut. n. in nobiſmet inſunt ipſis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut uirtus, ut concordia: aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut uictoria. quarum rerum utilitate uideo etiam conſecrata ſimulacra. quare autẽ in his uis deorum inſit, tum intelligam, cum cognouero. quo in genere uel maxime eſt fortuna numerãda: quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſeiunget: quæ digna certe non ſunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exectũ à filio Cœlum, uinctum itidem à filio Saturnum. hæc,

& alia generis eiusdem ita defenditis, ut ij, qui ista finxerunt, non modo non insani, sed etiam fuisse sapientes uideantur. in enodandis autem nominibus, quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia se saturat annis: Mauors, quia magna uertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia uenit ad omnia: Ceres à gerendo. quàm periculosa consuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. quid Veioui facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum à nãdo appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis una litera explicare unde ductum sit. in quo quidem magis tu mihi natare uisus es, quàm ipse Neptunus. magnam molestiam suscepit, & minime necessariam primus Zeno, post Cleanthes, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem, uocabulorum, cur quique ita appellati sint, causas explicare. quod cũ facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur: Febris enim fanum in Palatio, & ædem Larum, & aram Malæ Fortunæ Esquilijs cõsecratam uidemus. omnis igitur talis à philosophia pellatur error, ut, cum de dijs immortalibus disputemus, dicamus digna dijs immortalibus: de quibus habeo ipse quid sentiam, non habeo autem quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis animum cum intelligentia per mare pergentem. idem de Cerere. istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo comprehendere animo, sed

ne suspicione quidem possum attingere: itaque aliũde mihi quærendũ est, ut, et esse deos, et quales sint, discere possim, quàm quales tu eos esse uelis. Videamus ea, quæ sequuntur: primũ, deorũ ne prouidentia mundus regatur: deinde, consulant ne Dij rebus humanis: hæc enim mihi ex tua partitione restant duo. de quibus, si uobis uidetur, accuratius disserendũ puto. Mihi uero, inquit Velleius, ualde uidetur: nã & maiora expe-cto; et his, quæ dicta sunt, uehemẽter assentior. Tũ Balbus, interpellare te, inquit, Cotta nolo: sed sumemus tẽpus aliud: efficiam profecto ut fateare.

sed.

multa desunt

» Nequaquam istuc istac ibit: magna inest certatio.
» Nam ut ego illis supplicarem tanta blandiloquentia?

Niobe parum ne ratiocinari uidetur, & sibi ipsa nefariam pestem machinari? illud uero quàm callida ratione,

» Qui uolt quod uolt, ita dat se res ut operam dabit:
qui est uersus omnium seminator malorum:
» Ille trauersa mente mihi hodie tradidit repagula,
» Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciē dabo;
» Mihi mœrores, illi luctum; exitium illi, exilium mihi.

hanc uidelicet rationē, quam uos diuino beneficio homini solum tributā dicitis, bestiæ non habent. uides ne igitur, quanto munere deorum simus affecti? atq; eadē Medea patrem, patriamq; fugiens;

» Postquam pater appropinquat, iamq;, penè ut comprehendatur, parat,
» Puerum interea obtruncat, membraq; articulatim diuidit,
» Perq; agros passim dispergit corpus: id ea gratia,
» Vt, dum nati dissipatos artus captaret parens,
» Ipsa interea effugeret; illum ut mœror tardaret sequi,
» Sibi salutem ut familiari pareret paricidio.

huic ut scelus, sic nec ratio quidem defuit. quid ille funestas epulas fratri comparans, non ne uersat huc et illuc cogitatione rationem?

» Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
» Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat habuit coniugem illexisse in stuprum: de quo recte & uerissime loquitur Atreus:

» Quod re in summa summum esse arbitror

" Periclum, matres coinquinari, regiam
" Contaminari stirpem, admisceri genus.
at id ipsum q̃ callide, qui regnum adulterio quæreret?
" Addo (inquit) huc, quòd mihi portento cœlestum pater
" Prodigium misit regni stabilimen mei,
" Agnum inter pecudes aurea clarum coma
" Quondam Thiestem clepere ausum esse è regia:
" Qua in re adiutricem coniugem cepit sibi.
uidetur ne summa improbitate usus non sine summa esse ratione? nec uero scena solum referta est his sceleribus, sed multo uita communis penè maioribus. sentit domus uniuscuiusque, sentit forum, sentit curia, campus, socij, prouinciæ, ut, quẽadmodũ ratione recte fiat, sic ratione peccetur. alterum & à paucis, & raro, alterum & sæpe, & à pluribus: ut satius fuerit nullam omnino nobis à dijs immortalibus datã esse rationem, quàm tanta cum pernicie datam. ut uinũ ægrotis, quia prodest raro, nocet sæpissime, melius est non adhibere omnino, quàm spe dubiæ salutis in apertam perniciem incurrere: sic haud scio, an melius fuerit, humano generi motũ istum celerem cogitationis, acumen, solertiã, quam rationem uocamus, quoniã pestifera sint multis, admodum paucis salutaria, non dari omnino, quam tã munifice & tam large dari. quamobrem si mens uoluntasq; diuina iccirco cõsuluit hominibus, quòd ijs largita est rationem: ijs solis consuluit, quos bona ratione donauit: quos uidemus, si modo ulli sunt, esse paucos. non placet autem, paucis à dijs immortalibus esse cõsultum: sequitur ergo, ut nemini consultum sit. huic loco sic soletis occurrere, non iccirco non optime nobis à dijs

esse prouisum, quòd multi eorum beneficio peruerse uterentur: etiam patrimonijs multos male uti, nec ob eã causam eos beneficium à patribus nullum habere. quis istuc negat? aut quæ est in collatione ista similitudo? nec enim Herculi Deianira nocere uoluit, cum ei tunicam sanguine Centauri tinctã dedit; nec prodesse Phæreo Iasoni is, qui gladio uomicã eius aperuit, quam sanare medici non poterant: multi enim, etiam cũ obesse uellent, profuerunt, et, cum prodesse, obfuerunt. ita non fit, ex eo, quod datur, ut uoluntas eius, qui dederit, appareat: nec, si is, qui accepit, bene utitur, iccirco is, qui dedit, amice dedit. quæ enim libido, quæ auaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto; aut sine animi motu et cogitatione, id est ratione perficitur? nã omnis opinio ratio est, & quidem bona ratio, si uera; mala autem, si falsa est opinio. sed à deo tantũ rationem habemus, si modo habemus; bonã autem rationẽ, aut nõ bonã, à nobis: non enim, ut patrimonium relinquitur, sic ratio homini est beneficio deorũ data. quid enim potius hominibus dedissent, si ijs nocere uoluissent? iniustitiæ autem, intemperãtiæ, timiditatis quæ semina essent, si his uitijs ratio nõ subesset? Medea modo et Atreus cõmemorabãtur à nobis, heroicæ personæ, inita, subductaq; ratione, nefaria scelera meditantes. quid leuitates comicæ, parũ ne semper in ratione uersantur? parũ ne subtiliter disputat ille in Eunucho?

» =quid igitur faciam?
» Exclusit, reuocat: redeam? non, si me obsecret.

ille uero in Synephebis Academicorum more cõtra cõmunem opinionem nõ dubitat pugnare ratione, qui in

amore summo, summaq; inopia suaue esse dicit

» Parentem habere auarum, illepidum, in liberos
» Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.

atq; huic incredibili sententiæ ratiunculas suggerit:

» Aut tu illum fructu fallas: aut per literas
» Auertas aliquod nomen: aut per seruolum
» Percutias pauidum: postremo, à parco patre
» Quod sumas, quanto dissipas libentius?

idemq; facilem & liberalem patrem incommodũ esse amanti filio disputat: quem

» Neq; quo pacto fallam, neq; quid inde auferam,
» Nec quem dolum ad eum, aut machinam cõmoliar,
» Scio quidquam: ita omnes meos dolos, fallacias,
» Præstigias præstrinxit commoditas patris.

quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præstigiæq;? num sine ratione esse potuerunt? ò præclarũ munus deorum: ut Phormio possit dicere,

» Cedò senem: iam instructa mihi sunt in corde cõsilia omnia.

sed exeamus è theatro: ueniamus in forum: sessum ite precor: quid ut iudicetur? qui tabularium incẽderit. quod facinus occultius? at se Q. Sosius, splẽdidus eques R. ex agro Piceno, fecisse confessus est. qui trãscripserit tabulas publicas. id quoque L. Alenius fecit, cum chyrographum Sex primorum imitatus est. quid hoc homine solertius? cognosce alias quæstiones, auri Tolosani, coniurationis Iugurtinæ. repete superiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam: posteriora de incestu rogatione Peducea: tũ hæc quotidiana, sicæ, uenena, peculatus, testamentorum etiam lege noua quæ=

ſtiones . inde illa actio, Ope conſilioq́; tuo furtum aio factum eſſe: inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ; reliqua, que ex empto, aut uendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde iudiciũ publicum rei priuatæ lege Lectoria : inde euerriculum malitiarum omnium, iudiciũ de dolo malo : quod C. Aquilius familiaris noſter protulit. quem dolum idẽ Aquilius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum. hanc igitur à dijs immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? ſi enim rationem hominibus dij dederunt: & malitiam dederunt: eſt enim malitia, uerſuta, et fallax nocẽdi ratio. ijdem autem dij fraudem dederunt, facinus, cæteraq́;, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. utinam igitur, ut illa anus optat,

» =ne in nemore Pelio ſecuribus
» Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes;

ſic iſtã caliditatem hominibus dij ne dediſſent: qua per pauci bene utuntur: qui tamen ipſi ſæpe à male utẽtibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc diuinũ rationis, et conſilij, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitũ eſſe uideatur. ſed urgetis identidem, hominũ eſſe iſtam culpã, nõ deorũ: ut ſi medicus grauitatẽ morbi, gubernator uim tempeſtatis accuſet. etſi hi quidẽ homunculi, ſed tamẽ ridiculi. quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiã, ſi iſta non eſſent? contra deum licet diſputare liberius. in hominum uitijs ais eſſe culpam. eã dediſſes hominibus rationem, quæ uitia culpamq́; excluderet. ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe bene tradẽdi

relinquimus: qua possumus falli, deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaetontem filium sustulit? aut Neptunus, cum Theseus Hyppolitum perdidit, cum ter optandi à Neptuno patre habuisset potestatẽ? poetarum ista sunt: nos autem philosophi esse uolumus, rerum auctores, non fabularum. atque ij tamen ipsi dij poetici si scissent perniciosa fore illa filijs, peccasse in beneficio putarentur. &, si uerum est quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audientibus philosophos ijs, qui bene dicta male interpretarentur: posse enim asotos ex Aristippi, acerbos è Zenonis schola exire: prorsus, si, qui audierunt, uitiosi essent discessuri, quòd peruerse philosophorum disputationem interpretarentur; tacere præstare philosophis, q̃ ijs, qui se audissent, nocere. sic, si homines rationẽ bono consilio à dijs immortalibus datã, in fraudem malitiamq; conuertunt; non dari illã, quàm dari humano generi, melius fuit. ut si medicus sciat eum ægrotum, qui iussus sit uinum sumere, meracius sumpturum, statimq; periturum, magna sit in culpa: sic uestra ista prouidentia reprehendenda, quæ rationẽ dederit ijs, quos scierit ea peruerse, & improbe usuros. nisi forte dicitis eam nesciuisse. utinam quidem. sed nõ audebitis: non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. sed hic quidem locus concludi iam potest. nam si stultitia consensus omnium philosophorum maius est malũ, quàm si omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur; sapientiã autem nemo assequitur: in summis malis omnes sumus, quibus uos optime cõsultum à dijs immortalibus dicitis. nam ut nihil interest, utrum nemo ualeat, an nemo possit ualere: sic nõ intelligo, q̃d

intersit, utrum nemo sit sapiens, an nemo esse possit. ac nos quidem nimis multa de re apertissima. Telamon autem uno uersu locum totum conficit, utrum dij homines negligant:

» Nã si curent, bene bonis sit, male malis: quod nũc abest.

debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidẽ hominum generi consulebant. sin id minus, bonis quidẽ certe consulere debebant. cur igitur duos Scipiones, fortissimos, & optimos uiros, in Hispania Pœnus oppressit? cur Maximus extulit filium cõsularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulũ Cannæ sustulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes nõ texerũt? sed hæc uetera, & alia permulta. propiora uideamus. cur auunculus meus, uir innocentissimus, idemq; doctissimus, P. Rutilius in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ Drusus? cur temperantiæ, prudentiæq; specimen ante simulacrum Vestæ põtifex maximus est Q. Scæuola trucidatus? cur etiã ante tot ciuitatis principes à Cinna interẽpti? cur omniũ perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum præstantissima dignitate uirũ mori potuit iubere? dies deficiat, si uelim numerare quibus bonis male euenerit; nec minus, si commemorem, quibus improbis optime. cur enim Marius tam feliciter septimum Consul domi suæ senex est mortuus? cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnauit? at dedit pœnas. prohiberi melius fuit, impedíriq;, ne tot summos uiros interficeret, q̃ ipsum aliquando pœnas dare. summo cruciatu, suppliciòq; Q. Varius, homo importunissimus, perijt: sed, quia Drusum ferro, Metellum

ueneno ſuſtulerat: illos conſeruari melius fuit, quàm pœnas ſceleris Varium pendere. duo de XL Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimæ et beatiſſimæ ciuitatis. quàm multas ante hũc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus, ac Phalaris, ac Apollodorus pœnas ſuſtulit, multis quidem ante cruciatis, & necatis. & prædones multi ſæpe pœnas dant, nec tamen poſſumus dicere nõ plures captiuos acerbe, quàm prædones necatos. Anaxarchum Democritiũ à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus, Zenonem Eleatem in tormentis necatum. quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari ſoleo Platonẽ legens. uides ne igitur, deorum iudicio, ſi uidẽt res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quòd in illa fortuna tã diu uiueret. Dionyſius, de quo ante dixi, cum fanum Proſerpinæ Locris expilauiſſet, nauigabat Syracuſas: iſq; cum ſecundiſſime curſum teneret, uidetis ne, inquit, amici, quàm bona à dijs immortalibus nauigatio ſacrilegis detur? atque homo acutus, cum bene, planeq; percepiſſet, in eadem ſententia perſeuerabat. qui, cum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum ueniſſet Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouem ornarat ex manubijs Carthaginenſium tyrannus Gelo: atque in eo etiam cauillatus eſt, æſtate graue eſſe aureum amiculum, hieme frigidum: eiq; laneum pallium iniecit, cum id eſſe aptum ad omne anni tempus diceret. idemq; Aeſculapij Epidauri barbã auream demi iuſſit: neque enim conuenire, barbatum eſſe filium, cum

in omnibus fanis pater imberbis esset. iam mensas argenteas de omnibus delubris iussit auferri: in quibus quòd more ueteris Græciæ inscriptum esset bonorū deorum, uti se eorum bonitate uelle dicebat. idem uictoriolas aureas, & pateras, coronasq;, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat, eaq; se accipere, non auferre dicebat: esse enim stultitiam, à quibus bona precaremur, ab ijs porrigentibus, & dantibus nolle sumere. eundemq; ferūt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, & per præconem uendidisse; exactaq; pecunia, edixisse, ut, quod quisque à sacris haberet, id ante diem certā in suum quidq; fanum referret: ita ad impietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam. hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine percussit, nec Aesculapius misero diuturnoq; morbo intabescentem interemit; atque in suo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus est; eamq; potestatem, quā ipse per scelus erat nactus, quasi iustam, & legitimam hæreditatis loco filio tradidit. inuita in hoc loco uersatur oratio: uidetur enim auctoritatem afferre peccandi: & recte uideretur, nisi & uirtutis, & uitiorum sine ulla diuina ratione graue ipsius conscientiæ pondus esset. qua sublata, iacent omnia. ut enim nec domus, nec Resp. ratione quadam, & disciplina designata uideatur, si in ea nec recte factis præmia extent ulla, nec supplicia peccatis: sic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum, & malorum. at enim minora dij negligunt, neque agellos singulorum, nec uiticulas persequuntur, nec, si

uredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. ne in regnis quidem Reges omnia minima curant. ſic enim dicitis, quaſi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus, non de amiſſa ſalute. atque hoc quidem omnes mortales ſic habent, externas commoditates, uineta, ſegetes, olíueta, ubertatem frugum, & fructuum, omnem denique commoditatem, proſperitatemq; uitæ à dijs ſe habere: uirtutem nemo unquam acceptam deo retulit. nimirum recte: propter uirtutem enim iure laudamur, & in uirtute recte gloriamur. quod non contingeret, ſi id donum à deo, non à nobis haberemus. at uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum dijs gratias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. num quis, quòd bonus uir eſſet, gratias dijs egit unquam? at quòd diues, quòd honoratus, quòd incolumis. Iouemq; optimum maximũ ob eas res appellant, non quòd nos iuſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quòd ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. neque Herculi quiſquam decumam uouit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. quãquam Pythagoras, cum in geometria quiddam noui inueniſſet, muſis bouem immolaſſe dicitur. ſed id quidem nõ credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne arã ſangui ne aſpergeret. ad rem autem ut redeam, iudicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam à deo petendam, à ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamuis menti delubra, & uirtuti, & fidei conſecremus: tamen hæc in nobis ipſis ſita uidemus: ſpei, ſalutis, opis, uictoriæ fa=

cultas à dijs expetenda est. improborum igitur prospe ritates, secundæq; res redarguunt, ut Diogenes dicebat, uim omnem deorum, ac potestatem. at non nunquam bonos exitus habent boni. eos quidem ascribimus, attri buimusq; sine ulla ratione dijs immortalibus. at Diago ras, cum Samothraciam uenisset, atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, tu, qui deos putas humana negligere, non ne animaduertis ex tot tabellis pictis, quàm multi uotis uim tempestatis effugerint, in portumq; sal= ui peruenerint? ita fit, inquit: illi enim nusquam picti sunt, qui naufragium fecerunt, in mariq; perierunt. idemq;, cum ei nauiganti uectores aduersa tempestate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria sibi illud ac= cidere, qui illum in eandem nauem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laborantes, quæsiuitq;, num etiam in ijs nauibus Diagoram uehi crederet. sic enim sese res habet, ut ad prosperam, aduersamue for= tunam, qualis sis, aut quemadmodum uixeris, nihil in= tersit. non animaduertunt, inquit, omnia dij: ne Re= ges quidem. quid est simile? Reges enim si scientes præ termittunt, magna culpa est: at deo ne excusatio qui= dem est inscientiæ. quem uos præclare defenditis, cum dicitis, eam uim deorum esse, ut, etiam si quis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à posteris. ò miram æquitatem deorum. ferret ne ulla ciuitas latorem istiusmodi legis, ut condē= naretur filius, aut nepos, si pater, aut auus deliquisset? quinam Tantalidarum internecioni modus paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili pœnis luen= dis dabitur satietas supplicij? utrum poetæ Stoicos de=

prauauerint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim: portenta enim et flagitia ab utrisque dicuntur: neque enim, quem Hipponactis iambus læserat, aut qui erat Archilochi uersu uulneratus, à deo immissum dolorem, non conceptum à se ipso continebat: nec, cum Aegisti libidinem, aut cum Paridis uidemus, à deo causam requirimus, cum culpæ penè uocem audiamus: nec ego multorum ægrorum salutem non ab Hippocrate potius, quàm ab Aesculapio datam iudico: nec Lacedæmoniorũ disciplinam dicam unquã ab Apolline potius Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Crytolaus inquam euertit Corinthum, Carthaginẽ Asdrubal. hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non iratus alicui, quem omnino irasci posse negatis deum. at subuenire certe potuit, & conseruare urbes tantas, atque tales. uos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod deus efficere non possit, & quidem sine labore ullo: ut enim hominũ membra nulla contentione, mẽte ipsa, ac uolũtate moueantur, sic numine deorum omnia fingi, moueri, mutariq; posse. neque id dicitis superstitiose, atque aniliter, sed physica, constantiq; ratione: materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam esse flexibilem, & commutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea quamuis subito fingi, conuertiq; possit: eius autem uniuersæ fictricem, & moderatricem diuinam esse prouidentiam: hanc igitur, quocũque se moueat, efficere posse quidquid uelit. itaque aut nescit, quid possit: aut negligit res humanas: aut, quid sit optimũ, nõ potest iudicare. non curat singulos homines, non mirum: ne ciuitates quidem. non has: ne na-

tiones quidẽ, & gentes. quòd si has etiam contemnet, quid mirum est, omne ab ea genus humanum esse contemptum? sed quo modo iidem dicitis, non omnia deos persequi; iidem uultis, à diis immortalibus hominibus dispartiri, ac diuidi somnia? iccirco somnia hæc tecum, quia uestra est de somniorum ueritate sententia. atque iidem etiam uota suscipi dicitis oportere. nẽpe singuli uouent. audit igitur mens diuina etiam de singulis. uidetis ergo, eam non esse tam occupatam, quàm putabatis? fac esse distentam, cœlum uersantem, terram tuentem, maria moderantem. cur tã multos deos nihil agere & cessare patitur? cur nõ rebus humanis aliquos otiosos deos præficit? qui à te Balbe innumerabiles explicati sunt. hæc ferè dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerẽ, sed ut intelligeretis, quàm esset obscura, & quàm difficiles explicatus haberet. Quæ cum dixisset Cotta, finem fecit. Lucilius autem, Vehementius, inquit, tu quidem Cotta inuectus es in eam Stoicorum rationem, quæ de prouidentia deorum ab illis sanctissime & prouidentissime constituta est. sed quoniam aduesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus. est enim mihi tecum pro aris, & focis certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proq; urbis muris, quos uos Põtifices sanctos esse dicitis, diligentiusq; urbem religione, quàm ipsis mœnibus cingitis. quæ deseri à me, dum quidem spirare potero, nefas iudico. Tum Cotta, Ego uero & opto redargui me Balbe: & ea, quæ disputaui, disserere malui, quàm iudicare: & facile me à te uinci posse, certo scio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam somnia putet ad

nos mitti ab Ioue. quæ ipsa tamen tam leuia non sunt, quàm est Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cũ essent dicta, ita discessimus, ut Velleio Cottæ disputatio uerior, mihi Balbi ad ueritatis similitudinem uideretur esse propensior.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER I.

V Etus opinio est, iā usque ab heroicis ducta temporibus, eáq; & populi R. & omnium gentium firmata consensu, uersari quandam inter homines diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id est præsensionem, & scientiam rerum futurarum. magnifica quædam res, & salutaris, si modo est ulla, quæq; proxima ad deorum uim natura mortali possit accedere. itaque ut alia nos melius multa, q̃ Græci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri à diuis, Græci, ut Plato interpretatur, à furore duxerunt. gentem quidem nullam uideo neque tam humanā, atque doctā, neque tā immanem, tamq; barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi, prædiciq; posse censeat.

Principio Assyrij, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemq; regionum, quas incolebant, cum cœlum ex omni parte patens, atque apertum intuerētur, traiectiones, motusq; stellarum obseruauerunt: quibus notatis, quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt. qua in natione Chaldæi nō ex artis, sed ex gentis uocabulo nominati, diuturna obseruatione siderum, scientiam putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuique euenturū, et quo quisque fato natus esset. eādem artem etiam Aegyptij lōginquitate

temporum innumerabilibus penè seculis consecuti putã tur. Cilicum autem, & Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi, uolatibus auium, cantibusq́;, certissimis signis declarari res futuras putant. quam uero Græcia coloniam misit in Aetoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Dodonæo, aut Ammonis oraculo? aut quod bellum susceptum ab ea sine cõsilio deorum est? nec unũ genus est diuinationis publice, priuatimq́; celebratum. nam ut omittam cæteros populos, noster quàm multa genera cõplexus est? Principio huius urbis parens Romulus nõ solum auspicato urbẽ condidisse, sed ipse etiã optimus augur fuisse traditur. deinde auguribus & reliqui reges usi: & exactis regibus nihil publice sine auspicijs nec domi, nec militiæ gerebatur. cumq́; magna uis uideretur esse & in impetrandis, consulendisq́; rebus, & in monstris interpretandis, ac procurandis in aruspicum disciplina: omnem hanc ex Etruria sciẽtiam adhibebant, ne genus esset ullum diuinationis, quod neglectum ab ijs uideretur. & cum duobus modis animi sine ratione, & scientia, motu ipsi suo soluto, & libero incitarentur, uno furente, altero somniante: furoris diuinationem Sibyllinis maxime uersibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate esse uoluerũt. ex quo genere sæpe ariolorum etiam, & uatum furibundas prædictiones, ut Octauiano bello Cornelij Culleoli, audiendas putauerunt. nec uero somnia grauiora, si quæ ad Remp. pertinere uisa sunt, à summo consilio neglecta sunt. quin etiam memoria nostra templum Iunonis Sospitæ L. Iu=

lius, qui cum P. Rutilio Consul fuit, de senatus senten tia refecit ex Cæciliæ Balearici filiæ somnio. atque hæc, ut ego arbitror, ueteres rerum magis euentis moniti, quàm ratione docti probauerunt. Philosophorum uero exquisita quædam argumenta, cur esset uera diuinatio, collecta sunt. ex quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes unus, qui deos esse diceret, diuinationem funditus sustulit. reliqui uero omnes, præter Epicurum balbutientem de natura deorum, diuinationem probauerunt, sed non uno modo. nam cum Socrates, omnesq; Socratici, Zenoq;, et ij qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententia, uetere Academia, & Peripateticis consentientibus; cumq; huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam ante tribuisset, qui etiam ipse augur uellet esse; plurimisq; locis grauis auctor Democritus præsensionem rerum futurarum comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cætera diuinationis genera sustulit, somniorum, & furoris reliquit; Cratippusq; familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis iudico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit. sed cum Stoici omnia ferè illa defenderent, quòd & Zeno in suis commentarijs quasi semina quædam sparsisset, & ea Cleãthes paulo uberiora fecisset: accessit acerrimo uir ingenio Chrysippus, qui totam de diuinatione duobus libris explicauit sententiam, uno præterea de oraculis, uno de somnijs. quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit eius auditor, duos Antipater, quin que noster Posidonius. sed à Stoicis uel principibus eius

disciplinæ, Posidonij doctor, discipulus Antipatri, degenerauit Panætius: nec tamen ausus est negare uim esse diuinandi, sed dubitare se dixit. quod illi in aliqua re, inuitissimis Stoicis, Stoico facere licuit; id nos ut in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præsertim cũ id, de quo Panætio non liquet, reliquit eiusdem disciplinæ solis uideatur luce clarius. sed hæc quidem laus Academiæ, præstantissimi philosophi iudicio, et testimonio cõprobata est. etenim nobismet ipsis quærentibus quid sit de diuinatione iudicãdũ, quòd à Carneade multa acute, & copiose cõtra Stoicos disputata sint, uerentibusq; ne temere uel falsæ rei, uel nõ satis cognitæ assentiamur, faciendum uidetur, ut diligenter etiam atque etiam argumenta cũ argumentis comparemus, ut fecimus in ijs tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in assentiendo, erroręq; turpis est, tũ in eo loco maxime, in quo iudicãdum est quantum auspicijs, rebusq; diuinis, religioniq; tribuamus: est enim periculum, ne aut neglectis ijs impia fraude, aut susceptis anili superstitione obligemur. quibus de rebus & aliàs sæpe, & paulo accuratius nuper, cum essem cum Q. fratre, in Tusculano disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum uenissemus, (id enim superiori gymnasio nomen est) perlegi, inquit ille, tuum paulo ante tertium de natura deorũ: in quo disputatio Cottæ, quanquam labefactauit sententiam meam, nõ funditus tamẽ sustulit. Optime uero, inquã: etenim ipse Cotta sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominũ deleat religionem. Tum

Quintus, dicitur quidem istuc, inquit, à Cotta, & uero sæpius, credo ne communi iure migrare uideatur: sed studio contra Stoicos disserendi deos mihi uidetur funditus tollere. eius orationi nõ sanè desidero quid respondeam: satis enim defensa religio est in secundo libro à Lucilio: cuius disputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio scribis, ad ueritatem est uisa propensior. sed, quod prætermissum est in illis libris, credo quia commodius arbitratus es separatim id quæri, deq; eo disseri, id est de diuinatione, quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putãtur, prædictio, atque præsensio, id, si placet, uideamus quam habeat uim, & quale sit. ego enim sic existimo: si sint ea genera diuinandi uera, de quibus accepimus, quæq; colimus, esse deos: uicissimq;, si dij sint, esse qui diuinent. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quinte defendis: siquidem ista sic reciprocãtur; ut et, si diuinatio sit, dij sint; et, si dij sint, sit diuinatio. quorũ neutrũ tam facile, quàm tu arbitraris, conceditur. nam & natura significari futura sine deo possunt: et, ut sint dij, potest fieri, ut nulla ab ijs diuinatio generi humano tributa sit. Atq; ille, mihi uero, inquit, satis est argumenti, & esse deos, & cõsulere rebus humanis, quòd esse clara & perspicua diuinationis genera indico. de quibus quid ipse sentiã, si placet, exponã, ita tamẽ, si uacas animo, neque habes aliquid, quod huic sermoni præuertẽdũ putes. Ego uero, inquã, philosophiæ Quinte semper uaco: hoc autem tempore, cum sit nihil aliud, quod libenter agere possimus, multo magis aueo audire, de diuinatione quid sentias. Nihil, inquit, equidẽ noui, nec quod præter cæteros ipse sen

tiam: nam cum antiquissimam sentẽtiam, tum omniũ populorum, et gentium consensu comprobatam sequor. Duo sunt enim diuinandi genera: quorum alterum artis est, alterum naturæ. quæ est autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum aut monstra, aut fulgura interpretãtium, aut augurum, aut astrologorum, aut sortium, (ea enim ferè artis sunt) aut somniorũ, aut uaticinationum (hæc enim duo naturalia putãtur) prædictione moueatur? quarum quidem rerum euenta magis arbitror, quàm causas, quæri oportere. est enim uis, & natura quædam, quæ tum obseruatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatuq; diuino futura prænunciat. quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, Iupiter ne cornicem à læua, coruum à dextra canere iussisset? obseruata sunt hæc tempore immẽso, et significatione euẽtus animaduersa, & notata. nihil est autem, quod non lõginquitas temporum, excipiente memoria, prodẽdisq; monumentis, efficere, atque assequi possit. mirari licet, quæ sint animaduersa à medicis herbarum genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad uulnera. quorum uim, atque naturam ratio nunquam explicauit: utilitate & ars est, & inuentor probatus. age, ea, quæ, quanquam ex alio genere sunt, tamen diuinationi sunt similiora, uideamus.

» Atque etiam uentos præmonstrat sæpe futuros
» Inflatum mare, cum subito, penitusq; tumescit,
» Saxaq; cana, salis niueo spumata liquore,
» Tristificas certant Neptuno reddere uoces,
» Aut densus stridor cum celso è uertice montis

» Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsu.

atque his rerum præsensionibus prognostica tua referta sunt. quis igitur elicere causas præsensionum potest? etsi uideo Boethum Stoicum esse conatũ. qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cœlo'ue fierent. illa uero cur eueniant, quis probabiliter dixerit?

» Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
» Nunciat horribiles clamans instare procellas,
» Haud modicos tremula fundens è gutture cantus.
» Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
» Et matutinis Acredula uocibus instat,
» Vocibus instat, & assiduas iacit ore querelas,
» Cum primum gelidos rores aurora remittit.
» Fuscaq́; non nunquam cursans per littora cornix
» Demersit caput, & fluctum ceruice recepit.

uidemus hæc signa nunquam ferè ementientia: nec tamen, cur ita fiat, uidemus.

» Vos quoque signa uidetis aquai dulcis alumnæ,
» Cum clamore paratis inanes fundere uoces,
» Absurdoq́; sono fontes, & stagna cietis.

quis est, qui ranunculos hoc uidere suspicari possit? sed inest mire & ranunculis quædam natura significans aliquid, per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominũ obscurior.

» Mollipedesq́; boues spectantes lumina cœli
» Naribus humiferum duxere ex aere succum.

non quæro cur, quoniam, quid eueniat, intelligo.

» Iam uero semper uiridis, semperq́; grauata
» Lentiscus triplici solita grandescere fœtu,

" Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.
ne hoc quidē quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accōmodet. hoc sum cōtentus, quòd, etiam si, quo quidque fiat, ignorē, quid fiat intelligo. pro omni igitur diuinatione idē, quod pro omnibus ijs rebus, quas commemoraui, respōdebo. quid Scamoneæ radix ad purgandum, quid aristolochia ad morsus serpentum possit, quæ nomen ex inuētore repperit, rem ipsam inuētor ex somnio, uideo; quod satis est: cur possit, nescio. sic uentorum, & imbrium signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: uim & euentum agnosco, scio, approbo. similiter, quid fissum in extis, quid fibra ualeat, accipio: quæ causa sit, nescio. atq; horū quidē plena uita est: extis enim omnes ferè utūtur. quid de fulgurum ui, dubitare num possumus? non ne cum multa alia mirabilia, tū illud in primis? cū Summanus in fastigio Iouis optimi maximi, qui tū erat fictilis, è cœlo ictus esset, nec usquā eius simulacri caput inueniretur, aruspices in Tiberim id depulsum esse dixerūt, idq́; inuentū est eo loco, qui est ab aruspicibus demonstratus. sed quo potius utar aut auctore, aut teste, q̄ te? cuius edidici etiam uersus, et lubenter quidem, quos in secūdo Cōsulatu Vrania musa pronūciat.

" Principio ætherio flammatus Iuppiter igni
" Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
" Menteq́; diuina cœlum terrasq́; petessit:
" Quæ penitus sensus hominum, uitasq́; retentat,
" Aetheris æterni septa, atq; inclusa cauernis.
" Et si stellarum motus cursusq́; uagantes
" Nosse uelis, quæ sint signorum in sede locatæ,

» Quæ uerbo, & falsis Graiorum uocibus errant,
» Re uera certo lapsu, spatioq́; feruntur:
» Omnia iam cernes diuina mente notata.
» Nam primum astrorũ uolucres te Cõsule motus,
» Concursusq́; graues stellarum ardore micantes
» Tu quoque, cum tumulos Albano in monte niuales
» Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,
» Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,
» Multaq́; misceri nocturna strage putasti,
» Quod fermè dirum in tempus cecidere Latinæ,
» Cum claram speciem concreto lumine luna
» Abdidit, & subito stellanti nocte perempta est.
» Quid uero Phœbi fax, tristis nuncia belli,
» Quæ magnũ ad columen flãmato ardore uolabat,
» Præcipites cœli partes, obitusq́; petisset?
» Aut cum terribili perculsus fulmine ciuis,
» Luce serenanti uitalia lumina liquit?
» Aut cum se grauido tremefecit corpore tellus?
» Iam uero uariæ nocturno tempore uisæ
» Terribiles formæ bellum, motusq́; mouebant:
» Multaq́; per terras uates oracla furenti
» Pectore fundebant tristes minitantia casus.
» Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere uetusto,
» Hæc fore, perpetuis signis, clarisq́; frequentans
» Ipse deum genitor cœlo, terrisq́; canebat.
» Nunc ea, Torquato quæ quondã, et Consule Cotta
» Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruspex,
» Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
» Nam pater altitonans stellanti nixus olympo
» Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,

» Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.
» Tum species ex ære uetus, generatáq; Nattæ
» Concidit, elapsæq; uetusto numine leges:
» Et diuum simulacra peremit fulminis ardor.
» Hic siluestris erat, Romani nominis altrix,
» Martia, quæ paruos Mauortis semine natos
» Vberibus grauidis uitali rore rigabat:
» Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
» Concidit, atq; auulsa pedum uestigia liquit.
» Tum quis non artis scripta, ac monumenta uolutans,
» Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
» Omnes ciuili generosam stirpe profectam
» Vitare ingentem cladem, pestemq; monebant:
» Vel legum exitium constanti uoce ferebant,
» Templa deumq; adeo flammis, urbesq; iubebant
» Eripere, & stragem horribilem, cædemq; uereri:
» Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
» Ni post excisum ad columen formata decore
» Sancta Iouis species claros spectaret in ortus:
» Tum fore, ut occultos populus, sanctusq; senatus
» Cernere conatus posset, si solis ad ortum
» Conuersa, inde patrum sedes, populiq; uideret.
» Hæc tardata diu species, multumq; morata,
» Consule te tandem celsa est in sede locata:
» Atque una fixi, ac signati temporis hora
» Iuppiter excelsa clarabat sceptra columna,
» Ac clades patriæ flamma, ferroq; parata,
» Vocibus Allobrogum patribus populoq; patebat.
» Rite igitur ueteres, quorum monumenta tenetis,
» Qui populos, urbesq; modo, ac uirtute regebant;

» Rite etiam uestri, quorum pietasq́; , fidesq́;
» Præstitit, & longe uicit sapientia cunctos,
» Præcipue ingenti coluerunt numine diuos.
» Hæc adeo penitus cura uidere sagaci
» Otia qui studijs læti tenuere decoris,
» Inq́; Academia umbrifera, nitidoq́; Lyceo
» Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
» E' quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
» Te patria in media uirtutum mole locauit.
» Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
» Quòd patriæ uoces studijs, nobisq́; sacrasti.

tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ à me disputátur, de diuinatione dicere, qui et gesseris ea, quæ gessisti, et ea, quæ pronunciaui, accuratissime scripseris? quid quæris Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perspici possint? nescire me fateor: euenire autem, te ipsum dico uidere. casu, inquis. ita ne uero? quidq̃ potest esse casu factum, quod omnes habet in se numeros ueri tatis? quatuor tali iacti, casu uenereum efficiunt. num etiam centum uenereos, si CCCC talos ieceris, casu futuros putas? aspersa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt: nũ etiam Veneris Gnidiæ, Coæq́; pulchritudinem effingi posse aspersione for tuita putas? sus rostro si humi A literã impresserit, nũ propterea suspicari poteris, Andromacham Ennij ab ea posse describi? fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput extitisse Panisci. credo, aliquam non dissimilem figuram, sed certe non talem, ut eam factam à Scopa diceres: sic enim se profecto res habet, ut nunquam perfecte ueritatem casus imi=

tetur. at non nunquam ea, quæ prædicta sunt, minus eueniunt. quæ tandem id ars nõ habet? earũ dico artium, quæ cõiectura continentur, & sunt opinabiles. an medicina ars non putanda est? quã tamen multa fallunt. quid? gubernatores non ne fallũtur? an Achiuorum exercitus, & tot nauium rectores non ita profecti sunt ab Ilio, ut profectione læti piscium lasciuiã intuerẽtur, ut ait Pacuuius, nec tuendi satietas capere posset?

» Interea propè iam occidente sole inhorrescit mare,

» Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbum occæcat nigror.

num igitur tot clarissimorũ ducum, Regumq; naufragium sustulit artem gubernandi? aut num imperatorũ sciẽtia nihil est, quia sũmus imperator nuper fugit amisso exercitu? aut num propterea nulla est Reip. gerẽdæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Põpeium, quædam M. Catonem, nõ nulla etiam te ipsum fefellerũt? similis est aruspicum respõsio, omnisq; opinabilis diuinatio: coniectura enim nititur; ultra quam progredi nõ potest. ea fallit fortasse non nũquam, sed tamẽ ad ueritatem sæpissime dirigit: est enim ab omni æternitate repetita. in qua cũ penè innumerabiles res eodẽ modo euenirent iisdem signis antegressis, ars est effecta, eadem sæpe animaduertendo, atque notãdo. Auspicia uero uestra quàm constant? quæ quidẽ nunc à Romanis auguribus ignorantur; bona hoc tua uenia dixerim: à Cilicibus, Pamphylijs, Pisidis, Lycijs tenentur. nam quid ego hospitem nostrum, clarissimum, atque optimum uirum, Deiotarum Regem cõmemorem? qui nihil unquam nisi auspicato gerit: qui cum ex itinere quodã proposito,

& iam cõstituto reuertisset aquilæ admonitus uolatu, conclaue illud, ubi erat mansurus, si ire perrexisset, proxima nocte corruit. itaque, ut ex ipso audiebã, persæpe reuertit ex itinere, cum iam progressus esset multorum dierum uiam. cuius quidem hoc præclarissimum est, quòd postea quàm à Cæsare tetrarchiæ regno, pecuniaq; mulctatus est, negat se tamen eorum auspiciorũ, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti secũda euenerint, pœnitere: senatus.n. auctoritatem, & populi R. libertatẽ, atque imperij dignitatẽ suis armis esse defensam; sibiq; eas aues, quibus auctoribus officium, & fidẽ secutus esset, bene consuluisse: antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriã. ille igitur mihi uidetur uere augurari. nam nostri quidem magistratus auspicijs utũtur coactis: necesse enim est, offa obiecta cadere frustum ex pulli ore, cum pascitur. quod autem scriptum habetis, aut tripudium fieri, si ex ea quid in solidũ ceciderit: hoc quoque, quod dixi coactũ, tripudium solistimũ dicitis. itaque multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, negligẽtia collegij amissa planè, & deserta sunt. nihil ferè quondã maioris rei, nisi auspicato, ne priuatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarũ auspices declarant, qui re omissa nomẽ tantum tenent. nam ut nunc extis, quãquam id ipsum aliquanto minus, quàm olim; sic tũc auibus magnæ res impertiri solebant. itaque, sinistra dum non exquirimus, in dira, & in uitiosa incurrimus. ut P. Claudius Appij Cæci filius, eiusq; collega L. Iunius classes maximas perdiderunt, cũ uitio nauigassent. quod eodem modo euenit Agamemnoni. qui, cum Achiui cœpissent

» Inter se strepere, aperteq; artem obterere extispicum,
» Soluere imperat secundo rumore, auersaq; aui.
sed quid uetera? M. Crasso quid acciderit, uidemus, dirarum obnunciatione neglecta. in quo Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, nõ satis sciẽter uirum bonum, & ciuem egregium Censor C. Atheiũ notauit, quòd ementitum auspicia subscripserit. esto: fuerit hoc Censoris, si iudicabat emẽtitum. at illud minime auguris, quòd ascripsit, ob eam causam populũ R. calamitatẽ maximã cepisse. si enim ea causa calamitatis fuit, non in eo est culpa, qui obnũciauit; sed in eo, qui nõ paruit: ueram enim fuisse obnunciationem, ut ait idẽ augur, & Censor, exitus approbauit. quæ si falsa fuissent, nullã afferre potuissent causam calamitatis: etenim diræ, sicut cætera auspicia, ut omina, ut signa, non causas afferunt cur quid eueniat, sed enunciant euẽtura, nisi prouideris. non igitur obnunciatio Atheij causam finxit calamitatis, sed signo obiecto monuit Crassum, quid euenturum esset, nisi cauisset. ita aut illa obnũciatio nihil ualuit: aut si, ut Appius iudicat, ualuit, id ualuit, ut peccatum hæreat non in eo, qui monuerit, sed in eo, qui non obtemperarit. Quid lituus iste uester, quod clarissimũ est insigne auguratus, unde uobis est traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, idest incuruum, & leuiter à summo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur, similitudine nomẽ inuenit; cũ situs esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaq; deflagrasset, inuẽtus est integer. quid multis annis post Romulũ, Prisco regnante Tarquinio? quis ueterũ scriptorum non loquitur,

quitur, quæ ſit ab Attio Nauio per lituum regionũ facta deſcriptio? qui cum propter paupertatem ſues puer paſceret, una ex his amiſſa, uouiſſe dicitur, ſi recuperaſſet, uuam ſe deo daturũ, quæ maxima eſſet in uinea. itaque ſue inuenta, ad meridiẽ ſpectãs, in uinea media dicitur conſtitiſſe: cumq; in quatuor partes uineã diuiſiſſet, triſq; partes aues abdixiſſent, quarta parte, quæ erat reliqua, in regione diſtributa, mirabili magnitudine uuã, ut ſcriptũ uidemus, inuenit. qua re celebrata, cum uicini omnes ad unũ de rebus ſuis referrent, erat in magno nomine, & gloria. ex quo factum eſt, ut eũ ad ſe Rex Priſcus accerſeret. cuius cum tentaret ſcientiam auguratus, dixit ei ſe cogitare quiddam, id poſſetne fieri cõſuluit. ille augurio acto, poſſe reſpondit. Tarquinius autem dixit, ſe cogitaſſe cotem nouacula poſſe præcidi: tum Attium iuſſiſſe experiri: ita cotem in comitium illatam inſpectante & Rege & populo nouacula eſſe diſciſſam. ex eo euenit, ut & Tarquinius augure Attio Nauio uteretur, et populus de ſuis rebus ad eũ referret. cotem autem illã, & nouaculã defoſſam in Comitio, ſupráq; impoſitũ puteal accepimus. negemus omnia, comburamus annales, ficta hæc eſſe dicamus, quiduis denique potius, q̃ deos res humanas curare, fateamur: quid, quod apud te ſcriptum eſt de Ti. Graccho, non ne & augurum, & aruſpicum comprobat diſciplinam? qui, cũ tabernaculum uitio cepiſſet imprudens, quòd inauſpicato pomerium tranſgreſſus eſſet; comitia Conſulibus rogandis habuit. nota res eſt, & à te ipſo mandata monumentis. ſed & ipſe augur Ti. Gracchus auſpiciorum auctoritatem confeſſione errati

ſui comprobauit, & aruſpicũ diſciplinæ magna acceſſit auctoritas, qui recentibus comitijs in ſenatũ introducti, negauerunt iuſtum comitiorum rogatorem fuiſſe. Iis igitur aſſentior, qui duo genera diuinationis eſſe dixerunt: unũ, quod particeps eſſet artis: alterũ, quod arte careret. eſt enim ars in iis, qui nouas res coniectura perſequuntur, ueteres obſeruatione didicerunt. carent autem arte ij, qui non ratione, aut coniectura obſeruatis, ac notatis ſignis, ſed concitatione quadam animi, aut ſoluto, liberoq; motu futura præſentiunt. quod & ſomniantibus ſæpe contingit, & non nũquam uaticinantibus per furorem, ut Bacchis Bœotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythræa. cuius generis oracula etiã habenda ſunt, nõ ea, quæ æquatis ſortibus ducuntur; ſed illa, quæ inſtinctu diuino, afflatuq; fundũtur. etſi ipſa ſors contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem habet uetuſtatis, ut eæ ſunt ſortes, quas è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ, ut in rem apte cadant, fieri poſſe credo diuinitus. quorũ omnium interpretes, ut grammatici poetarum, proxime ad eorum, quos interpretantur, diuinationem uidentur accedere. quæ eſt igitur iſta calliditas, res uetuſtate robuſtas calumniando uelle peruertere? non reperio cauſam. latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturæ. non enim me deus iſta ſcire, ſed his tantum modo uti uoluit. utar igitur; nec abducar, ut rear aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa noſtræ Reip. multa cæteri ciuitatibus grauia & uera prædixerint. quid, qui irri-

detur, partus hic mulæ, non ne, quia fœtus extitit in sterilitate naturæ, prædictus est ab aruspicibus incredibilis partus malorum? quid? Ti. Gracchus Publij filius, qui bis Consul & Censor fuit, idemq; & summus Augur, & uir sapiens, ciuisq; præstans, non ne, ut C. Gracchus filius eius scriptum reliquit, duobus anguibus domi comprehensis aruspices conuocauit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori breui tempore esse moriendũ; si fœminam, ipsi: æquius esse censuit, se maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adolescentem. fœminam emisit: ipse paucis post diebus est mortuus. irrideamus aruspices; uanos, futiles esse dicamus; quorumq; disciplinam & sapientissimus uir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui ex Caucaso cœli signa seruantes, numeris, & motibus, stellarũ cursus persequuntur: condemnemus inquam hos aut stultitiæ, aut uanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent; & mentiri iudicemus, nec seculorum reliquorum iudicium, quod de ipsis futurum sit, pertimescere. age, barbari uani, atque fallaces: num etiam Graiorum historia mentita est? quæ Crœso Pythius Apollo, ut de naturali diuinatione dicam, quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmonijs, quæ Taygetis, quæ Arginis, quæ Corinthijs responderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chrysippus, nec ullum sine locuplete auctore, atque teste. quæ quia nota tibi sunt, relinquo. defendo unum hoc: nũquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarũ fuisset, neque tantis

donis refertũ omnium populorum atque regum, nisi omnis ætas oraculorum illorũ ueritatem esset experta. iam diu idem nõ facit. ut igitur nũc minore gloria est, quia minus oraculorũ ueritas excellit: sic tũ, nisi summa ueritate, in tãta gloria nõ fuisset. potest autem uis illa terræ, quæ mẽtem Pythiæ diuino afflatu cõcitabat, euanuisse uetustate, ut quosdã exaruisse amnes, aut in alium cursum contortos, & deflexos uidemus. sed, ut uis, acciderit: magna enim quæstio est: modo maneat id, quod negari nõ potest, nisi omnem historiã peruerterimus, multis seclis uerax fuisse id oraculum. Sed omittamus oracula: ueniamus ad somnia. de quibus disputans Chrysippus, multis, & minutis somnijs colligendis facit idem quod Antipater, ea cõquirẽs, quæ Antiphõtis interpretatione explicata, declarãt illa quidem acumẽ interpretis, sed exemplis grãdioribus decuit uti. Dionysij mater, eius, qui Syracusiorum tyrãnus fuit, ut scriptum apud Philistum est, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnans hũc ipsum Dionysium aluo contineret, somniauit se peperisse satyriscum. huic interpretes portentorum, qui Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, respõderunt, ut ait Philistus, eum, quem illa peperisset, clarissimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. num te ad fabulas reuoco uel nostrorum, uel Græcorum poetarum? narrat enim & apud Ennium Vestalis illa.

» Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen,
» Talia commemorat lacrymans exterrita somno.
» Euridica prognata, pater quam noster amauit,
» Vires uitaq; corpu' meum nunc deserit omne.

» Nam me uisus homo pulcher per amœna salicta
» Et ripas raptare, locosq; nouos. ita sola
» Post illa germana soror errare uidebar,
» Tardaq; uestigare, & quærere te, neque posse
» Corde capessere. semita nulla pedem stabilibat.
» Exin compellare pater me uoce uidetur
» His uerbis, cognata tibi sunt ante gerendæ
» Erumnæ: post ex fluuio fortuna resistet.
» Hæc pater effatus, germana, repente recessit,
» Nec sese dedit in conspectum corde cupitus:
» Quanquam multa manus ad cœli cærula templa
» Tendebam lacrymans, & blanda uoce uocabam.
» Vix ægro tum corde meo me somnu' relinquit.

hæc, etiam si ficta sunt à poeta, nō absunt tamen à cōsuetudine somniorum. sit sanè etiam illud cōmentitiū, quo Priamus est conturbatus.

» Quia mater grauida parere se ardentem facem
» Visa est in somnis Hecuba: quo facto pater
» Rex ipse Priamus, somnio mentis metu
» Perculsus, curis sumptis suspirantibus
» Exsacrificabat hostijs balantibus.
» Tum coniectorem postulat pacem petens,
» Vt se edoceret obsecrans Apollinem,
» Quò sese uertant tantæ sortes somnium.
» Ibi ex oraculo uoce diuina edidit
» Apollo, puerum, primus Priamo qui foret
» Post illa natus tempora, hunc si tolleret,
» Eum esse exitium Troiæ, pestem Pergamo.

sint hæc, ut dixi, somnia fabularum: hisq; adiūgatur etiam Aeneæ somnium: quod innumerū Fabij Pictoris

Græcis annalibus eiusmodi est, ut omnia, quæ ab Aenea gesta sunt, quæq; illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei secũdum quietem uisa sunt. sed propiora uideamus. cuiusnam modi est Superbi Tarquinij somnium, de quo in Bruto Accij loquitur ipse?

» Cum iam quieti corpus nocturno impetu
» Dedi, sopore placans artus languidos,
» Visum est in somnis, pastorem ad me appellere,
» Duos consanguineos arietes inde eligi,
» Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
» Præclarioremq; alterum immolare me:
» Deinde eius germanum cornibus connitier
» In me arietare, eoq; ictu me ad casum dari:
» Exin prostratum terra grauiter saucium,
» Resupinum, in cœlo contueri maximum
» Ac mirificum facinus, dextrorsum orbem flãmeum
» Radiatum solis liquier cursu nouo.

eius igitur somnij quæ sit à coniectoribus interpretatio facta, uideamus.

» Rex, quæ in uita usurpant homines, cogitant, curant, uident,
» Quæq; agunt uigilantes, agitantq;, ea si cui in somno accidunt,
» Minus mirum est: sed in re tanta haud temere impro uiso offerunt:
» Proin uide, ne, quem tu esse hebetem deputes æque ac pecus,
» Is sapientia munitum pectus egregium gerat,
» Teq; regno expellat. nam id, quod de sole ostentum est tibi,

» Populo commutationem rerum portendit fore.
» Per propinqua hæc bene uerruncent populo. nam quod ad dexteram
» Cœpit cursum ab læua signũ præpotens, pulcherrime
» Auguratũ est, rem Romanã publicam summã fore.

Age nũc ad externa redeamus. Matrẽ Phalaridis scribit Ponticus Heraclides, doctus uir, auditor, & discipulus Platonis, uisam esse uidere in somnijs simulacra deorum, quæ ipsa Phalaridis domi consecrauisset: ex his Mercuriũ è patera, quã dextra manu teneret, sanguinem uisum esse fundere: qui cũ terrã attigisset, referuescere uideretur sic, ut tota domus sanguine redũdaret. quod matris somniũ immanis filij crudelitas cõprobauit. quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt, ex Dionysij Persicis libris proferam? nã cum dormienti ei sol ad pedes uisus esset, ter eum scribit frustra appetiuisse manibus, cum se conuoluens sol elaberetur, & abiret: ei magos dixisse, quod genus sapientum, & doctorum habebatur in Persis, ex triplici appetitione solis, XXX annos Cyrũ regnaturũ esse, portendi. quod ita contigit. nam ad septuagesimum peruenit, cũ XL natus annos regnare cœpisset. est profecto quiddã etiã in barbaris gentibus præsentiens, atque diuinã: siquidẽ ad mortem proficiscens Calanus Indus cum ascenderet in rogum ardentem, ò præclarũ discessum, inquit, è uita, cũ, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus excesserit. cumq; Alexãder eũ rogaret, si quid uellet, ut diceret: optime, inquit: propediem te uidebo. quod ita cõtigit: nã Babylone paucis post diebus Alexãder est mortuus. Discedo parũper à somnijs:

ad quæ mox reuertar. Qua nocte templũ Ephesiæ Dianæ deflagrauit, eadem constat ex Olympiade natũ esse Alexãdrũ, atque, ubi lucere cœpisset, clamitasse magos, pestem, ac perniciem Asiæ proxima nocte natam. Hæc de Indis, & magis. redeamus ad somnia. Annibalem Celius scribit, cum columnam auream, quæ esset in fano Iunonis Laciniæ, auferre uellet, dubitaretq; utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebrauisse: cumq; solidam inuenisset, statuissetq; tollere, secũdum quietem uisam esse ei Iunonẽ prædicere ne id faceret, minitariq;, si id fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene uideret, amitteret: idq; ab homine acuto non esse neglectũ: itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, buculam curasse faciendam, & eã in summa columna collocauisse. hoc idem in Sileni, quem Celius sequitur, Græca historia est. is autem diligentissime res Annibalis persecutus est. Annibalem, cum cepisset Saguntum, uisum esse in somnijs à Ioue in deorũ concilium uocari: quò cum uenisset, Iouem imperasse, ut Italiæ bellum inferret, ducemq; ei unum ex concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cœpisse: tum ei ducem illum præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumq; cupiditate respexisse: tum uisam beluam uastam, & immanem, circumplicatam serpentibus, quacũque incederet, omnia arbusta, uirgulta, tecta peruertere: & eum admiratũ quæsisse de deo, quidnam illud esset tale mõstrum, & deum respõdisse, uastitatem esse Italiæ: præcepisseq;, ut pergeret protinus; quid retro, atq; à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptũ in histo=

ria est, Hamilcarem Carthaginensem, cum oppugnaret Syracusas, uisum esse audire uocẽ, se postridie cœnaturum Syracusis: cum autem is dies illuxisset, magnam seditionem in castris eius inter Pœnos, & Siculos milites esse factam: quod cum sensissent Syracusani, improuiso eos in castra irrupisse, Hamilcaremq; ab ijs uiuum esse sublatũ. ita res somnium cõprobauit. plena exemplorum est historia, tum referta uita cõmunis. At uero P. Decius ille Q. filius, qui primus è Decijs Consul fuit, cũ esset Tribunus mil. M. Valerio, et A. Cornelio Consulibus, à Samnitibusq; premeretur noster exercitus; cũ pericula prœliorum iniret audacius, moneretur'q;, ut cautior esset, dixit, quod extat in annalibus; sibi in somnijs uisum esse, cũ in medijs hostibus uersaretur, occidere cũ maxima gloria. & tũ quidem incolumis exercitum obsidione liberauit. post trienniũ autem, cũ Cõsul esset, deuouit se, & in aciem Latinorũ irrupit armatus. quo eius facto superati sunt, et deleti Latini. cuius mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. Sed ueniamus nũc, si placet, ad somnia philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cũ esset in custodia publica, dicens Critoni suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendũ: uidisse se in somnijs pulchritudine eximia fœminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quendam eiusmodi uersum:

" Tertia te Phthiæ tempestas læta locabit.

quod ut est dictum, sic scribitur cõtigisse. Xenophõ Socraticus, qui uir, & quantus, in ea militia, qua cũ Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia. quorũ exitus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophontem, an

delirare dicemus? quid singulari uir ingenio Aristoteles, & penè diuino, ipse ne errat, an alios uult errare, cum scribit Eudemum Cyprium familiarem suum iter in Macedoniā facientem Pheras uenisse; quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderēt: ei uisum esse in quiete egregia facie iuuenem dicere, fore ut breui conualesceret, paucisq; diebus interiturum Alexandrum tyrānum, ipsum autem Eudemū quinquennio post domum esse rediturum. atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta, & conualuisse Eudemum, & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, præliantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore excesserit, tum domum reuertisse uideatur. Adiungamus philosophis doctissimum hominem, poetam quidem diuinum, Sophoclem: qui, cū ex æde Herculis patera aurea grauis surrepta esset, in somnijs uidit ipsum deum dicentem qui id fecisset. quod semel ille, iterumq; neglexit. ubi idem sæpius, ascendit in Ariopagum, detulit rem. Ariopagitæ cōprehendi iubent eū, qui à Sophocle erat nominatus. is, quæstione adhibita, confessus est, pateramq; retulit. quo facto, fanum illud Indicis Herculis nominatū est. Sed quid ego Græcorū? nescio quo modo magis me nostra delectāt. omnes hoc historici, Fabij, Gellij, sed proxime Celius. cū bello Latino ludi uotiui ma

ximi primum fierent, ciuitas ad arma repente est exci-
tata. itaq; ludis intermissis instauratiui cõstituti sunt.
qui antequam fierent, cumq; iam populus consedisset,
seruus per circum, cum uirgis cæderetur, furcam ferens
ductus est. exin cuidam rustico Romano dormienti ui
sus est uenire, qui diceret, præsultorem sibi non placuisse
ludis, idq; ab eodem iussum esse eũ senatui nunciare; il
lum non ausum: iterũ esse idem iussum, & monitum,
ne uim suã experiri uellet; ne tũ quidem esse ausum;
exin filium eius esse mortuũ: eãdem in somnijs admo-
nitionem fuisse tertiam; tum illum etiam debilem fa-
ctum, rem ad amicos detulisse, quorum de sententia le-
cticula in curiam esse delatũ; cumq; senatui somnium
enarrauisset, pedibus suis saluum reuertisse. itaque som
nio comprobato à senatu, ludos illos iterum instauratos
memoriæ proditum est. C. uero Gracchus multis dixit,
ut scriptũ apud eũdem Celium est, sibi in somnijs Quæ
sturam petenti Ti. fratrem uisum esse dicere, quàm
uellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse in-
terisset, esse pereundum. hoc, antequam Tribunus pl.
Gracchus factus esset, & se audisse scribit Celius, & di
xisse multis. quo somnio quid inueniri potest certius?
quid? illa duo somnia, quæ creberrime commemoran-
tur à Stoicis, quis tãdem potest cõtemnere? unũ de Si-
monide: qui cum ignotũ quendam proiectum mortuũ
uidisset, eumq; humauisset, haberetq; in animo nauem
conscendere, moneri uisus est, ne id faceret, ab eo, quem
sepultura affecerat: si nauigasset, eum naufragio esse
periturum: itaque Simonidem redisse; perijsse cæteros,
qui tum nauigassent. alterum ita traditum clarũ ad-

modum ſomnium: cum duo quidam Arcades familia=
res iter unà facerent, & Megaram ueniſſent, alterum
ad cauponem diuertiſſe, ad hoſpitem alterũ: qui ut cœ
nati quieſcerent, cõcubia nocte uiſum eſſe in ſomnijs ei,
qui erat in hoſpitio, illum alterum orare ut ſubueniret,
quòd ſibi à caupone interitus pararetur: eũ primo per=
territum ſomnio ſurrexiſſe: dein, cũ ſe collegiſſet, idq́;
uiſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe:
tum ei dormienti eũdem illũ uiſum eſſe rogare, ut, quo=
niã ſibi uiuo nõ ſubueniſſet, mortem ſuam ne inultam
eſſe pateretur: ſe interfectum in plauſtrum à caupone
eſſe coniectũ, & ſupra ſtercus iniectum: petere, ut ma
ne ad portã adeſſet, priuſquam plauſtrũ ex oppido exi
ret: hoc uero eũ ſomnio cõmotum mane bubulco præ=
ſto ad portã fuiſſe; quæſiſſe ex eo, quid eſſet in plauſtro:
illum perterritũ fugiſſe, mortuum erutum eſſe, caupo=
nem re patefacta pœnas dediſſe. quid hoc ſomnio dici
diuinius poteſt? ſed quid aut plura, aut uetera quæri=
mus? ſæpe tibi meũ narraui: ſæpe ex te ſomniũ audi=
ui tuũ: me, cũ Aſiæ prouinciæ præeſſem, uidiſſe in quie
te, cum tu equo aduectus ad quandam magni fluminis
ripam, prouectus ſubito, atque delapſus in flumen, nuſ=
quam apparuiſſes, me contremuiſſe timore perterritũ:
tum te repente lætum extitiſſe, eodemq́; equo aduerſam
aſcendiſſe ripam, noſq́; inter nos eſſe complexos. facilis
coniectura huius ſomnij: mihiq́; à peritis in Aſia præ=
dictũ eſt, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. uenio
nunc ad tuum. audiui equidem ex te ipſo, ſed mihi ſæ
pius Saluſtius noſter narrauit: cum in illa fuga nobis
glorioſa, patriæ calamitoſa, in uilla quadam cãpi A ti

natis maneres, magnamq; partem noctis uigilasses, ad lucem denique arcte, & grauiter dormitare cœpisse: itaque, quanquam iter instaret, te tamen silentium fieri iussisse, neque esse passum te excitari: cum autem experrectus esses hora secunda ferè, te sibi somnium narrauisse: uisum tibi esse, cum in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te, quid tristis esses: cumq; tu te tua patria ui pulsum esse dixisses, prehendisse eum dextram tuam, & bono animo te iussisse esse, lictoriq; proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret; & dixisse, in eo tibi salutem fore: tum & se exclamasse Salustius narrat, reditum tibi celerem & gloriosum paratum, & te ipsum uisum somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nunciatum est: ut audiuisses in monumento Marij de tuo reditu magnificentissimum illud S. C. esse factum, referente optimo, & clarissimo uiro Cósule, idq; frequentissimo theatro, incredibili clamore, & plausu comprobatum; dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri posse diuinius. at multa falsa. immo obscura fortasse nobis. sed sint falsa quædam: contra uera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent, si ad quietem integri iremus: nunc onusti cibo, & uino, perturbata, & cõfusa cernimus. uide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. dicit enim, Cum dor-
» mientibus ea pars animi, quæ mẽtis et rationis particeps
» sit, sopita langueat; illa autem, in qua feritas quædam
» sit, atque agrestis immanitas, cum sit immoderato ob-
» stupefacta potu, atque pastu, exultare eam in somno,
» immoderateq; iactari. itaq; huic omnia uisa obijciuntur
» à mente, ac ratione uacua: ut aut cum matre corpus

» miſcere uideamur, aut cum quouis alio uel homine, uel
» deo, ſæpe belua, atque etiam trucidare aliquem, & im
» pie cruentari, multaq́; facere impure, atque tetre, cum
» temeritate, atque impudentia. at qui ſalubri, & mo=
» derato cultu, atque uictu quieti ſe tradiderit, ea parte
» animi, quæ mentis & conſilij eſt, agitata, & erecta,
» ſaturataq́; bonarum cogitationum epulis; eaq́; parte
» animi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec ſa=
» tietate affluenti, quorũ utrũque præſtringere aciem mẽ
» tis ſolet, ſiue deeſt natura quippiam, ſiue abundat, at=
» que effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarũ
» exiſtit ardor, ſedata, atque reſtincta: tum eueniet, dua
» bus animi temerarijs partibus compreſſis, ut illa tertia
» pars rationis, & mentis eluceat, & ſe uegetã ad ſom=
» niandum, acremq́; præbeat: tum ei uiſa quietis occur=
» rent trãquilla atque ueracia. Hæc uerba ipſa Platonis
expreſſi. Epicurum igitur audiemus potius? nam Car
neades concertationis ſtudio modo ait hoc, modo illud.
at ille quid ſentit? ſentit autem nihil unquã elegãs, ni=
hil decorũ. hũc ergo antepones Platoni, et Socrati? qui
ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos mi=
nutos philoſophos uincerent. iubet igitur Plato ſic ad
ſomnũ proficiſci corporibus affectis, ut nihil ſit, quod er
rorẽ animis, perturbationemq́; afferat. ex quo etiã Py=
thagoricis interdictum putatur, ne faba ueſcerentur,
quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati
mentis quærenti uera contrariam. cũ ergo eſt ſomno
ſeuocatus animus à ſocietate, & cõtagione corporis, tũ
meminit præteritorũ, præſentia cernit, futura proui=
det: iacet enim corpus dormiẽtis, ut mortui; uiget au=

tem, et uiuit animus. quod multo magis faciet post mortem, cũ omnino ex corpore excesserit. itaque appropinquante morte multo est diuinior. nã & id ipsum uident, qui sunt morbo graui et mortifero affecti, instare mortem. itaque his occurrũt plerunque imagines mortuorũ: tumq; uel maxime laudi student: eosq;, qui secus quàm decuit uixerunt, peccatorum suorum tũ maxime pœnitet. diuinare autem morientes etiã illo exemplo confirmat Posidonius, quo affert Rhodium quendã morientem sex æquales nominasse, et dixisse, qui primus eorũ, qui secundus, qui deinceps moriturus esset. sed tribus modis cẽset deorũ appulsu homines somniare: uno, quòd prouideat animus ipse per sese, quippe qui deorũ cognatione teneatur: altero, quòd plenus aer sit immortalium animorũ, in quibus tanquã insignitæ notæ ueritatis appareãt: tertio, quòd ipsi dij cũ dormientibus colloquãtur: idq;, ut modo dixi, facilius euenit appropinquãte morte, ut animi futura augurentur. ex quo & illud est Calani, de quo ante dixi; & Homerici Hectoris, qui moriens propinquã Achilli mortem denunciat: neque enim illud uerbũ temere cõsuetudo approbauisset, si ea res nulla esset omnino.

" Præsagibat animus frustra me ire, cum exirem domo. sagire enim sentire acute est: ex quo sagæ anus, quia multa scire uolũt, & sagaces dicti canes. is igitur, qui ante sagit, q̃ oblata res est, dicitur præsagire, idest futura ante sentire. inest igitur in animis præsagitio extrinsecus iniecta atq; inclusa diuinitus. ea si exarsit acrius, furor appellatur, cum à corpore animus abstractus diuino instinctu concitatur.

» Sed quid oculis rapere uisa est derepente ardentibus?
ubi illa paulo ante sapiens uirginali modestia?
» Mater optuma, tum multo mulier melior,
» Missa sum superstitiosis ariolationibus:
» Neq; me Apollo fatis fandis dementem inuitā ciet.
» Virgines uero æquales, patris mei meū factū pudet
» Optimi uiri. mea mater tui me miseret, mei piget.
» Optumam progeniem Priamo repperisti extra me: hoc
dolet,
» Me obesse, illos prodesse; me obstare, illos obsequi.
ò poema tenerum, & moratū, atque molle. sed hoc minus ad rem. illud, quod uolumus, expressum est, ut uaticinari furor uera soleat.
» Adest, adest fax obuoluta sanguine, atque incendio:
» Multos annos latuit. ciues ferte opem, et restinguite.
deus inclusus corpore humano, iam non Cassandra loquitur.
» Iamq; mari magno classis cita
» Texitur: exitium examen rapit:
» Aduenit, & feraueliuolantibus
» Nauibu' compleuit manu' littora.
tragœdias loqui uideor, et fabulas. at ex te ipso nō cōmentitiam rem, sed factam, eiusdem generis audiui: C. Coponiū ad te uenisse Dyrrhachio, cum prætorio imperio classi Rhodiæ præesset, cum primis hominem prudentem, atque doctū: cumq; dixisset, remigem quendā ex quinqueremi Rhodiorum uaticinatum, madefactū īri minus X X X diebus Græciam sanguine; rapinas Dyrrhachij, & conscensionem in naues cum fuga, fugientibus miserabilem respectū incendiorum fore; sed

Rhodiorum

Rhodiorum classi propinquum reditum, ac domũ itionem dari: tum neque te ipsum non esse cõmotum; Marcumq; Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erãt, doctos homines, uehementer esse perterritos: paucis sanè post diebus ex Pharsalica fuga uenisse Labienum: qui cum interitum exercitus nũciauisset, reliqua uaticinationis breui esse confecta. nam & ex horreis direptum, effusumq; frumentum uias omnes, angiportusq; cõstrauerat: & uos naues subito perterriti metu conscendistis: & noctu ad oppidum respicientes, flagrãtes onerarias, quas incẽderant milites, quia sequi noluerãt, uidebatis: postremo à Rhodia classe deserti, uerum uatẽ fuisse sensistis. Exposui quàm breuissime potui somnij, & furoris oracula, quæ carere arte dixeram. quorum amborũ generũ una ratio est, qua Cratippus noster uti solet, animos hominum quadã ex parte extrinsecus esse tractos, & haustos. ex quo intelligitur, esse extra diuinum animũ, humanus unde ducatur: humani autem animi eã partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ab actione corporis seiugatam: quæ autem pars animi rationis, atque intelligentiæ sit particeps, eã tum maxime uigere, cũ plurimum absit à corpore. itaque ex ipsis exemplis uerarum uaticinationum, & somniorum Cratippus solet rationem cõcludere hoc modo. si sine oculi non potest extare officium, et munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui uel semel ita est usus oculis, ut uera cerneret, is habet sensum oculorum uera cernentium. item igitur, si sine diuinatione non potest & officium & munus diuinationis extare, potest autem quis, cum diuina-

tionem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: satis est ad cōfirmandam diuinationem semel ita esse aliquid diuinatũ, ut nihil fortuito cecidisse uideatur. sunt autem eius generis innumerabilia: esse igitur diuinationem confitendũ est. Quæ uero aut cõiectura explicantur, aut euentis animaduersa & notata sunt, ea genera diuinandi, ut supra dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. in quo aruspices, augures, coniectoresq; numerantur. hæc improbantur à Peripateticis, à Stoicis defenduntur. quorum alia sunt posita in monumentis, & disciplina; quod Etruscorum declarant & aruspicini, & fulgurales, et rituales libri, nostri etiã augurales: alia autem subito ex tempore coniectura explicantur, ut apud Homerum Chalcas, qui ex passerum numero belli Troiani annos auguratus est: & ut in Sisennæ scriptum historia uidemus, quod te inspectante factum est, ut, cum Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subito anguis emergeret. cum quidam C. Postumius aruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id cũ Sylla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Samnitum castra cepit. facta coniectura etiã in Dionysio est paulo ante quàm regnare cœpit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse dimisisset in flumen; summersus equus uoraginibus non extitit: quem cum maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, ægre ferens. cum autem aliquantulum progressus esset, subito exaudiuit hinnitum, respexitq;, & equum alacrem lætus aspexit, cuius in iuba examen apum consederat. quod ostentum habuit

hanc uim, ut Dionysius paucis post diebus regnare cœperit. quid? Lacedæmonijs paulo ante Leuctricam calamitatem quæ significatio facta est, cũ in Herculis fano arma sonuerũt, Herculisq; simulacrum multo sudore manauit? at eodem tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis ualuæ clausæ repagulis, subito se ipsæ aperuerunt, armaq;, quæ fixa in parietibus fuerant, ea humi sunt inuẽta. cumq; eodem tẽpore apud Lebadiã Trophonio res diuina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic assidue canere cœpisse, ut nihil intermitterent: tum augures dixisse Bœotios, Thebanorum esse uictoriam, propterea quòd auis illa uicta silere soleret, canere si uicisset. eademq; tempestate multis signis Lacedæmonijs Leuctricæ pugnæ calamitas denũciabatur. nanque et Lysandri, qui Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, statuæ, quæ Delphis stabat, in capite corona subito extitit ex asperis herbis, & agrestibus: stellæq; aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmonijs positæ post naualem illam uictoriam Lysandri, qua Athenienses conciderunt, qua in pugna quia Castor et Pollux cum Lacedæmoniorum classe uisi esse dicebantur, eorum insignia deorum stellæ aureæ, quas dixi, Delphis positæ, paulo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ sunt. maximum uero illud portentum ijsdem Spartiatis fuit, quòd, cum oraculum ab Ioue Dodonæo petiuissent, de uictoria sciscitantes, legatiq; illud, in quo inerant sortes, collocauissent, simia, quam Rex Molossorum in delicijs habebat, & sortes ipsas, & cætera, quæ erant ad sortem parata, disturbauit, & aliud alið dissipauit. tum ea, quæ præposita erat oraculo,

ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedæmonijs eſſe, nō de uictoria cogitandum. Quid bello Punico ſecundo? non ne C. Flaminius Conſul iterum, neglexit ſigna rerum futurarum magna cum clade Reip? qui exercitu luſtrato, cum Aretium uerſus caſtra mouiſſet, & contra Annibalem legiones duceret, & ipſe & equus eius ante ſignum Iouis Statoris ſine cauſa repente concidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto ſigno, ut peritis uidebatur, ne committeret prælium. idem cum tripudio auſpicaretur, pullarius diem prælij committendi differebat. tum Flaminius ex eo quæſiuit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur, quid faciendum cenſeret. cum ille quieſcendum reſpondiſſet, Flaminius, præclara uero auſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur: itaque ſigna conuelli, & ſe ſequi iuſſit. quo tempore, cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet mouere loco, nec quidquam proficeret, plures cum accederent: Flaminius re nūciata ſuo more neglexit: itaque tribus horis conciſus exercitus, atque ipſe interfectus eſt. Magnum illud etiā, quod addidit Celius, eo ipſo tempore, cum hoc calamitoſum fieret prælium, tantos terræmotus in Liguribus, Gallia, cōpluribusq; inſulis, totaq; in Italia factos eſſe, ut multa oppida corruerint, multis locis labes facta ſit, terræq; deſederint, fluminaq; in contrarias partes fluxerint, atque in amnes mare influxerit. Fiunt certe diuinationum coniecturæ à peritis. Midæ illi Phrygi, cum puer eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana congeſſerunt. ditiſſimum fore, prædictum eſt. quod euenit. at Platoni, cum in cunis paruulo dormienti

apes in labellis consedissent, responsum est, singulari il lum suauitate orationis fore. ita futura eloquentia pro uisa in infante est. quid amores, ac deliciæ tuæ Roscius? num aut ipse, aut pro eo Lanuuium totū mentiebatur? qui cū esset in cunabulis, educareturq; in Selonio, qui est campus agri Lanuuini: noctu lumine apposito experre cta nutrix animaduertit puerum dormientem circum= plicatum serpentis amplexu. quo aspectu exterrita cla morem sustulit. pater autē Roscij ad aruspices retulit. qui responderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. atque hanc speciem Praxiteles cælauit argento, et noster expressit Archias uersibus. quid igitur expecta= mus? an, dum in foro nobiscum dij immortales, dū in uijs uersentur, dum domi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt, uim autem suam lōge, lateq; diffundūt. quam cum terræ cauernis includūt, tum hominū naturis im= plicant. nam terræ uis Pythiam Delphis incitabat, natu ræ Sibyllam. quid enim? non uidemus, quàm sint ua ria terrarum genera? ex quibus et mortifera quædam pars est, ut & Ampsancti in Hirpinis, & in Asia Plu tonia, quæ uidemus: & sunt partes agrorum aliæ pe= stilentes, aliæ salubres, aliæ quæ acuta ingenia gignant, aliæ quæ retusa. quæ omnia fiunt & ex cœli uarieta te, & ex disparili aspiratione terrarum. fit etiam sæpe specie quadam, sæpe uocum grauitate, & cantibus, ut pellantur animi uehementius: sæpe etiam cura, & ti= more: qualis est illa,

» Flexa anima tanquam lymphata, ut Bacchi sacris
» Commota, in tumulis Teucrum commemorans suum.

atque etiam illa concitatio declarat uim in animis esse

diuinam. negat enim ſine furore Democritus quenquã
poetã magnũ eſſe poſſe. quod idem dicit Plato . quem,
ſi placet, appellet furorem, dum modo is furor ita lau=
detur, ut in Phædro Platonis laudatus eſt. quid ueſtra
oratio in cauſis ? quid ipſa actio ? poteſt eſſe uehemẽs,
& grauis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior ?
equidẽ etiã in te ſæpe uidi, et, ut ad leuiora ueniamus,
in Aeſopo familiari tuo tantũ ardorem uultuũ, atque
motuũ, ut eum uis quædam abſtraxiſſe à ſenſu mentis
uideretur . Obijciuntur etiam ſæpe formæ, quæ reapſe
nullæ ſunt, ſpeciem autem offerũt. quod contigiſſe Bren
no dicitur, eiusq; Gallicis copijs, cũ fano Apollinis Del
phici nefarium bellum intuliſſet : tum enim ferunt ex=
oraculo hæc fatam eſſe Pythiam,

" Ego prouidebo rem iſtam, & albæ uirgines.

ex quo factum, ut & uiderentur uirgines ferre arma
contra, & niue Gallorum obrueretur exercitus . Ari=
ſtoteles quidem eos etiam, qui ualetudinis uitio furerẽt,
& melancholici dicerentur, cenſebat habere aliquid in
animis præſagiens, atque diuinum . ego autem haud
ſcio, an nec cardiacis hoc tribuendum ſit, nec phrene=
ticis : animi enim integri, non uitioſi corporis eſt diui-
natio. quã quidem eſſe re uera, hac Stoicorum ratione
concluditur. ſi ſunt dij, neque ante declarant homini-
bus quæ futura ſunt : aut non diligunt homines: aut,
quid euenturum ſit, ignorant : aut exiſtimant nihil in
tereſſe hominum, ſcire quid futurum ſit : aut non
cẽſent eſſe ſuæ maieſtatis præſignificare hominibus quæ
ſunt futura : aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſ=
ſunt. at neque nõ diligunt nos; ſunt enim benefici, ge=

neriq; hominũ amici : neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, et designata sunt: neque nostra nihil interest scire ea, quæ euentura sunt; erimus enim cautiores, si sciemus : neque hoc alienũ ducũt maiestate sua; nihil est enim beneficentia præstãtius : neque nõ possunt futura prænoscere : non igitur sunt dij, nec significant futura . sunt autem dij : significãt ergo : & non, si significant, nullas uias dãt nobis ad significationis scientiam ; frustra enim significarent : nec, si dãt uias, nõ est diuinatio : est igitur diuinatio. hac ratione et Chrysippus, & Diogenes, & Antipater utitur. quid est igitur, cur dubitandũ sit, quin sint ea, quæ disputaui, uerissima, si ratio mecũ facit, si euenta, si populi, si nationes, si Græci, si barbari, si maiores etiã nostri, si denique hoc semper ita putatũ est, si summi philosophi, si poetæ, si sapiẽtissimi uiri, qui res publicas cõstituerũt, qui urbes cõdiderũt ? an, dũ bestiæ loquãtur, expectamus, hominũ cõsentiente auctoritate cõtenti nõ sumus? nec uero quidquã aliud affertur, cur ea, quæ dico, diuinãdi genera nulla sint ; nisi quòd difficile dictu uidetur, quæ cuiusq; diuinationis ratio, quæ causa sit. quid enim habet aruspex, cur pulmo incisus etiã in bonis extis dirimat tempus, et proferat diem ? quid Augur, cur à dextra coruus, à sinistra cornix faciat ratum ? quid astrologus, cur stella Iouis, aut Veneris coniuncta cum Luna ad ortus puerorũ salutaris sit, Saturni, Martis'ue contraria ? cur autem deus dormientes nos moneat, uigilantes negligat ? quid deinde causæ sit, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc idem facere non queat ? cur fiat quidque, quæris ? re-

cte omnino: sed non nunc id agitur: fiat, nec ne fiat, id quæritur: ut si magneté lapidem esse dicam, qui ferrum ad se alliciat, & trahat, rationem, cur id fiat, afferre nequeam, fieri omnino neges. quod idem facis in diuinatione. quam & cernimus ipsi, & audiuimus, & legimus, et à patribus accepimus: neque ante philosophiam patefactam, quæ nuper inuenta est, hac de re cõmunis uita dubitauit: & postea quàm philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit, in quo modo esset auctoritas. dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis præter Xenophanem neminé: adiunxi ueterem Academiam, Peripateticos, Stoicos. unus dissentit Epicurus. quid uero hoc turpius, q̃ quòd idem nullam censet gratuitam esse uirtutem? quis auté est, quem non moueat clarissimis monumentis testata, cõsignataq; antiquitas? Calchanté augurem scribit Homerus longe optimum, eumq; ducem classis fuisse: at illum auspiciorum credo scientia, non locorũ. Amphilocus, & Mopsus Argiuorum Reges fuerunt, sed ijdem augures, ijq; urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderũt. atque etiã ante hos Amphiaraus, & Tiresias nõ humiles & obscuri, neque eorũ similes, ut apud Ennium est,

" Qui sui quæstus causa fictas suscitant sententias;

sed clari, & præstantes uiri, qui auibus, & signis admoniti futura dicebant. quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, solum sapere, cæteros umbrarũ uagari modo. Amphiaraum autem sic honorauit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab eius solo, in quo est humatus, oracula peterentur. quid Asiæ Rex Priamus, non ne et Helenũ filium, & Cassandram filiã di-

uinantes habebat, alterum augurijs, alteram mentis in citatione diuina? quo in genere Martios quosdam fratres, nobili loco natos, apud maiores nostros fuisse scriptum uidemus. quid Polybum Corinthium, non ne Homerus & alijs multa, & filio ad Troiam proficiscẽti mortem prædixisse commemorat? omnino apud ueteres qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant: ut enim sapere, sic diuinare regale ducebant, ut testis est nostra ciuitas, in qua & Reges, augures, & postea priuati eodem sacerdotio præditi Remp. religionum auctoritate rexerunt. eáq; diuinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta est: siquidem & in Gallia Druydes sunt, è quibus ipse Diuitiacum Heduum hospitem tuum, laudatorem'q; cognoui; qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci appellant, notam esse sibi profitebatur, & partim augurijs, partim coniectura, quæ essent futura, dicebat: & in Persis augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano cõmentandi causa, atque inter se colloquendi: quod etiam idem uos quõdam facere Nonis solebatis. nec quisquam Rex Persarum potest esse, qui nõ ante magorum disciplinam, scientiam'q; perceperit. licet autem uidere & genera quædam, et nationes huic scientiæ deditas. Telmessus in Caria est: qua in urbe excellit aruspicum disciplina. item'q; Elis in Pelopõneso familias duas certas habet, Iamidarum unam, alteram Glutidarum, aruspicinæ nobilitate præstãtes. in Syria Chaldæi cognitione astrorum, solertiaq; ingeniorũ antecellũt. Etruria autẽ de cœlo tacta sciẽtissime animaduertit; eadem'q; interpretatur, quid quibusq; ostẽdatur.

monſtris, atque portentis. quo circa bene apud maiores noſtros ſenatus tum, cum florebat imperium, decreuit, ut de principum filijs ſex ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur, ne ars tāta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quæſtū. Phryges autem, & Piſidæ, & Cilices, & Arabū natio auium ſignificationibus plurimū obtemperant. quod idem factitatū in Vmbria accepimus. ac mihi quidem uidetur ex locis quoque ipſis, qui à quibuſque incolebantur, diuinationū opportunitates eſſe ductæ. ut enim Aegyptij, ut Babylonij in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere poſſet, omnem curam in ſiderum cognitione poſuerunt: Etruſci autem, quòd religione imbuti ſtudioſius, & crebrius hoſtias immolabant, extorum cognitioni ſe maxime dediderunt; quodq; propter aeris craſſitudinem de cœlo apud eos multa fiebant, & quòd ob eandem cauſam multa inuſitata partim ex cœlo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudum'ue conceptu, & ſatu, oſtentorum exercitatiſſimi interpretes extiterunt. quorum quidem uim, ut tu ſoles dicere, uerba ipſa prudenter à maioribus poſita declarant. quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quòd paſtu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, & æſtate peragrātes, propterea facilius cātus auiū & uolatus notauerūt. eademq; & Piſidiæ cauſa fuit, & huic noſtræ Vmbriæ. tum Caria tota, præcipueq;

Telmeſſes, quos ante dixi, quòd agros uberrimos maximeq; fertiles incolũt, in quibus multa propter fœcũditatem fingi, gigniq; poſſunt, in oſtẽtis animaduertẽdis diligentes fuerunt. quis uero non uidet, in optima quaque Rep. plurimum auſpicia & reliqua diuinandi genera ualuiſſe? quis Rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione diuina? neque ſolum in pace, ſed in bello multo etiam magis, quo maius erat certamen, & diſcrimen ſalutis. omitto noſtros, qui nihil in bello ſine extis agunt, nihil ſine auſpicijs domi habent. auſpicia externa uideamus. nam & Athenienſes omnibus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdã ſacerdotes, quos Mantes uocant, adhibuerunt: & Lacedæmonij Regibus ſuis augurem aſſeſſorẽ dederunt: itemq; Senibus, ſic enim conſilium publicum appellant, augurẽ interesse uoluerunt: ijdemq; de rebus maioribus ſemper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut à Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorũ Remp. temperauit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit. quas cum uellet Lyſander commutare, eadem eſt prohibitus religione. atque etiam qui præerant Lacedæmonijs, non contenti uigilantibus curis, in Paſitheæ fano, quod eſt in agro propter urbem, ſomniandi cauſa excubabãt, quia uera quietis oracula ducebãt. Ad noſtra iã redeo. quoties ſenatus Decem uiros ad libros ire iuſſit? nam & cum duo uiſi ſoles eſſent, et cũ tres lunæ, & cum faces, & cum ſol nocte uiſus eſſet, & cum ex cœlo fremitus auditus, & cum cœlum diſceſſiſſe uiſum eſt, atque in eo animaduerſi globi. delata etiam ad ſenatum labes agri Priuernatis, cum ad in

finitam altitudinẽ terra desedisset, Apuliáq; maximis terræmotibus cõquassata esset. quibus portentis magna populo R. bella, perniciosǽq; seditiones denũciabantur. inq; his omnibus responsa aruspicum cum Sibyllæ uersibus congruebant. quid, cum Cumis Apollo sudauit, Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? non ne fatale quoddam monstrum fuit? quid, quod fluuius atratus sanguine fluxit? quid, cum sæpe lapidum, sanguinis nõ nunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, cum in Capitolio ictus centaurus ex cœlo est? in Auentino portæ, & homines? Tusculi ædes Castoris, & Pollucis, Romǽq; Pietatis? non ne et aruspices ea responderunt, quæ euenerunt: et in Sibyllæ libris eædem repertæ prædictiones sunt? quoties senatus decemuiros ad libros ire iussit? quantis in rebus, quamq; sæpe responsis aruspicum paruit? Cæciliæ Q. filiæ somnio modo, Marsico bello, templum est à senatu Iunoni Sospitæ restitutum. quod quidem somnium Sisenna cum disputasset mirifice ad uerbum cũ re conuenisse, tum insolenter, credo ab Epicuro aliquo inductus, disputat somnijs credi non oportere. idem contra ostenta nihil disputat, exponitq;, initio belli Marsici & deorum simulacra sudauisse, & sanguinem fluxisse, & discessisse cœlum, & ex occulto auditas esse uoces, quæ pericula belli nunciarent, & Lanuuij clypeos, quod aruspicibus tristissimum uisum esset, à muribus esse derosos. quid, quod in annalibus habemus, Veienti bello, cum lacus Albanus præter modum creuisset, Veientem quendã ad nos hominem nobilem profugisse, eumq; dixisse, ex fatis, quæ Veientes scripta haberent, Veios ca=

pi non posse, dum lacus is redundaret, & , si lacus emissus lapsu, & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo R. sin autem ita esset eductus, ut ad mare peruenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquæ facta deductio est. cum autem Veientes bello fessi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, nõ omnia illum transfugam ausum esse senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum Veientes habere, fore ut breui à Gallis Roma caperetur. quod quidem sexénio post Veios captos factum esse uidemus. Sæpe etiã & in prælijs Fauni auditi, & in rebus turbidis ueridicæ uoces ex occulto missæ esse dicuntur. cuius generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. nam non multo ante urbem captam exaudita uox est à luco Vestæ, qui à Palatij radice in nouam uiam deuexus est; ut muri et portæ reficerentur; futurum esse, nisi prouisum esset, ut Roma caperetur. quod neglectum cum caueri poterat, post acceptam illam maximam cladem explicatum est: ara enim Aio loquenti, quã septam uidemus, ex aduersus eum locum consecrata est. atque etiam scriptum à multis est, cum terræmotus factus esset, ut sue plena procuratio fieret, uocẽ ab æde Iunonis ex arce extitisse: quo circa Iunonem illam appellatam Monetã. hæc igitur & à dijs significata, & à nostris maioribus iudicata contemnimus? neque solum deorũ uoces Pythagorei obseruauerunt, sed etiam hominum: quæ uocant omina. quæ maiores nostri quia ualere censebant, iccirco omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, felix, fortunatumq; esset, præfabantur: re=

busq; diuinis,quæ publice fierent , ut fauerent linguis ,
imperabatur : inq; ferijs imperandis,ut litibus,& iur=
gijs ſe abſtinerent . itemq; in luſtranda colonia, ab eo,
qui eam deduceret,& cum imperator exercitum,Cen=
ſor populum luſtraret,bonis nominibus, qui hoſtias du=
cerent,eligebantur . quod idem in delectu Conſules ob
ſeruant,ut primus miles fiat bono nomine.quæ quidem
à te ſcis & Conſule,& imperatore ſumma religione eſ
ſe ſeruata.prærogatiuam etiam maiores omnes iuſtorũ
comitiorum eſſe uoluerũt. atque ego exempla omnium
nota proferam. L.Paulus Conſul iterum, cum ei, bel=
lum ut cum Rege Perſe gereret , obtigiſſet ; ut ea ipſa
die domum ad ueſperum redijt , filiolam ſuam Tertiã,
quæ tum erat admodum parua, oſculans animaduertit
triſticulam. quid eſt,inquit,mea Tertia,quid triſtis es ?
mi pater,inquit, Perſa perijt . tum ille arctius puellam
complexus , accipio omen,inquit,mea filia.erat autem
mortua catella eo nomine. L.Flaccum flaminem Mar
tialem ego audiui cum diceret , Cæciliam Metelli, cum
uellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare, exiſ
ſe in quoddam ſacellũ ominis capiendi cauſa ; quod fie
ri more ueterum ſolebat : cum uirgo ſtaret,& Cæcilia
in ſella ſederet,neque diu ulla uox extitiſſet,puellam de
fatigatam petijſſe à matertera,ut ſibi concederet pau=
liſper,ut in eius ſella requieſceret ; illam autem dixiſſe,
Vero mea puella tibi concedo meas ſedes . quod omen
res conſecuta eſt : ipſa.n.breui mortua eſt, uirgo autẽ
nupſit cui Cæcilia nupta fuerat. hæc poſſe contẽni,uel
etiam rideri,præclare intelligo : ſed ipſum eſt, deos non
putare ; quæ ab ijs ſignificantur,contemnere . quid de

auguribus loquar? tuæ partes sunt: tuum inquam au spiciorum patrocinium debet esse: tibi P. Claudius augur Consuli nunciauit, addubitato salutis augurio, bellum domesticum triste, ac turbulentũ fore: quod paucis post mensibus exortũ, paucioribus est à te diebus oppressum. cui quidem auguri uehementer assentior: solus enim multorum annorum memoria non decãtãdi augurij, sed diuinandi tenuit disciplinam. quem irridebant collegæ tui, eumq; tum Pisidam, tum Sordanũ augurem esse dicebant. quibus nulla uidebatur in augurijs, aut auspicijs præsensio, aut scĩtia ueritatis futuræ, sapienter aiebant ad opinionem imperitorum esse fictas religiones. quod longe secus est: neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit, ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent: sed difficultas, laborq; discendi disertam negligentiam reddidit: malunt enim disserere, nihil esse in auspicijs, quàm, quid sit, ediscere. quid est illo auspicio diuinius, quod apud te in Mario est, ut utar potissimum te auctore?

» Hic Iouis altisoni subito pennata satelles
» Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
» Subigit ipsa feris transfigens unguibus anguem
» Semianimum, & uaria grauiter ceruice micantem.
» Quem se intorquentem lanians, rostroq; cruentans,
» Iam satiata animos, iam duros ulta dolores,
» Abijcit efflantem, & laceratum affligit in unda,
» Seq; obitu à solis nitidos conuertit ad ortus.
» Hanc ubi præpetibus pennis, lapsuq; uolantem
» Conspexit Marius diuini numinis augur,

» Fauſtáq; ſigna ſuæ laudis, reditusq; notauit;
» Partibus intonuit cœli pater ipſe ſiniſtris.
» Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.

atque ille Romuli auguratus, paſtoralis, non urbanus fuit; nec fictus ad opiniones imperitorum, ſed à certis acceptus, & poſteris traditus. itaque Romulus augur, ut apud Ennium eſt, cum fratre item augure,

» Curantes magna cum cura, concupientes
» Regni, dant operam ſimul auſpicio, augurioq;.
» Hinc Remus auſpicio ſe deuouet, atque ſecundam
» Solus auem ſeruans. at Romulus pulcher in alto
» Quærit Auentino, ſeruat genus altiuolantum.
» Certabant, urbem Romam Remam ne uocarent.
» Omnis cura uiris, uter eſſet induperator.
» Expectant, ueluti, Conſul cum mittere ſignum
» Vult, omnes auidi ſpectant ad carceris oras,
» Quà mox emittat pictis ex faucibu' currus:
» Sic expectabat populus, atque ore timebat
» Rebus, utri magni uictoria ſit data regni.
» Interea ſol albu' receſſit in infera noctis.
» Exin candida ſe radijs dedit icta foras lux:
» Et ſimul ex alto longe pulcherrima præpes
» Læua uolauit auis: ſimul aureus exoritur ſol.
» Cedunt ter quatuor de cœlo corpora ſancta
» Auium, præpetibus ſeſe pulchriſq; locis dant.
» Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora,
» Auſpicio regni ſtabilita ſcamna ſolumq;.

ſed unde huc digreſſa eſt, eodem redeat oratio. ſi nihil queam diſputare, quamobrẽ quidque fiat, et tantũ modo fieri ea, quæ commemoraui, doceam, parũ ne Epicu=

ro,

ro, Carneadi'ue respondeam? quid, si etiam ratio extat artificiosæ præsensionis facilis, diuinæ autē paulo obscurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ astris præsentiuntur, hæc notata sunt obseruatione diuturna. affert autem uetustas omnibus in rebus longinqua obseruatione incredibilem scientiam: quæ potest esse etiam sine motu, atq; impulsu deorū, cum, quid ex quoque eueniat, & quid quanq; rem significet, crebra animaduersione perspectum est. altera diuinatio est naturalis, ut ante dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: à qua, ut doctissimis, sapientissimisq; placuit, haustos animos, & delibatos habemus: cumq; omnia completa sint & referta æterno sensu, & mente diuina, necesse est cognatione diuinorum animorū animos humanos commoueri. sed uigilantes animi uitæ necessitatibus seruiunt, disiungūtq; se à societate diuina, uinclis corporis impediti. rarum est quoddam genus eorum, qui se à corpore auocent, & ad diuinarum rerum cognitiones cura omni, studioq; rapiantur. horum sunt auguria non diuini impetus, sed rationis humanæ. nam & natura futura præsentiunt, ut aquarum fluxiones, ut deflagrationem futuram aliquando cœli, atque terrarum: alij autem in Rep. exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, oriētem tyrannidem multo ante prospiciunt: quos prudētes possumus dicere, id est prouidentes, diuinos nullo modo possumus, non plus, quàm Milesium Thalem, qui, ut obiurgatores suos conuinceret, ostenderetq; etiam philosophum, si ei commodum esset, pecuniam facere posse, omnem oleam, antequam florere cœpisset, in agro

Milesio coemisse dicitur. animaduerterat fortasse quadam scientia, olearũ ubertatem fore. & quidem idem primus defectionem solis, quæ Astyage regnante facta est, prædixisse fertur. multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præsentiunt: sed nullam eorum diuinationem uoco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro physico moniti Lacedæmonij sunt, ut urbẽ, et tecta linquerent, armatiq; in agro excubarẽt, quòd terræmotus instaret, tum, cum & urbs tota corruit, & ex mõte Taygeto extrema mõtis quasi puppis auulsa est. ne Pherecides quidẽ ille Pythagoræ magister potius diuinus habebitur, quàm physicus: qui cum uidisset haustam aquam de iugi puteo, terræmotus dixit instare. nec uero unquam animus hominis naturaliter diuinat, nisi cum ita solutus est, & uacuus, ut ei planè nihil sit cum corpore. quod aut uatibus contingit, aut dormientibus. itaque ea duo genera à Dicæarcho probantur, et, ut dixi, à Cratippo nostro: si propterea, quòd ea proficiscuntur à natura; sint summa sanè, modo ne sola: sin autem nihil esse in obseruatione putant; multa tollunt, quibus uitæ ratio continetur. sed quoniã dant aliquid, idq; non paruum, uaticinationes cum somnijs: nihil est, quod cum his magnopere pugnemus, præsertim cum sint, qui omnino nullam diuinationem probent. ergo & ij, quorum animi spretis corporibus euolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati cernunt illa profecto, quæ uaticinantes prænunciant: multisq; rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent, ut ij, qui sono quodam uocum, & Phrygijs cantibus incitantur: multos

nemora, siluæq́; , multos amnes, aut maria commouent: quorum furibunda mens uidet ante multo, quæ futura sunt. quo de genere illa sunt,

» Eheu uidete : iudicauit iudicium inclytum
» Inter deas tris aliquis : quo iudicio Lacedæmonia
» Mulier furiarum una aduenict.

eodem enim modo multa à uaticinantibus sæpe prædicta sunt, neque solum uerbis, sed etiam

» Versibu' , quos olim Fauni , uatesq́; canebant.

similiter Martius & Publicius uates cecinisse dicũtur. quo ex genere Apollinis operta prolata sunt. credo etiã anhelitus quosdam fuisse terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atque hæc quidẽ uatum ratio est : nec dissimilis sanè somniorum: nam quæ uigilantibus accidunt uatibus, eadem nobis dormientibus : uiget enim animus in somnijs; liberq́; sensibus ab omni impeditione curarum, iacente et mortuo penè corpore, quia uixit ab omni æternitate, uersatusq́; est cũ innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, uidet, si modo temperatis escis, modicisq́; potationibus ita est affectus, ut sopito corpore ipse uigilet. hæc somniantis est diuinatio. hic magna quædam exoritur, neque ea naturalis, sed artificiosa somniorum Antiphontis interpretatio, eodemq́; modo & oraculorum, & uaticinationum: sunt enim explanatores, ut grammatici poetarum. nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum frustra natura diuina genuisset, nisi eadem docuisset quẽadmodũ ad eorũ uenas perueniretur; nec fruges terræ, baccas ue arborũ cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus, & conditiones tradidisset;

materia deinde quid iuuaret, nisi cõfectionis eius fabricam haberemus? sic cum omni utilitate, quam dij hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. item igitur somnijs, uaticinationibus, oraculis, quòd erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitæ sunt interpretum. quo modo autem aut uates, aut somniantes ea uideant, quæ nusquam etiam tunc sint, magna quæstio est. sed explorata si sint ea, quæ ante quæri debeant, sint hæc, quæ quærimus, faciliora: continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ à te secundo libro est explicata dilucide. quã si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, esse deos, & eorum prouidentia mundum administrari, eosdemq; consulere rebus humanis, nec solum uniuersis, uerum etiam singulis. hæc si tenemus, quæ mihi quidem non uidentur posse conuelli: profecto hominibus à dijs futura significari necesse est. sed distinguendum uidetur, quonam modo. non placet Stoicis, singulis iecorum fissis, aut auium cantibus interesse deum; neque enim decorum est, nec dijs dignum, nec fieri ullo pacto potest: sed ita à principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium uisis, alia in furentium uocibus. ea quibus bene percepta sunt, ij non sæpe falluntur. male coniecta, maleq; interpretata, falsa sunt, non rerum uitio, sed interpretum inscitia. hoc autẽ posito, atque cõcesso, esse quandam uim diuinam hominum uitam continentẽ: non difficile est,

quæ fieri certe uidemus, ea qua ratione fiat, suspicari. nam & ad hostiam deligendã potest dux esse uis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: & tum, ipsam cum immolare uelis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut supersit: paruis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit: quod ne dubitare possimus, maximo est argumento quod paulo ante interitum Cæsaris cõtigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedit, & cum purpurea ueste processit, in extis bouis opimi cor non fuit. num igitur censes ullum animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? qua ille rei nouitate perculsus, cum Spurina diceret, timendum esse, ne & consiliũ, & uita deficeret; earum enim rerũ utrunque à corde proficisci: postero die caput in iecore non fuit. quæ quidem illi portendebãtur à dijs immortalibus, ut uideret interitum, non ut caueret. cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, sine quibus uictima illa uiuere nequisset: intelligendũ est, in ipso immolationis tempore eas partes, quæ absint, interijsse. eademq; efficit in auibus diuina mens; ut tum huc, tum illuc uolent alites; tum in hac, tum in illa parte se occultent; tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines. nam si omne animal, ut uult, ita utitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino; membraq;, quò uult, flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaq; ante efficit penè, quàm cogitat: quanto id deo est facilius, cuius numini parent omnia? idemq; mittit & signa nobis eius generis: qualia permulta historia tradidit: quale scriptũ illud uidemus: si luna paulo ante solis ortum

defecisset in signo leonis, fore ut armis Darius, & Persæ ab Alexãdro, & Macedonibus prælio uincerentur, Dariusq; moreretur: & si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: & si mulier leonem peperisse uisa esset, fore ut ab exteris gentibus uinceretur ea Resp. in qua id contigisset. eiusdem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Crœsi filium, cum esset infans, locutum: quo ostento regnum patris, & domum funditus concidisse. caput arsisse Ser. Tullio dormienti, quæ historia non prodidit? ut igitur, qui se tradet ita quieti, præparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa et uera cernit in somnijs: sic castus animus, purusq; uigilantis, & ad astrorum, & ad auium, reliquorumq; signorum, & ad extorum ueritatem est paratior. hoc nimirum est illud, quod de Socrate accepimus, quodq; ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur, esse diuinum quiddam, quod Dæmonion appellat, cui semper ipse paruerit, nunquam impellenti, sæpe reuocanti. & Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti cõsulenti, sequeretur ne Cyrum, postea quàm exposuit quæ sibi uidebantur, & nostrum quidem, inquit, humanum est consilium, sed de rebus & obscuris, & incertis ad Apollinem censeo referendũ, ad quem etiam Athenienses publice de maioribus rebus semper retulerunt. scriptum est item, cum Critonis sui familiaris oculum alligatum uidisset, quæsiuisse quid esset: cũ autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulũ adductum, ut remissus esset, in oculum recidisse, tum Socra=

tes, non enim paruisti mihi reuocanti, cum uterer, qua soleo, præsagitione diuina. idem etiam Socrates, cum apud Delium male pugnatum esset Lachete prætore, fugeretq; cum ipso Lachete: ut uentum est in triuium, eadem, quà cæteri, fugere noluit. quibus quærentibus cur non eadem uia pergeret, deterreri à deo dixit. tum quidem ij, qui alia uia fugerãt, in hostium equitatum inciderunt. permulta coniecta sunt ab Antipatro, quæ mirabiliter à Socrate diuinata sunt: quæ prætermittam: tibi enim nota sunt, mihi ad commemorandum non necessaria. illud tamen eius philosophi magnificum, ac penè diuinum, quòd cum impijs sententijs damnatus esset, æquissimo animo se dixit mori: neq; enim domo egredièti, neq; illud suggestum, in quo causam dixerat, ascẽdenti, signum sibi ullum, quod cõsuesset, à deo quasi mali alicuius impendentis datum. equidem sic arbitror, etiã si multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuinare uideantur, esse tamen diuinationem, homines autem, ut in cæteris artibus, sic in hac posse falli. potest accidere, ut aliquod signum dubie datum, pro certo sit acceptam: potest aliquod latuisse, aut ipsum, aut quod esset illi contrarium: mihi autem ad hoc, de quo disputo, probandum satis est, non modo plura, sed pauciora diuine præsensa, & prædicta reperiri. quin etiam hoc non dubitans dixerim: si unum aliquid ita sit prædictum, præsensumq;, ut, cum euenerit, ita cadat ut prædictum sit, neque in eo quidquam casu, & fortuito factum esse appareat, esse certe diuinationem, idq; esse omnibus confitendum. quocirca primum mihi uidetur, ut Posidonius facit, à deo, de quo satis dictum est, deinde à

fato, deinde à natura uis omnis diuinandi, ratioq; repetenda. fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id est ordinẽ, seriemq; causarũ, cum causa causæ nexa rem ex se gignat. ea est ex omni æternitate fluens ueritas sempiterna. quod cum ita sit; nihil est factum, quod non futurum fuerit; eodemq; modo nihil est futurum, cuius nõ causas id ipsum efficientes natura contineat. ex quo intelligitur, ut fatum sit non id, quod superstitiose, sed id quod physice dicitur, causa æterna rerũ, cur & ea, quæ præterierunt, facta sint, et, quæ instant, fiant, &, quæ sequuntur, futura sint. ita fit, ut & obseruatione notari possit, quæ res quanque causam plerunque cõsequatur, etiam si non semper: nam id quidem difficile est affirmare. easdemq; causas uerisimile est rerum futurarum cerni ab ijs, qui aut per furorẽ eas, aut in quiete uideant. præterea cũ fato omnia fiant, id quod alio loco ostendetur: si quis modo talis possit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eum profecto fallet: qui enim teneat causas rerum futurarum, idem necesse est omnia teneat, quæ futura sint. quod cum facere nemo nisi deus possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam consequentia declarantibus futura præsentiat: nõ enim illa, quæ futura sunt, subito existunt; sed est, quasi rudentis explicatio, sic traductio temporis nihil noui efficientis, et primũ quidque replicantis. quod & ij uident, quibus naturalis diuinatio data est; & ij, quibus cursus rerum obseruando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamẽ causarum, & notas cernunt: ad quas adhibita memo=

ria, & diligentia, ex monumentis superiorum efficitur ea diuinatio, quæ artificiosa dicitur, extorum, fulgurũ, ostentorum, signorumq; cœlestium. nõ est igitur ut mirandum sit, ea præsentiri à diuinantibus, quæ nusquam sint: sunt. n. omnia, sed tẽpore absunt. atque ut in seminibus uis inest earum rerum, quæ ex ijs progignuntur: sic in causis conditæ sunt res futuræ, quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno cernit, aut ratio, aut coniectura præsentit. atq; ut ij, qui solis, & lunæ, reliquorumq; siderum ortus, obitus, motusq; cognorunt, quo quidque tempore eorum futurũ sit, multo ante prædicunt: sic qui cursum rerum, euentorumq; consequentiam diuturnitate pertractata notauerũt, aut semper, aut, si id difficile est, plerunque, quod si ne id quidẽ conceditur, non nunquam certe, quid futurũ sit, intelligunt. Atque hæc quidẽ, et quædã huiusmodi argumenta, cur sit diuinatio, ducũtur à fato. À natura autem alia quædã ratio est: quæ docet, quãta sit animi uis seiũcta à corporis sensibus: quod maxime cõtingit aut dormiẽtibus, aut mente permotis . ut. n. deorũ animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat ; ex quo fit, ut homines, etiam cũ taciti optent aliquid, aut uoueãt, haud dubitẽt quin dij illud exaudiant: sic animi hominum, cum aut somno soluti uacãt corpore, aut mente permoti per se ipsi liberi incitati mouentur, cernũt ea, quæ permisti cũ corpore animi uidere nõ possunt. atque hãc quidem rationem naturæ difficile est fortasse traducere ad id genus diuinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoque rimatur quantũ potest Posidonius, cum esse

censet in natura signa quædam rerum futurarum. ut enim Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quotannis solere seruare, coniecturamq; capere, ut scribit Pōticus Heraclides, salubris ne, an pestilens annus futurus sit: nam si obscurior quasi caliginosa stella extiterit, pingue & cōcretū esse cœlū, ut eius aspiratio grauis, et pestilens futura sit: sin illustris, & perlucida stella apparuit, significari cœlum esse tenue, purumq;, & propterea salubre. Democritus autem censet sapienter instituisse ueteres, ut hostiarum immolatarū inspicerentur exta, quorū ex habitu, atque colore tum salubritatis, tū pestilentiæ signa percipi, non nunquam etiam quæ sit uel sterilitas agrorum, uel fertilitas futura. quæ si à natura profecta, obseruatio, atque usus agnouit; multa afferre potuit dies, quæ animaduertendo notarentur: ut ille Pacuuianus, qui in Chryse physicus inducitur, minime naturam rerum cognoscere uideatur.

» Nam istis, qui linguam auium intelligunt,
» Plusq; ex alieno iecore sapiunt quàm ex suo,
» Magis audiendum quàm auscultandum censeo.

cur quæso? cum ipse paucis interpositis uersibus dicas satis luculente:

» Quidquid est hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
» Sepelit, recipitq; in sese omnia, omniumq; idem est pater,
» Indidemq; eadem, quæ oriuntur, de integro, atque eodem occidunt.

quid est igitur, cur, cum domus sit omnium una, eáq; communis, cumq; animi hominum semper fuerint, fu=

turiq; sint, cur ij, quid ex quoque eueniat, & quid quanque rem significet, perspicere non possunt?

Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerem. nũc illa testabor, nõ me sortilegos, neque eos, qui quæstus causa hariolentur, ne psychomãtia quidem, quibus Appius amicus tuus uti solebat, agnoscere. non habeo denique nauci Marsum Augurem,

» Non uicanos aruspices, non de circo astrologos,
» Non Isiacos coniectores, non interpretes somnium:
» Non enim sunt ij aut scientia aut arte diuini,
» Sed superstitiosi uates, impudentesq; harioli,
» Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
» Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant uiam:
» Quibus diuitias pollicentur, ab ijs drachmã ipsi petũt:
» De his diuitijs sibi deducãt drachmã, reddãt cætera.

atque hæc quidem Ennius, qui paucis ante uersibus esse deos censet, sed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, leuitate, uanitate, malitia exclusa diuinationem probo. Quæ cũ dixisset Quintus, Præclare tu quidem, inquam, paratus,

Desunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER II.

QVærenti mihi, multumq́; & diu cogitanti, quanam re possem prodesse quã plurimis, ne quando intermitterem cõsulere Reip. nulla maior occurrebat, quàm si optimarũ artium uias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror consecutum. nam & cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium eo libro, qui est inscriptus Hortensius: &, quod genus philosophandi minime arrogans, maximeq́; & constans, & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris ostẽdimus. cumq́; fundamẽtum esset philosophiæ positum in finibus bonorum, & malorum, perpurgatus est is locus à nobis quinque libris, ut, quid à quoque, & quid contra quenque philosophum diceretur, intelligi posset. totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res ad beate uiuendum maxime necessarias aperuerũt: primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat: docet enim, ad beate uiuendum uirtutem se ipsa esse cõtentã. quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt de natura deorum: in quibus omnis eius loci quæstio continetur. quæ ut plene esset, cumulateq́; perfecta, de diuinatione in=

gressi sumus his libris scribere. quibus, ut est in animo, de fato si adiunxerimus, erit abunde satisfactum toti huic quæstioni. atque his libris annumerãdi sunt sex de Rep. quos tunc scripsimus, cum gubernacula Reip. tenebamus: magnus locus, philosophiæq; proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totáq; Peripateticorum familia tractatus uberrime. nam quid ego de Cõsolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantũ medetur: cæteris item multum profuturam puto. interiectus etiam est nuper is, quem ad nostrum Atticum de senectute misimus. in primisq;, quoniam philosophia uir bonus efficitur, & fortis, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. cumq; Aristoteles, itemq; Theophrastus, excellentes uiri cum subtilitate, tum copia, cum philosophia dicendi etiã præcepta cõiunxerint; nostri quoque oratorij libri in eundem numerum referendi uidentur. ita tres erunt de Oratore, quartus Brutus, quintus Orator. adhuc hæc erant: ad reliqua acri tendebamus animo, sic parati, ut, nisi quæ causa grauior obstitisset, nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui non latinis literis illustratus pateret. quod enim munus Reip. afferre maius, melius'ue possumus, quàm si docemus, atque erudimus iuuentutem? his præsertim moribus, atque temporibus: quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda, atque coercẽda sit. nec uero id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adolescẽtes se ad hæc studia cõuertant. pauci utinã: quorũ tamẽ in Rep. late patere poterit industria. equidem etiam ex ijs fructum capio laboris mei, qui iã ætate prouecti in nostris libris acquiescunt: quorum stu

dio legendi meum ſcribendi ſtudium uehemētius in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, eſſe cognoui. magnificum illud etiam, Romanisq; hominibus glorioſum, ut græcis de philoſophia literis non egeāt. quod aſſequar profecto, ſi inſtituta perfecero. ac mihi quidē explicandæ philoſophiæ cauſam attulit grauis caſus ciuitatis, cū in armis ciuilibus nec tueri meo more Remp. nec nihil agere poteram, nec, quid potius, quod quidem me dignum eſſet, agerem, reperiebā. dabunt igitur mihi ueniam mei ciues, uel gratiam potius habebunt, quòd, cū eſſet in unius poteſtate Reſp. neque ego me abdidi, neque deſerui, neque afflixi; neque ita geſſi, quaſi homini, aut temporibus iratus; neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunā ſum alterius, ut me meæ pœniteret: id enim ipſum à Platone, philoſophiáq; didiceram, naturales eſſe conuerſiones quaſdam Rerumpublicarum, ut eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à ſingulis. quod cum accidiſſet noſtræ Reip. tum priſtinis orbati muneribus hæc ſtudia renouare cœpimus, ut & animus moleſtijs hac potiſſimū re leuaretur, & prodeſſemus ciuibus noſtris quā re cūque poſſemus. in libris enim ſententiam dicebamus, concionabamur, philoſophiam nobis pro Reip. procuratione ſubſtitutam putabamus. nunc, quoniam de Rep. cōſuli cœpti ſumus, tribuenda eſt opera Reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic ſtudio relinquendum, quantum uacabit à publico officio & munere. ſed hæc aliàs pluribus: nunc ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Nam cū de diuinatione Q. frater ea diſſeruiſſet, quæ ſuperiore libro ſcripta ſunt,

ſatisq; ambulatum uideretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo eſt, aſſedimus. atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quinte, & Stoice Stoicorum ſententiam defendiſti: quodq; me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & iis quidem claris, & illuſtribus. dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt à te dicta; ſed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerunque, & mihi ipſe diffidens: ſi enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipſe diuinarem, qui eſſe diuinationem nego. Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quærere ſolebat, quarumnam rerum diuinatio eſſet, earum ne, quæ ſenſibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. nunquid ergo in iis rebus eſt, quod prouiſione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipſa ſentiamus? aut neſcio qui ille diuinus, ſi oculis captus ſit, ut Tireſias fuit, poſſit, quæ alba ſint, quæ nigra, dicere? aut, ſi ſurdus ſit, uarietates uocū, aut modos noſcere? ad nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atqui ne in iis quidem rebus, quæ arte tractantur, diuinatione opus eſt. etenim ad ægros non uates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. nec uero, qui tibiis, aut fidibus uti uolunt, ab aruſpicibus accipiunt earum tractationem, ſed à muſicis. eadem in literis ratio eſt, reliquisq; rebus, quarum eſt diſciplina. num cenſes eos, qui diuinare dicuntur, poſſe reſpondere, ſol maior ne, quàm terra ſit; an tantus, quātus uideatur? lunaq; ſuo lumine, an ſolis utatur? ſol, luna quem motum habeant? quem quinque ſtellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc,

qui diuini habentur, profitentur se esse dicturos: nec eorum, quæ in geometria describuntur, quæ uera, quæ falsa sint: sunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. de illis uero rebus, quæ in philosophia uersantur, nunquid est quod quisquam diuinorum aut respõdere soleat, aut consuli, quid bonum sit, quid malum, quid neutrum? sunt enim hæc propria philosophorum. quid de officio? num quis aruspicem consuluit, quemadmodum sit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapiẽtes hæc, non ad diuinos referri solent. quid, quæ à physicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare potest, unus ne mundus sit, an plures? quæ sint initia rerum, ex quibus nascuntur omnia? physicorũ est ista prudentia. quo modo autem mentientem, quem ψευδόμενον uocant, dissoluas? aut quemadmodum Soriti resistas? quem, si necesse sit latino uerbo, liceat aceruualem appellare: sed nihil opus est: ut enim ipsa philosophia, & multa uerba Græcorum, sic Sorites satis latino sermone tritus est. ergo hæc quoque dialectici dicẽt, non diuini. quid? cum quæritur qui sit optimus Reip. status, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, aruspices ne ex Etruria accersentur, an principes statuent, & delecti uiri, periti rerum ciuilium? quòd si nec earum rerum, quæ subiectæ sensibus sunt, ulla diuinatio est; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philosophia disseruntur; nec earum, quæ in Rep. uersantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo: nã aut omnium debet esse, aut aliqua ei ma-

teria

teria danda est, in qua uersari possit : sed nec omnium diuinatio est, ut ratio docuit; nec locus, nec materia inuenitur, cui diuinationem præficere possimus. uide igitur, ne nulla sit diuinatio. est quidē Græcus uulgaris in hanc sententiam uersus.

" Bene qui conijciet, uatem hunc perhibeto optimum.

num igitur, aut quæ tempestas impendeat, uates melius conijciet, quàm gubernator; aut morbi naturam acutius, quàm medicus; aut belli administrationem prudētius, quàm imperator, coniectura assequetur? sed animaduerti Quinte, te caute, & ab ijs coniecturis, quæ haberent artem atque prudentiam, & ab ijs rebus, quæ sensibus aut artificijs perciperentur, abducere diuinationem, eamq; ita diffinire, diuinationem esse earum rerum prædictionem, & præsensionem, quæ essent fortuitæ. primum eodem reuolueris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præsensio est rerum fortuitarum. num igitur aut aruspex, aut augur, aut uates quis, aut somnians melius coniecerit, aut ex morbo euasurum ægrotum, aut ex periculo nauem, aut ex insidijs exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, q̄ imperator? Atqui ne illa quidē diuinantis esse dicebas, uentos, aut imbres impendentes quibusdam præsentire signis. in quo nostra quædā Aratea memoriter à te pronunciata sunt. etsi hæc ipsa fortuita sunt: plerunque enim, non semper eueniunt. quæ est igitur, aut ubi uersatur fortuitarum rerum præsensio? quam diuinationē uocas. quæ.n. præsentiri aut arte, aut ratione, aut usu, aut cōiectura possunt, ea non diuinis tribuendas putas, sed peritis. ita relinquitur, ut ea fortuita diuinari

possint, quæ nulla nec arte, nec sapientia prouideri possunt: ut si quis M. Marcellum illum, qui ter Cõsul fuit, multis annis ante dixisset naufragio esse periturum, diuinasset profecto: nulla enim arte alia, nec sapientia id scire potuisset. talium ergo rerum, quæ in fortuna positæ sunt, præsensio diuinatio est. potest ne igitur earũ rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint, ulla esse præsensio? quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid euentus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic euenit, ut uel non cadere, atque euenire, uel aliter cadere, atque euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit cæco casu, & uolubilitate fortunæ, præsentiri, & prædici potest? medicus morbum ingrauescẽtem ratione prouidet, insidias imperator, tempestates gubernator: tamen hi ipsi sæpe falluntur, qui nihil sine certa ratione opinantur: ut agricola cum florem oleæ uidet, baccam quoque se uisurum putat: non sine ratione ille quidem: sed non nunquam tamen fallitur. quòd si falluntur ij, qui nihil sine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid existimandum est de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somnijs futura præsentiunt? non dum dico, quàm hæc signa nulla sint, fissum iecoris, corui cantus, uolatus aquilæ, stellæ traiectio, uocẽs furentium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo loco, nunc de uniuersis. qui potest prouideri, quidquam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notã cur futurum sit? solis defectiones, itemq; lunæ prædicuntur in multos annos ab ijs, qui siderum cursus, & motus numeris persequuntur: ea enim prædicunt, quæ

naturæ necessitas perfectura est. uident ex constantissimo motu lunæ, quãdo illa è regione solis facta incurrit in umbram terræ, quæ est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit; quandoq; eadem luna subiecta soli, atque opposita nostris oculis, eius lumẽ obscuret; quo in signo quæque errantium stellarum, quoq; tempore futura sit; qui exortus quoque die signi alicuius, aut qui occasus futurus sit. hæc qui ante dicunt, quã rationẽ sequantur uides: qui thesaurũ inuenturum, aut hæreditatem uenturam dicunt, quid sequuntur? aut in qua rerum natura inest, id futurum? quòd si ea, quæ sunt eiusdem generis, habent aliquam talem necessitatem: quid est tandem, quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium rationi, & constantiæ, quàm fortuna: ut mihi ne in deũ quidem cadere uideatur, ut sciat quid casu, & fortuito futurum sit. si enim scit, certe illud eueniet. sin certe eueniet, nulla fortuna est. est autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla est præsensio. aut si negas esse fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæq; futura sunt, ex omni æternitate diffinita dicis esse fataliter: muta diffinitionem diuinationis, quam dicebas præsensionem esse rerum fortuitarum. si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil euenire, nisi quod ab omni æternitate certum fuerit esse futurum rato tempore: quæ potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est diuinationi? quæ à te fortuitarum rerum est dicta præsensio. quanquam dicebas, omnia, quæ fierent, futura ue essent, fato contineri. anile sanè, & plenum superstitionis fati nomen ipsum: sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicũ-

tur. de quo aliàs: nũc quod necesse est. Si omnia fato: quid mihi diuinatio prodest? quod enim is, qui diuinat, prædicit, id uero futurum est: ut ne illud quidem sciam quale sit, quòd Deiotarum familiarem nostrum ex itinere aquila reuocauit. qui nisi reuertisset, in eo cõclaui ei cubãdum fuisset, quod proxima nocte corruit. ruina igitur oppressus esset. at id neque, si fatũ fuerat, effugisset, nec, si non fuerat, in eum casum incidisset. quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid est, quod me moueant aut sortes, aut exta, aut ulla prædictio? si enim fatum fuit, classes populi R. bello Punico primo alterã naufragio, alteram à Pœnis depressam interire: etiã si tripudium solistimum pulli fecissent, L. Iunio, & P. Clodio Consulibus classes tamen interissent. sin, cũ auspicijs obtemperatum esset, interituræ classes non fuerunt, non interierunt fato. uultis autem omnia fato: nulla igitur est diuinatio. quòd si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum populi R. ad lacum Trasimenũ interire: num id mutari potuit, si Flaminius Consul ijs signis, ijsq; auspicijs, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certe potuit. aut igitur non fato interijt exercitus; mutari enim fata non possunt: aut, si fato, quod certe uobis ita dicendũ est; etiam si obtemperasset auspicijs, idem euenturũ fuisset. ubi est igitur diuinatio ista Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiores simus: quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud quod futurũ est. sin autem id potest flecti: nullum est fatũ, ita ne diuinatio quidem, quoniam ea rerum futurarũ est. nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuratione accidere ne

fiat. Atque ego ne utilē quidē arbitror esse nobis futu
rarum rerum scientiam. quæ.n.uita fuisset Priamo,
si ab adolescentia scisset quos euētus senectutis esset ha=
biturus? abeamus à fabulis: propiora uideamus. cla=
rissimorum hominum nostræ ciuitatis grauissimos exi-
tus in Consolatione collegimus. quid igitur? ut omitta=
mus superiores, M. ne Crasso putas utile fuisse, tū, cum
maximis opibus, fortunisq; florebat, scire, sibi, interfe=
cto Publio filio, exercituq; deleto, trās Euphratem cum
ignominia, & dedecore esse pereundum? an Cn. Pom
peium censes tribus suis Cōsulatibus, tribus triūphis, ma=
ximarum rerum gloria, lætaturum fuisse, si sciret se in
solitudine Aegyptiorum trucidatū iri amisso exercitu,
post mortem uero ea consecutura, quæ sine lacrymis nō
possumus dicere? quid uero Cæsarem putamus? si diui
nasset, fore ut in eo senatu, quem maiore ex parte ipse
cooptasset, in curia Pompeiana, ante ipsius Pōpeij simu
lacrum, tot centurionibus suis inspectantibus, à nobilissi
mis ciuibus, partim etiam à se omnibus rebus ornatis,
trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus non modo ami=
corum, sed ne seruorum quidem quisquam accederet;
quo cruciatu animi uitam acturum fuisse? certe igi=
tur ignoratio futurorum malorum utilior est, quàm
scientia. nam illud quidem dici, præsertim à Stoicis,
nullo modo potest: non isset ad arma Pompeius: non
transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellū ci=
uile Cæsar. non igitur fatales exitus habuerunt. uultis
autem euenire omnia fato: nihil ergo profuisset illis di
uinare: atque etiam omnem fructum uitæ superioris
perdidissent: quid enim posset ijs esse lætum exitus suos

cogitantibus? ita, quoquo se uerterint Stoici, iaceat necesse est omnis eorum solertia. si enim, quod euenturum est, uel hoc uel illo modo potest euenire: fortuna ualet plurimum. quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. sin autem certū est, quid quaque de re, quoq; tempore futurū sit: quid est, quod me adiuuent aruspices, cum res tristissimas portendi dixerint? Addūt ad extremum, omnia leuius casura rebus diuinis procuratis. si enim nihil fit extra fatū, nihil leuari re diuina potest. hoc sentit Homerus, cum querentem Iouem inducit, quòd Sarpedonem filium à morte contra fatum eripere non posset. hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam uersus:

" Quod fore paratum est, id summum exuperat Iouem.

totum omnino fatum etiam Atellanio uersu iure mihi esse irrisum uidetur. sed in rebus tam seueris non est iocandi locus. concludatur ergo ratio. si enim prouideri nihil potest futurum esse eorum, quæ casu fiūt, quia esse certa non possunt: diuinatio nulla est. sin autem iccirco possunt prouideri, quia certa sunt, & fatalia: rursus diuinatio nulla est: eam enim tu fortuitarum rerum esse dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excursio: nūc cominus agamus: experiamur itaque, si possumus cornua cōmouere disputationis tuæ. Duo enim genera diuinādi esse dicebas, unū artificiosum, alterum naturale, artificiosum cōstare partim ex cōiectura, partim ex obseruatione diuturna: naturale, quòd animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex diuinitate, unde omnes animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus. artificiosæ diuinationis illa ferè

genera ponebas, extispicū, eorumq́; , qui ex fulguribus, ostentisq́; prædicerent, tum augurum, eorumq́; qui signis, aut ominibus uterentur: omneq́; genus coniecturale in hoc ferè genere ponebas. illud autem naturale aut concitatione mentis edi, & quasi fundi uidebatur, aut animo per somnum sensibus & curis uacuo prouideri. duxisti autem diuinationem omnem à tribus rebus, à deo, à fato, à natura. sed tamen cū explicare nihil posses, pugnasti commentitiorum exemplorum mirifica copia. de quo primo hoc libet dicere. hoc ego philosophi non arbitror, testibus uti: qui aut casu ueri, aut malitia falsi, fictiq́; esse possunt. argumentis & rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, nō euentis, ijs præsertim, quibus mihi liceat non credere. ut ordiar ab aruspicina, quam ego Reip. causa, cōmunisq́; religionis colendā censeo: sed soli sumus: licet uerū exquirere sine inuidia, mihi præsertim de plerisque dubitanti: inspiciamus, si placet, exta primū. persuaderi igitur cuiquam potest, ea, quæ significari dicūtur extis, cognita esse ab aruspicibus obseruatione diuturna? ecquā diuturna ista fuit? aut quàm lōginquo tempore obseruari potuit? aut quo modo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset, quod fissum periculū, quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se aruspices Etrusci, Elij, Aegyptij, Pœni contulerunt? atq; id, præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest: alios enim alio more uidemus exta interpretari, nec esse unam omnium disciplinam. & certe, si est in extis aliqua uis, quæ declaret futura: necesse est, eam aut cū rerū natura esse coniunctā, aut con=

formari quodã modo numini deorum. atqui diuina cũ rerum natura tanta, tamq; præclara in omnes partes, motusq; diffusa, quid habere potest commune, non dicam gallinaceum fel, (sunt enim, qui uel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare possit quid futurum sit? Democritus tamen non inscite nugatur ut physicus: quo genere nihil arrogantius.

" Quod est ante pedes, nemo spectat: cœli scrutantur
plagas.

uerum is tamen habitu extorum, & colore declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, uel ubertatem, uel tenuitatem: salubritatem etiam, aut pestilentiam extis significari putat. ò mortalem beatum: cui certo scio ludum nũquã defuisse. hũccine hominem tantis delectatum esse nugis, ut non uideret, tum futurũ id uerisimile, si omniũ pecudum exta eodem tempore in eundem habitũ se, coloremq; cõuerterent? sed si eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum, atque plenũ est, aliæ horridum, & exile: quid est, quod declarari possit habitu extorum, & colore? an hoc eiusdem modi est, quale Pherecydeũ illud, quod est à te dictum? qui cum aquam uidisset ex puteo haustã, terræ motum dixit futurum. parum, credo, impudenter, quòd, cum factus esset motus, dicere audét quæ uis id effecerit: etiam ne, futurum esse, aquæ iugis colore præsentiunt? multa istiusmodi dicuntur in scholis: sed credere omnia uide ne non sit necesse. uerum sint sanè ista Democritea uera. quãdo ea nos extis exquirimus? aut quãdo aliquid eiusmodi ab aruspice in-

spectis extis audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hæreditates, tum damna denunciant: fissum familiare, & uitale tractant: caput iecoris ex omni parte diligentissime considerant: si uero id non est inuẽtum, nihil putant accidere potuisse tristius. hæc obseruari certe non potuerũt, ut supra docui. sunt igitur artis inuenta, non uetustatis; si est ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno consensu iuncta sit, & continens, quod uideo physicis placuisse, eisq́; maxime, qui omne, quod esset, unum esse dixerunt: quid habere mundum potest cum thesauri inuentione coniunctũ? si enim extis pecuniæ mihi amplificatio ostenditur, idq́; fit natura: primum exta sunt coniuncta mundo, deinde meum lucrum natura rerum continetur. non ne pudet physicos hæc dicere? ut enim iam sit aliqua in natura rerum cognatio, quam esse concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & musculorum iecuscula bruma dicuntur augeri, & puleium aridum florescere ipso brumali die, & inflatas rumpi uesiculas, & semina malorum, quæ in his medijs inclusa sint, in contrarias partes se uertere: iam neruos in fidibus alijs pulsis resonare alios; ostreisq́; & conchilijs omnibus contingere, ut cum luna crescant pariter, pariterq́; decrescant; arboresq́; ut hiemali tempore, cum luna simul senescentes, quia tum exsiccatæ sint, tempestiue cædi putentur. quid de fretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus & recessus lunæ motu gubernantur. sexcenta licet eiusmodi proferri, ut distantium rerum cognatio naturalis appa

reat. demus hoc: nihil enim huic disputationi aduersatur. nū etiam, si fissum cuiusdammodi fuerit in iecore, lucrum ostenditur? qua ex cognatione naturæ, & quasi concentu, atque consensu, quam συμπαθειαν Græci appellant, conuenire potest aut fissum iecoris cum lucello meo, aut meus quæsticulus cum cœlo, terra, rerumq; natura? concedam hoc ipsum, si uis: etsi magnam iacturam causæ fecero, si ullam esse conuenientiam naturæ cum extis concessero: sed tamen eo concesso, qui euenit, ut is, qui impertire uelit, conuenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolui. at quàm festiue dissoluitur. pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror; sed Chrysippi, Antipatri, Posidonij, qui idem istuc quidem dicūt, quod est dictū à te, ad hostiam deligendam ducem esse uim quādam sentientem atque diuinā, quæ toto confusa mūdo sit. illud uero multo etiam melius, quod & à te usurpatum est, & dicitur ab illis: cum immolare quispiam uelit, tū fieri extorū mutationem, ut aut absit aliquid, aut supersit: deorū enim numini parere omnia. hæc, mihi iam crede, ne aniculæ quidem existimant. an censes, eundem uitulum si alius delegerit, sine capite iecur inuenturum; si alius, cū capite? hæc decessio capitis, aut accessio subito ne fieri potest, ut se exta ad immolantis fortunā accōmodent? non perspicitis aleam quandam inesse hostijs deligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil uidetur esse dirius: proxima hostia litatur sæpe pulcherrime. ubi illæ minæ superiorū extorum? aut quæ tam subita facta est deo=

rum tanta placatio? sed affers, in tauri opimi extis immolante Cæsare cor non fuisse: id quia non potuerit accidere, ut sine corde uictima illa uiueret, iudicandũ esse tũ interisse cor cum immolaretur. qui fit, ut alterũ intelligas, sine corde non potuisse bouem uiuere: alterũ non uideas, cor subito non potuisse nescio quò auolare? ego enim possum uel nescire, quæ uis sit cordis ad uiuendũ; uel suspicari, contactũ aliquo morbo bouis exile, & exiguũ, & uietum cor, & dissimile cordis fuisse. tu uero quid habes, quare putes, si paulo ante cor fuerit in tauro opimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, quòd aspexit uestitu purpureo excordē Cæsarem, ipse corde priuatus est? urbem philosophiæ, mihi crede, proditis, dum castella defenditis. nam dum aruspicinam ueram esse uultis, physiologiam totam peruertitis. caput est in iecore, cor in extis: iam abscedet, simul ac molam, & uinum insperseris. deus id eripiet, uis aliqua conficiet, aut exedet. non ergo omnium inte ritus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. quis hoc physicus dixit unquã? aruspices dicũt. his igitur, q̃ physicis, potius credẽdũ existimas? quid, cũ pluribus dijs immolatur, qui tandem euenit, ut litetur alijs, alijs non litetur? quæ autem inconstantia deorũ est, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspicuum, quàm, cum fortuito hostiæ adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia? at enim id ipsum habet aliquid diuini, quæ

cuique hostia obtingat, tanquam in sortibus quæ cui du catur. mox de sortibus. quanquam tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudine, sed infirmas sortes collatione hostiarum. an, cum in Aequimelium misimus qui afferat agnũ, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo seruus deducitur? nam si casum in eo quoque dicis esse, quasi sortem quãdam cum deorum uoluntate coniunctã: doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse: non enim ignoras, quàm ista derideant. & quidem illi facilius facere possunt: deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus perlucidos, & perflabiles, & habitantes, tãquam inter duos lucos, sic inter duos mundos propter metum ruinarum: eosq; habere putat eadem membra, quæ nos, nec ullum usum habere membrorum. ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. sed non, ut hic sibi constat, item Stoici: illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negotij, non potest hominibus diuinationem impertire: uester autem deus potest non impertire, ut nihilo minus mundum regat, & hominibus consulat. cur igitur uos inducitis in eas captiones, quas nunquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere solent. si dij sunt, est diuinatio. sunt autem dij, est ergo diuinatio. multo est probabilius: non est autem diuinatio, non sunt ergo dij. uide, quàm temere committãt, ut, si nulla sit diuinatio, nulli sint dij: diuinatio enim perspicue tollitur; deos esse, retinẽdum est. atque hac extispicũ diuinatione sublata, omnis aru=

ſpicina ſublata eſt. oſtenta enim ſequuntur, & fulgu-
ra. ualet autẽ in fulguribus obſeruatio diuturna: in o-
ſtentis ratio, plerunque coniectura adhibetur. quid eſt
igitur, quod obſeruatum ſit in fulgure? cœlum in XVI
partes diuiſerunt Etruſci. facile id quidẽ fuit, quatuor,
quas nos habemus, duplicare, poſt idem iterum facere,
ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte ueniſſet. pri-
mũ id quid intereſt? deinde quid ſignificat? non ne per
ſpicuum eſt, ex prima admiratione hominum, quòd to
nitrua, iactusq́; fulminum extimuiſſent, credidiſſe ea
efficere rerum omnium præpotentem Iouem? itaque in
noſtris commentarijs ſcriptum habemus: Ioue tonante,
fulgurante, comitia populi habere nefas. hoc fortaſſe
Reip. cauſa conſtitutũ eſt: comitiorum enim non habẽ-
dorum cauſas eſſe uoluerunt: itaque comitiorum ſolum
uitium eſt fulmen: quod idem omnibus rebus optimum
auſpicium habemus, ſi ſiniſtrum fuerit. de auſpicijs alio
loco: nũc de fulguribus. quid igitur minus à phyſicis
dici debet, quàm quidquam certi ſignificari rebus incer
tis? non enim te puto eſſe eum, qui Ioui fulmen fabri-
catos eſſe Cyclopas in Aetna putes. nam eſſet mirabile,
quo modo Iupiter toties iaceret, cum unum haberet.
nec uero fulminibus homines, quid aut faciẽdum eſſet,
aut cauendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhe
litus terræ, qui frigidi ſint, cum fluere cœperint, uen-
tos eſſe: cũ autem ſe in nubem induerint, eiusq́; tenuiſ-
ſimam quanque partem cœperint diuidere, atque diſrũ
pere, idq́; crebrius facere, & uehementius, tum & ful-
gura, & tonitrua exiſtere: ſi autem nubium conflictu
ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen. quod igitur

ui naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore uidemus effici, ex eo significationem rerum cōsequentium quærimus? scilicet, si ista Iupiter significaret, tā multa frustra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum in medium mare fulmen iecit? quid, cum in altissimos montes? quod plerunque fit. quid, cum in desertas solitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obseruantur quidem? at inuentum est caput in Tiberi. quasi ego artem aliquam istorum esse negem. diuinationem nego. cœli enim distributio, quam ante dixi, & certarum rerum notatio docet unde fulmē uenerit, quò concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis uersibus.

" Nam pater altitonans stellanti nixus olympo,
" Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
" Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.

tum statua Nattæ, tū simulacra deorum, Romulusq́;, et Remus cū altrice belua ui fulminis icti conciderunt, deq́; his rebus aruspicum extiterūt responsa uerissima. mirabile autem illud, quòd eo ipso tempore, quo fieret iudicium coniurationis in senatu, signum Iouis biennio post, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. tu igitur animum induces (sic enim mecū agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? frater es. eo uereor. uerum quid tibi hic tandem nocet? res ne, quæ talis est; an ego, qui uerum explicari uolo? itaque nihil contra dico: à te rationem totius aruspicinæ peto. sed te mirificam in latebram cōiecisti. quod.n. intelligeres fore ut premerem te, cū ex te causam uniuscuiusque diuinationis exquirerem; multa uer

ba fecisti; te, cũ res uideres, rationem causamq; nõ quærere; quid fieret, nõ cur fieret, ad rem pertinere: quasi ego aut fieri concederem; aut esset philosophi, causam, cur quidque fieret, nõ quærere. et eo quidem loco et prognostica nostra pronunciabas, & genera herbarũ, Scãmoneam, Aristolochiamq; radicem; quarum causam ignorares, uim & effectũ uideres. dissimile totum. nam & prognosticorũ causas persecuti sunt et Boethus Stoicus, qui est à te nominatus, et noster etiam Posidonius. & si causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ obseruari animaduertiq; possunt. Nattæ uero statua, aut æra legum de cœlo tacta quid habent obseruatum, ac uetustum? Pinarij Nattæ nobiles. à nobilitate igitur periculum .. hoc tamen callide Iupiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. urbi igitur periculum ostenditur, ei, quam ille condidit. quàm scite per notas nos certiores facit Iupiter? at eodem tempore signum Iouis collocabatur, quo coniuratio indicabatur. & tu scilicet mauis numine deorũ id factum, quàm casu arbitrari? & redemptor, qui colũnam illam de Cotta & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed à dijs immortalibus ad istã horam reseruatus est? nõ equidẽ planè despero ista esse uera, sed nescio, & discere à te uolo. nam cum mihi quædam casu uiderentur sic euenire, ut prædicta essent à diuinantibus: dixisti multa de casu; ut, uenerium iaci posse casu, quatuor talis iactis; quadringentis, centum uenerios non posse casu consistere. primum nescio, cur non possint: sed non pugno: abundas enim similibus: habes & respersionem pigmentorum, et ro-

strum suis, & alia permulta. idem Carneadem fingere dicis de capite Panisci. quasi non potuerit id euenire casu, & nõ in omni marmore necesse sit inesse uel Praxitelia capita. illa enim ipsa efficiũtur detractione: nec quidquam illuc affertur à Praxitele: sed cũ multa sunt detracta, & ad lineamenta oris peruentum est, tum intelligas, illud, quod iam expolitum sit, intus fuisse. potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapicidinis Chiorum extitisse. sed sit hoc fictum. quid? in nubibus nunquid animaduertisti leonis formam, aut hippocentauri? potest igitur, quod modo negabas, ueritatem casus imitari. Sed quoniam de extis & fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, ut tota aruspicina sit pertractata. Mulæ partus prolatus est à te: res mirabilis, propterea quia non sæpe fit: sed si fieri non potuisset, facta non esset. atque hoc contra omnia ostenta ualeat, nunquam, quod fieri non potuerit, esse factum; sin potuerit, non esse mirandum: causarum enim ignoratio in re noua mirationem facit: eadem ignoratio si in rebus usitatis est, nõ miramur: nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat: sed, quod crebro uidet, non miratur, etiam si, cur fiat, nescit: quod autem non uidit, id si euenerit, ostentum esse censet. utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, ostentum est? conceptio contra naturam fortasse, sed partus propè necessarius. Sed quid plura? ortum uideamus aruspicinæ: sic facillime, quid habeat auctoritatis, iudicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, cum terra araretur, &

sulcus

ſulcus altius eſſet impreſſus, extitiſſe repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur uiſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia. eius aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremq; maiorem cum admiratione edidiſſet, concurſum eſſe factum, totamq; breui tempore in eum locum Etruriam conueniſſe: tũ illum plura locutũ multis audientibus, qui omnia eius uerba exceperint, literisq; mãdauerint: omnem autem orationem fuiſſe eã, qua aruſpicinæ diſciplina contineretur: eã poſtea creuiſſe rebus nouis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. hæc accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſeruant: hunc fontem habent diſciplinæ. nũ ergo opus eſt ad hæc referenda Carneade? num Epicuro? eſt ne quiſquam ita deſipiens, qui credat exaratũ eſſe, deũ dicam, an hominem? ſi deum, cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aſpiceret? quid? idem non ne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore ex loco tradere? ſi autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppreſſus uiuere? unde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? ſed ego inſipientior, quàm illi ipſi, qui iſta credunt, qui quidem contra eos tam diu diſputem. uetus autem illud Catonis admodũ ſcitum eſt, qui mirari ſe aiebat, quòd non rideret aruſpex, aruſpicem cum uidiſſet. quota enim quæque res euenit prædicta ab his? aut, ſi euenit quippiam, quid afferri poteſt, cur non caſu id euenit? Rex Pruſias, cum Annibali apud eum exulãti pugnare placeret, negabat ſe audere, quòd exta prohiberent. an tu, inquit, carũculæ uitulinæ mauis,

quàm imperatori ueteri credere? quid? ipse Cæsar, cũ à summo aruspice moneretur, ne in Africã ante brumam transmitteret, nõ ne transmisit? quod ni fecisset, unũ in locum omnes aduersariorũ copiæ conuenissent. quid ego aruspicum responsa cõmemorem, (possum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerũt exitus, aut contrarios? hoc ciuili bello dij immortales q̃ multa luserunt? quæ nobis in Græciam Roma respõsa aruspicũ missa sunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis, & ostentis mouebatur. non lubet cõmemorare, nec uero necesse est, tibi præsertim, qui interfuisti: uides tamen omnia ferè cõtra, ac dicta sunt, euenisse. Sed hæc hactenus: nũc ad ostenta ueniamus. Multa me Cõsule à me ipso scripta recitasti: multa ante Marsicũ bellum à Sisenna collecta attulisti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris à Callisthene cõmemorata dixisti. de quibus dicam equidem singulis, quoad uidebitur: sed dicendum etiam est de uniuersis. quæ est enim ista à dijs profecta significatio, et quasi denunciatio calamitatum? quid autem ea uolunt dij immortales primum significantes, quæ sine interpretibus non possumus intelligere; deinde ea, quæ cauere nequeamus? at hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo possint: ut medici, quanquam sæpe intelligunt, tamen nunquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros: omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adiungitur. quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes uel Lacedæmonios olim, uel nuper nostros adiuue

runt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerũt? si enim, ut intelligeremus, quid esset euenturum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, si ea sciri nolebant. Iam uero coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominũ in multas, ac diuersas, aut etiam contrarias partes sæpe deducitur. ut enim in causis iudicialibus alia est coniectura accusatoris, alia defensoris, & tamen utriusque credibilis: sic in omnibus ijs rebus, quæ coniectura inuestigari solent, anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum casus affert, non nunquam etiam errorem creat similitudo: magna stultitia est, earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quærere. tu uates Bœotius credis Lebadiæ uidisse ex gallorum gallinaceorum cantu uictoriam esse Thebanorum, quia galli uicti silere solent, canere uictores. hoc igitur per gallinas Iuppiter tantæ ciuitati signum dabat? an illæ aues, nisi cum uicerint, canere non solent? at tũ canebant, nec uicerant. id enim inquies ostentum. magnũ uero: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi nõ cantent, uel nocturnum, uel diurnum? quòd si uictores alacritate, & quasi lætitia ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis uerbis causam explicat, cur ante lucẽ galli canãt: depulso enim de pectore, & in omne corpus diuiso, & modificato cibo, cãtus edere quiete satiatos: qui quidẽ silentio noctis, ut ait Ennius, fauent faucibus russis: cãtu, plausúq; premunt alas. cum igitur hoc animal tam sit canorũ sua spõte, quid in mentem uenit Callistheni

dicere deos gallis signum dedisse cantandi? cum id uel natura, uel casus efficere potuisset. sanguinem pluisse senatui nunciatum est, atratum fluuium fluxisse sanguine, deorum sudasse simulacra: num censes his nuncijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quenquam physicũ credíturum fuisse? nec enim sanguis, nec sudor nisi è corpore est. sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime potest sanguinis similis esse; & humor allapsus extrinsecus, ut in tectorijs uidemus austro, sudorem imitari. atque hæc in bello plura, & maiora uidentur timentibus: eadem nõ tam animaduertũtur in pace. accedit illud etiam, quòd in metu, & periculo cum creduntur facilius, tum fingũtur impunius. nos autem ita leues, atque incõsiderati sumus, ut, si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc unũ, monstrum putemus. ante uero Marsicum bellum, quòd clypeos Lanuuij, ut à te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum aruspices esse dixerunt. quasi uero quidquam intersit, mures, diem & noctem aliquid rodentes, scuta an cribra corroserint. nam si ista sequimur; quòd Platonis Politiã nuper apud me mures corroserint, de Rep. debui pertimescere; aut, si Epicuri de uoluptate liber corrosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore. an uero illa nos terrent, si quãdo aliqua portentosa aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorũ omnium, ne sim longior, una ratio est. quidquid enim oritur, qualecunque est, causam habeat à natura necesse est: ut etiam si præter cõsuetudinem extiterit, præter naturam tamen nõ possit existere. causam igitur inuestigato in re noua, atq; admi-

rabili, si poteris: si nullã reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eumq́; errorem, quem tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cœli discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec traiectio stellæ, nec faces uisæ terrebunt. quarũ omnium causas si à Chrysippo quæram, ipse ille diuinationis auctor nunquam illa dicet facta fortuito, naturalemq́; rationem omniũ reddet: nihil enim fieri sine causa potest: nec quidquã fit, quod fieri non potest: nec, si id factũ est, quod fieri potuit, portentum debet uideri: nulla igitur portenta sunt. nam si, quod raro fit, id portentũ putandum est, sapientem esse portentũ est: sæpius enim mulam peperisse arbitror, quã sapientem fuisse. illa igitur ratio cõcluditur; nec id, quod nõ potuerit fieri, factũ unquã esse; nec, quod potuerit, id portentũ esse; ita omnino nullum esse portentum. quod etiam coniector quidam & interpres portentorum non inscite dicitur ei respondisse, qui cũ ad eũ retulisset quasi ostentũ, quòd anguis domi uectem circũuectus fuisset, tũ esset, inquit, ostentũ, si anguem uectis circũplicasset. hoc ille responso satis aperte declarauit, nihil habendũ esse portentũ, quod fieri posset. C. Gracchus ad M. Põponiũ scripsit, duobus anguibus domi cõprehensis, aruspices à patre conuocatos. qui magis anguibus, quã lacertis, quã muribus? quia sunt hæc quotidiana, angues nõ itẽ. quasi uero referat, quod fieri potest, quàm id sæpe fiat. ego tamen miror, si emissio fœminæ anguis mortem afferebat Ti. Graccho, emissio autem maris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alterutram emiserit: nihil enim scribit respondisse aru=

ſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurũ. at mors inſecuta Gracchũ eſt. cauſa quidem credo aliqua morbi grauioris, non emiſſione ſerpentis: neque enim tãta eſt infelicitas aruſpicũ, ut ne caſu quidẽ unquam fiat, quod futurum illi eſſe dixerint. nã illud mirarer, ſi crederem, quòd apud Homerũ Calchantem dixiſti ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura ſic apud Homerum, ut nos otioſi conuertimus, loquitur Agamemnon:

" Ferte uiri, & duros animo tolerate labores,
" Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
" Scire ratos ne habeant, an uanos pectoris orſus:
" Nanque omnes memori portentũ mente retentant,
" Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.
" Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus Aulis,
" Quæ Priamo cladem, & Troiæ, peſtemq; ferebant;
" Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
" Aurigeris diuum placantes numina tauris,
" Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
" Vidimus immani ſpecie, tortuq; draconem
" Terribilem, Iouis ut pulſu penetrabat ab ara:
" Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
" Corripuit pullos: quos cum conſumeret octo,
" Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat:
" Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.
" Hunc, ubi tam teneros uolucres, matremq; peremit,
" Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
" Abdidit, & duro formauit tegmine ſaxi.
" Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
" Vidimus in medijs diuum uerſarier aris.

» Tum Calchas hæc est fidenti uoce locutus.
» Quidnam torpentes subito obstupuistis Achiui?
» Nobis hæc portenta deum dedit ipse creator,
» Tarda & sera nimis, sed fama ac laude perenni.
» Nam quot aues tetro mactatas dente uidetis,
» Tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos:
» Quæ decumo cadet, & pœna satiabit Achiuos.
» Edidit hæc Calchas: quæ iam matura uidetis.

quæ tandem ista auguratio est ex passeribus annorum potius, quàm aut mensium, aut dierum? cur autem de passerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat monstrum; de dracone silet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? postremo quid simile habet passer annis? nã de angue illo, qui Syllæ apparuit immolanti, utrũque memini, & Syllã, cũ in expeditionem educturus esset, immolauisse, & anguem ab ara extitisse, eoq; die rem præclare esse gestam nõ aruspicis cõsilio, sed imperatoris. atque hæc ostentorũ genera mirabile nihil habent: quæ cũ facta sunt, tũ ad cõiecturã aliqua interpretatione reuocãtur: ut, illa tritici grana in os pueri Midæ cõgesta, aut apes quas dixisti in labris Platonis pueri consedisse, non tam mirabilia sint, quàm coniecta belle: quæ tamen uel ipsa falsa esse, uel illa, quæ prædicta sunt, fortuito accidisse potuerũt. de ipso Roscio potest illud quidem esse falsum, ut circũligatus fuerit angui: sed ut in cunis fuerit anguis, nõ tã est mirũ, in Selonio præsertim, ubi apud focũ angues nundinari solent. nam quod aruspices responderũt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror deos immortales histrioni futuro claritatem ostendisse, nullam osten=

disse Africano. Atque etiam à te Flaminiana ostenta collecta sunt, quòd ipse, & equus eius repente cóciderit: non sanè hoc quidem mirabile: quòd euelli primi hastati signum non potuerit: timide fortasse signifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nã Dionysij equus quid attulit admirationis, quòd emersit ex flumine? quodq; habuit apes in iuba? sed quia breui tempore regnare cœpit; quod casu acciderat, uim habuit ostenti. At Lacedæmonijs in Herculis fano arma sonuerũt, eiusdemq; dei Thebis ualuæ clausæ subito se aperuerunt: eaq; scuta, quæ fuerãt sublime fixa, sunt humi inuenta. horũ cum nihil fieri potuerit sine aliquo motu, quid est cur diuinitus ea potius, quàm casu facta esse dicamus? At in Lysandri statuæ capite Delphis extitit corona ex asperis herbis, & quidem subita. ita ne censes? ante coronã extitisse, quàm herbarũ conceptũ esse semen? herbã autem asperã credo auium congestu, nõ humano satu. iam quidquid in capite est, id coronæ simile uideri potest. nã quòd eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis Delphis positas decidisse, neque eas usquam repertas esse dixisti: furũ id magis factũ, q̃ deorũ uidetur. Simiæ uero Dodoneæ improbitatẽ historijs Græcis mãdatã esse demiror. quid minus mirũ, quàm illam monstruosissimam bestiam urnã euertisse, sortes dissipauisse? & negãt historici Lacedæmonijs ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nã illa prædicta Veientum, si lacus Albanus redundasset, isq; in mare fluxisset, Romam perituram; si repressus esset, Veios; ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri suburbani, non ad arcem, urbemq; retinendã. At paulo post audita uox est

monentis, ut prouiderent ne à Gallis Roma caperetur: ex eo Aio loquenti aram in Noua uia cõsecratã. quid ergo? Aius iste loquens, quando eum nemo norat, diebat, & loquebatur, & ex eo nomen inuenit: posteaquam & sedem, & aram, & nomen inuenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta potest: à qua, præterquã de sue plena, quid unquã moniti sumus? Satis multa de ostentis. Auspicia restant, & sortes, eæ quæ ducũtur, non illæ quæ uaticinatione funduntur: quæ oracula uerius dicimus: de quibus tũ dicemus, cum ad naturalem diuinationem uenerimus. Restat etiam de Chaldæis. sed primum auspicia uideamus. Difficilis augurĩ locus ad cõtradicendũ, Marso fortasse, sed Romano facillimus: non enim sumus ij nos augures, qui auium, reliquorum'ue signorũ obseruatione futura dicamus: & tamen credo Romulũ, qui urbem auspicato cõdidit, habuisse opinionem, esse in prouidendis rebus augurãdi scientiam: errabat enim multis in rebus antiquitas: quã uel usu iam, uel doctrina, uel uetustate immutatam uidemus. retinetur autem & ad opinionem uulgi, & ad magnas utilitates Reip. mos, religio, disciplina, ius augurum, collegij auctoritas. nec uero nõ omni supplicio digni P. Claudius, L. Iunius Cõsules, qui contra auspicia nauigarunt: parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. iure igitur alter populi iudicio damnatus est, alter mortem sibi ipse consciuit. Flaminius non paruit auspicijs: itaque perijt cũ exercitu. at anno post Paulus paruit: nũ minus cecidit in Cãnensi pugna cũ exercitu? etenim ut sint auspicia, quæ nulla sunt; hæc certe, q̃bus

utimur siue tripudio, siue de cœlo, simulacra sunt au spiciorũ, auspicia nullo modo. Q. Fabi, te uolo mihi in auspicio esse. uolo, respondet. audiui. Hic apud maiores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat: id enim silentium dicimus in auspicijs, quod omni uitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autem, qui in auspicium adhibetur, cũ ita imperauit is, qui auspicatur, dicito, si silentium esse uidetur, nec suspicit, nec circũspicit, statim respõdet, silentium esse, uideri. tum ille, dicito si pascuntur aues: pascuntur. quæ, aut ubi? attulit, inquit, in cauea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. hæ sunt igitur aues internũciæ Iouis: quæ pascãtur, nec ne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cũ pascũtur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terrã pauire, terripauiũ primo, post terripudiũ dictũ est, hoc quidem iam tripudiũ dicitur. cũ igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auspicãti tripudiũ solistimũ nunciant. ergo hoc auspicium diuini quidquã habere potest, quod tam sit coactum & expressum? quo antiquissimos augures nõ esse usos, argumento est, quòd decretum collegij uetus habemus, omnem auẽ tripudium facere posse. tum igitur esset auspicium, si modo ei esset liberũ se ostendisse: tum auis illa uideri posset interpres, & satelles Iouis. nunc uero inclusa in cauea, & fame enecta, si in offam pultis inuadit, & si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspicium, aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas? iam uero de cœlo seruare non ipsos censes solitos, qui auspicabantur? nũc imperant pullario: ille renunciat. fulmen sinistrum

auſpicium optimum habemus ad omnes res, præterquã ad comitia : quod quidem inſtitutum Reip. cauſa eſt, ut comitiorum uel in iudicijs populi, uel in iure legum, uel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. at Ti. Gracchi literis Scipio & Figulus, quòd augures iudicaſſent eos uitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicauerũt. quis negat augurum diſciplinã eſſe? diuinationem nego. at aruſpices diuini : quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinã eius, qui in prærogatiua referenda ſubito cõcidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non iuſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerũt. primũ uide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet : is enim erat mortuus. id autem ſine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortaſſe caſu : qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus. quid enim ſcire Etruſci aruſpices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomerij iure potuerũt? equidem aſſentior C. Marcello potius, quàm App. Claudio; qui ambo mei collegæ fuerunt : exiſtimoq; ius augurum, etſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit, tamen poſtea Reip. cauſa conſeruatum, ac retentum. ſed de hoc loco plura in alijs, nunc hactenus : externa enim auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa, uideamus. Omnibus ferè auibus utuntur, nos admodum paucis. alia illis ſiniſtra ſunt, alia noſtris. ſolebat ex me Deiotarus percontari noſtri augurij diſciplinã, ego ex illo ſui. dij immortales, quantum differebat : ut quædam eſſent etiam contraria. atque ille ijs ſemper utebatur : nos, niſi dum à populo auſpicia accepta habemus, quàm multum ijs utimur? bellicam

ré administrari maiores nostri nisi auspicato noluerũt: quàm multi anni sunt, cum bella à proprætoribus & proconsulibus administrãtur? qui auspicia nõ habent: itaque nec amnes transeũt auspicato, nec tripudio auspicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totũ auspicium militare est, iam M. Marcellus ille quinquies Consul totũ omisit, idem imperator, idem augur optimus. ubi est ergo auium diuinatio? quæ, quoniam ab ijs, qui auspicia nulla habent, bella administrantur, ab urbanis retenta uidetur, à bellicis esse sublata. & quidem ille dicebat; si quãdo rem agere uellet, ne impediretur auspicijs, lectica operta facere se iter solere. huic simile est, quod nos augures præcipimus, ne iuge auspicium obueniat, ut iumenta iubeant disiungere. quid est aliud nolle moneri à Ioue, nisi efficere, ut aut ne fieri possit auspicium, aut, si fiat, uideri? nam illud admodum ridiculum, quòd negas Deiotarum auspiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti facta sunt, pœnitere, quòd fidem secutus, amicitiamq; populi R. functus sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse laudem & gloriam, quàm regnum & possessiones suas. credo id quidem: sed nihil ad auspicia: nec enim ei cornix canere potuit recte eum facere, quòd populi R. libertatem defendere pararet. ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. aues euentus significant aut aduersos, aut secundos. uirtutis auspicijs uideo esse usum Deiotarum: quæ uetat spectare fortunam, dum præstetur fides. aues uero si prosperos euentus ostenderunt, certe fefellerunt. fugit ex prælio cum Pompeio: graue tempus. discessit ab eo: luctuosa res. Cæsarem eodem tempore

& hostem, & hospitem uidit. quid hoc tristius? is cũ ei Troginorum tetrarchiam eripuisset, & assectæ suo Pergameno nescio cui dedisset, eidemq; detraxisset Armeniam à senatu datam, cumq; ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset, spoliatum reliquit & hospitem, & Regem. sed labor longius: ad propositum reuertar. si euenta quærimus, quæ exquirũtur auibus: nullo modo prospera Deiotaro. sin officia: à uirtute ipsius, nõ ab auspicijs petita sunt. omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attij Nauij: nihil debet esse in philosophia commentitijs fabellis loci. illud erat philosophi, totius augurij primum naturam ipsam uidere, deinde inuentionem, deinde constantiã. quæ est igitur natura, quæ uolucres huc & illuc passim uagantes efficiat, ut significent aliquid, & tum uetent agere, tum iubeant aut cantu, aut uolatu? cur autem alijs à dextra, alijs à læua datum est auibus, ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inuenta dicemus? Etrusci tamen habent exaratũ puerum auctorem disciplinæ suæ: nos quem? Attium ne Nauium? at aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. an Pisidarũ, aut Cilicũ, aut Phrygum ista inuenta dicemus? placet igitur, humanitatis expertes habere diuinitatis auctores? at omnes Reges, populi, nationes utuntur auspicijs. quasi uero quidquam sit tam ualde, quàm nihil sapere, uulgare: aut quasi tibi ipsi in iudicãdo placeat multitudo. quotus quisq; est, qui uoluptatem neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicunt. num

igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterren=
tur? aut num plerisque in rebus sequitur eorum aucto
ritatem multitudo? quid mirum igitur, si in omnibus
auspicijs, & omni diuinatione imbecilli animi supersti
tiosa ista concipiant, uerum dispicere non possint? quæ
autem est inter augures conueniens, & coniuncta
constantia? ad nostri augurij consuetudinem dixit
Ennius,

» Cum tonuit læuum bene tempestate serena.

at Homericus Aiax apud Achillẽ querens de ferocitate
Troianorum, nescio quid hoc modo nunciat:

» Prospera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

ita nobis sinistra uidentur, Graijs & barbaris dextra
meliora. quanquam haud ignoro, quæ bona sint, sini=
stra nos dicere, etiam si dextra sint. sed certe nostri si-
nistrum nominauerunt, externiq; dextrum, quia ple=
runque melius id uidebatur. hæc quanta dissensio est?
quid, quòd alijs auibus utuntur, alijs signis, aliter obser=
uant, aliter respondent? non necesse est fateri, partim
horum errore susceptum esse, partim superstitione mul
ta fallendo? atque his superstitionibus non dubitasti
etiam omina adiungere. Aemilia Paulo, Persam peris=
se: quod pater omen accepit. Cæcilia sororis filiæ se=
des suas tradere. iam illa, fauete linguis, & prærogati
uá omen comitiorũ. hoc est, ipsum esse contra se copio=
sum, & disertum. quãdo enim ista obseruans, quieto,
& libero animo esse poteris, ut ad rem gerendam non
superstitionem habeas, sed rationem ducem? ita ne? si
quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, et
eius uerbũ aliquod apte ceciderit ad id quod ages, aut

cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? cum M. Crassus exercitum Brundusij imponeret, quidã in portu caricas Cauno aduectas uendens, Cauneas clamitabat. dicamus, si placet, monitũ ab eo Crassum, caueret ne iret, non fuisse periturum si omini paruisset. quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt obseruanda. Sortes restant, & Chaldæi: ut ad uates, & somnia ueniamus. Dicendũ igitur putas de sortibus. quid enim sors est? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod tesseras. quibus temeritas, & casus, non ratio, nec consilium ualet. tota res est inuenta fallacijs, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. atque ut in aruspicina fecimus, sic uideamus clarissimarum sortium quæ tradatur inuentio. Numerium Suffucium Prænestinorũ monumenta declarant, honestũ hominem, & nobilem, somnijs crebris, ad extremum etiam minacibus, cum iuberetur certo in loco silicem cædere, perterritum uisu, irridentibus suis ciuibus, id agere cœpisse: itaque perfracto saxo sortes erupisse, in robore insculptis priscarum literarum notis. is est hodie locus septus religiose propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone in gremio Fortunæ sedens mãmam appetens castissime colitur à matribus. eodem tempore illo loco, ubi nunc Fortunæ sita ædes est, mel ex olea fluxisse dicunt, aruspicesq; dixisse, summa nobilitate illas sortes futuras, eorumq; iussu ex illa olea arcam esse factam, eáq; conditas sortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscentur, atque ducuntur?

quo modo autem istæ positæ in illo loco? quis robur illud cæcidit, dolauit, inscripsit? nihil est, inquiunt, quod deus efficere non possit. utinã sapientes Stoicos effecisset, ne omnia superstitiosa solicitudine & miseria crederent. sed hoc quidem genus diuinationis uita iam communis explosit. fani pulchritudo, & uetustas, Prænestinarum etiam nunc sortium retinet nomen, atque id in uulgus. quis enim magistratus, aut quis uir illustrior utitur sortibus? cæteris uero in locis sortes planè refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quàm Præneste uidisse Fortunam. ergo hoc diuinationis genus omittamus. Ad Chaldæorũ mõstra ueniamus: de quibus Eudoxus Platonis auditor, in astrologia iudicio doctissimorũ hominũ facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldæis in prædictione, & in notatione cuiusque uitæ ex natali die, minime esse credendum. nominat etiam Panætius, qui unus è Stoicis astrologorũ prædicta reiecit; Archelaum, & Cassandrum summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cũ in cæteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non usos. Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætij, excellens in astrologia, idemq; in regenda sua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiauit. sed ut ratione utamur omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. uim quandã esse aiunt signifero in orbe, qui græce ζωδιακὸς dicitur, talem, ut eius orbis unaquæque pars alia alio modo moueat, immutetq; cœlum, perinde ut quæq; stellæ in ijs, finitimisq; partibus sint quoq;

tempore;

tempore; eamq; uim uarie moueri ab ijs sideribus, quæ uocantur errantia. cum autem in eam ipsam partem orbis uenerint, in qua sit ortus eius, qui nascitur; aut in eam, quæ coniunctum aliquid habeat, aut consentiens; ea triangula illi, & quadrata nominant. etenim cum tempore anni, tempestatumq;, cœli conuersiones, commutationesq; tantæ fiant accessu stellarum, & recessu; cumq; ea ui solis efficiantur, quæ uidemus: non uerisimile solum, sed etiam uerum esse censent, perinde utcunque temperatus sit aer, ita pueros orientes animari, atque formari, ex eoq; ingenia, mores, animum, corpus, actionem uitæ, casus cuiusque, euentusq; fingi. ò delirationem incredibilem: non enim omnis error stultitia est dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus concedit aliquid ut prædicere possint, dũtaxat quali quisque natura, & ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. cætera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse similes, uitam atque fortunam plerunque disparem. Proclus, & Euristhenes, Lacedæmoniorum Reges, gemini fratres fuerunt. at hi nec totidẽ annos uixerũt: anno enim Procli uita breuior fuit, multumq; is fratri rerum gestarum gloria præstitit. at ego id ipsum, quod uir optimus Diogenes Chaldæis quasi quadam præuaricatione concedit, nego posse intelligi. etenim cum, ut ipsi dicunt, ortus nascẽtium luna moderetur, eaq; animaduertant, et notent sidera natalitia Chaldæi, quæcũque lunæ iũcta uideantur: oculorũ fallacissimo sensu iudicant ea, quæ ratione atque animo uidere debebant: docet enim ratio mathematicorum, quã istis notã esse oportebat, quãta humilitate

luna feratur terram penè contingens, quantum absit à proxima Mercurij stella, multo autem longius à Veneris, deinde alio interuallo distet à sole, cuius lumine collustrari putatur. reliqua uero tria interualla infinita, & immensa, à sole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cœlum ipsum, quod extremum atque ultimũ mundi est. quæ potest igitur contagio ex infinito penè interuallo pertinere ad lunam, uel potius ad terram? quid? cum dicunt id, quod ijs dicere necesse est, omnes omnium ortus, quicunque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eosdem esse, eademq; omnibus, qui eodem statu cœli, & stellarum nati sunt, accidere necesse esse, non ne eiusmodi sunt, ut ne cœli quidem naturam interpretes istos cœli nosse appareat? cũ enim illi orbes, qui cœlum quasi medium diuidunt, & aspectum nostrum definiũt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominãtur, à nobis finientes rectissime nominari possunt, uarietatem maximam habeant, alijq; in alijs locis sint: necesse est, ortus, occasusq; siderum non fieri eodem tempore apud omnes. quòd si eorum ui cœlum modo hoc, modo illo modo tẽperatur: qui potest eadem uis esse nascentium, cum cœli tanta sit dissimilitudo? in his locis, quæ nos incolimus, post solstitium canicula exoritur, et quidem aliquot diebus; apud Troglodytas, ut scribitur, ante solstitiũ: ut, si iã concedamus aliquid uim cœlestẽ ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum sit illis, eos, qui nascũtur eodem tempore, posse in dissimiles incidere naturas propter cœli dissimilitudinẽ. quod minime illis placet: uolunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, eadem cõditione nasci.

ſed quæ tãta dementia eſt, ut in maximis motibus, mutationibusq́; cœli nihil interſit qui uẽtus, qui imber, quæ tempeſtas ubique ſit? quarum rerum in proximis locis tantæ diſſimilitudines ſæpe ſunt, ut alia Tuſculi, alia Romæ eueniat ſæpe tempeſtas. quod, qui nauigãt, maxime animaduertunt, cum in flectendis promontorijs uentorum mutationes maximas ſæpe ſentiant. hæc igitur cum ſit tum ſerenitas, tum perturbatio cœli: eſt ne ſanorum hominum, hoc ad naſcentium ortus pertinere non dicere? quod non certe pertinet. illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem uix poteſt, quæ à luna cæteriſq́; ſideribus cœli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere. quid, quòd nõ intelligunt ſeminum uim, quæ ad gignendum, procreãdumq́; plurimum ualeat, funditus tolli, mediocris erroris eſt? quis enim non uidet & formas, & mores, & pleroſque ſtatus, ac motus effingere à parentibus liberos? quod non contingeret, ſi hoc non uis, & natura gignentium efficeret, ſed temperatio lunæ, cœliq́; moderatio. quid, quòd uno eodemq́; temporis puncto nati diſſimiles & naturas, & uitas, & caſus habent, parum ne declarãt nihil ad agendam uitam naſcendi tempus pertinere? niſi forte putamus neminem eodem tempore ipſo & conceptum, & natum, quo Africanũ. nunquis igitur talis fuit? quid? illud ne dubium eſt, quin multi, cum ita nati eſſent, ut quædam contra naturam deprauata haberent, reſtituerentur, & corrigerentur ab natura, cũ ſe ipſa reuocaſſet, aut arte, aut medicina? aut quorũ linguæ ſic inhærerent, ut loqui nõ poſſent, eæ ſcalpello reſectæ liberarentur? multi etiam

naturæ uitiũ meditatione, atque exercitatione sustule=
rũt, ut Demosthenem scribit Phalereus, cum rho dicere
nequiret, exercitatione fecisse, ut planissime diceret.
quòd si hæc astro ingenerata et tradita essent, nulla res
ea mutare posset. quid? dissimilitudo locorũ nõ ne dissi=
miles hominũ procreationes habet? quas quidẽ percurre
re oratione facile est: quid inter Indos et Persas, Aethio
pas & Syros differat corporibus, animis: ut incredibilis
uarietas dissimilitudoq; sit. ex quo intelligitur, plus ter
rarum situs, quàm lunæ tractus ad nascendum ualere.
Nam quod aiunt quadringẽta et septuaginta milia an
norum in periclitãdis, experiũdisq; pueris, quicũque es=
sent nati, Babylonios posuisse, fallunt. si enim esset facti
tatum, non esset desitum. neminem autem habemus au
ctorem, qui aut fieri dicat, aut factũ sciat. uides ne me
nõ ea dicere, quæ Carneades, sed ea, quæ princeps Stoi
corum Panætius dixerit? ego autem etiam hoc requiro,
omnes ne, qui Cannẽsi pugna ceciderunt, uno astro fue
rint. exitus quidem omniũ unus & idem fuit. quid?
qui ingenio atque animo singulares, num astro quoque
uno? quod. n. tẽpus, quo non innumerabiles nascãtur?
at certe nemo similis Homeri. & si ad rem pertinet,
quo modo cœlo affecto, compositisq; sideribus quodque
animal oriatur: ualeat id necesse est etiã in rebus ina
nimis. quo quid dici potest absurdius? L. quidem Taru=
tius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldæis ra
tionibus eruditus, urbis etiã nostræ natalem diem repe-
tebat ab ijs Parilibus, quibus eam à Romulo conditam
accepimus, Romamq;, cũ esset in iugo luna, natam esse
dicebat, nec eius fata canere dubitabat. ò uim maximã

erroris. etiam ne urbis natalis dies ad uim stellarum & lunæ pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cœli primum spiritum duxerit: num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta est, potuit ualere? sed quid plura? quotidie refelluntur. quàm multa ego Pompeio, quàm multa Crasso, quàm multa huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum: ut mihi permirum uideatur, quenquam extare, qui etiam nunc credat ijs, quorum prædicta quotidie uideat re, & euentis refelli. Restant duo diuinãdi genera; quæ habere dicimur à natura, non ab arte; uaticinandi, & somniandi. de quibus Quinte inquã, si placet, disseramus. Mihi uero, inquit, placet: his. n. quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: &, uere ut loquar, quanquam tua me oratio confirmauit, tamen etiã mea sponte nimis superstitiosam de diuinatione Stoicorũ sententiam iudicabam: ac me Peripateticorum ratio magis mouebat, & ueteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi: qui censent esse in mentibus hominũ tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore diuino incitatus animus, aut somno relaxatus solute moueatur ac libere. his de generibus quid sentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire sanè uelim. Quæ cum ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. Non ignoro Quinte, te semper ita sensisse, ut de cæteris diuinandi generibus dubitares, ista duo furoris & somnij, quæ à libera mente fluere uiderentur, probares. dicam igitur, de istis ipsis duobus generibus mihi quid uidea-

tur, si prius, Stoicorum rationis conclusio, & Cratippi nostri quid ualeat, uidero. Dixisti & Chrysippum, et Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. si sunt dij, neque ante declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid euenturũ sit, ignorant: aut existimant nihil interesse hominum scire, quid sit futurum: aut non censent esse suæ maiestatis præsignificare hominibus, quæ sint futura: aut ea ne ipsi quidem dij significare possunt. at neque non diligunt nos; sunt enim benefici, generiq; hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt: neq; nostra nihil interest scire ea, quæ futura sunt; erimus enim cautiores, si scierimus: neq; hoc alienũ ducũt maiestate sua; nihil est enim beneficentia præstãtius: neque nõ possunt futura prænoscere: nõ igitur dij sunt, nec significãt nobis futura: sunt autem dij, significant ergo. & nõ, si significãt futura, nullas dãt nobis uias ad significationũ scientiã; frustra enim significarent: neque, si dãt uias, nõ est diuinatio: est igitur diuinatio. ò acutos homines: q̃ paucis uerbis negotiũ cõfectũ putant. ea sumunt ad cõcludendũ, quorũ ijs nihil conceditur. conclusio autem rationis ea probãda est, in qua ex rebus non dubijs id, quod dubitatur, efficitur. uides'ne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere solent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitũ esse cõcluserit? quod finitũ est, inquit, habet extremũ. quis hoc nõ dederit? quod habet extremũ, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoque est concedendum. at quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. ne hoc quidem

negari poteſt. nihil igitur cum habeat extremum, infinitum ſit neceſſe eſt. uides'ne ut ad rem dubiam conceſſis rebus peruenerit? hoc uos dialectici non facitis: nec ſolum ea non ſumitis ad concludendum, quæ ab omnibus cõcedantur; ſed ea ſumitis, quibus conceſſis, nihilo magis efficiatis quod uelitis. primum enim hoc ſumitis. ſi ſunt dij, benefici in homines ſunt. quis hoc uobis dabit? Epicurus'ne, qui negat quidquam deos nec alieni curare, nec ſui; an noſter Ennius, qui magno plauſu loquitur, aſſentiente populo?

» Ego deũ genus eſſe ſemper dixi, & dicam cœlitum:
» Sed eos non curare opinor, quid agat humanũ genus.

& quidem, cur ſic opinetur, rationem ſubijcit. ſed nihil eſt neceſſe dicere quæ ſequuntur. tantum ſat eſt intelligi, id ſumere iſtos pro certo, quod dubium controuerſumq; ſit. ſequitur porrò, nihil deos ignorare, quòd omnia ſint ab ijs conſtituta. hic uero quanta pugna eſt doctiſſimorum hominum, negantium eſſe hæc à dijs immortalibus cõſtituta? at noſtra intereſt ſcire quæ euentura ſint. magnus Dicæarchi liber eſt, neſcire ea melius eſſe, quàm ſcire. * negant enim id eſſe alienum maieſtatis deorum, ſcilicet cauſas omnium introſpicere, ut uideant quid cuique conducat. neque non poſſunt futura prænoſcere. negant poſſe ij, quibus non placet eſſe certũ, quid futurum ſit. uides'ne igitur, quæ dubia ſunt, ea ſumere ipſos pro certis, atque conceſſis? deinde contorquent, & ita concludunt. non igitur & ſunt dij, nec ſignificant futura: id enim iam perfectum arbitrantur. deinde aſſumunt: ſunt autem dij: quod ipſum non ab omnibus conceditur: ſignificãt er=

go. ne id quidem sequitur: possunt enim non significa re, & tamen esse dij, nec, si significent, non dare uias aliquas ad scientiã significationis. at id quoque potest, ut non dent homini, sed ipsi habeant. cur enim Tuscis potius, quàm Romanis darent? nec, si dant uias, nulla est diuinatio. fac dare deos: quod absurdum est: quid refert, si accipere non possumus? extremum, est igitur diuinatio. sit extremum: effectum tamen non est: ex falsis enim, ut ab ipsis didicimus, uerum effici non potest: iacet igitur tota conclusio. Veniamus nunc ad optimum uirum familiarem nostrum Cratippũ. Si sine oculis, inquit, non potest extare officium et munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui uel semel ita est usus oculis, ut uera cerneret, is habet sensum oculorum uera cernentiũ. item igitur, si sine diuinatione non potest officium, et munus diuinationis extare, potest autem, cum quis diuinationem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: satis est ad confirmandã diuinationem, semel aliquid ita esse diuinatum, nihil ut fortuito cecidisse uideatur. sunt autem eius generis innumerabilia. esse igitur diuinationem cõfitendum est. festiue, & breuiter: sed cum bis sumpsit quod uoluit, etiam si faciles nos ad cõcedendum habuerit, id tamen, quod assumit, concedi nullo modo potest. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando uiderint, inest in ijs uis uidendi. item, si qui semel aliquid in diuinatione dixerit, is etiam cũ peccet, tamen existimandus sit habere uim diuinandi. uide quæso Cratippe noster, quàm sint ista similia: nã mihi quidem non uidentur: oculi enim uera cernentes,

utuntur natura, atq; sensu; animi si quando uel uati-
cinando, uel somniando uera uiderunt, usi sunt fortu
na, atq; casu. nisi forte cōcessuros tibi existimas eos,
qui somnia pro somnijs habent, si quando aliquod so-
mnium uerum euaserit, non id fortuito accidisse. sed
demus tibi istas duas sumptiones, ea, quæ λήμματα appel
lant dialectici; sed nos latine loqui malumus: præsum-
ptio tamen, quam πρόληψιν ijdem uocant, nō dabitur.
assumit autem Cratippus hoc modo. sunt autem innu-
merabiles præsensiones non fortuitæ. at ego dico nul-
lam. uide, quanta sit controuersia. iam, assumptione
non concessa, nulla conclusio est. at impudentes sumus,
qui, quod tam perspicuum sit, non concedamus. quid
est perspicuū? multa uera inquit euadere. quid, quòd
multo plura falsa? non ne ipsa uarietas, quæ est pro-
pria fortunæ, fortunam esse causam, non naturam do
cet? deinde, si tua ista conclusio Cratippe uera est, (te-
cum enim mihi res est) non ne intelligis eadem uti posse
& aruspices, & fulguratores, & interpretes ostento-
rum, & augures, & sortilegos, & Chaldæos? quo-
rum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut præ
dictum sit, euaserit. ergo aut ea quoq; genera diuinādi
sunt, quæ tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt,
non intelligo, cur hæc duo sint, quæ reliquis. qua er-
go ratione hæc inducis, eadem illa possunt esse, quæ tol
lis. Quid uero habet auctoritatis furor iste, quem diui
num uocatis, ut, quæ sapiens non uideat, ea uideat in-
sanus, & is, qui humanos sensus amiserit, diuinos asse-
cutus sit? Sibyllæ uersus obseruamus, quos illa furens fu
disse dicitur. quorum interpres nuper falsa quadam ho

minum fama dicturus in senatu putabatur, eũ, quem re uera Regem habebamus, appellandũ quoque esse Regem, si salui esse uellemus. hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? callide enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcunque accidisset, prædictũ uideretur, hominũ & temporum diffinitione sublata. adhibuit etiã latebrã obscuritatis, ut iidem uersus alias in aliam rem posse accõmodari uiderentur. nõ esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poema declarat, (est enim magis artis, & diligentiæ, quàm incitationis, et motus) tũ uero ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cũ deinceps ex primis uersus literis aliquid connectitur, ut in quibusdã Ennianis, quæ Ennius fecit. id certe magis est attenti animi, q̃ furentis. atque in Sibyllinis ex primo uersu cuiusque sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne prætexitur. hoc scriptoris est, nõ furẽtis; adhibentis diligentiã, nõ insani. quãobrem Sibyllã quidem sepositã, & conditã habeamus, ut, id quod proditũ est à maioribus, iniussu senatus ne legantur quidẽ libri, ualeantq; ad deponendas potius, quàm ad suscipiendas religiones: cũ antistitibus agamus, ut quiduis potius ex illis libris, quàm Regem proferãt: quem Romæ posthac nec dij, nec homines esse patientur. at multi sæpe uera uaticinati, ut Cassandra:

» Iamq; mari magno. =

eademq; paulo post:

» Eheu uidete. =

num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum uoles; uerbis, sententijs, numeris, cantibus adiuuentur: auctoritatem quidem

nullam debemus, nec fidem commentitijs rebus adiungere. Eodemq́; modo nec ego Publicio nescio cui, nec Martijs uatibus, nec Apollinis opertis credendum existimo; quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri quidem cuiquam, nõ modo prudenti, probata sunt. Quid, inquies, remex ille de classe Coponij, non ne ea prædixit, quæ facta sunt? ille uero & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus: castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: uidebaturq́; nobis exercitus Cæsaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset; & roboris, propter uetustatem. casum autem prælij, nemo nostrum erat, quin timeret, sed ita, ut constantibus hominibus par erat, non aperte. ille autem Græcus quid mirum si magnitudine timoris, ut plerunque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat ne euenirent, ea demens euentura esse dicebat. utrum tandẽ per deos atque homines magis uerisimile est, uesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipsum consilia deorum immortalium perspicere potuisse? Sed iam ad te uenio

" O' sancte Apollo, qui umbilicum terrarũ certũ obsides,
" Vnde superstitiosa primum sæua euasit uox fera.

tuis enim oraculis Chrysippus totum uolumen impleuit partim falsis, ut ego opinor; partim casu ueris, ut fit in omni oratione sæpissime; partim flexiloquis et obscuris, ut interpres egeat interprete, & sors ipsa referenda sit ad sortes; partim ambiguis, & quæ ad dialecti-

cum referenda ſint. nam cum ſors illa edita eſt opulentiſſimo regi Aſiæ,

» Crœſus Halym penetrãs magnã peruertet opum uim,

hoſtium uim ſeſe peruerſurũ putauit, peruertit autem ſuam. utrum igitur eorum accidiſſet, uerum oraculum fuiſſet. cur autem hoc credam unquam editum Crœſo? aut Herodotum cur ueraciorem ducã Ennio? nũ minus ille potuit de Crœſo, quàm de Pyrrho fingere Ennius? quis enim eſt, qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum,

» Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe?

primum latine Apollo nunquã locutus eſt: deinde iſta ſors inaudita Græcis eſt: præterea Pyrrhi temporibus iã Apollo uerſus facere deſierat: poſtremo, quanquã ſemper fuit, ut apud Ennium eſt,

» =Stolidum genus Aeacidarum;

» Bellipotentes ſunt magi, quàm ſapientipotentes:

tamen hãc amphibologiam uerſus intelligere potuiſſet, uincere te Romanos, nihilo magis in ſe, quàm in Romanos ualere. nam illa amphibologia, quæ Crœſum decepit, uel Chryſippũ potuiſſet fallere: hæc uero ne Epicurum quidem. ſed, quod caput eſt, cur iſto modo iam oracula Delphis non eduntur, non modo noſtra ætate, ſed iandiu, iam ut nihil poſſit eſſe contemptius? hoc loco cum urgentur, euanuiſſe aiunt uetuſtate uim loci eius, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. de uino aut ſalſamento putes loqui, quæ euaneſcũt uetuſtate. de ui loci agitur, neque ſolum naturali, ſed etiam diuina: quæ quo tãdem modo euanuit? uetuſtate, inquies. quæ uetuſtas eſt, quæ uim diuinam conficere poſſit? quid tam diuinũ, quàm

afflatus ex terra mẽtem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat, ut ea nõ modo cernat multo ante, sed etiam numero uersuq; pronunciet? quando autem ista uis euanuit? an postquã homines minus creduli esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos propè CCC fuit, iam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id est quasi cum Philippo facere. hoc autem eò spectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. quo licet existimare, in alijs quoq; oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. sed nescio quo modo isti philosophi superstitiosi, & penè fanatici quiduis malle uidentur, quàm se non ineptos. euanuisse mauultis, et extinctum esse id, quod si unquam fuisset, certe æternũ esset, quàm ea, quæ non sunt credenda, non credere. Similis est error in somnijs: quorum quidem defensio repetita quàm longe est? diuinos animos censent esse nostros, eosq; esse tractos extrinsecus, animorumq; consentientium multitudine completum esse mũdum: hac igitur mentis et ipsius diuinitate, & coniunctione cum externis mentibus cerni quæ sint futura. contrahi autem animum Zeno, & quasi labi putat, atque concidere, & ipsum esse dormire. iam Pythagoras & Plato, locupletissimi auctores, quo in somnijs certiora uideamus, præparatos quodam cultu atque uictu proficisci ad dormiendum iubent: faba quidem Pythagorei utique abstinere: quasi uero eo cibo mens, non uenter infletur. sed nescio quo modo nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. utrum igitur censemus dormientium animos per semet ipsos in somniando moueri, an, ut Democritus censet, externa, &

aduentitia uisione pulsari? siue enim sic est, siue illo modo, uideri possunt permulta somniantibus falsa pro ueris. nam & nauigantibus moueri uidentur ea, quæ stant, et quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. quid dicam, insanis, quid, ebrijs quàm multa falsa uideantur? quòd si eiusmodi uisis credendum non est; cur somnijs credatur, nescio. nam tam licet de his erroribus, si uelis, quàm de somnijs disputare: ut ea, quæ stant, si moueri uideantur, terræ motum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari dissensionem, ac seditionem moueri. iam ex insanorum aut ebriorũ uisis innumerabilia coniectura trahi possunt, quæ futura uideantur. quis est enim, qui totum diem iaculans non aliquãdo collimet? totas noctes somniamus; neque ulla ferè est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod somniauimus, euadere? quid est tã incertũ, quàm talorum iactus? tamen nemo est, quin sæpe iactans, uenereum aliquando iaciat, non nunquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quàm casu, dicere? quòd si cæteris temporibus falsis uisis credendum non est: non uideo, quid præcipui somnus habeat, in quo ualeant falsa pro ueris. quòd si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniarent: alligandi essent omnes, qui cubitum irent: maiores enim, quàm ulli insani, efficerent motus somniantes. quòd si insanorum uisis fides nõ est habenda, quòd falsa sunt: cur credatur somniantium uisis, quæ multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo. an quod insani sua uisa coniectori nõ narrant, nar

rant qui ſomniauerunt? quæro etiam, ſi uelim ſcribere quid, aut legere, aut canere uoce, uel fidibus, aut geometricum quiddam, aut phyſicum, aut dialecticum explicare, ſomnium ne expectandum ſit, an ars adhibenda, ſine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? atqui, ne ſi nauigare quidem uelim, ita gubernarem ut ſomniauerim: præſens enim pœna ſit. quid igitur conuenit ægros à coniectore ſomniorũ potius, quàm à medico petere medicinam? an Aeſculapius, an Serapis poteſt nobis præſcribere per ſomniũ curationẽ ualetudinis, Neptunus gubernantibus nõ poteſt? et ſi ſine medico medicinam dabit Minerua, muſæ ſcribendi, legendi, cæterarumq; artium ſcientiam ſomniantibus nõ dabunt? at ſi curatio daretur ualetudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. quæ quoniam non dantur, medicina non datur. qua ſublata, tollitur omnis auctoritas ſomniorum. ſed hæc quoque in promptu: nunc interiora uideamus. aut enim diuina uis quædam cõſulens nobis ſomniorum ſignificationes facit: aut coniectores ex quadam conuenientia, & coniunctione naturæ, quam uocant συμπάθειαν, quid cuique rei conueniat, ex ſomnijs, & quid quanque rem ſequatur, intelligunt: aut eorum neutrum eſt, ſed quædam obſeruatio conſtans, atque diuturna eſt, cum quid uiſum ſecundum quietem ſit, quid euenire, aut quid ſequi ſoleat. primum igitur intelligendum eſt, nullam uim eſſe diuinam effectricem ſomniorum. atque illud quidem perſpicuum eſt, nulla uiſa ſomniorum proficiſci à numine deorum. noſtra enim cauſa dij id facerent, ut prouidere futura poſſemus. quotus igitur eſt quiſque, qui ſomnijs pareat? qui

intelligat? qui meminerit? quàm multi uero, qui contemnant, eamq; superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somnijs moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec, frustra, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod abhorret etiã ab hominis cõstantia. ita si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur: aut nescit hoc deus, aut frustra somniorum significatione utitur. sed horum neutrum in deum cadit: nihil igitur à deo somnijs significari fatẽdum est. illud etiam requiro, cur, si deus ista uisa nobis prouidendi causa dat, nõ uigilantibus potius det, quàm dormientibus. siue enim externus, & aduentitius pulsus animos dormientiũ commouet, siue per se ipsi animi mouentur, siue quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid uidere, audire, agere uideamur: eadem causa uigilantibus esse poterat; idq; si nostra causa secundum quietem dij facerent, uigilantibus idem facerent, præsertim cum Chrysippus Academicos refellens permulto clariora & certiora esse dicat, quæ uigilantibus uideantur, quàm quæ somniantibus. fuit igitur diuina beneficentia dignius, cum consuleret nobis, clariora uisa dare uigilantibus, quàm obscuriora per somnium. quod quoniam nõ fit, somnia diuina putanda non sunt. iam uero quid opus est circuitione, & anfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius, quàm directo deus, si quidem nobis consulebat, hoc facito, hoc ne feceris, diceret, idq; uisum uigilanti potius, quàm dormiẽti daret? iã uero quis dicere audeat,

uera

uera omnia esse somnia? aliquot somnia uera, inquit Ennius: sed omnia non est necesse. quæ est tandem ista distinctio? quæ uera, quæ falsa habet? & si uera à deo mittuntur, falsa unde nascuntur? nam si ea quoque diuina, quid inconstantius deo? quid inscitius autem est, quàm mentes mortalium falsis, & mendacibus uisis concitare? sin uera uisa diuina sunt, falsa autem, & inania humana: quæ est ista designãdi licẽtia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quàm aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniam illud negatis, hoc necessario cõfitendum est. naturam autem eam dico, qua nunquã animus insistẽs agitatione, et motu esse uacuus potest. is cum lãguore corporis nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in uisa uaria, et incerta ex reliquijs, ut ait Aristoteles, inhærẽtibus earum earum, quas uigilans gesserit, aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorum. quæ si alia uera, alia falsa: qua nota internoscantur, scire sanè uelim. si nulla est, quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, aueo audire quæ sit. sed hærebunt. uenit enim iam in contentionem, utrum sit probabilius, deos'ne immortales rerum omnium præstantia excellentes concursare omnium mortalium, qui ubique sunt, non modo lectos, uerum etiam grabatos, &, cum stertentes aliquos uiderint, obijcere his uisa quædam tortuosa, & obscura, quæ illi exterriti somnio ad coniectorem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur. utrum philosophia dignius, sagarum superstitione ista interpretari, an explicatione naturæ? ut si iam fieri possit

coniectura uera somniorum, tamen isti, qui profitentur, eam facere non possunt: ex leuissimo enim, & indoctissimo genere constant. Stoici autem tui negant quenquam nisi sapientem diuinum esse posse. Chrysippus quidem diuinationem diffinit his uerbis, uim cognoscentem, & uidentem, & explicantem signa, quæ à dijs hominibus portendantur: officium autem eius esse, prænoscere, dei erga homines mente qua sint, quid'q; significent, quemadmodum'q; ea procurentur, atque expientur. idem'q; somniorum coniectionem diffinit hoc modo, esse uim cernentem, & explanantem quæ à dijs hominibus significentur in somnijs. quid ergo, ad hæc mediocri opus est prudentia, an & ingenio præstanti, & eruditione perfecta? talem autem cognouimus neminem. uide igitur, ne, etiam si diuinationem tibi esse concessero, quod nunquam faciam; neminem tamen diuinum reperire possimus. qualis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in somnijs, quæ ipsi per nos intelligamus; neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dij, si ea nobis obijciunt, quorum neque scientiam, neque explanationem habeamus, tanquam si Poeni, aut Hispani in senatu nostro sine interprete loquerentur. iam uero quò pertinent obscuritates, & ænigmata somniorum? intelligi enim à nobis dij uelle debebant ea, quæ nostra causa nos monebant. quid? poeta nemo, nemo physicus obscurus? ille uero nimis etiam obscurus Euphorion: at non Homerus: uter igitur melior? ualde Heraclitus obscurus, minime Democritus: num igitur conferendi? mea causa me mones, quod non intelligam. quid me igitur mones? ut si quis medicus

ægroto imperet, ut ſumat
» Terrigenam, herbigradã, domiportã, ſanguine caſſam,
potius quàm hominum more, cocleam, dicere. nam Pacuuianus Amphion,
» Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
» Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci,
» Euiſcerata, inanima cum animali ſono,
cum dixiſſet obſcurius, tum Attici reſpondent: nõ intelligimus, niſi aperte dixeris. at ille uno uerbo, teſtudo. nõ potueras hoc igitur à principio cythariſta dicere? defert ad coniectorem quidam ſomniaſſe ſe, ouum pendere ex faſcia lecti ſui cubicularis. eſt hoc in Chryſippi libro ſomnium. reſpondit coniector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. fodit: inuenit auri aliquantum, idq; circundatum argento: miſit coniectori quantulum uiſum eſt de argento. tum ille, nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurũ declaraſſe, reliquũ argentum. nemo ne igitur unquam alius ouum ſomniauit? cur ergo hic neſcio quis theſaurum ſolus inuenit? quàm multi inopes, digni præſidio deorum, nullo ſomnio ad theſaurũ reperiendum admonentur? quam autem ob cauſam tã eſt obſcure admonitus, ut ex ouo naſceretur theſauri ſimilitudo, potius, quàm aperte theſaurum quærere iuberetur, ſicut aperte Simonides uetitus eſt nauigare? ergo obſcura ſomnia minime cõſentanea ſunt maieſtati deorũ. ad aperta et clara ueniamus, quale eſt de illo interfecto à caupone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo, quem humauerat, uetitus eſt nauigare; quale etiam de Alexandro: quod à te præteritum eſſe miror: qui, cum Ptolemæus familiaris eius in prælio telo uenenato ictus

eſſet, eoq́; uulnere ſummo cũ dolore moreretur, Alexan
der aſſidens ſomno eſt conſopitus. tum ſecundum quie
tem uiſus ei dicitur draco is, quem mater Olympias ale
bat, radiculam ore ferre, et ſimul dicere quo illa loci na
ſceretur: (neque is lõge aberat ab eo loco) eius autẽ eſſe
uim tantam, ut Ptolemæum facile ſanaret: cum Alexã
der experrectus narraſſet amicis ſomnium, emiſiſſe qui
illam radiculam quærerent. qua inuenta, et Ptolemæus
ſanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem gene
re teli uulnerati. multa etiam ſunt à te ex hiſtorijs pro=
lata ſomnia, matris Phalaridis, Cyri ſuperioris, matris
Dionyſij, Pœni Amilcaris, Annibalis, P. Decij, peruul=
gatum iam illud de præſultore, Gracchi etiam, & re=
cens Cæciliæ Balearici filiæ ſomnium. ſed hæc externa,
ob eamq́; cauſam ignota nobis ſunt: non nulla etiam fi
cta fortaſſe: quis enim auctor iſtorum? de noſtris ſom=
nijs quid habemus dicere? tu de merſo me, & equo ad
ripam? ego de Mario cũ faſcibus laureatis me in ſuum
deduci iubente monumentum? omniũ ſomniorũ Quin
te una ratio eſt. quæ, per deos immortales, uideamus ne
noſtra ſuperſtitione, & deprauatione ſuperetur. quem
enim tu Marium uiſum à me putas? ſpeciẽ credo eius,
& imaginem, ut Democrito uidetur, unde profectam
imaginem: à corporibus enim ſolidis, & à certis figuris
uult fluere imagines. quod igitur Marij corpus erat,
ex eo, inquit, quod fuerat, plena ſunt imaginum omnia
iſta. igitur me imago Marij in campum Atinatem per
ſequebatur: nulla enim ſpecies cogitari poteſt, niſi pul=
ſu imaginum. quid ergo? iſtæ imagines ita nobis dicto
audientes ſunt, ut, ſimul atque uelimus, accurrant? etiã

ne earum rerum, quæ nullæ sunt? quæ est enim forma tam inusitata, tam nulla, quã nõ sibi ipse animus possit effingere? ut, quæ nunquam uidimus, ea tamen formata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. num igitur, cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? omnia igitur, quæ uolumus, nota nobis esse possunt: nihil est. n. de quo cogitare nequeamus. nullæ ergo imagines obrepũt in animos dormiẽtiũ extrinsecus, nec omnino fluũt illæ: nec cognoui quenquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. animorũ est ea uis, atque natura, ut uigeãt uigilantes, nullo aduentitio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. hi cum sustinentur membris, & corpore, & sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. cum autem hæc subtracta sunt, desertusq; animus languore corporis, tum agitatur ipse per sese: itaque in eo et formæ uersantur, & actiones, & multa audiri, multa dici uidentur. hæc scilicet imbecillo remissoq; animo multa omnibus modis cõfusa et uariata uersantur: maximeq; reliquiæ earum rerum mouentur in animis, et agitantur, de quibus uigilantes aut cogitauimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius uersabatur recordãti, quàm ille grauem suum casum magno animo, quàm cõstanti tulisset. hanc credo causam de illo somniãdi fuisse. tibi autem de me cum solicitudine cogitanti subito sum uisus emersus ex flumine: inerant enim in utriusque nostrũ animis uigilantium cogitationum uestigia. At quædam adiuncta sunt: ut mihi de monumẽto Marij: tibi, quòd equus, in quo ego uehebar, mecũ unà demersus rursus ap

paruit. an tu censes ullam anum tam deliram futurã fuisse, ut somnijs crederet, nisi ista casu non nunquam, forte, temere concurrerent? Alexandro loqui draco uisus est. potest omnino hoc esse falsum, potest uerũ: sed utrum sit, non est mirabile: nõ enim audiuit ille draconem loquentem, sed est uisus audire: & quidé, quo maius sit, cum radicem ore teneret, locutus est. sed nihil est magnũ somnianti. quæro autem, cur Alexãdro tam illustre somnium, tam certũ, nec huic eidem aliàs, nec multa cæteris. mihi quidem, præter hoc Marianũ, nihil sanè, quod meminerim. frustra igitur consumptæ tot noctes tam longa in ætate. nũc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non solebã: nec tam multũ dormiens ullo somnio sum admonitus, tantis præsertim de rebus: nec mihi magis usquam uideor, quàm cum aut in foro magistratus, aut in curia senatum uideo, somniare. Etenim ex diuisione hoc secũdũ est, quæ est cõtinuatio, coniunctioq; naturæ: quã, ut dixi, uocant συμπάθειαν eiusmodi, ut thesaurus ex ouo intelligi debeat. nam medici ex quibusdam rebus & aduenientes & crescentes morbos intelligunt: non nullæ etiam ualetudinis significationes, ut hoc ipsum, pleni, enecti'ue simus, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. thesaurus uero, & hæreditas, & honos, & uictoria, & multa generis eiusdem qua cum somnijs naturali cognatione iunguntur? dicitur quidam, cum in somnijs complexu Venerio iungeretur, calculos eiecisse. uideo sympathiã: uisum est enim tale obiectum dormienti, ut id, quod euenit, naturæ uis,

non opinio erroris effecerit. quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, à qua uetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis quod scribitur somnium? qui paulo ante interitum uisus est in somnijs amicæ esse amictus amiculo. is cum esset proiectus inhumatus, ab omnibusq; desertus iaceret; amica corpus eius texit suo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris, et causas naturales habebat, an, & ut uideretur, & ut eueniret, casus effecit? quid ipsorum interpretum coniecturæ, non ne magis ingenia declarant eorum, quàm uim consensumq; naturæ? cursor ad Olympia proficisci cogitans, uisus est in somnijs curru quadrigarum uehi. mane ad coniectorem. at ille, uinces, inquit: id enim celeritas significat, & uis equorum. post idem ad Antiphontem. is autem, uincare, inquit, necesse est. an non intelligis quatuor ante te cucurrisse? Ecce alius cursor. atq; horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. sed ad cursorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam se in somnijs uisum esse factum. at ille, uicisti: ista enim auis uolat nulla uehementius. huic equidem Antipho, tu uero, inquit, te uictum esse non uides? ista enim aui insectans alias & agitans, semper ipsa postrema est. parere quædam matrona cupiens, dubitans esset ne prægnans, uisa est in quiete obsignatam habere naturam: retulit. negauit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. at alter prægnãtem esse dixit: nam inane obsignari nihil solere. quæ ista est ars coniectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum ex

ſimilitudine aliqua coniecturam modo huc, modo illuc ducentium? medici ſigna quædam habent ex uenis, et ex ſpiritu ægroti, multisq; ex alijs futura præſentiunt. gubernatores cũ exultantes Loligines uiderint, aut Delphinos ſe in portum conijcientes, tempeſtatem ſignificari putant. hæc ratione explicari, & ad naturã facile reuocari poſſunt: ea uero, quæ paulo ante dixi, nullo modo. At enim obſeruatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. an tandem ſomnia obſeruari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles uarietates. nihil tam præpoſtere, tam incõdite, tam monſtruoſe cogitari poteſt, quod non poſſimus ſomniare. quo modo igitur hæc infinita, & ſemper noua aut memoria complecti, aut obſeruando notare poſſumus? aſtrologi motus errantium ſtellarũ notauerũt: inuentus eſt enim ordo in ijs ſtellis, qui non putabatur. cedò tandem, qui ſit ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt uera ſomnia à falſis, cũ eadem et alijs aliter euadãt, & ijſdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirũ uideatur, cum mendaci homini, ne uerum quidem dicẽti credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomnium uerum euaſit aliquod, nõ ex multis potius uni fidem derogãt, quàm ex uno innumerabilia cõfirmant. ſi igitur neque deus eſt effector ſomniorũ, neque naturæ ſocietas ulla cũ ſomnijs, neque obſeruatione inueniri potuit ſciẽtia: effectum eſt, ut nihil prorſus ſomnijs tribuendũ ſit; præſertim cũ illi ipſi, qui ea uident, nihil diuinent; ij, qui interpretantur, cõiecturam adhibeant, nõ naturam; caſus autem innumerabilibus penè ſeculis in omnibus plura mirabilia, quàm in

somniorum uisis effecerit; neq; cõiectura, quæ in uarias partes duci possit, non nunquam etiam in contrarias, quidquam sit incertius. explodatur hæc quoq; somniorum diuinatio pariter cum cæteris: nam, ut uere loquamur, superstitio fusa per gentes, oppressit omnium ferè animos, atq; hominũ imbecillitatem occupauit. quod & in ijs libris dictum est, qui sunt de natura deorum: & hac disputatione id maxime egimus: multum enim & nobismet ipsis, & nostris profuturi uidebamur, si eam funditus sustulissemus. nec uero (id enim diligenter intelligi uolo) superstitione tollenda religio tollitur. nam et, maiorum instituta tueri sacris, cerimonijsq; retinendis, sapientis est: et esse præstantem aliquam æternamq; naturam, & eam suspiciendam admirãdamq; hominum generi, pulchritudo mundi, ordoq; rerum cœlestium cogit confiteri. quamobrem ut religio propaganda etiam est, quæ est iuncta cum cognitione naturæ: sic superstitionis stirpes omnes eijciendæ sunt: instat enim, & urget, et, quocunque te ueteris, persequitur, siue tu uatem, siue tu omen audieris, siue immolaris, siue auẽ aspexeris, si Chaldæum, si aruspicem uideris, si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cœlo, si ostenti simile natum, factum'ue quippiam: quorum necesse est plerunque aliquid eueniat: ut nunquam liceat quieta mente consistere. perfugium uidetur omnium laborum & solicitudinum esse somnus. at ex eo ipso plurimæ curæ, metusq; nascuntur. qui quidem ipsi per se minus ualerent, & magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec ij quidem contemptissimi, sed in primis acuti, & consequen

tia & repugnantia uidentes : qui propè iam absoluti, & perfecti putantur. quorum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud scio an soli iam philosophi iudicarétur. cũ quibus omnis ferè nobis disceptatio, contentioq́; est : non quòd eos maxime cõtemnamus : sed quòd uidentur acutissime sentẽtias suas, prudẽtissimeq́; defendere. cũ autem propriũ sit Academiæ, iudicium suũ nullum interponere ; ea probare, quæ simillima ueri uideantur ; conferre causas, et, quid in quanque sententiã dici possit, expromere ; nulla adhibita sua auctoritate, iudiciũ audientiũ relinquere integrũ, ac liberũ : tenebimus hanc cõsuetudinem à Socrate traditam, eaq́; inter nos, si tibi Quinte frater placebit, quamsæpissime utemur. Mihi uero, inquit ille, nihil potest esse iucundius. Quæ cum essent dicta, surreximus.

M. TVLLII CICERONIS DE FATO LIBER.

QVia pertinet ad mores, quos ἤθη Græci uocãt, nos eã partem philosophiæ de moribus appellare solemus. sed decet augentem linguã latinam nominare moralem. explicandaq; uis est, ratioq; enũciationũ : quæ Græci ἀξιώματα uocãt : quæ de re futura cum aliquid dicũt, deq; eo, quod possit fieri, aut non possit, quã uim habeant, obscura quæstio est: quam περὶ δυνατῶν appellãt : totaq; est logicæ : quã rationem disserendi uoco. quod autem in alijs libris feci, qui sunt de natura deorum, itemq; in ijs, quos de diuinatione edidi, ut in utranque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probareeur, quod cuique maxime probabile uideretur; in hac disputatione de fato casus quidã, ne facerem, impediuit. nã cũ essem in Puteolano, Hirciusq; noster Cõsul designatus ijsdem in locis, uir nobis amicissimus, et ijs studijs, in quibus nos à pueritia uiximus, deditus; multũ unà eramus, maxime nos quidem exquirentes ea cõsilia, quæ ad pacem, & ad concordiã ciuiũ pertinerent. cũ enim omnes post interitum Cæsaris nouarũ perturbationũ causæ quæri uiderentur, hisq; esse occurrendũ putaremus : omnis ferè nostra in his deliberationibus cõsumebatur oratio: idq; et sæpe aliàs, & quodã liberiore, quàm solebat, & magis uacuo ab in=

teruentoribus die, cũ ille ad me uenisset, primo illa, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, de pace, & de otio dicta sunt. quibus acceptis, quid ergo, inquit ille, quoniam oratorias exercitationes nõ tu quidẽ, ut spero, reliquisti, sed certe philosophiã illis anteposuisti, possum ne aliquid audire? Tu uero, inquã, uel audire, uel dicere: nec enim, quod recte existimas, oratoria illa studia deserui; quibus etiam te incendi, quãquam flagrantissimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuũt, sed augent potius illã facultatem: nam cum hoc genere philosophiæ, quod nos sequimur, magnam habet orator societatem: subtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei uicissim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. quamobrem, inquam, quoniam utriusque studij nostra possessio est, hodie utro frui malis, optio sit tua. Tum Hircius, gratissimum, inquit, et tuorum omnium simile: nihil enim unquam abnuit uoluntas tua meo studio. sed quoniam mihi rhetorica uestra sat nota, teq; in his & audiuimus sæpe, & audiemus, atque hanc Academicorum contra propositum disputandi cõsuetudinem indicãt te suscepisse Tusculanæ disputationes: ponere aliquid, ad quod audiam, si tibi non est molestum, uolo. An mihi, inquam, potest quidquam esse molestum, quod tibi gratũ futurum sit? sed ita audies, ut Romanum hominem, ut timide ingredientẽ ad hoc genus disputandi, ut longo interuallo hæc studia repetentẽ. Ita, inquit, audiam te disputantẽ, ut ea lego, quæ scripsisti. proinde ordire.

Multa desunt.

Consideramus hic, quorum in alijs, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in simul ægrotãtibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis eius modi naturæ contagio ualeret: quam ego non tollo: uis est nulla fatalis. in alijs autem fortuita quædã esse pos sunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. quædam etiam Posidonius, pace magistri dixerim, com minisci uidetur. sunt inquam quidem absurda. quid e= nim? si Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire; ex hoc ne equo, qui cum equus non esset, nomẽ habebat alienũ? aut Philippus hasce in capulo quadri gulas uitare monebatur? quasi uero capulo sit occisus. quid autem magnum, & naufragum illum sine nomi ne in riuo esse lapsum? quãquam huic quidem hic scri bit prædictũ, in aqua esse pereundum. ne Hercule Ica= dij quidem prædonis uideo fatũ ullum: nihil enim scri bit ei prædictum. quid mirum igitur, ex spelunca sa= xum in crura eius incidisse? puto enim, etiam si Icadi us tum in spelũca non fuisset, saxum tamen illud casu= rum fuisse. nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit euenire fortuna. quæro igitur, atque hoc late patebit, si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla uis esset, & forte, temere, casu aut ple= raque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eueni= unt, euenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cum sine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortu=

nam'ue referatur? sed Posidonium, sicut æquum est, cũ bona gratia dimittamus: ad Chrysippi laqueos reuertamur. cui primum quidem de ipsa rerum contagione respondeamus: reliqua postea persequemur. inter locorũ naturas quantũ intersit, uideamus: alios esse salubres, alios pestilentes, in aliis esse pituitosos, & quasi redundantes, in aliis exsiccatos, atque aridos: multaq; sunt alia, quæ inter locum & locum plurimum differunt. Athenis tenue cœlum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis, itaque pingues Thebani, & ualentes. tamen neque illud tenue cœlũ efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastũ audiat: neque crassum, ut Nemea potius, quàm Isthmo uictoriam petat. disiunge longius. quid enim loci natura afferre potest, ut in porticu Pompeii potius, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potius, quàm Calendis? ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet, & operatur aliquid, ad quasdã autem nihil: sic affectio astrorum ualeat, si uis, ad quasdam res, ad omnes certe non ualebit. at.n. quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectẽt, alii libidinosi, alii iracũdi, aut crudeles, aut superbi sint, alii talibus uitiis abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura à natura distat; quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? hæc disserens, qua de re agatur, et in quo causa consistat, non uidet. non.n. si alii ad alia propensiores sint propter causas naturales, & antecedentes, iccirco etiam nostrarũ uolũtatum, atque appetitionũ sunt causæ naturales, & antecedentes: nã nihil esset in nostra

potestate, si res ita se haberet: nunc uero fatemur, acuti, hebetes ne, ualentes, imbecilli ne simus, non esse id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ne ut sedeamus quidem, aut ambulemus uoluntatis esse, is non uidet quæ quanque res consequatur. ut enim et ingeniosi, & tardi ita nascantur antecedentibus causis, itemq; ualentes, & imbecilli: non sequitur tamen, ut etiam sedere, & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus causis definitum, & constitutum sit. Stylphonem Megaricum philosophum, acutum sanè hominem, & probatũ temporibus illis accepimus. hunc scribunt ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum fuisse: neque hoc scribũt uituperantes, sed potius ad laudem: uitiosam enim naturam ab eo sic edomitam, & cõpressam esse doctrina, ut nemo unquam uinolentũ illum, nemo in eo libidinis uestigium uiderit. quid? Socratem non ne legimus quẽadmodum notarit Zopirus physiognomon, qui se profitebatur hominum mores naturasq; ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoscere? stupidum esse Socratẽ dixit, & bardum, quòd iugula concaua non haberet: obstructas eas partes, et obturatas esse dicebat: addidit etiam, mulierosum: in quo Alcibiades cachinnũ dicitur sustulisse. sed hæc ex naturalibus causis uitia nasci possunt: extirpari autem, & funditus tolli, ut is ipse, qui ad ea propensus fuerit, à tantis uitijs auocetur, non est id positum in naturalibus causis, sed in uoluntate, studio, disciplina. quæ tolluntur omnia, si uis et natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. etenim si est diuinatio, qualibet natura à præceptis artis proficiscitur: præcepta appello, quæ dicuntur græce θεωρήματα. non enim

credo nullo præcepto aut cæteros artifices uersari in suo munere, aut eos, qui diuinatione utantur, futura prædicere. sunt igitur astrologorum præcepta huiusmodi. si quis, uerbi causa, oriente canicula natus est, is in mari non morietur. uigila Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro ualēte dialectico magna luctatio est, deseras. si enim uerum est, quod ita connectitur; si quis oriente canicula natus est, in mari nō morietur: illud quoque uerum est; si Fabius oriente canicula natus est, Fabius in mari non morietur. pugnant ergo hæc inter se, oriente canicula natum esse, & in mari Fabium moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum canicula oriente, hæc quoque pugnant, et esse Fabium, & in mari moriturum. ergo hæc quoque coniunctio est ex repugnantibus, & est Fabius, & in mari Fabius morietur. quod ut propositum est, ne fieri quidem potest. ergo illud, morietur in mari Fabius, ex eo genere est, quod fieri non potest. omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri nō potest. at hoc Chrysippe minime uis: maximeq; tibi de hoc ipso cum Diodoro certamen est: ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit uerū, aut futurum sit uerum: & quicquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse; & quicquid non sit futurum, id negat fieri posse. tu, & quæ non sint futura, posse fieri dicis; ut frangi hanc gemmam, etiam si id nunquam futurum sit: neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quanquā id millesimo ante anno Apollinis oraculo editum esset. at si ista comprobabis diuina prædicta: & quæ falsa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non possint: ut si dicatur Afri-

canum Carthagine potiturum, etsi uere dicatur de futuro, idq; ita futurum sit, dicas esse necessarium. quæ est tota Diodori uobis inimica sententia. etenim si illud uere connectitur; si oriente canicula natus es, in mari non morieris; primumq;, quod in connexo, natus es oriente canicula, necessarium est; omnia enim uera in præteritis necessaria sunt, ut Chrysippo placet dissentiēti à magistro Cleanthe, quia sunt immutabilia, nec in falsum è uero præterita possunt cõuerti: si igitur quod primum in connexo est, necessarium est, fit etiam quod consequitur necessarium. quanquam hoc Chrysippo nõ uidetur ualere in omnibus. sed tamen, si naturalis est causa cur in mari Fabius nõ moriatur, in mari Fabius mori non potest. hoc loco Chrysippus æstuans falli sperat Chaldæos, cæterosq; diuinos, neque eos usuros esse cõiunctionibus, ut ita sua præcepta pronuncient, si quis natus est oriente canicula, is in mari non morietur, sed potius ita dicant, nõ & natus est quis oriente canicula, & is in mari morietur. ò licentiã iocularem: ne ipse incidat in Diodorũ, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere præcepta oporteat. quæro enim, si Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarũ coniunctionũ potius, q̃ infinita cõnexa ponãt: cur idẽ medici, cur geometræ, cur reliqui facere nõ possint? medicus in primis, quod erit ei perspectũ in arte, nõ ita proponet; si cui uenæ sic mouentur, is habet febrẽ: sed potius illo modo; nõ & huic uenæ sic mouẽtur, et febrẽ is nõ habet. itemq; geometres nõ ita dicet; si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuidũtur: sed potius illo modo; nõ et sunt in sphæra maximi orbes, et hi nõ medij inter se diuidũtur.

quid est, quod non possit isto modo ex cõnexo trãsferri ad coniunctionũ negationẽ? & quidẽ alijs modis easdem res efferre possumus. modo dixi, si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuidũtur: possum dicere, si in sphæra maximi orbes erũt: possum dicere, quia in sphæra maximi orbes erunt. multa genera sunt enunciandi, nec ullum distortius, quàm hoc, quo Chrysippus sperat Chaldæos contentos Stoicorum causa fore. illorũ tamen nemo ita loquitur: maius est enim has contortiones orationis, quàm signorũ ortus obitusq; perdiscere. sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri possit, inquirit. placet igitur Diodoro id solum fieri posse, quod aut uerum sit, aut uerũ futurum sit. qui locus attingit hãc quæstionem; nihil fieri, quod nõ necesse fuerit; & quidquid fieri possit, id aut esse iam, aut futurũ esse; nec magis cõmutari ex ueris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quàm ea, quæ facta sunt; sed in factis immutabilitatẽ apparere; in futuris quibusdam quia nõ apparent, ne necesse quidem uideri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerũ sit, hic morietur hoc morbo: at hoc idẽ si uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum sit. ita fit, ut commutatio ex uero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. nam, morietur Scipio, talem uim habet, ut, quanquã de futuro dicatur, tamen id non possit cõuerti in falsum: de homine enim dicitur, cui necesse est mori. sic si diceretur, morietur noctu in cubiculo suo Scipio ui oppressus, uere diceretur: id. n. fore diceretur, quod esset futurũ: futurũ

autem fuisse, ex eo, quia factũ est, intelligi debet: nec magis erat uerum, morietur Scipio, quàm, morietur illo modo: nec minus necesse est mori Scipioni, q̃ illo modo mori: nec magis immutabile ex uero in falsum, necatus est Scipio, q̃, necabitur Scipio: nec, cũ hæc ita sint, est causa cur Epicurus fatum extimescat, & ab atomis petat præsidium, easq; de uia deducat, & uno tempore suscipiat res duas inenodabiles; unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet, ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet; alteram, ut, cum duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum è regione moueatur, alterum declinet: licet enim Epicuro, concedenti omne enũciatum aut uerũ, aut falsum esse, non uereri, ne omnia fato fieri sit necesse: nõ enim æternis causis naturæ necessitate manãtibus uerũ est id, quod ita enũciatur: descendit in Academiam Carneades: nec tamen sine causis: sed interest inter causas fortuito antegressas, & inter causas cohibentes in se efficientiã naturalem. ita & semper uerũ fuit, morietur Epicurus, cũ duo et septuaginta annos uixerit, Archõte Pitarato: neque tamen erãt causæ fatales, cur ita accideret: sed quòd ita cecidisset, certe casurũ, sicut cecidit, fuit. nec ij, qui dicũt immutabilia esse, quæ futura sint, nec posse uerũ futurũ conuerti in falsum, fati necessitatem cõfirmãt, sed uerborũ uim interpretantur. at qui introducũt causarũ seriem sempiternã, ij mentem hominis uolũtate libera spoliatam, necessitate fati deuinciunt. sed hæc hactenus. alia uideamus. cõcludit enim Chrysippus hoc modo: si est motus sine causa, nõ omnis enunciatio, quod ἀξίωμα dialectici appellãt, aut

uera, aut falſa erit : cauſas enim efficientes quod non
habebit,id nec uerũ,nec falſum erit : omnis autẽ enũ-
ciatio aut uera , aut falſa eſt : motus ergo ſine cauſa
nullus eſt.quod ſi ita eſt,omnia,quæ fiunt, cauſis fiunt
antegreſſis : id ſi ita eſt,omnia fato fiũt : efficiũt igitur
fato fieri quæcũque fiãt.hic primũ ſi mihi libeat aſſen=
tiri Epicuro,& negare omnem enũciationem aut uerã
eſſe,aut falſam,eam plagam potius accipiam,quàm fa
to omnia fieri cõprobem : illa enim ſententia aliquid
habet diſputationis, hæc uero non eſt tolerabilis : itaq;
cõtendit omnes neruos Chryſippus,ut perſuadeat omne
ἀξίωμα aut uerũ eſſe,aut falſum. ut enim Epicurus ue
retur,ne, ſi hoc cõceſſerit,cõcedendũ ſit, fato fieri quæ=
cunque fiant ; ſi enim alterutrũ ex æternitate uerum
ſit,eſſe id etiam certũ ; & ſi certũ,etiam neceſſarium;
ita & neceſſitatẽ,& fatũ cõfirmari putat : ſic Chry=
ſippus metuit,ne, ſi nõ obtinuerit, omne, quod enũcie=
tur,aut uerũ eſſe, aut falſum,omnia fato fieri poſſint,
& ex cauſis æternis rerum futurarũ.ſed Epicurus de=
clinatione atomi uitari fati neceſſitatẽ putat.itaq; ter=
tius quidam motus oritur extra pondus, & plagã, cũ
declinat atomus interuallo minimo. id appellat ἐλάχι=
στον. quam declinationem ſine cauſa fieri, ſi minus uer
bis,re cogitur confiteri : nõ enim atomus ab atomo pul
ſa declinat : nã qui poteſt pelli alia ab alia, ſi grauita
te ferũtur ad perpendiculũ corpora indiuidua, rectis li
neis,ut Epicuro placet ? ſequitur enim,ut, ſi alia ab a=
lia nũquã depellatur,ne cõtingat quidem alia aliã. ex
quo efficitur,ut iã ſi ſit atomus,eáq; declinet,declinare
ſine cauſa. hãc rationem Epicurus induxit ob eã rem,

quòd ueritus eſt, ne, ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali, ac neceſſaria, nihil liberũ nobis eſſet, cum ita moueretur animus, ut atomorũ motu cogeretur. id Democritus auctor atomorũ accipere maluit, neceſſitate omnia fieri, q̃ à corporibus indiuiduis naturales motus auellere. acutius Carneades, qui docebat Epicureos ſuam cauſam ſine hac cõmentitia declinatione defendere. nam cũ doceret eſſe poſſe quendam animi motũ uoluntarium, id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cuius præſertim cauſam reperire non poſſunt. quo defenſo, facile Chryſippo poſſent reſiſtere. cũ enim conceſſiſſent motum nullum eſſe ſine cauſa, nõ cõcederent, omnia, quæ fierent, fieri cauſis antecedentibus: uolũtatis enim noſtræ non eſſe cauſas externas, & antecedentes. cõmuni igitur cõſuetudine ſermonis abutimur, cũ ita dicimus, uelle aliquid quempiã, aut nolle ſine cauſa. ita enim dicimus ſine cauſa, ut dicamus ſine externa & antecedente cauſa, nõ ſine aliqua. ut cũ uas inane dicimus, nõ ita loquimur ut phyſici, quibus inane eſſe nihil placet; ſed ita, ut, uerbi cauſa, ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dicamus: ſic, cũ ſine cauſa animũ moueri dicimus, ſine antecedente & externa cauſa moueri, nõ omnino ſine cauſa, dicimus. de ipſa atomo dici poteſt, cũ per inane moueatur grauitate, et põdere, ſine cauſa moueri, quia nulla cauſa accedat extrinſecus. rurſus autem, ne omnes à phyſicis irrideamur, ſi dicamus quidquã fieri ſine cauſa, diſtinguendũ eſt, & ita dicendũ, ipſius indiuidui hãc eſſe naturã, ut põdere et grauitate moueatur, eamq́; ipſam eſſe cauſam cur ita feratur. ſimiliter ad animorum

motus uolũtarios, nõ est requirenda externa causa. motus enim uoluntarius eã naturam in se ipso cõtinet, ut sit in nostra potestate, nobisq; pareat: nec id sine causa: eius enim rei causa, ipsa natura est. quod cũ ita sit, quid est, cur nõ omnis pronũciatio aut uera, aut falsa sit? nisi cõcesserimus fato fieri quæcũque fiãt. quia futura, inquit, uera nõ possunt esse ea, quæ causas, cur futura sint, non habẽt. habeãt igitur causas necesse est, ut ea, quæ uera sunt, ita cũ euenerint, fato euenerint. cõfectum negotium, si quidem tibi concedendum est, aut fato omnia fieri, aut quidquã posse fieri sine causa. an aliter hæc enũciatio uera esse nõ potest, capiet Numãtiam Scipio, nisi ex æternitate causa causam serens hoc erit effectura? an hoc falsum potuisset esse, si esset sexcentis seculis ante dictũ? et si tũ nõ esset uera hæc enũciatio, capiet Numãtiã Scipio; ne illa quidem uera est hæc enunciatio, capiet Numantiã Scipio. potest igitur quidquam factum esse, quod non uerum fuerit futurũ esse. nam ut præterita ea uera dicimus, quorũ superiore tempore uera fuerint instãtia: sic futura, quorum consequenti tempore uera erunt instantia, ea uera dicemus. nec si omne enũciatũ aut uerum aut falsum est, seqtur ilico esse causas immutabiles, easq; æternas, quæ prohibeant quidquã secus cadere, atque casurũ sit. fortuitæ sunt causæ, quæ efficiant, ut uere dicãtur, quæ ita dicentur, ueniet Cato in senatũ; non inclusæ in rerum natura, atque mũdo. & tamen tã est immutabile uenturum, cũ est uerum; quàm uenisse; nec ob eam causam fatũ, aut necessitas extimescenda est. etenim erit confiteri necesse, si hæc enũciatio, ueniet in Tusculanũ

Hortensius, uerū non est: sequitur, ut falsum sit. quorum isti neutrum uolūt: quod fieri non potest. nec nos impediet illa ignaua ratio, quæ dicitur: appellatur enim quidā à philosophis ἀργὸς λόγος: cui si pareamus, nihil est omnino, quod agamus in uita. sic enim interrogāt: si fatum tibi est ex hoc morbo cōualescere; siue medicū adhibueris, siue non, conualesces. item, si fatum tibi est ex hoc morbo non conualescere; siue tu medicum adhibueris, siue non, non conualesces. et alterutrū fatū est: medicū ergo adhibere nihil attinet. recte genus hoc interrogationis ignauū, atque iners nominatum est, quòd eadem ratione omnis è uita tolletur actio. licet etiā immutare, ut fati nomen ne adiungas, & eandem tamē teneas sententiā, hoc modo. si ex æternitate uerum hoc fuit, ex isto morbo conualesces; siue adhibueris medicū, siue nō, cōualesces. itemq́;, si ex æternitate hoc falsum fuit, ex isto morbo nō cōualesces; siue adhibueris medicū, siue nō adhibueris, nō conualesces: deinde cætera. hæc ratio à Chrysippo reprehēditur. quædā enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædā copulata. simplex est, morietur eo die Socrates. huic, siue quid fecerit, siue nō fecerit, finitus est moriendi dies. at si ita fatū sit, nascetur Oedipus Laio, nō poterit dici, siue fuerit Laius cum muliere, siue nō fuerit: copulata enim res est, & cōfatalis: sic enim appellat: quia ita fatū sit, & cōcubiturum cū uxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum. ut si esset dictū, luctabitur Olympijs Milo; et referret aliquis, ergo, siue habuerit aduersarium, siue nō habuerit, luctabitur: erraret: est enim copulatū, luctabitur, quia sine aduersario nulla luctatio est. omnes

igitur istius generis captiones eodem modo refellũtur. siue tu adhibueris medicũ, siue non adhibueris, conualesces: captiosum: tã enim est fatale medicũ adhibere, quàm cõualescere. hæc, ut dixi, confatalia ille appellat. Carneades hoc totũ genus non probabat, & nimis incõsiderate cõcludi hãc rationẽ putabat: itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calũniam: cuius erat hæc cõclusio. si omnia antecedẽtibus causis fiũt, omnia naturali colligatione cõserte, contexteq; fiunt. quod si ita est, omnia necessitas efficit. id si uerũ est, nihil est in nostra potestate. est autẽ aliquid in nostra potestate. ac si omnia fato fiũt, omnia causis antecedẽtibus fiũt. nõ igitur fato fiũt, quæcũque fiũt. hæc arctius astringi ratio nõ potest. nã si quis uelit idem referre, atque ita dicere; si omne futurũ ex æternitate uerũ est, ut ita certe eueniat, quemadmodũ sit futurum, omnia necesse est colligatione naturali cõserte, cõtexteq; fieri: nihil dicat: multũ enim differt, utrũ causa naturalis ex æternitate futura uera efficiat, an etiã sine æternitate naturali, futura quæ sint, ea uera esse possint intelligi. itaq; dicebat Carneades, ne Apollinẽ quidẽ futura posse dicere, nisi ea, quorũ causas natura ita cõtineret, ut ea fieri necesse esset. quid enim spectãs deus ipse diceret, Marcellum eũ, qui ter Consul fuit, in mari esse periturum? erat quidem hoc uerũ ex æternitate, sed causas id efficientes non habebat. ita ne præterita quidem ea, quorũ nulla signa tanq̃ uestigia extarent, Apollini nota esse censebat: quo minus futura: causis enim efficientibus quãq; rem cognitis, posse deniq; sciri quid futurũ esset: ergo nec de Oedipo potuisse Apolli-

nem prædicere, nullis in rerũ natura causis propositis, cur ab eo patrem interfici necesse esset: nec quidquam eiusmodi. quo circa si Stoicis, qui omnia fato fieri dicũt, cõsentaneũ est huiusmodi oracula, cæteraq́;, quæ ad diuinationem pertinent, cõprobare; ijs autem, qui, quæ futura sunt, ea uera esse ex æternitate dicũt, non idem dicendum est: uide, ne non eadem sit illorũ causa, & Stoicorum: hi enim urgentur angustius, illorum ratio soluta, ac libera est. quòd si cõcedatur nihil posse eueniре nisi causa antecedente: quid proficiatur, si ea causa nõ ex æternis causis apta ducatur? causa autẽ ea est, quæ id efficit, cuius est causa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. itaque nõ sic causa intelligi debet, ut, quod cuiq; antecedat, id ei causa sit, sed quod cuiq; efficienter antecedat: nec, quòd in cãpũ descenderim, id fuisse causæ, cur pila luderem: nec Hecubã causam interitus fuisse Troianis, quòd Alexãdrũ genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemnestram: hoc enim modo uiator quoq; bene uestitus causa crassatori fuisse diceretur, cur ab eo spoliaretur. ex hoc genere illud est Ennij,

» Vtinam ne in nemore Pelio securibus
» Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

licuit uel altius, utinã ne in Pelio nata ulla unquã esset arbor: etiã supra, utinã ne esset mõs ullus Pelius: similiterq́; superiora repetentem regredi infinite licet.

» Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
» Cepisset.

quorsum hæc præterita? quia sequitur illud,

» Nam nunquã hera errans mea, domo efferret pedẽ

Medea animo ægro, amore sæuo saucia,
non ut eæ res causam afferrent amoris. interesse autẽ aiunt, utrum eiusmodi quid sit, sine quo aliquid effici nõ possit; aut eiusmodi, cum quo aliquid effici necesse sit. nulla igitur earum causa est, quoniã nullã rem sua ui efficit, cuius dicitur causa: nec id, sine quo quippiã nõ fit, causa est; sed id, quod cum accessit, id, cuius causa est, efficit necessario: nõ dum enim ulcerato serpẽtis morsu Philocteta, quæ causa in rerum natura cõtinebatur, fore, ut is in insula Lẽno linqueretur? post autem causa fuit propior, & cum exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit causam: sed ex æternitate uera fuit hæc enunciatio, relinquetur in insula Lemno Philoctetes: nec hoc ex uero in falsum poterat cõuerti: necesse est enim in rebus cõtrarijs duabus (cõtraria autem hoc loco ea dico, quorũ alterũ ait quid, alterum negat) ex his igitur necesse est inuito Epicuro alterum uerũ esse, alterum falsum: ut, sauciabitur Philoctetes, omnibus ante seculis uerum fuit; nõ sauciabitur, falsum. nisi forte uolumus Epicureorũ opinionem sequi, qui tales enũciationes nec ueras, nec falsas esse dicunt: aut, cũ id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, ueras esse ex cõtrarijs disiunctiones; sed quæ in his enunciata essent, eorum neutrum esse uerum. ò admirabilem licentiam, & miserabilem inscitiam disserendi. si enim aliquid in eloquendo nec uerum, nec falsum est, certe id uerum non est. quod autem uerũ non est, qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est, qui potest non uerũ esse? tenebitur id, quod à Chrysippo defenditur. omnem enũciationẽ aut uerã, aut falsam esse, ratio ipsa

coget, & ex æternitate quædam uera esse, et ea nō esse nexa causis æternis, & à fati necessitate esse libera. ac mihi quidem uidetur, cū duæ sententiæ fuissent ueterū philosophorum, una eorū, qui censerent omnia ita fato fieri, ut id fatū uim necessitatis afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit; altera eorū, quibus uiderētur sine ullo fato esse animorū motus uoluntarij; Chrysippus tanq̃ arbiter honorarius mediū se ferre uoluisse; sed applicat se ad eos potius, qui necessitate motus animos liberatos uolūt. dū autē uerbis utitur suis, delabitur in eas difficultates, ut necessitatem fati confirmet inuitus. atque hoc, si placet, quale sit uideamus, in assensionibus, quas prima oratione tractaui: eas enim ueteres illi, quibus omnia fato fieri uidebantur, ui effici & necessitate dicebant: qui autē ab his dissentiebāt, fato assensiones liberabāt, negabantq;, fato assensionibus adhibito, necessitatē ab his posse remoueri, iiq; ita disserebāt. si omnia fato fiūt, omnia fiūt antecedēte causa: & si appetitus, illa etiā quæ appetitū sequuntur, ergo etiā assensiones. at si causa appetitus nō est sita in nobis, ne ipse quidē appetitus est in nostra potestate. quod si ita est, ne illa quidē, quæ appetitu efficiūtur, sita in nobis sunt: nō sunt igitur neque assensiones, neq; actiones in nostra potestate: ex quo efficitur, ut neque laudationes iustæ sint, nec uituperationes; nec honores, nec supplicia. quod cū uitiosum sit, probabiliter cōcludi putāt, nō omnia fato fieri, quæcūq; fiāt. Chrysippus autē cū et necessitatē improbare, et nihil uellet sine præpositis causis euenire, causarū genera distinguit, ut & necessitatē effugiat, & retineat

fatũ. causarũ enim, inquit, aliæ sunt perfectæ, & principales, aliæ adiuuantes, & proximæ. quamobrem cũ dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, nõ hoc intelligi uolumus, causis perfectis & principalibus, sed causis antecedẽtibus adiuuãtibus, & proximis: itaque illi rationi, quã paulo ante cõclusi, sic occurrit; si omnia fato fiãt, sequi illud quidẽ, ut omnia causis fiãt antepositis, uerũ nõ principalibus causis, & perfectis, sed adiuuãtibus, et proximis. quæ si ipsæ non sint in nostra potestate, nõ sequitur, ut ne appetitus quidẽ sit in nostra potestate: at hoc sequeretur, si omnia perfectis et principalibus causis fieri diceremus, ut cũ hæ causæ nõ essent in nostra potestate, ne ille quidem esset in nostra potestate. quãobrẽ qui ita fatũ introducũt, ut necessitatẽ adiũgãt, in eos ualebit illa cõclusio: qui autẽ causas antecedẽtes nõ dicẽt perfectas, neque principales, in eos nihil ualebit: quod enim dicãtur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit, facile à se explicari putãt. nã quanq̃ assensio nõ possit fieri nisi cõmota uiso: tamẽ cũ id uisum proximã causam habeat, nõ principalem, hãc habet rationẽ, ut Chrysippus uult, quã dudũ diximus, nõ ut illa quidem fieri possit nulla ui extrinsecus excitata, (necesse est enim assensionẽ uiso cõmoueri) sed reuertitur ad Cylindrũ, & turbinem suũ, quæ moueri incipere, nisi pulsa, nõ possunt: id autẽ cũ accidit, suapte natura, quod superest, & Cylindrũ uolui, & uersari turbinẽ putat. ut igitur, inquit, qui protrusit Cylindrũ, dedit ei principiũ motionis, uolubilitatẽ autẽ nõ dedit: sic uisum obiectũ imprimet illud quidẽ, & quasi signabit in animo suã speciẽ, sed assensio nostra erit in

potestate, eaq́;, quẽadmodũ in Cylindro dictũ est, extrinsecus pulsa, quod reliquũ est, suapte ui, & natura mouebitur. quòd si aliqua res efficeretur sine causa antecedente, falsum esset omnia fato fieri. sin omnibus, quæcũque fiũt, uerisimile est causam antecedere: quid afferri poterit, cur nõ omnia fato fieri fatẽdũ sit? modo intelligatur quæ sit causarũ distinctio, ac dissimilitudo. hæc cũ ita sint à Chrysippo explicata; si illi, qui negãt assensiones fato fieri, fateantur tamen eas nõ sine uiso antecedente fieri, alia ratio est: sed si cõcedũt anteire uisa, nec tamẽ fato fieri assensiones, quòd proxima illa, & cõtinens causa nõ moueat assensionẽ; uide, ne idẽ dicãt: neque enim Chrysippus cõcedens assensionis proximã & cõtinentem causam esse in uiso positã, neque eã causam ad assentiendũ necessariã esse, cõcedet, ut, si omnia fato fiãt, omnia fiãt causis antecedẽtibus, et necessarijs: itemq́; illi, qui ab hoc dissentiũt, cõfitentes nõ fieri assensiones sine præcursione uisorũ, dicẽt, si omnia fato fierẽt eiusmodi, ut nihil fieret nisi progressione causæ, cõfitendũ esse fato fieri omnia. ex quo facile intellectu est, cũ utriq́;, patefacta, atq́; explicata sentẽtia sua, ad eũdẽ exitũ ueniãt, uerbis eos, nõ re dissidere. omninoq́; cũ hæc sit distinctio, ut quibusdã in rebus uere dici possit, cũ hæ causæ antegressæ sint, nõ esse in nostra potestate, quin illa eueniãt, quorũ causæ fuerint; qbusdã autẽ in rebus, causis antegressis, in nostra tamẽ esse potestate, ut illud aliter eueniat: hãc distinctionẽ utriq́; approbãt: sed alteri cẽsent, quibus in rebus cũ causæ antecesserint ita, ut non sit in nostra potestate, ut aliter illa eueniãt, illas fato fieri; quæ autem in nostra potestate

sint, ab his fatũ abesse. hoc modo hãc causam disceptari oportet, nõ ab atomis errãtibus, et de uia declinãtibus præsidiũ petere. declinat, inquit, atomus. primũ cur? aliã enim quãdã uim motus habebũt à Democrito impulsionis, quã plagã ille appellat; à te Epicure grauitatis et põderis. quæ ergo noua causa in natura est, quæ declinet atomũ? aut nũ sortiũtur inter se, quæ declinet, quæ nõ? aut cur minimo declinet interuallo, maiore nõ? aut cur declinẽt uno minimo, nõ declinẽt duobus, aut tribus? optare hoc quidẽ est, nõ disputare. nã neq; extrinsecus impulsam atomũ loco moueri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquã fuisse causæ, cur ea nõ è regione ferretur: nec in ipsa atomo mutationis aliquid factũ est, quãobrẽ naturalẽ sui põderis motũ nõ teneret. ita cũ attulisset nullã causam, quæ istã declinationem efficeret; tamẽ aliquid sibi dicere uidetur; cũ id dicat, quod omniũ mentes aspernentur, ac respuant. nec uero quisquã magis confirmare mihi uidetur non modo fatũ, uerum etiam necessitatem, & uim omnium rerũ, sustulisseq; motus animi uolũtarios, q̃ hic, qui aliter obsistere fato fatetur se nõ potuisse, nisi ad has cõmentitias declinationes cõfugisset. nã, ut essent atomi, quas quidẽ esse mihi probari nullo modo potest: tamẽ declinationes istæ nunq̃ explicarẽtur. nã si atomis, ut grauitate ferantur, tributũ est necessitate naturæ, quòd omne põdus nulla re impediente moueatur & feratur necesse est: illud quoque necesse est, declinare quibusdam atomis, uel, si uolũt, omnibus naturaliter.

Multa desunt.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER PRIMVS.

ATTICVS.

LVcus quidem ille, & hæc Arpinatũ quercus agnoſcitur, ſæpe à me lectus in Mario. ſi manet illa quercus, hæc eſt profecto: etenim eſt ſanè uetus. QVINTVS. Manet uero Attice noſter, & ſemper manebit: ſata eſt. n. ingenio: nullius autem agricolæ cultu ſtirps tam diuturna, quàm poetæ uerſu ſeminari poteſt. Att. Quo tandem modo Quinte? aut quale eſt iſtuc, quod poetæ ſerũt? mihi enim uideris fratrem laudãdo ſuffragari tibi. Q. Sit ita ſanè. uerũtamen, dũ latinæ loquentur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur, eáq; , ut ait Scæuola, de fratris mei Mario Caneſcet ſeclis innumerabilibus. niſi forte Athenæ tuæ ſempiternã in arce oleã tenere potuerũt: aut, quòd Homericus Vlyxes Deli ſe procerã & teneram palmã uidiſſe dixit, hodie monſtrãt eãdem: multáq; alia multis locis diutius cõmemoratione manent, quàm natura ſtare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit

" Nuncia fulua Iouis, miranda uiſa figura,

nunc ſit hæc: ſed cum eã tempeſtas uetuſtas'ue cõſumpſerit, tamen erit his in locis, quam Marianã quercum uocent. Att. Nõ dubito id quidem: ſed hoc iam nõ ex

te Quinte quæro, uerũ ex ipso poeta, tui ne uersus hãc quercũ seuerint, an ita factum de Mario, ut scribis, acceperit. MARCVS. Respõdebo tibi equidẽ, sed nõ ante, quàm tu ipse mihi respõderis Attice, certe nõ longe à tuis ædibus inambulans post excessum suũ Romulus Proculo Iulio dixerit, se deũ esse, & Quirinum uocari, templumq; sibi dedicari in eo loco iusserit; & Athenis nõ longe item à tua illa antiqua domo Orythiã Aquilo sustulerit: sic enim est traditũ. Att. Quorsum tãdem, aut cur ista quæris? M. Nihil sanè, nisi ne nimis diligenter inquiras in ea, quæ isto modo memoriæ sint prodita. Att. Atqui multa quærũtur in Mario ficta ne, an uera sint, & à nõ nullis, quòd & in recenti memoria, & in Arpinati homine: sed ueritas à te postulatur. M. Et mehercule ego me cupio nõ mendacem putari: sed tamen isti Tite faciunt imperite, qui in isto opusculo nõ ut à poeta, sed ut à teste ueritatẽ exigãt: nec dubito, quin ijdem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impositum putent. Q. Intelligo te frater alias in historia leges obseruandas putare, alias in poemate. M. Quippe cum in illa ad ueritatem Quinte referantur, in hac ad delectationem pleraque. quanquam & apud Herodotũ patrem historiæ, & apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ. Att. Teneo quam optabam occasionem, neque omittam. M. Quam tandem Tite? Att. Postulatur à te iandiu, uel flagitatur potius historia. sic enim putant, te illã tractante effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. atq; ut audias quid ego ipse sentiã, nõ solũ mihi uideris eorum studijs, qui tuis li-

eris

teris delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus, ut ea, quæ salua per te est, per te eundem sit ornata: abest enim historia literis nostris, ut & ipse intelligo, & ex te persæpe audio: potes autem tu profecto satisfacere in ea, quippe cum sit opus, ut tibi quidem uideri solet, unum hoc oratorium maxime. quamobrem aggredere quæsumus, & sume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam post annales Pōtificum maximorum, quibus nihil potest esse iucundius; si aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem, aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium uenias; quanquã ex his alius alio plus habet uirium, tamen quid tam exile, quàm isti omnes? Fannij autem ætate cōiunctus Antipater paulo inflauit uehementius, habuitq; uires agrestes ille quidem, atque horridas, sine nitore, ac palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. ecce autem successere huic bello Clodius, Asilo, nihil ad Celium, sed potius ad antiquorum languorem, atque inscitiam. nam quid Accium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamẽ ex illa erudita Græcorum copia, sed ex librariolis latinis: in orationibus autem multus & ineptus, ad summam impudentiam. Sisenna eius amicus omnes adhuc nostros scriptores, nisi qui forte non dum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superauit. is tamen neque orator in numero uestro unquã est habitus, & in historia puerile quiddam consectatur: ut unum Clitarchum, neque præterea quenquam, de Græcis legisse uideatur, eum tamẽ uelle duntaxat imitari: quem si

assequi posset, aliquantū ab optimo tamen abesset. quare tuū est munus: hoc à te expectatur: nisi quid Quinto uidetur secus. Q. Mihi uero nihil: & sæpe de isto collocuti sumus: sed est quædam inter nos parua dissensio. Att. Quæ tandem? Q. A' quibus temporibus scribendi capiatur exordium: ego enim ab ultimis censeo, quoniá illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem: ipse autem æqualem ætatis suæ memoriá deposcit, ut ea cõplectatur, quibus ipse interfuit. Att. Ego uero huic potius assentior: sunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate nostra: tum autẽ hominis amicissimi Cn. Pompeij laudes illustrabit: incurret etiam in illum memorabilem annū suum: quem ab isto malo prædicari, quàm, ut aiunt, de Remo, & Romulo. M. Intelligo equidem à me istum laborem iandiu postulari Attice: quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur uacuū tempus & liberū: neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta suscipi potest: utrūque opus est, & cura uacare, & negotio. Att. Quid? ad cætera, quæ scripsisti plura, quàm quisquam è nostris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit concessum? M. Subsiciua quædam tempora incurrunt: quæ ego perire non patior: ut si qui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum accommodentur, quæ scribimus. historia uero nec institui potest, nisi præparato otio; nec exiguo tempore absolui: & ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus traducor aliò: neque tam facile interrupta contexo, quàm absoluo instituta. Att. Legationem aliquam nimirum oratio ista postulat, aut eiusmodi quampiam cessationem liberam,

atque otiosam. M. Ego uero ætatis potius uacationi confidebam, cum præsertim non recusarem, quo minus more patrio sedens in solio consulentibus respondere, senectutisq; nõ inertis grato atque honesto fungerer munere: sic enim mihi liceret & isti rei, quam desideras, et multis uberioribus atq; maioribus operæ, quãtum uellem, dare. Att. Atqui uereor, ne istam causam nemo noscat: tibiq; semper dicendum sit, & eo magis, quòd te ipse mutasti, & aliud dicendi genus instituisti: ut quemadmodum Roscius familiaris tuus in senectute numeros in cantu cæciderat, ipsasq; tardiores fecerat tibias, sic tu à contentionibus, quibus summis uti solebas, quotidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non multum à philosophorum lenitate absit. quod sustinere cum uel summa senectus posse uideatur, nullam tibi à causis uacationem uideo dari. Q. At mehercule ego arbitrabar posse id populo nostro probari, si te ad ius respondendum dedisses. quamobrem, cum placebit, tibi experiendum censeo. M. Id, si quidem Quinte nullum esset in experiendo periculum: sed uereor, ne, dum minuere uelim laborem, augeam, atque ad illam causarum operam, ad quam ego nunquam nisi paratus, & meditatus accedo, adiungatur hæc iuris interpretatio, quæ non tam mihi molesta sit propter laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, sine qua ad nullã maiorem unquam causam sum ausus accedere. Att. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his subsiciuis, ut ais, temporibus, & conscribis de iure ciuili subtilius, quàm cæteri. nam à primo tempore ætatis iuri studere te memini, cum ipse etiam ad Scæuolam

uentitarem: neque unquã mihi uisus es ita te ad dicendum dedisse, ut ius ciuile contemneres. M. In longum sermonem me uocas Attice: quem tamen, nisi Quintus aliud quid nos agere mauult, suscipiam: et, quoniã uacui sumus, dicam. Q. Ego uero libenter audierim: quid enim agam potius? aut in quo melius hunc cõsumam diem? M. Quin igitur ad illa spatia nostra, sedesq; pergimus? ubi, cum satis erit deambulatum, requiescemus: nec profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. Att. Nos uero, & hac quidẽ, adire si placet per ripam et umbram. sed iam ordire explicare quæso, de iure ciuili quid sentias. M. Ego memini summos fuisse in ciuitate nostra uiros, qui id interpretari populo, & respõsitare soliti sint; sed eos magna professos, in paruis esse uersatos. quid enim est tãtum, quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quàm est munus hoc eorum, qui consuluntur? quàm est populo necessarium? nec uero eos, qui ei muneri præfuerunt, uniuersi iuris expertes fuisse existimo, sed hoc, ciuile quod uocant, eatenus exercuerunt, quoad populo præstare uoluerunt. id autem incognitum est, minusq; in usu necessariũ. quãobrem quò me uocas? aut quid hortaris, ut libellos conficiam de stillicidiorum, ac de parietum iure? aut ut stipulationum, & iudiciorũ formulas componam? quæ & conscripta sunt à multis diligenter, & sunt humiliora, quàm illa, quæ à uobis expectari puto. Att. Atqui, si quæres ego quid expectem; quoniam scriptum est à te de optimo Reip. statu, consequens esse uidetur, ut scribas tu idem de legibus: sic enim fecisse uideo Platonem illum tuũ, quem

tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. M. Vis ne igitur, ut ille Crete cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æstiuo, quemadmodum describit, die, in cupressetis Gnosiorum, & spatijs siluestribus, crebro insistens, interdum acquiescens, de institutis rerumpublicarum, ac de optimis legibus disputat; sic nos inter has procerissimas populos, in uiridi opacáq; ripa inambulantes, tum autem residentes, quæramus ijsdem de rebus aliquid uberius, quàm forensis usus desiderat? Att. Ego uero ista audire cupio. M. Quid ait Quintus? Q. Nulla de re magis. M. Et recte quidem: nam sic habetote, nullo in genere disputandi magis honesta patefieri, quid sit homini natura tributum, quantam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi, efficiendíq; causa nati, & in lucem editi sumus, quæ sit coniunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos: his enim explicatis, fons legum, & iuris inueniri potest. Att. Non ergo à prætoris edicto, ut plerique nunc, neque à XII tabulis, ut superiores, sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinam putas. M. Non enim id quærimus hoc sermone Pomponi, quẽadmodũ caueamus in iure, aut quid de quaque cõsultatione respõdeamus. sit ista res magna, sicut est: quæ quondã à multis claris uiris, nunc ab uno summa auctoritate, & scientia sustinetur. sed noris ista. complectenda in hac disputatione tota causa uniuersi iuris est, ac legum, ut hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam, et angustum locum concludatur naturæ: natura enim iuris nobis explicanda est, eáq; ab hominis repetenda natura:

conſiderandæ leges, quibus ciuitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ compoſita ſunt, & deſcripta, iura, & iuſſa populorum, in quibus ne noſtri quidem populi latebunt, quæ uocantur iura ciuilia. Q. Alte uero, &, ut oportet, à capite frater repetis quod quærimus: & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iuſtitiæ, quàm litigandi tradunt uias. M. Non eſt ita Quinte: ac potius ignoratio iuris litigioſa eſt, quàm ſcientia. ſed hæc poſterius. nunc iuris principia uideamus. Igitur doctiſſimis uiris proficiſci placuit à lege: haud ſcio an recte, ſi modo, ut ijdem definiũt, lex eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda ſunt, prohibetq; contraria. eadem ratio cum eſt in hominis mente cõfirmata, & confecta, lex eſt. itaque arbitrantur prudentiam eſſe legem, cuius ea uis ſit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere: eamq; rem illi græco putant nomine à ſuum cuique tribuendo appellatam, ego noſtro à legendo: nam ut illi æquitatis, ſic nos delectus uim in lege ponimus; & proprium tamen utrunque legis eſt. quod ſi ita recte dicitur, ut mihi quidem plerunque uideri ſolet: à lege ducendum eſt iuris exordium: ea eſt enim naturæ uis, ea mẽs ratioq; prudẽtis, ea iuris atque iniuriæ regula. ſed quoniam in populari ratione omnis noſtra uerſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & appellare eam legem, quæ ſcripto ſancit quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus appellat. conſtituendi uero iuris ab illa ſumma lege capiamus exordium, quæ ſeculis cõpluribus ante nata eſt, quàm ſcripta lex ulla, aut quàm omnino ciuitas conſtituta. Q. Commodius uero, & ad rationem inſtituti

ſermonis ſapientius. M. Vis ne ergo, ipſius iuris ortum à fonte repetamus? quo inuento, non erit dubiū, quò ſint hæc referenda, quæ quærimus. Q. Ego uero ita faciendum eſſe cenſeo. Att. Me quoque adſcribito fratris ſententiæ. M. Quoniam igitur eius Reip. quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenēdus eſt nobis, & ſeruandus ſtatus, omneſq; leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus, ſerendi etiam mores, nec ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem iuris à natura; qua duce eſt nobis omnis diſputatio explicanda. Att. Rectiſſime: & quidem iſta duce errari nullo pacto poteſt. M. Das ne igitur hoc nobis Pomponi, (nā Quinti noui ſententiam) deorum immortaliū natura, ratione, poteſtate, mente, numine, ſiue quod eſt aliud uerbū, quo planius ſignificem quod uolo, naturā omnē regi? nam ſi hoc non probas, à deo nobis cauſa ordienda eſt potiſſimum. Att. Do ſanè, ſi poſtulas: etenim propter hunc concentum auium, ſtrepitumq; fluminum, non uereor, condiſcipulorum ne quis exaudiat. M. Atqui cauendum eſt: ſolent enim, id quod uirorum bonorum eſt, admodum iraſci: nec uero ferent, ſi audierint te primum caput libri optimi prodidiſſe: in quo ſcripſit nihil curare deū nec ſui, nec alieni. Att. Perge quæſo: nā id, quod tibi conceſſi, quorſum pertineat expecto. M. Non faciam longius: huc enim pertinet: Animal hoc prouidum, ſagax, multiplex, acutū, memor, plenū rationis, & conſilij, quem uocamus hominem, præclara quadā conditione generatū eſſe à ſupremo deo: ſolum eſt enim ex tot animātium generibus, atque naturis particeps rationis et cogitatio-

nis,cum cætera ſint omnia expertia. quid eſt autem nō dicam in homine,ſed in omni cœlo,atque terra,ratione diuinius? quæ cum adoleuit,atque perfecta eſt,nomina tur rite ſapientia. eſt igitur,quoniam nihil eſt ratione melius, eaq; & in homine & in deo, prima homini cum deo rationis ſocietas. inter quos autem ratio,inter eoſdem etiam recta ratio cōmunis eſt. quæ cum ſit lex, lege quoque conſociati homines cū dijs putandi ſumus. Inter quos porrò eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt. quibus autem hæc ſunt inter eos communia,& ciuitatis eiuſdem habendi ſunt. ſi uero iiſdē im perijs & poteſtatibus parent,multo etiam magis parent huic cœleſti deſcriptioni,mentiq; diuinæ, & præpotenti deo: unde etiam uniuerſus hic mundus una ciuitas cō munis deorum atque hominū exiſtimanda: et quod in ciuitatibus ratione quadam,de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius,tantoq; præcla rius,ut homines deorum agnatione & gente teneātur. nam cum de natura omni quæritur,diſputari ſolet nimirum iſta; perpetuis curſibus,conuerſionibus cœleſtibus extitiſſe quandam materiam ſerendi generis huma ni,quod ſparſum in terras, atque ſatum, diuino auctū ſit animorum munere. nam quòd aliquibus cohærent homines, è mortali genere ſumpſerunt quæ fragilia eſſent & caduca: animū eſſe ingeneratū à deo; ex quo uere uel agnatio nobis cum cœleſtibus, uel genus, uel ſtirps appellari poteſt: itaque ex tot generibus nullū eſt animal præter hominē,quod habeat notitiā aliquā dei: de ipſis quidem hominibus nulla gens eſt neque tam

immanſueta, neque tā fera, quæ non, etiam ſi ignoret qualem habere deum deceat, tamen habēdum ſciat. ex quo efficitur illud, ut is agnoſcat deum, qui, unde ortus ſit, quaſi recordetur ac noſcat. iam uero uirtus eadem in homine ac deo eſt, neque ullo alio ingenio præterea. eſt autē uirtus nihil aliud, quàm in ſe perfecta, & ad ſummum perducta natura. eſt igitur homini cum deo ſimilitudo. quod cum ita ſit, quæ tandem poteſt eſſe propior certior ue cognatio? itaque ad hominū cōmoditates, & uſus tantam rerum ubertatem natura largita eſt, ut ea, quæ gignuntur, donata conſulto nobis, non fortuito nata uideantur; nec ſolum ea, quæ frugibus atque bacis terræ fœtu profundūtur; ſed etiam pecudes, quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad uſum hominum, partim ad fructum, partim ad ueſcendum procreatas. artes uero innumerabiles repertæ ſunt docente natura. quam imitata ratio, res ad uitā neceſſarias ſolerter conſecuta eſt. ipſum autem hominem eadem natura non ſolum celeritate mētis ornauit, ſed etiam ſenſus tanquam ſatellites attribuit ac nūcios; & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit, quaſi fundamenta quædam ſcientiæ; figuramq́; corporis habilem, et aptam ingenio humano dedit: nam cum cæteras animantes abieciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad cœliq; quaſi cognationis domiciliiq; priſtini conſpectum excitauit: tum ſpeciem ita formauit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret. nā et oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: & is, qui appellatur uultus, qui nullo in animāte eſſe præter hominem poteſt, indicat mores:

cuius uim Græci norunt, nomen omnino nõ habent. omitto opportunitates, habilitatesq; reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quæ conciliatrix est humanæ maxime societatis. neque enim omnia sunt huius disputationis, ac temporis: & hũc locũ satis, ut mihi uidetur, in ijs libris, quos legistis, expressit Scipio. nũc, quoniam hominem, quod principium reliquarum rerũ esse uoluit, generauit & ornauit deus, perspicuũ sit illud, ne omnia disserantur, ipsam per se naturã longius progredi; quæ etiam nullo docente profecta ab ijs, quorũ ex prima & inchoata intelligentia genera cognouit, cõfirmat ipsa per se rationem & perficit. Att. Dij immortales, q̃ tu longe iuris principia repetis, atque ita, ut ego non modo ad illa nõ properem, quæ expectabã à te de iure ciuili, sed facile patiar te hũc diem uel totum in isto sermone cõsumere: sunt enim hæc maiora, quæ aliorum causa fortasse complecteris, quàm ipsa illa, quorum hæc causa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nũc breuiter attingũtur: sed omniũ, quæ in hominum doctorũ disputatione uersantur, nihil est profecto præstabilius, quàm planè intelligi nos ad iustitiam esse natos, neque opinione, sed natura cõstitutum esse ius. id iam patebit, si hominum inter ipsos societatem, coniunctionemq; perspexeris. nihil est enim unum uni tam simile, tam par, quàm omnes inter nosmet ipsos sumus. quòd si deprauatio consuetudinum, si opinionum uanitas nõ imbecillitatem animorũ torqueret, & flecteret quocũque cœpisset: sui nemo ipse tã similis esset, q̃ omnes sunt omniũ. itaq; quæcũq; est hominis diffinitio, una in omnes ualet. quod argumẽti satis

est, nullam dissimilitudinem esse in genere. quæ si esset, non una omnes diffinitio contineret. etenim ratio, qua una præstamus beluis, per quam coniectura ualemus, argumētamur, refellimus, disserimus, cōficimus aliquid, concludimus, certe est communis, doctrina differens, discendi quidem facultate par. nam & sensibus eadē omnia comprehenduntur: & ea, quæ mouent sensus, itidem mouent omnium: quæq; in animis imprimūtur, de quibus ante dixi, inchoatæ intelligentiæ, similiter in omnibus imprimūtur: interpresq; est mentis oratio, uerbis discrepans, sententijs congruens. nec est quisquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus ad uirtutem peruenire non possit. nec solum in rectis, sed etiam in prauis actibus insignis est humani generis similitudo. nā & uoluptate capiūtur omnes: quæ etsi est illecebra turpitudinis, tamen habet quiddā naturalis boni: lenitatis est enim, & suauitatis: id enim, ut suauitate delectans, sic ab errore mentis tanquam salutare aliquid asciscitur. similiq; inscitia mors fugitur, quasi dissolutio naturæ: uita expetitur, quia nos in quo nati sumus continet: dolor in maximis malis ducitur, cū sua asperitate, tū quòd naturæ interitus uidetur sequi. propter quam honestatis, & gloriæ similitudinem beati, qui honorati sunt, uidentur; miseri autem, qui inglorij. molestiæ, lætitiæ, cupiditates, timores similiter omnium mentes peruagantur: nec, si opiniones aliæ sunt apud alios, iccirco, qui canem & felem ut deos colunt, non eadem superstitione, qua cæteræ gentes, conflictantur. quæ autem natio non comitatem, non benignitatē, non gratum animum, & beneficij memorem diligit? quæ

ſuperbos, quæ maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aſpernatur, non odit? quibus ex rebus cũ omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur, illud extremum eſt, quòd recte uiuendi ratio meliores efficit. quæ ſi approbatis, pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius. Att. Nos uero nihil; ut pro utroque reſpondeam. M. Sequitur igitur, ad participandum alium alio, cõmunicandumq; inter omnes, iuſtos natura eſſe factos: (atque hoc in omni diſputatione ſic intelligi uolo, quod dicam naturam eſſe) tantam autem eſſe corruptelam malæ conſuetudinis, ut ab ea tanquã igniculi extinguantur à natura dati, exorianturq; et confirmẽtur uitia contraria. quòd ſi, quo modo eſt natura, ſic iudicio homines humani, ut ait poeta, nihil à ſe alienũ putarent, coleretur ius æque ab omnibus: quibus enim ratio natura data eſt, iiſdem etiã recta ratio data eſt: ergo & lex, quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando: ſi lex, ius quoque. at omnibus ratio: ius igitur datum eſt omnibus: recteq; Socrates execrari eũ ſolebat, qui primus utilitatẽ à natura ſeiunxiſſet: id enim querebatur caput eſſe exitiorum omnium: unde enim illa Pythagorea uox, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, καὶ φιλίαν ἰσότητα. ex quo perſpicitur, cum hanc beneuolentiam tam late longeq; diffuſam uir ſapiens in aliquem pari uirtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibuſdã incredibile uideatur, ſit autem neceſſarium, ut nihilo ſeſe plus, quàm alterum diligat. quid enim eſt, quod afferat, cum ſint cuncta paria? quòd ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit, iam amicitiæ nomen occiderit: cuius eſt ea uis, ut, ſimul atque ſibi aliquid, q̃

alteri maluerit, nulla sit. quæ præmuniuntur omnia reliquo sermoni, disputationiq; nostræ, quo facilius, ius in natura esse positum, intelligi possit. de quo cum per pauca dixero, tum ad ius ciuile ueniam, ex quo hæc omnis nata est oratio. Q. Tu uero iã perpauca scilicet: ex ijs enim, quæ dixisti, Attice * uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortũ esse ius. Att. An mihi aliter uideri possit, cum hæc iam perfecta sint? primum quasi muneribus deorum nos esse instructos, & ornatos: secundo autem loco, unam esse hominum inter ipsos uiuẽdi parem, communemq; rationem: deinde omnes inter se naturali quadam indulgentia, & beneuolentia, tum etiam societate iuris contineri. quæ cum uera esse recte, ut arbitror, concesserimus, qui iam licet nobis à natura leges & iura seiungere? M. Recte dicis: et res sic se habet. uerum philosophorum more, non ueterum quidem illorum, sed eorum, qui quasi officinas instruxerunt sapientiæ, quæ fuse olim disputabantur, ac libere, ea nunc articulatim distincteq; dicũtur: nec enim satisfieri censent huic loco, qui nunc est in manibus, nisi separatim hoc ipsum, naturæ esse ius, disputarint. Att. Et scilicet tua libertas disserendi amissa est; aut tu is es, qui in disputando non tuum iudicium sequare, sed auctoritati aliorum pareas. M. Non semper Tite: sed, iter huius sermonis quod sit, uides: ad Reip. firmandas, & stabiliendas uires, sanandos populos omnis nostra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouisa, & diligenter explorata principia ponantur, nec tamen ut omnibus probentur, (nã id fieri non potest) sed ut ijs, qui omnia recta, atque ho-

nesta per se expetenda duxerunt, & aut nihil omnino in bonis numerãdum, nisi quod per se ipsum laudabile esset, aut certe nullum habẽdum magnum bonum, nisi quod uere laudari sua sponte posset. his omnibus, siue in Academia uetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt, siue Aristotelem, & Theophrastũ, cum illis re congruentes, genere docendi paulum differentes, secuti sunt, siue, ut Zenoni uisum est, rebus non commutatis immutauerunt uocabula, siue etiam Aristonis difficilem, atque arduam, sed iam tamen fractã, & conuictam sectam secuti sunt, ut uirtutibus exceptis, atque uitijs, cætera in summa æqualitate ponerent, his omnibus hæc, quæ dixi, probantur. sibi autem indulgentes, & corpori deseruientes, atque omnia, quæ sequantur in uita, quæq; fugiant, uoluptatibus, & doloribus ponderantes, etiam si uera dicunt, nihil. n. opus est hoc loco litibus, in hortulis suis iubeamus dicere, atque etiam ab omni societate Reip. cuius partem nec norunt ullam, nec unquam nosse uoluerunt, paulisper facessant rogemus. perturbatricem autem harũ omnium rerum Academiam hanc ab Arcesila, et Carneade recentem exoremus, ut sileat. nam si inuaserit in hæc, quæ satis scite nobis instructa & composita uidentur, nimias edet ruinas. quam quidem ego placare cupio, submouere non audeo. * nam & in ijs sine illius suffimentis expiati sumus. at uero scelerum in homines, atque impietatũ nulla expiatio est. itaque pœnas luunt non tam iudicijs, quæ quondam nusquam erãt, hodie multifariam nulla sunt, ut sint tamen, persæpe falsa sunt; ut eos agitent, insectenturq; furiæ, non ar=

dentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ, frauduſq́; cruciatu. quòd ſi homines ab iniuria pœna, non natura arcere deberet, quænam ſolicitudo uexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquã fuit, quin aut abnuerit à ſe cõmiſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquã fingeret, defenſionemq́; facinoris à natura iure aliquo quæreret. quæ ſi appellare audent impij, quo tandem ſtudio colentur à bonis? quòd ſi pœna, ſi metus ſupplicij, nõ ipſa turpitudo, deterret ab iniurioſa, facinoroſaq́; uita: nemo eſt iniuſtus, at incauti potius habendi ſunt improbi. tum autem qui non ipſo honeſto mouemur, ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu, callidi ſumus, non boni. nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem, uel iudicem? quid in deſerto loco, nactus quem multo auro ſpoliare poſſit imbecillum, atque ſolum? noſter quidem hic natura iuſtus uir ac bonus etiam colloquetur, iuuabit, in uiam deducet. is uero, qui nihil alterius cauſa facit, & metitur ſuis cõmodis omnia, uidetis credo quid ſit acturus. quòd ſi negabit ſe illi uitam erepturum, & aurum ablaturũ, nũquã ob eam cauſam negabit, quòd id natura turpe iudicet, ſed quòd metuat ne emanet, id eſt ne malũ habeat. ò rem dignam, in qua non modo docti, uerum etiam agreſtes erubeſcãt. iam uero ſtultiſſimũ illud, exiſtimare omnia iuſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorũ inſtitutis, aut legibus. etiam ne, ſi quæ ſint tyrannorũ leges? ſi triginta illi Athenis leges imponere uoluiſſent, aut ſi omnes Athenieñſis delectarẽtur tyrannicis legibus, nũ iccirco hæ leges iuſtæ haberẽtur? nihilo credo magis illa,

quam interrex noster tulit, ut Dictator, quem uellet ciuium, indicta causa impune posset occidere: est enim unum ius, quo deuincta est hominum societas, et quod lex constituit una. quæ lex est recta ratio imperandi, atque prohibendi: quã qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta uspiam, siue nusquam. quòd si iustitia est obtemperatio scriptis legibus, institutisq; populorum; & si, ut ijdem dicunt, utilitate omnia metienda sunt; negliget leges, easq; perrumpet, si poterit, is, qui sibi eam rem fructuosam putabit fore. ita fit, ut nulla sit omnino iustitia, si neque natura est, & ea, quæ propter utilitatem constituitur, utilitate illa conuellitur. atqui si natura confirmatũ ius non erit, uirtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas, ubi patriæ charitas, ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ uoluntas poterit existere? nam hæc nascuntur ex eo, quòd natura propensi sumus ad diligẽdos homines, quod fundamentum iuris est: neque solum in homines obsequia, sed etiam in deos cærimoniæ, religionesq; tollũtur: quas non metu, sed ea coniunctione, quæ est homini cũ deo, conseruandas puto. quòd si populorum iussis, si principum decretis, si sententijs iudicum, iura constituerentur; ius esset latrocinari, ius adulterare, ius testamenta falsa supponere, si hæc suffragijs, aut scitis multitudinis probarentur. quæ si tanta potentia est stultorum sententijs, atque iussis, ut eorum suffragijs rerum natura uertatur: cur non sanciunt, ut, quæ mala, perniciosaq; sunt, habeantur pro bonis, ac salutaribus? aut cur, cum ius ex iniuria lex facere possit, bonum eadem facere nõ possit ex malo? atqui nos legem bonam à ma-

la nulla alia nisi naturali norma diuidere possumus. nec solum ius à natura dijudicatur, sed omnino omnia honesta ac turpia. nam & cõmunis intelligentia nobis notas res efficit, easq; in animis nostris inchoauit, ut honesta in uirtute ponantur, in uitijs turpia. hæc autem in opinione existimare, non in natura ponere, dementis est. nam nec arboris, nec equi uirtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione sita est, sed in natura. quod si ita est, honesta quoque et turpia natura dijudicanda sunt. nam si opinione uniuersa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur, quis igitur prudentem, &, ut ita dicam, catum non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet? est enim uirtus perfecta ratio. quod certe in natura est. igitur omnis honestas eodem modo. nam ut uera, & falsa, ut consequentia, et contraria, sua sponte, non aliena iudicantur: sic constans, & perpetua ratio uitæ, quæ est uirtus, itemq; inconstantia, quod est uitium, sua natura probatur. nos ingenia iuuenum nõ ratione ab ingenita naturæ uirtute, sed uitia, quæ existunt ab ingenijs, iudicamus. an ea non aliter, quàm honesta & turpia, non ad naturã referri necesse erit? quod laudabile bonum est, in se habeat quod laudetur necesse est: ipsum enim bonum non est in opinionibus, sed in natura: nam ni ita esset, beati quoque opinione essent: quo quid dici potest stultius? quare cum & bonum & malum natura iudicetur, & ea sint principia naturæ: certe honesta quoque et turpia simili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda sunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hominumq; dissensio: & quia non idem contingit in

sensibus, hos natura certos putamus, illa, quæ alijs sic, alijs secus, nec ijsdem semper uno modo uidentur, ficta esse dicimus. quod est longe aliter. nam sensus nostros non parens, non nutrix, non magister, non poeta, non scena deprauata, non multitudinis consensus abducit à uero. animis omnes tendũtur insidiæ, uel ab ijs, quos modo enumeraui, qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut uolunt; uel ab ea, quæ penitus in omni sensu implicata insidet imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium; cuius blanditijs corrupti, quæ natura bona sunt, quia dulcedine hac et scabie carent, non cernimus satis. Sequitur, ut cõclusa mihi iam hæc sit omnis ratio, id quod ante oculos ex ijs est, quæ dicta sunt, & ius, & omne honestum sua sponte esse expetendum. etenim omnes uiri boni ipsam æquitatem & ius ipsum amant: nec est uiri boni errare, & diligere, quod per se non sit diligendum. per se igitur ius est expetendum & colendum. quòd si ius: etiã iustitia: sic reliquæ quoque uirtutes per se colẽdæ sunt. quid liberalitas? gratuita ne est, an mercenaria? si sine præmio benigna est, gratuita: si cum mercede, cõducta: nec est dubium, quin is, qui liberalis, benignus ue dicitur, officium, non fructum sequatur. ergo item iustitia nihil expetit præmij, nihil pretij: per se igitur expetitur. eademq; omniũ uirtutum causa, atque sententia est. atque etiam si emolumentis, non suapte natura uirtus expetitur, una erit uirtus, quæ malitia rectissime dicetur. ut enim quisque maxime ad suum commodum refert quæcunque agit, ita minime est uir bonus, ut, qui uirtutem præmio tiuntur, nullam

uirtutem nisi malitiã putent. ubi enim beneficus, si nemo alterius causa benigne facit? ubi gratus, si nõ eum ipsum, cui referunt gratiam, ipsi cernunt grati? ubi illa sancta amicitia, si non ipse amicus per se amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deserendus & abijciendus est, desperatis emolumentis, et fructibus. quo quid potest dici immanius? quòd si amicitia per se colenda est, societas quoque hominũ, & æqualitas, & iustitia per se expetenda. quod ni ita est, omnino iustitia nulla est: id enim iniustissimum ipsum est, Iustitiæ mercedem quærere. quid uero de modestia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de uerecundia, pudore, pudicitiáq; dicemus? infamiæ ne metu nõ esse petulantes, an legum, & iudiciorum? innocentes ergo & uerecundi sunt, ut bene audiant; & ut rumorem bonum colligant, erubescunt, & pudet impudica loqui. ac me nimirum istorum philosophorum pudet, qui nullum uitium uitare, nisi iudicio ipso multatum, putant. quid enim? possumus eos, qui stupro arcẽtur infamiæ metu, pudicos dicere, cum ipsa infamia propter rei turpitudinem consequatur? nam quid aut laudari rite, aut uituperari potest, si ab eius natura recesseris, quod aut laudandum, aut uituperandum putes? an corporis prauitates, si erunt perinsignes, habebũt aliquid offensionis, animi deformitas non habebit? cuius turpitudo ex ipsis uitijs facillime perspici potest. quid enim fœdius auaritia, quid immanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate & stultitia dici potest? quid ergo? eos, qui singulis uitijs excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos

miseros dicimus, an propter uim turpitudinemq; uitiorum? quod item ad contrariã laudem in uirtute dici potest. nam si propter alias res uirtus expetitur, melius esse aliquid, quàm uirtutem, necesse est. pecuniam ne igitur? an honores? an formam? an ualetudinem? quæ & cum adsunt, perparua sunt; &, quàm diu affutura sint, certum sciri nullo modo potest. an, id quod turpissimum dictu est, uoluptatem? at in ea quidem spernenda et repudianda uirtus uel maxime cernitur. Videtis ne, quanta series rerum, sententiarumq; sit? atque ut ex alio alia nectãtur? quin labebar lõgius, nisi me retinuissem. Q. Quò tãdem? libenter enim frater cum ista oratione tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quò referuntur, & cuius causa sunt facienda omnia: controuersam rem, & plenam dissensionis inter doctissimos, sed aliquãdo tamẽ iudicandam. A. Qui istuc fieri potest L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? Att. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum Proconsul ex Prætura in Græciã uenisset, Athenis philosophos, qui tum erant, in locum unum conuocasse, ipsisq; magnopere auctorem fuisse, ut aliquando controuersiarum aliquem facerent modum: quòd si essent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, posse rem conuenire; & simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare istud quidem Pomponi, & à multis sæpe derisum: sed ego planè uellem me arbitrum inter antiquã Academiam & Zenonem datum. Att. Quo tandem istuc modo? M. Quia de re una solum dissident, de cæte=

ris mirifice congruunt. Att. Ain tandem, una de re est solum dissensio? M. Quæ quidem ad rem pertineat, una: quippe cum antiqui omnes, quod secũdum naturam esset, quo iuuaremur in uita, bonum esse decreuerint, hic, nisi quod honestum esset, putauerit bonũ. Att. Perparuam uero controuersiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia. M. Probe quidem sentis, si re, ac non uerbis dissiderent. Att. Ergo assentiris Antiocho familiari meo, magistro enim nõ audeo dicere; quocum uixi, & qui me ex nostris penè cõuellit hortulis, deduxitq; in Academiã perpauculis passibus. M. Vir iste fuit ille quidem prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, mihiq;, ut scis, familiaris: cui tamen ego assentiar in omnibus, nec ne, mox uidero: hoc dico, controuersiam totam istam posse sedari. Att. Qui istuc tandem uides? M. Quia, si, ut Chius Aristo dixit, solum bonũ esse diceret, quod honestum esset; malumq;, quod turpe; cæteras res omnes planè pares, ac ne minimum quidem, utrum adessent, an abessent, interesse: ualde à Xenocrate, & Aristotele, & ab illa Platonis familia discreparet, essetq; inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione dissensio. nũc uero cum decus, quod antiqui summum bonum esse dixerunt, hic solum bonum dicat; item dedecus, quod illi summum malum, hic solum; diuitias, ualetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas; paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, non malas: sentit idem, quod Xenocrates, quod Aristoteles; loquitur alio modo. ex hac autem non rerum, sed uerborum discordia controuersia nata est de finibus: in

qua quoniam usucapionem XII tabulæ inter quinque pedes esse uoluerunt, depasci ueterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus: nec Manilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus. Q. Quamnam igitur sententiam dicimus? M. Requiri placere terminos, quos Socrates pepigerit; iisq; parere. Q. Præclare frater iam nunc à te uerba usurpantur ciuilis iuris & legum: quo de genere expecto disputationem tuam: nã ista quidem magna diiudicatio est, ut ex te ipso sæpe cognoui. M. Sed certe res ita se habent, ut ex natura uiuere summũ bonum sit, idest uita modica, & apta uirtute perfrui, aut naturã sequi, & eius quasi lege uiuere, id est nihil, quãtum in ipso sit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura postulet, consequatur, quòd inter hæc uelit uirtute tanquam lege uiuere. quapropter hoc diiudicari, nescio an unquam, sed hoc sermone certe non potest, si quidem id, quod suscepimus, perfecturi simus. Att. At ego huc declinabã non inuitus. Q. Licebit aliàs: nunc id agamus, quod cœpimus, cũ præsertim ad id nihil pertineat hæc de summo malo, bonoq; dissensio. M. Prudentissime Quinte dicis: nã quæ à me adhuc dicta sunt, * Q. nec Licurgi leges, nec Solonis, neque Charõdæ, neq; Zaleuci, nec nostras XII tabulas, nec plebiscita desidero: sed te existimo cum populis, tum etiam singulis hodierno sermone legem uiuendi, & disciplinam daturũ. M. Est huius uere disputationis Quinte proprium id, quod expectas: atque utinam esset etiam facultatis meæ. sed profecto ita se res habet, ut, quoniam uitiorum emendatricem legem esse oportet, commendatri-

cemq; uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita fit, ut mater omnium bonarum artium ſapientia ſit: à cuius amore græco uerbo philoſophia nomen inuenit: qua nihil à dijs immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum uitæ datum eſt. hæc enim una nos cum cæteras res omnes, tum, quod eſt difficillimum, docuit, ut noſmet ipſos noſceremus: cuius præcepti tanta uis, tanta ſententia eſt, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. nam qui ſe ipſe norit, primum aliquid ſentiet ſe habere diuinum, ingeniumq; in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoq; munere deorum ſemper dignum aliquid & faciet, & ſentiet; & cum ſe ipſe perſpexerit, totumq; tentarit, intelliget quemadmodum à natura ſubornatus in uitam uenerit, quantaq; inſtrumenta habeat ad obtinendam, adipiſcendamq; ſapientiam, quoniam principio rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illuſtratus ſapientia duce bonum uirum, & ob eam ipſam cauſam cernat ſe beatum fore. nam cum animus, cognitis perceptisq; uirtutibus, à corporis obſequio, indulgentiaq; diſceſſerit; uoluptatemq; ſicut labem aliquã dedecoris oppreſſerit; omnemq; mortis dolorisq; timorem effugerit; ſocietatemq; carnis eiecerit; tum ſuis, omnibusq; natura cõiunctos, ſuos duxerit; cultumq; deorum, & puram religionem ſuſceperit; & exacuerit illam, ut oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda, & reijciẽda cõtraria, quæ uirtus ex prouidendo eſt appellata prudentia: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius? idemq; cum cœlum, terras maria omniumq;

rerum naturam perſpexerit, eáq; unde generata, quò recurrant, quando, quo modo obitura, quid in ijs mortale, & caducum, quid diuinum, æternumq; ſit, uiderit, ipſumq; ea moderantem & regentem penè prehenderit, ſeſéq; non unis circundatum mœnibus popularem alicuius loci, ſed ciuem totius mundi, quaſi unius urbis, agnouerit: in hac ille magnificẽtia rerum, atque in hoc conſpectu & cognitione naturæ, dij immortales, quàm ipſe ſe noſcet, quod Apollo præcepit Pythius; quàm contemnet, quàm deſpiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quæ uulgo ducũtur ampliſſima. atque hæc omnia, quaſi ſepimento aliquo, uallabit diſſerẽdi ratione, ueri, & falſi, iudicio, ſcientia, & arte quadam intelligendi quid quãque rem ſequatur, & quid ſit cuique contrarium. cumq; ſe ad ciuilem ſocietatem natum ſenſerit, non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi utendum putabit, ſed etiam fuſa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua præcepta ſalutis, & laudis apte ad perſuadendum edat ſuis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, conſolari poſſit afflictos, factáq; & conſulta fortium et ſapientum cum improborum ignominia ſempiternis monumentis prodere. quæ cum tot res tantæq; ſint, quæ ineſſe in homine perſpiciãtur ab ijs, qui ſe ipſi uelint noſcere; earum parens eſt educatrixq; ſapientia. Att. Laudata quidem à te grauiter, & uere: ſed quorſus hæc pertinent? M. Primum ad ea Pomponi, de quibus acturi iam ſumus: quæ tãta eſſe uolumus: non enim erunt, niſi ea fuerint, unde illa manant, ampliſſima. deinde facio & libenter, &, ut

ſpero, recte, quòd eam, cuius ſtudio teneor, quæq́; me, quicunque ſum, effecit, non poſſum ſilentio præterire. Att. Re uera facis & merito, & ipſe: fuitq́; id, ut dicis, in hoc ſermone faciendum.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER SECVNVS.

ATTICVS.

SEd uis ne, quoniã & ſatis iam deambulatum eſt, & tibi aliud dicẽdi initium ſumẽdum eſt, locum mutemus, et in inſula, quæ eſt in Fibreno, (nam opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operã ſedẽtes? M. Sanè quidem: nam illo loco libentiſſime ſoleo uti, ſiue quid mecũ ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo, aut lego. Att. Equidem, qui nunc primum huc uenerim, ſatiari non queo, magnificasq́; uillas, et pauimenta marmorea, et laqueata tecta contemno. ductus uero aquarum, quos iſti tubos et eurĩpos uocant, quis nõ, cum hæc uideat, irriſerit? itaque, ut tu paulo ante de lege & iure diſſerens ad naturã referebas omnia, ſic in his ipſis rebus, quæ ad quietẽ animi, delectationemq́; quæruntur, natura dominatur. quare antea mirabar (nihil enim his in locis niſi ſaxa, et montes cogitabam: idq́; ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & uerſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc cõtra miror, te, cum Roma abſis, uſquã potius eſſe. M. Ego uero, cum licet plures dies

abesse, præsertim hoc tempore anni, & amœnitatẽ, & salubritatem hanc sequor. raro autem licet. sed nimirum me alia quoque causa delectat, quæ te nõ attingit ita. Att. Quæ tandem ista causa est? M. Quia, si uerum dicimus, hæc est mea, & huius fratris mei germana patria: hic enim orti stirpe antiquissima sumus: hic sacra, hic genus, hic maiorum multa uestigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nũc quidem est, lautius ædificatam patris nostri studio: qui cum esset infirma ualetudine, hic ferè ætatem egit in literis. sed hoc ipso in loco cum auus uiueret, & antiquo more parua esset uilla, ut illa Curiana in Sabinis, me scito esse natum. quare id est nescio quid, & latet in animo ac sensu meo, quo me plus hic locus fortasse delectet: siquidem etiã ille sapiẽtissimus uir, Ithacã ut uideret, immortalitatẽ scribitur repudiasse. Att. Ego uero tibi istã iustã causam puto, cur huc libentius uenias, atque hunc locũ diligas. quin ipse, uere dicam, sum ipsi uillæ amicior factus, atque huic omni solo, in quo tu ortus, & procreatus es: mouemur enim nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorũ, quos diligimus, aut admiramur, adsunt uestigia. me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ nõ tã operibus magnificis, exquisitis antiquorũ artibus delectant, q̃ recordatione summorũ uirorum, ubi quisque habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus; studioséq; eorum etiam sepulcra contemplor. quare istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum. M. Gaudeo igitur me incunabula penè mea tibi ostendisse. Att. Et quidem me cognosse admodum gaudeo. sed illud tamen quale est, quod paulo ante dixisti? hunc locũ, idem ego te ac-

cipio dicere Arpinum, germanam patriam esse uestrã. nũquid uos duas habetis patrias, an est illa una patria cõmunis? nisi forte sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum. M. Ego mehercule & illi, & omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unã naturæ, alteram ciuitatis: ut ille Cato, cum esset Tusculi natus, in populi R. ciuitatem susceptus est: itaque, cum ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris: ut uestri Attici, priusquam Theseus eos demigrare ex agris, & in astu, quod appellatur, omnes se conferre iussit, & symphradas ex Atticis: sic nos & eam patriam dicimus, ubi nati, & illam, qua excepti sumus: sed necesse est charitate eã præstare, qua Reip. nomen uniuersæ ciuitatis est: pro qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere, & quasi cõsecrare debemus. dulcis autem nõ multo secus est ea, quæ genuit, q̃ illa, quæ excepit: itaque ego esse hãc meã patriam prorsus nũquam negabo, dum illa sit maior, & hæc in ea contineatur. Att. Recte igitur Magnus ille noster me audiẽte posuit in iudicio, cum pro Ambio tecum simul diceret, Remp. nostram iustissimas huic municipio gratias agere posse, quòd ex eo duo sui cõseruatores extitissent: ut iam uidear adduci, hanc quoque, quæ te procreauit, esse patriam tuam. Sed uentum in insulam est. hac uero nihil est amœnius. ut enim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapideq; dilapsus cito in unum confluit, & tantum complectitur quod satis sit modicæ palæstræ loci. quo effecto, tanquam id habuerit ope-

ris, ac muneris, ut hanc nobis efficeret sedem ad dispu=
tandum, statim præcipitat in Lirem, & , quasi in fami
liam patritiã uenerit, amittit nomen obscurius, Liremq;
multo gelidiorem facit : nec enim ullum hoc frigidius
flumen attigi, cum ad multa accesserim, ut uix pede tẽ
tare id possim: quod in Phædro Platonis facit Socrates.
M. Est uero ita : sed tamen huic amœnitati, quam ex
Quinto sæpe audio, Thebanus Epirotes tuus ille nihil opi
nor concesserit . Q. Est ita, ut dicis : caue enim putes
Attici nostri Emathio, platanisq; illis quidquã esse præ=
clarius . sed , si uidetur, considamus hic in umbra, at=
que ad eam partem sermonis, ex qua egressi sumus, re
uertamur. M. Præclare exigis Quinte. at ego effugisse
arbitrabar : & tibi nihil horum deberi potest. Q. Or
dire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem, maio=
re musarum primordio, sicut in Arati carmine orsi su
mus . M . Quorsum istuc ? Q. Quia nunc itidem ab
eodem , & cæteris dijs immortalibus sunt nobis agendi
capienda primordia. M . Optime uero frater : & fie=
ri sic decet . Videamus igitur rursus, priusquam aggre
diamur ad leges singulas , uim naturamq; legis , ne ,
cum referenda sint ad eam nobis omnia, labamur in-
terdum errore sermonis , ignoremusq; uim sermonis
eius, quo iura nobis diffinienda sint. Q. Sanè quidem
Hercule: & est ista recta docendi uia. M. Hanc igitur
uideo sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque
hominũ ingenijs excogitatam , neque scitũ aliquod esse
populorum , sed æternum quiddam , quod uniuersum
mundum regeret imperandi , prohibendiq; sapientia .
ita principem legem illam , & ultimam, mentem esse

dicebāt omnia ratione aut cogentis, aut uetātis dei: ex qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, recte est laudata: est enim ratio, mensq; sapientis ad iubendum, & ad deterrendum idonea. Q. Aliquoties iam iste locus à te tactus est: sed antequam ad populares leges uenias, uim istius cœlestis legis explana, si placet; ne æstus nos consuetudinis absorbeat, & ad sermonis morē usitati trahat. M. A' paruis enim Quinte didicimus, si in ius uocat, atque eat, eiusmodi leges alias nominare. sed uero intelligi sic oportet, & hæc, & alia iussa, ac uetita populorum uim habere ad recte facta uocandi, & à peccatis auocandi: quæ uis non modo senior est, quàm ætas populorum, & ciuitatum, sed æqualis illius cœlum atque terras tuentis & regentis dei: neque enim esse mens diuina sine ratione potest, nec ratio diuina non hāc uim in rectis prauisq; sanciendis habere: nec, quia nusquam erat scriptum, ut contra omnes hostium copias in ponte unus assisteret, à tergoq; pontē interscindi iuberet, iccirco minus Coclitem illum rem gessisse tantam fortitudinis lege, atque imperio putabimus: nec, si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris, iccirco non contra illam legem sempiternam Sex. Tarquinius uim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit: erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & à delicto auocans: quæ non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed tum, cum orta est: orta autem simul est cum mente diuina: quamobrem lex uera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad uetandum, ratio est recta summi Iouis. Q. Assentior

frater, ut, quod est rectum, uerum quoque sit, neque cum literis, quibus scita scribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa diuina mēs summa lex est, item, cum in homine est perfecta, est in mente sapientis. quæ sunt autem uariæ, & ad tempus scriptæ, populi fauore magis, quàm re, legum nomen tenent: omnem enim legem, quæ quidem recte lex appellari possit, esse laudabilem quibusdam talibus argumentis docent. constat profecto, ad salutem ciuium, ciuitatumq; incolumitatem, uitamq; omnium quietam, & beatam conditas esse leges; eosq;, qui primū eiusmodi scita sanxerunt, populis ostendisse, ea se scripturos, atque laturos, quibus illi ascriptis, susceptisq; honeste beateq; uiuerent: quæq; ita composita, sanctaq; essent, eas leges uidelicet nominarunt. ex quo intelligi par est, eos, qui perniciosa, & iniusta populis iussa descripserint, cum contra fecerint, quàm polliciti, professiq; sint, quiduis potius tulisse, quàm leges: ut perspicuum esse possit, in ipso nomine legis interpretando inesse uim, & sententiā iusti, & iuris colendi. quæro igitur à te Quinte, sicut illi solent: quo si ciuitas careat, ob eam ipsam causam, quòd eo careat, pro nihilo habenda sit, id est ne numerādum in bonis? Q. Ac maximis quidem. M. Lege autem carens ciuitas an ne ob ipsum habenda nullo loco? Q. Dici aliter non potest. M. Necesse est igitur legem haberi in rebus optimis. Q. Prorsus assentior. M. Quid, quòd multa perniciosa, multa pestifera sciscuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm si latores aliquas concessu suo sanxerint. nam neque medicorum præcepta dici uere possent, si quæ inscij imperitiq; pro

ſalutaribus mortifera conſcripſerint: neque in populo lex, cuicuimodi fuerit, illa, etiam ſi pernicioſum aliquid populus acceperit. ergo eſt lex iuſtorum, iniuſtorumq; diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiũt, & defendunt, & tuentur bonos. Q. Præclare intelligo: nec uero iam aliam eſſe ullam legem puto non modo habẽdã, ſed ne appellãdam quidem. M. Igitur tu Seias et Apuleias leges nullas putas? Q. Ego uero ne Liuias quidẽ. M. Et recte, quæ præſertim uno uerſiculo ſenatus puncto temporis ſublatæ ſint. lex autem illa, cuius uim explicaui, neque tolli, neque abrogari poteſt. Q. Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quæ nunquam abrogentur. M. Certe, ſi modo acceptæ à uobis duobus erunt. ſed, ut uir doctiſſimus fecit Plato, atque idem grauiſſimus, omniumq; princeps, de Rep. cum ſcripſit, idemq; ſeparatim de legibus eius, id mihi credo eſſe faciendum, ut, priuſquam ipſam legem recitem, de eius legis laude dicam. quod idem & Zaleucum, & Charondam feciſſe uideo, cum quidem illi non ſtudij, & delectationis, ſed Reip. cauſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerũt: quos imitatus Plato, uidelicet hoc quoque legis putauit eſſe, perſuadere aliquid, nõ omnia ui ac minis cogere. Q. Quid, quòd Zaleucum iſtum negat ullũ fuiſſe Timæus? M. At Theophraſtus auctor, haud deterior mea quidẽ ſententia, meliorem multi nominant: commemorant uero ipſius ciues, noſtri clientes, Locri. ſed ſiue fuit, ſiue non fuit, nihil ad rem. loquimur, quod traditum eſt. ſit igitur hoc iam à principio perſuaſum ciuibus, dominos eſſe

omnium rerum, ac moderatores deos, eáq; , quæ gerãtur, eorum geri iudicio, ac numine, eoſdemq́; optime de genere hominũ mereri, et, qualis quiſque ſit, quid agat, quid in ſe admittat, qua mente, qua pietate religiones colat, intueri, piorumq́; & impiorum habere rationem: his enim rebus imbutæ mentes, haud ſanè abhorrebũt ab utili, & à uera ſententia: quid eſt enim uerius, quàm neminem eſſe oportere tã ſtulte arrogantem, ut in ſe mentem et rationem putet ineſſe, in cœlo mundoq́; non putet? aut ea, quæ uix ſumma ingenij ratione cõprehendat, nulla ratione moueri putet? quem uero aſtrorum ordines, quem dierum, noctiumq́; uiciſſitudines, quem menſium temperatio, quemq́; ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum eſſe cogant, hunc hominẽ omnino numerare qui decet? cumq́; omnia, quæ rationem habent, præſtent ijs, quæ ſint rationis expertia, nefasq́; ſit dicere ullam rem præſtare naturæ omnium rerum: rationem ineſſe in ea confitendum eſt. utiles eſſe autem opiniones has quis neget, cum intelligat, quàm multa firmentur iureiurando, quantæ ſalutis ſint fœdera religionis, quàm multos diuini ſupplicij metus à ſcelere reuocarit, quamq́; ſancta ſit ſocietas ciuium, inter ipſos dijs immortalibus interpoſitis tum iudicibus, tum teſtibus? Habes legis prooemiũ: ſic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo uero frater: et in hoc admodum delector, quòd in alijs rebus, alijsq́; ſententijs uerſaris, atque ille: nihil enim tam diſſimile eſt, quàm uel ea, quæ ante dixiſti, uel hoc ipſum legis exordium. unum illud mihi uideris imitari orationis genus. M. Vellem fortaſſe: quis enim id poteſt, aut unquam poterit imitari? nã
ſententias

ſententias interpretari perfacile eſt. quod quidem ego facerem, niſi planè eſſe uellem meus: quid enim negotij eſt, eadem propè uerbis iiſdem conuerſa dicere? Q. Prorſus aſſentior. uerum, ut modo tute dixiſti, te eſſe malo tuum. ſed iam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione. M. expromam equidem, ut potero: & quoniam & locus, & ſermo familiaris eſt, legum uocem proponam. Q. Quidnam id eſt? M. Sunt certa legũ uerba Quinte, neque ita priſca, ut in ueteribus his, ſacratiſq; legibus, & tamẽ, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quàm hic ſermo eſt. eum morem igitur cum breuitate, ſi potero, conſequar. leges autem à me edentur non perfectæ, nam eſſet infinitum, ſed ipſæ ſummæ rerũ, ac ſententiæ. Q. Ita uero neceſſe eſt: quare audiamus uerba legis. M. Ad diuos adeunto caſte: pietatem adhibento: opes amouento: qui ſecus faxit, deus ipſe uindex erit. Separatim nemo habeſſit deos, ne ue nouos: ſed ne aduenas, niſi publice adſcitos, priuatim colũto. cõſtructa à patribus delubra habento: lucos in agris habento, & larum ſedes: ritus familiæ, patrumq; ſeruanto. diuos, & eos, qui cœleſtes ſemper habiti, colunto, & ollos, quos in cœlum merita uocauerint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum. aſt olla, propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earumq; laudum delubra ſunto. nec ulla uitiorum ſacra ſolertia obeunto. ferijs iurgia amouento, eaſq; in famulis operibus patratis habento. itaque, ut ita cadat in annuis anfractibus, deſcriptum eſt: certaſq; fruges, certaſq; bacas ſacerdotes publice libanto:

hoc certis ſacrificijs ac diebus. itemq; alios addes. uber=
tatem lactis, fœturæq; ſeruanto. idq; ne committi poſ=
ſit, ad eã rem, & rationem curſus annuos ſacerdotes fi
niunto. quæq; cuique diuo decoræ gratæq; ſint hoſtiæ,
prouidento: diuisq; alijs alij ſacerdotes, omnibus pōtifi
ces, ſingulis flamines ſunto. uirgines Veſtales in urbe
cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternũ: quóq; &
priuatim, & publice modo, ritúq; fiat, diſcũto ignari à
publicis ſacerdotibus. eorũ autẽ duo genera ſunto, unũ
quod præſit cerimonijs, & ſacris, alterũ quod interpre=
tetur fatidicorum & uatum effata incognita, cũ ſena=
tus populusq; aſciuerit. interpretes autem Iouis optimi
maximi publici augures ſignis, & auſpicijs poſtea uidẽ
to, diſciplinam tenẽto. ſacerdotes uineta, uirgetaq;, &
ſalutem populi augurãto: quiq; agent rem duelli, quiq;
populare auſpicium præmonento: olliq; obtemperãto,
diuorumq; iras prouidento, ijsq; parento, cœliq; fulgura
regionibus ratis temperãto, urbemq;, & agros, & tẽ=
pla liberata, & effata habento: quæq; augur iniuſta,
nefaſta, uitioſa, dira defixerit, irrita, infectaq; ſunto:
quiq; non paruerit, capitale eſto. fœderum, pacis, belli,
induciarũ oratores, feciales, iudices ſunto: bella, diſce=
ptatio, prodigia portenta ad Etruſcos & aruſpices, ſi ſe
natus iuſſerit, deferunto: Etruriaq; principes diſciplinã
docento: quibus diuis creuerint, procuranto: idemq;
fulgura atque obſtita pianto. nocturna mulierũ ſacri-
ficia ne ſunto, præter olla, quæ pro populo rite fiẽt. ne
ue initianto, niſi ut aſſolet Cereri Græco ſacro. ſacrum
cõmiſſum, quod neque expiari poterit, impie cõmiſſum
eſt: quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto.

» Ludis publicis, quod sine curriculo & sine certatione
» corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidi=
» bus, & tibijs moderanto, eamq; cũ diuum honore iun=
» gunto. Ex patrijs ritibus optuma colunto. præter Ideæ
» matris famulos, eosq; iustis diebus, ne quis stipẽ cogito.
» Sacrum sacro'ue cõmendatũ qui clepserit, rapseritq;,
» parricida esto. Periurij pœna diuina, exitium; huma=
» na, dedecus. Incestum pontifices supremo supplicio san
» ciunto. Impius ne audeto placare donis iram deo=
» rum. sancte uota reddunto. Pœna uiolati iuris esto.
» ne quis agrum consecrato: auri, argenti, eboris sacran=
» di modus esto. sacra priuata perpetua manento. Deo=
» rũ maniũ iura sancta sunto. Hos leto dato diuos habẽ=
» to. sumptũ in ollos luctumq; minuũto. Att. Cõclusa
est quidem apte tam magna lex, sanequam breuis: et, ut mihi quidem uidetur, non multum discrepat ista cõ=stitutio religionũ à legibus Numæ, nostrisq; moribus. M. An censes, cum in illis de Rep. libris persuadere ui deatur Africanus omnium rerũpublicarum nostram ueterem illam fuisse optimam, non necesse esse optumæ Reip. leges dare consentaneas? Att. Immo prorsus ita censeo. M. Ergo adeo expectate leges, quæ genus illud optimũ Reip. contineant: et si quæ forte à me hodie ro gabũtur, quæ non sint in nostra Rep. nec fuerint, ta-men erant ferè in more maiorum, qui tum ut lex ua=lebat. Att. Suade igitur, si placet, istam ipsam legem, ut ego, ut & tu rogas, possim edicere. M. Ain tandẽ Attice, non es edicturus aliter? Att. Prorsus maiorem quidem rem nullam sciscam aliter: in minoribus, si uo les, remittã hoc tibi. M. Atque mea quidẽ sentẽtia est.

at ne longum fiat, uidete. Att. Vtinam quidem: quid enim agere malumus? M. Caste iubet lex adire ad deos, animo uidelicet, in quo sunt omnia: nec tollit castimoniã corporis: sed hoc oportet intelligi, cum multũ animus corpori præstet, obseruetur'q; ut casto corpore adeatur, multo esse in animis id seruãdum magis: nã illud uel aspersione aquæ, uel dierum numero tollitur; animi labes nec diuturnitate uanescere, nec manibus ullis elui potest. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet, significat probitatem gratam esse deo, sumptum esse remouendum: quid est enim, cũ paupertatem diuitijs etiam inter homines esse æqualẽ uelimus, cur eam sumptu ad sacra adhibito deorũ aditu arceamus? præsertim cũ ipsi deo nihil minus gratum futurum sit, quàm non omnibus patere ad se placandũ, & colendum uiam. Quod autem non iudex, sed deus ipse uindex cõstituitur, præsentis pœnæ metu religio cõfirmari uidetur. Suos'q; deos, aut nouos, aut alienigenas coli, cõfusionem habet religionũ, & ignotas cerimonias etiã sacerdotibus. nã à patribus acceptos deos ita placet coli, si huic legi paruerũt ipsi. Patrum delubra esse in urbibus censeo: nec sequor magos Persarũ: quibus auctoribus Xerxes inflãmasse tẽpla Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos, quibus omnia deberẽt esse patentia, ac libera, quorum'q; hic mũdus omnis templum esset, & domus. melius Græci, atque nostri: qui, ut augerent pietatẽ in deos, easdem illos, quas nos, urbes incolere uoluerũt: affert enim hæc opinio religionem utilem ciuitatibus: siquidem & illud bene dictũ est à Pythagora doctissimo uiro, tum maxime & pietatem

& religionem uersari in animis, cum rebus diuinis operam daremus: & quod Tales, qui sapientissimus inter septẽ fuit, homines existimare oportere deos omnia cernere, deorũ omnia esse plena: fore enim omnes castiores, ueluti quo infans esset maxime religiosus: est enim quadam opinione species deorum in oculis, non solum in mẽtibus. Eãdemq; rationem luci habent in agris. neque ea, quæ à maioribus prodita est cum dominis, tũ famulis, posita in fundi, uillæq; conspectu religio patrũ repudianda est. Iam ritus familiæ patrumq; seruari, id est, quoniã antiquitas proxime accedit ad deos, à dijs quasi traditã religionem tueri. Quod autem ex hominum genere consecratos, sicut Herculem, & cæteros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos immortales esse, sed fortium, bonorumq; diuinos. Bene uero, quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides consecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publice templa sunt, ut illa qui habeant, (habent autem omnes boni) deos ipsos in animis suis collocatos putent. nam illud uitiosum Athenis, quòd, Cylonio scelere expiato, Epimenide Crete suadente fecerunt Contumeliæ fanũ, & Impudentiæ: uirtutes enim, non uitia cõsecrare decet. araq; uetus stat in Palatio Febris, & altera Exquilijs malæ Fortunæ, detestatæq;. quæ omnia eiusmodi repudianda sunt;. quòd si fingenda nomina uice poetæ, & potius uincendi, atque potiundi, statassandiq; cognomina, statoris, & inuicti Iouis, rerumq; expetendarũ nomina, salutis, honoris, opis, uictoriæ, quoniam quidem expectatione rerum bonarũ erigitur animus. Recte etiam à Colatino spes consecrata est: fortunaq; sit

* uel huius diei. nã ualet in omnes dies uel respiciens ad opem ferendam, uel forum, in quo incerti casus significantur magis, uel primigeniam à gignendo: cum est
* feriarum festorumq; dierum ratio in liberis requietem habet litium, & iurgiorum, in seruis operum, & laborum: quas compositio anni conferre debet & perfectionem operum rusticorum. quod tempus, ut sacrificiorum libamenta seruentur, foetusq; pecorũ, quæ dicta in lege sunt, diligenter habenda ratio intercalãdi est. quod institutum perite à Numa, posteriorũ Pontificũ negligentia dissolutũ est. Iam illud ex institutis Pontificum & aruspicũ non mutandum est, quibus hostijs immolandũ cuique deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui foeminis. Plures autem deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes, & respõdendi iuris, & confitendarum religionum facultatem afferunt. cumq; Vesta quasi focus urbis, ut græco nomine est appellata, quod nos propè idem græcũ inter-
* pretatum nomen tenemus, conspecta sit, ei colendæ uirgines præsint, ut aduigiletur facilius ad custodiã ignis, & sentiant mulieres in natura foeminarum omnem castitatem pati. Quod sequitur uero, non solum ad religionem pertinet, sed etiam ad ciuitatis statum, ut sine ijs, qui sacris publice præsunt, religioni priuatæ satisfacere non possint: continet enim Reip. consilio & auctoritate optimatũ semper populum indigere: descriptioq; sacerdotum nullum iustæ religionis genus prætermittit. nã sunt ad placandos deos alij constituti, qui sacris præsint solennibus; ad interpretanda alij prædicta uatũ, neque multorũ, ne esset infinitũ, neque ut ea

ipsa, quæ suscepta publice essent, quisquam extra collegium nosset. Maximum autem, & præstantissimũ in Rep. ius est augurũ, cum est auctoritati coniunctũ. neq; uero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. quid enim maius est, si de iure quærimus, quàm posse à summis imperijs, & summis potestatibus comitia tollere? concilia uel instituta dimittere, uel habita rescindere? quid grauius, q̃ rem susceptã dirimi, si unus augur aliter dixerit? quid magnificentius, quàm posse decernere, ut magistratu se abdicent consules? quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, legem, si non iure rogata est, tollere? ut etiam decreto collegij, ut Liuias consilio Philippi, consules, & augures. nihil domi, nihil foris per magistratus gestum, sine eorum auctoritate posse cuiquam probari? Att. Age iam ista uideo, fateorq; esse magna: sed est in collegio uestro inter Marcellum, & Appium optimos augures magna dissensio: nam eorũ ego in libros incidi: cum alteri placeat auspicia ista ad utilitatem esse Reip. composita, alteri disciplina uestra quasi diuinari uideatur prorsus posse. hac tu de re quæro quid sentias. M. Ego ne? diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, esse censeo, & huius hãc ipsam partem, quæ est in auibus cæterisq; signis disciplinæ nostræ, quòd, cum summos deos esse concedamus, eorumq; mente mũdum regi, & eorundem benignitatem hominũ consulere generi, & posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non uideo cur diuinationem esse negem. sunt autẽ ea, quæ posui, ex quibus id, quod uolumus, efficitur, & co=

gitur . iam uero permultorum exemplorum & nostra plena est Resp. & omnia regna, omnesq; populi, cunctaeq; gentes, augurum praedictis multa incredibiliter uera cecidisse: neque enim Poletis, neque Melampodis, neque Mopsi, neque Amphiarai, neque Calchantis, neque Heleni tātum nomen fuisset, neque tot nationes id ad hoc tēpus retinuissent, Arabū, Phrygū, Lycaonū, Cilicū, maximeq; Pisidarū, nisi uetustas ea certa esse docuisset : nec uero Romulus noster auspicato urbē cōdidisset, neq; Attij Nauij nomē memoria floreret tā diu, nisi hi omnes multa ad ueritatē admirabilia dixissent. sed dubiū nō est, quin haec disciplina & ars augurum euanuerit iā & uetustate, & negligentia. itaque neq; illi assentior, qui hanc scientiam negat unquam in nostro collegio fuisse : neque illi, qui esse etiā nunc putat. quae mihi uidetur apud maiores fuisse dupliciter, ut ad Reip. tempus non nunquam, ad agendi consilium saepissime pertineret . Att. Credo Hercle ita esse, istiq; rationi potissimum assentior . sed redde caetera . M. Reddam uero, et, si potero, breui . Sequitur enim de iure belli : in quo & suscipiendo, & gerendo, & deponendo ius ut plurimum ualet, & fides : horumq; ut publici interpretes essent, lege sancimus . Iam de aruspicum religione, de expiationibus, & procurationibus satis superq; in ipsa lege dictum puto . Att. Assentior, quoniā omnis haec in religione uersatur oratio. M. At uero, quod sequitur, quo modo aut tu assentiare, aut ego reprehendam, sanè quaero Tite. Att. Quid tandem id est ? M. De nocturnis sacrificijs mulierum . Att. Ego uero assentior, excepto praesertim in

ipsa lege solenni sacrificio ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidæq; nostri, & augusta illa mysteria, si quidem sacra nocturna tollimus? nõ enim populo R. sed omnibus bonis firmisq; populis leges damus. Att. Excipis credo illa, quibus ipsi initiati sumus. M. Ego uero excipiam. nam mihi cum multa eximia diuinaq; uidẽtur Athenæ tuæ peperisse, atque in uita hominum attulisse, tum nihil melius illis mysterijs, quibus ex agresti immaniq; uita exculti ad humanitatẽ, & mitigati sumus: initiaq; ut appellantur, ita re uera principia uitæ cognouimus: neque solũ cũ lætitia uiuendi rationẽ accepimus, sed etiam cum spe meliore moriendi. quid autem mihi displiceat, innocentes poetæ indicãt comici. qua licentia Romæ data, quidnam egisset ille, qui in sacrificium cogitatam libidinem intulit, quò ne imprudentiam quidem oculorum adijci fas fuit? Att. Tu uero istam Romæ legem rogato, nobis nostras ne ademeris. M. Ad nostra igitur reuertor: quibus profecto diligentissime sanciendum est, ut mulierum famam multorum oculis lux clara custodiat, initienturq; eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. quo in genere se ueritatem maiorum senatus uetus auctoritas de Bacchanalibus, & Cõsulũ, exercitu adhibito, quæstio, animaduersioq; declarat. atque omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua sustulit. nouos uero deos, et in his colendis nocturnas peruigilationes sic Aristophanes facetissimus poeta ueteris comœdiæ uexat, ut apud eũ Sabazius, et quidã alij dij, peregrini iudicati, è ciuitate eijciãtur. Publicus autẽ sacerdos imprudẽtiã cõsilio

expiatã metu liberet, audaciam in admittendis religionibus fœdis dãnet, atque inopiam iudicet. Iam ludi publici, cum ſint cauea, circoq; diuiſi, ſint corporũ certationes, curſu, & pugillatione, luctatione, curriculiſq; equorum uſque ad certam uictoriam circo conſtitutis; cauea, cantu, uoce, ac fidibus, & tibijs; dum modo ea moderata ſint, ut lege præſcribitur: aſſentior enim Platoni, nihil tã facile in animos teneros, atque molles influere, q̃ uarios canendi ſonos. quorum dici uix poteſt quãta ſit uis in utrãque partem. nãque & incitat languentes, & lãguefacit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit: ciuitatumq; hoc multarũ in Græcia interfuit, antiquum uocum ſeruare modũ: quarũ mores lapſi ad mollitiem, pariter ſunt immutati cum cantibus, aut hac dulcedine corruptelaq; deprauati, ut quidam putãt; aut, cum ſeueritas eorum ob alia uitia cecidiſſet, tũ fuit in auribus animiſq; mutatis etiã huic mutationi locus. quãobrem ille quidem ſapientiſſimus Græciæ uir, longeq; doctiſſimus, ualde hanc labem ueretur: negat enim mutari poſſe muſicas leges ſine mutatione legum publicarum. ego nec tam ualde id timendum, nec planè contemnendũ puto. illa quidem, quæ ſolebant quondam complecti ſeueritate iucũda Liuianis, & Næuianis modis, nũc ut eadẽ exultent, ceruices oculoſq; pariter cum modorũ flexionibus torqueant. grauiter olim iſta uindicabat uetus illa Græcia, lõge prouidens, quàm ſenſim pernicies illapſa ciuiũ animos malis ſtudijs, maliſq; doctrinis repente totas ciuitates euerteret: ſiquidẽ illa ſeuera Lacedæmõ neruos iuſſit, quòd
* plures quàm ſeptem haberet, in Timothei fidibus inde

demi. Deinceps in lege est, ut de ritibus patrijs colantur optimi: de quo cum consulerent Athenienses Apollinem Pythiũ, quas potissimũ religiones tenerent; oraculum editum est, eas, quæ essent in more maiorũ. quò cum iterũ uenissent, maiorumq; morem dixissent sæpe esse mutatum, quæsiuissentq; quem morem potissimũ sequerentur è uarijs, respondit, optimum. & profecto ita est, ut id habendum sit antiquissimum, & deo proximum, quod sit optimum. Stipem sustulimus, nisi eam, quam ad paucos dies propriam Ideæ matris excepimus: implet enim superstitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit; sed etiam ei, qui sacro cõmendatũ. quod & nũc multis fit in fanis. Alexãder in Cilicia deposuisse apud Solem in delubro pecuniam dicitur, et Atheniensis Clisthenes Iunoni Samiæ ciuis egregius, cũ rebus timeret suis, filiarũ dotes credidit. Sed iam de periuris: de incestis nihil sanè hoc quidem loco disputãdum est. Donis impij ne placare audeant deos, Platonem audiant, qui uetat dubitare qua sit mẽte futurus deus, cum uir nemo bonus ab improbo se donari uelit.

Diligentia uotorũ satis in lege dicta est, ac uoti spõsio, qua obligamur deo. Pœna uero uiolatæ religionis iustam recusationem nõ habet. quid ego hic sceleratorum utar exemplis? quorum plenæ tragœdiæ. quæ ante oculos sunt, ea potius attingantur. etsi hæc commemoratio uereor ne supra hominis fortunam esse uideatur: tamen, quoniam mihi sermo est apud deos, nihil reticebo: uelimq; hoc, quod loquar, dijs immortalibus gratũ potius uideri, quàm graue. omnia autem tũ

perditorum ciuium scelere discessu meo religionũ iura polluta sunt: uexati nostri lares familiares: in eorũ sedibus exædificatũ templum Licentiæ: pulsus à delubris is, qui illa seruarat. circũspicit hæc celeriter animus (nihil enim attinet quenquã nominari) qui sint rerũ exitus consecuti. nos, qui illam custodem urbis, omnibus ereptis nostris rebus, ac perditis, uiolari ab impijs passi nõ sumus, eamq; ex nostra domo in ipsius patris domũ detulimus, iudicia senatus, Italiæ, gentium denique omnium, conseruatæ patriæ consecuti sumus. quo quid * accidere potuit homini præclarius? quo scelere religiones prostratæ, afflictæq; sunt: partim ex illis distractæ ac dissipatæ iacent. qui uero ex his et omnium scelerũ principes fuerunt, & præter cæteros in omni religione impij, non solum uita cruciati, atque dedecore, uerum etiam sepultura, ac iustis exequijs caruerũt. Q. Equidem ista agnosco frater, & meritas dijs gratias ago: sed nimis sæpe secus aliquanto uidemus euadere. M. Nõ enim Quinte recte existimamus, quæ pœna diuina sit: & opinionibus uulgi rapimur in errorem, nec uera cernimus: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offensione iudicij, hominum miserias ponderamus: quæ fateor humana esse, et multis bonis uiris accidisse: sceleris autem pœna tristis, & præter eos euentus, qui sequuntur, per se ipsa maxima est. uidimus eos, qui nisi odissent patriam, nunquam inimici nobis fuissent, ardentes tum cupiditate, tum metu, tum cõscientia, quid agerent modo timentes, uicissim contẽnentes religiones, iudicia perrupta, ab ijsdem corrupta hominum, nõ deorum. reprimam iam, & non insequar longius, eoq; mi

nus, quo plus pœnarum habui, quàm petiui: tantũ pœnam merui, duplicem pœnam esse diuinam, quòd con-
* staret & ex uexandis uiuorum animis, & ea fama mortuorũ, ut eorũ exitium & iudicio uiuorũ, & gaudio comprobetur. Agri autem ne cõsecrentur, Platoni prorsus assentior: qui, si modo interpretari potue-
» ro, his ferè uerbis utitur. Terra igitur, ut focus, domi-
» cilium sacrum omnium deorũ est. quocirca ne quis ite-
» rum idem consecrato. aurum autem, & argentum in
» urbibus & priuatim, & in fanis inuidiosa res est. tum
» ebur ex inani corpore extractum, haud satis castum do
» num deo. iam æs, atque ferrum duelli instrumenta, nõ
» fani. ligneũ autem, quodq; uoluerit uno è ligno, dedi-
» cato, itemq; lapideum. in delubris communibus textile:
» nec operosius, quàm mulieris opus menstruum. color
» autem albus præcipue decorus deo est tum in cæteris, tũ
» maxime in textili. tincta uero absint, nisi à bellicis in-
» signibus. dignissima autem dona aues, & formæ ab
» uno pictore uno absolutæ die. itemq; cætera huius exẽ-
» pli dona sunt. Hæc illi placent. sed ego cætera nõ tã restricte præfinio, uel hominum uitijs, uel subsidijs temporum uictus. terræ cultum segniorem suspicor fore, si ad eam tuendam, ferroq; subijciendam superstitionis aliquid accesserit. Att. Habeo ista. nunc de sacris perpetuis, & de manium iure restat. M. O' miram memoriam Pomponi tuam. at mihi ista exciderant. Att. Ita credo: sed tamen hoc magis eas res & memini, & expecto, quòd & ad pontificium ius, & ad ciuile pertinent. M. Vera, & apertissima sunt istis de rebus & responsa, & scripta multa: & ego in

hoc omni sermone nostro, quod ad cunque legis genus me disputatio nostra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipsius generis ius ciuile nostrum, sed ita, locus ipse ut notus sit, ex quo ducatur quæque res, & ars iuris, ut non difficile sit, quæcunque noua causa consultatio'ue acciderit, eius tenere ius, cum scias à quo sit capite repetendum. Sed iureconsulti siue erroris obijciendi causa, quo plura & difficiliora scire uideãtur; siue, quod similius ueri est, ignoratione docendi; (nã non solum scire aliquid, artis est, sed quædã ars etiam docendi) sæpe, quod positum est in una cognitione, id in infinita dispertiuntur: uelut in hoc ipso genere, quàm magnum illud Scæuolæ faciunt, Põtifices ambo, & ijdem iuris peritissimi? at, inquit Publij filius, ex patre audiui, Põtificem neminem bonum esse, nisi qui ius ciuile cognosset. totum'ne? quid ita? quid enim ad Põtificẽ de iure parietum, aut aquarũ, aut ullo omnino? si ergo quod cũ religione coniunctum est: (id autem quãtulum est? de sacris credo, de uotis, de ferijs, de sepulcris, & si quid eiusmodi est) cur igitur hæc tanta facimus, cum cætera perparua sint? de sacris autem, qui locus patet latius, hæc sit una sententia, ut cõseruentur semper, & deinceps familijs prodantur, et, ut in lege posui, perpetua sint. sacra hic posita. hæc iura Pontificũ auctoritatem consecuta sunt, ut ne morte patrisfamilias sacrorũ memoria occideret, et ijs esset ea adiuncta, ad quos eiusdem morte pecunia uenerit. hoc uno posito, quod est ad cognitionem disciplinæ satis, innumerabilia nascuntur, quibus implentur iurisconsultorum libri. quæruntur enim, qui astringantur sacris.

hæredum causa iustissima est: nulla est enim persona, quæ ad uicem eius, qui è uita emigrauerit, propius accedat. deinde qui morte, testamento'ue eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes: id quoque ordine: est enim ad id, quod propositum est, accõmodatum. Tertio loco, si nemo sit hæres, is, qui de bonis, quæ eius fuerint, cum moriturus, acceperit plurimum possidendo. Quarto, si nemo sit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius qui plurimum seruet. extrema illa persona est, ut is, qui mortuus sit, pecuniam debuerit, neminiq; eam soluerit, perinde habeatur, quasi eam pecuniam ceperit. Hæc nos à Scæuola didicimus, non ita descripta ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant, tribus modis sacris astringi hæreditatem, aut si maiorem partẽ pecuniæ capiat, aut si maior pars pecuniæ legata est, aut si inde quippiam ceperit. sed Pontificem sequamur. uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quòd Pontificum pecuniam sacro coniungi uolũt. iisdemq; ferias & cerimonias ascribendas putant. atque etiam dant hoc Scæuolæ, quod est partitio; ut, si in testamento deducta, scripta non sint, ipsiq; minus ceperint, quàm omnibus hæredibus relinquatur, sacris ne alligentur. in donatione hoc iidem secus interpretantur: & quod paterfamilias in eius donatione, qui in ipsius potestate esset, approbauit, ratum est: quod eo inscio factum est, si id is non approbat, ratum non est. his propositis, quæstiunculæ multæ nascũtur: quas qui intelligat, non, si ad caput referat, per se ipse facile perspiciat: ueluti, si minus quis cepisset, ne sacris alligaretur, post de eius hæredibus aliquis exegisset

pro sua parte id, quod ab eo, cuius ipse hæres esset, prætermissum fuisset: eaq; pecunia non minor esset facta cũ superiore exactione, quàm hæredibus omnibus esset relicta: qui eam pecuniam exegisset, solum, nisi cohæredibus, sacris alligari. quin etiam cauent, ut cui plus legatum sit, quàm sine religione capere liceat, is per æs, & libram hæredem testamenti soluat; propterea quòd eo loco res est ita soluta hæreditate, quasi ea pecunia legata non esset. hoc ego loco, multisq; alijs quæro à uobis Scæuolæ Pontifices maximi, & homines meo quidẽ iudicio acutissimi, quid sit, quòd ad ius pontificium ciuile appetatis? ciuilis enim iuris scientia põtificiũ quodam modo tollitis: nam sacra cum pecunia, Pontificũ auctoritate nulla lege coniuncta sunt: itaque si uos tantum modo Põtifices essetis, pontificalis maneret auctoritas. sed quod ijdẽ iuris ciuilis est is, peritissimis, hac scientia illa eluditis. placuit P. Scæuolæ, & Coruncano Pontificibus maximis, idemq; cæteris, qui tantũdem caperet, quantum omnes hæredes, sacris alligari. habeo ius pontificiũ. quid huc accessit ex iure ciuili? partitionis caput, scriptum caute, ut centum nũmi deducerentur. inuenta est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. quid si hoc, qui testamentum faciebat, cauere uoluisset? admonet iurisconsultus hic quidem ipse Mutius, Pontifex idem, ut minus capiat, quàm omnibus hæredibus relinquatur. super dicebant, quidquid cepisset, astringi. rursus sacris liberantur. hoc uero nihil ad pontificium ius, & è medio est iure ciuili, ut per æs, & libram hæredem testamenti soluãt, & eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata nõ esset, si is,

cui

cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur, sitq; ea

* non doctum hominem sanè: cuius fuit Accius per familiaris: sed mensem credo extremum anni, ut ueteres februarium, sic hic decembrem sequebatur. Hostia autem maxima parentare, pietatis esse adiunctum putabat. Iam tanta religio est sepulcrorum, ut extra sacra, & gentem inferri fas negent esse: idq; apud maiores nostros Torquatus in gente Popilia iudicauit. nec uero tam denicales, quæ à nece appellatæ sunt, quia residunt mortui, quàm cæterorum cœlestium quieti dies feriæ nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac uita migrassent, in deorum numero esse uoluissent: eas in eos dies cõferre ius, ut neque ipsius, neque publicæ feriæ sint. totaque huius iuris compositio põtificalis magnam religionẽ ceremoniamq; declarat. neque necesse est edisseri à nobis, quæ finis funestæ familiæ, quod genus sacrificij lare ueruecibus fiat, quemadmodum os reiectum terræ obtegatur, quæq; in porca confracta iura sint, quo tempore incipiat sepulcrum esse, & religione teneatur. mihi quidẽ antiquissimum sepulturæ genus illud fuisse uidetur, quo apud Xenophontẽ Cyrus utitur: redditur enim terræ corpus, et ita locatum, ac situm, quasi operimẽto matris obducitur. eodẽq; ritu in eo sepulcro, quod procul ad fontis aras, Regem nostrum Numam conditum accepimus: gentemq; Corneliam usque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse humatã. C. Marij sitas reliquias apud Anienẽ dissipari iussit Sylla uictor, acerbiore odio incitatus, quàm si tam sapiens fuisset, quàm fuit uehemens. quod haud scio an timens suo

corpore posse accidere, primus è patritijs Cornelijs igni uoluit cremari: declarat enim Ennius de Africano,

» Hic est ille situs.

uere: nam siti dicuntur ij, qui conditi sunt: nec tamē eorum ante sepulcrum est, quàm iusta facta, & corpus incensum est. & quod nunc cōmuniter in omnibus sepultis penitus, humati dicantur; id erat proprium tum in ijs, quos humus iniecta cōtegeret: eumq; morem ius Pontificale confirmat. nam priusquā in os iniecta gleba est, locus ille, ubi crematū est corpus, nihil habet religionis. iniecta gleba tumulis, & humatus est, & gleba uocatur: ac tum denique multa religiosa iura cōplectitur. itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare proiectus esset, decreuit P. Mutius familiā purā quot os

* supra terram nō extare, porcam hæredi esset. C. Cotta censet habēdas triduum ferias, et porco fœmina piaculum dare: si in mari mortuus esset, eadem præter piaculum & ferias. Att. Video, quæ sint in Pontificio iure. sed quæro, quidnā sit in legibus. M. Pauca sanè Tite, et, uti arbitror, non ignota uobis. sed ea non tam ad religionem spectant, quàm ad ius sepulcrorum. hominem mortuum, inquit lex in duodecim, in urbe ne sepelito, ne ue urito. credo, uel propter ignis periculū. quod autē addit, ne ue urito, indicat, non qui uratur sepeliri, sed qui humetur: Att. Quid, qui post duodecim in urbe sepulti sunt? M. Claros uiros credo Tite fuisse, aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis causa tributum est, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorū posteri iure tenuerunt, aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis causa soluti legibus cōsecuti sunt. sed in urbe sepe-

liri lex uetat. sic decretum à Pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulcrum. nostis extra portam Collinam ædem Honoris: & aram in eo loco fuisse, memoriæ proditum est. ad eam cũ lamina esset inuenta, et in ea scriptum, domina honoris: ea causa fuit ædis huius dedicandæ. sed cũ multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt: statuit enim collegium, locũ publicum non potuisse priuata religione obligari. Iam cætera in duodecim, minuendi sunt sumptus, lamentationesq; funeris, translata de Solonis ferè legibus: hoc plus, inquit, ne facito. rogum ascia ne polito. nostis quæ sequuntur: discebamus enim pueri duodecim ut carmen necessariũ: quas iam nemo discit. extenuato igitur sumptu tribus ricinijs, & uinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. mulier genas ne carpito, ne ue lessum funeris ergò habeto. hoc ueteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius nõ satis se intelligere dixerunt, sed suspicari uestimenti aliquod genus funebris: Lælius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut uox ipsa significat. quod eo magis iudico uerum esse, quia lex Solonis id ipsum uetat. hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia. quod quidem maxime è natura est, tolli fortunæ discrimen morte. cætera item funebria, quibus luctus augetur, duodecim sustulerunt. homini, inquit, mortuo ne ossa legito, quo post funus faciat. excipit bellicam peregrinamq; mortem. hæc præterea sunt in legibus de unctura: quæ seruilis unctura tollitur, omnisq; circũpotatio. quæ & recte tolluntur, neq; tollerentur, nisi fuissent, ne sumptuosa aspersio, ne lõgæ coronæ, nec acerræ

prætereantur. illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coronam uirtute paratam, & ei, qui peperisse, & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet; credoq; quòd erat factitatum, ut uni plura fierent, lectiq; plures sternerētur, id quoque ne fieret, lege sancitum est. qua in lege cum esset, ne'ue aurū addito, quàm humane excipiat. Altera lex præcipit, altera lex uetat, ut cui auro dentes iūcti essent, astim cum illo sepeliretur: & ne se fraudi esto: & simul illud uidetote, aliud habitum esse sepeliretur ære. Duæ sunt præterea leges de sepulcris. quarum altera priuatorū ædificijs, altera ipsis sepulcris cauet. nā quòd rogum bustum ue nouū uetat propius sexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino, incendiū uereretur acerbum. Quod autem forum, id est uestibulum sepulcri bustum'ue usucapi uetat, tuetur ius sepulcrorum. hæc habemus in duodecim sanè secundum naturam: quæ norma legis est. reliqua sunt in more: funus ut indicatur, si quid ludorum, domusq; funeris utatur accēso, atque lictoribus: honoratorum uirorum laudes in concione memorantor, easq; etiam ad cātus ad tibicinem prosequuntor: cui nomen Næniæ: quo uocabulo etiā Græci cantus lugubres nominant. Q. Gaudeo nostra iura ad naturā accommodari: maiorumq; sapientia admodum delector. M. Sed credo Quinte, ut cæteros sumptus, sic etiam sepulcrorum modum recte requiri: quos enim ad sumptus progressa iam ista res sit, in C. Figuli sepulcro uides. sed credo minimam olim istius rei fuisse cupiditatem. alioquin multa extarēt exempla maiorum. nostræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur sumptus, et luctum

remouere à deorum manium iure, hoc intelligunt, in primis sepulcrorum magnificentiam esse minuendam. nec hæc à sapientissimis legum scriptoribus neglecta sunt. nam et Athenis iam ille mos à Cecrope, ut aiunt, permãsit, corpus terra humandi: quam cũ proximi fecerant, obductaq; terra erat, frugibus obserebatur, ut sinus & gremiũ quasi matris mortuo tribueretur, solum autem frugibus expiatum ut uiuis redderetur. sequebãtur epulæ, quas inibãt parentes coronati: apud quas de mortui laude, cum ni quid ueri erat prædicatum: nam mentiri nefas habebatur: ad iusta coniecta erant. posteaquam, ut scribit Phalereus, sumptuosa fieri funera, et lamentabilia cœpissent, Solonis lege sublata sunt. quã legem eisdem propè uerbis nostri uiri in decimam tabulam coniecerunt. nam de tribus ricinijs, & pleraq; illa Solonis

» sunt. de lamentis uero expressa uerbis sunt. mulier ge

» nas ne carpito, ne'ue lessum funeris ergò habeto. de sepulcris autem nihil est apud Solonẽ amplius, quàm ne quis ea deleat, ne'ue alienum inferat: pœnaq; est, si quis bustum (nam id puto appellari tymbon) aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit, sed post aliquanto propter has amplitudines sepulcrorum, quas in Ceramico uidemus, lege sanctum est, ne quis sepulcrum faceret operosius, quàm quod decem homines effecerint triduo. neque id opere tectorio exornari, nec Hermas quos uocãt licebat imponi, nec de mortui laude nisi in publicis sepulturis, nec ab alio, nisi qui publice ad eam rem constitutus esset, dici licebat. sublata etiam erat celebritas uirorum & mulierum, quo lamentatio minueretur: habet enim luctum concursus homi=

num. quocirca Pittacus omnino accedere quenquã uetat in funus aliorum. ſed ait rurſus idem Demetrius increbuiſſe eam funerum, ſepulcrorumq; magnificentiã, quæ nunc ferè Romæ eſt. quam conſuetudinem lege minuit ipſe: fuit enim hic uir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus, ſed etiam ciuis Reip. maxime tuẽdæq; ciuitatis peritiſſimus. iſte igitur ſumptus minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore: ante lucem enim iuſſit efferri. ſepulcris autem nouis finiuit modum: nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis non altiorem, aut menſam, aut labellum: & huic procurationi certum magiſtratum præfecerat. Hæc igitur Athenięſes tui. ſed uideamus Platonem, qui iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum. quem nos morem tenemus. de ſepulcris autem dicit hæc. Vetat ex agro culto, eo'ue, qui coli poſſit, ullam partem ſumi ſepulcro; ſed quæ natura agri tantummodo efficere poſſit, ut mortuorum corpora ſine detrimento uiuorum recipiat, ea potiſſimum ut compleatur; quæ autem terra fruges ferre, & ut mater cibos ſuppeditare poſſit, eã ne quis nobis minuat ne'ue uiuus, ne'ue mortuus. extrui autem uetat ſepulcrum altius, quàm quod quinque diebus abſoluerint, nec è lapide extari plus, nec imponi, quàm quod capiat laudem mortui inciſam quatuor heroicis uerſibus: quos longos appellat Ennius. Habemus igitur huius quoque auctoritatem ſummi uiri de ſepulcris: à quo iterum funerum ſumptus præfinitur ex cẽſibus à minis quinque uſque ad minã. deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua poſt mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum. Ha=

betis igitur explicatum omnem, ut arbitror, religionis locum. Q. Nos uero frater, & copiose quidem: sed perge ad cætera. M. Pergam equidem: et, quoniam libitũ est uobis me ad hæc impellere, hodierno sermone conficiam spero, hoc præsertim die: uideo enim Platonem idẽ fecisse, omnemq; orationẽ eius de legibus peroratã esse uno æstiuo die. sic igitur faciã, & dicam de magistratibus: id est enim profecto, quod constituta religione Rẽp. cõtineat maxime. Att. Tu uero dic, & istam rationem, quam cœpisti, tene.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER TERTIVS.

MARCVS.

S Equar igitur, ut institui, diuinũ illum uirũ: quem quadam admiratione cõmotus sæpius fortasse laudo, q̃ necesse est. Att. Platonẽ uidelicet dicis. M. Istum ipsum Attice. Att. Tu uero eũ nec nimis ualde unquã, nec nimis sæpe laudaueris: nã hoc mihi etiam nostri illi, qui neminem nisi suũ laudari uolũt, cõcedunt, ut eum arbitratu meo diligam. M. Bene Hercle faciũt: quid enim est elegãtia tua dignius? cuius & uita & oratio cõsecuta mihi uidetur difficillimã illã societatem grauitatis cũ humanitate. Att. Sanè gaudeo quòd te interpellaui, quandoquidem tam præclarum mihi dedisti iudicij tui testimoniũ. sed perge, ut cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipsam

ueris, & proprijs generis sui laudibus. Att. Sanè quidem, sicut de religionum lege fecisti. M. Videtis igitur, magistratus hanc esse uim, ut præsit, præscribatq; recta, & utilia, & cõiuncta cum legibus. ut enim magistratibus leges, ita populo præsunt magistratus: uereq; dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutũ magistratum. nihil porrò tam aptũ est ad ius, conditionemq; naturæ: quod cum dico legẽ, à me dici nihil aliud intelligi uolo, quàm imperiũ, sine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest: nam et hic deo paret, et huic obediũt maria, terræq;, et hominũ uita iussis supremæ legis obtẽperat. atque ut ad citeriora ueniam & notiora nobis: omnes antiquæ gentes Regibus quondã paruerũt. quod genus imperij primũ ad homines iustissimos, & sapientissimos deferebatur: idq; in Rep. nostra maxime ualuit, quoad ei regalis potestas præfuit. deinde etiã deinceps posteris prodebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. quibus autẽ regia potestas non placuit, non ij nemini, sed non semper uni parere uoluerũt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis; quæq; de optima Rep. sentiremus, in sex libris ante diximus; accõmodabimus hoc tempore leges ad illũ, quẽ probamus, ciuitatis statum. magistratibus igitur opus est: sine quorum prudentia ac diligentia esse ciuitas non potest: quorum descriptione omnis Reip. moderatio cõtinetur. neque solũ ijs præscribẽdus est imperandi, sed etiã ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est: et qui modeste paret, uidetur,

qui aliquãdo imperet, dignus esse. itaque oportet et eũ, qui paret, sperare se aliquo tempore imperaturum; & illum, qui imperat, cogitare breui tempore sibi esse parẽdum. nec uero solum ut obtemperent, obediantq; magistratibus, sed etiam ut eos colant, diligantq;, præscribimus, ut Charondas in suis facit legibus. noster uero Plato Titanum è genere statuit eos, qui, ut illi cœlestibus, sic hi aduersentur magistratibus. quæ cum ita sint, ad ipsas iam leges ueniamus, si placet. Att. Mihi uero & istud, & ordo iste rerum placet. M. Iusta
» imperia sunto, iisq; ciues modeste, ac sine recusatione
» parento. magistratus nec obedientem, & noxium ci-
» uem mulcta, uinculis, uerberibusq; coercento, ni par,
» maior ue potestas, populusq; prohibessit, ad quos prouo-
» catio esto. cum magistratus iudicassit, inrogassit ue,
» per populum mulctæ pœnæ certatio esto. militiæ ab eo,
» qui imperabit, prouocatio ne esto. quodq; is, qui bel-
» lum gerat, imperassit, ius ratumq; esto. minores ma
» gistratus periti iuris plures in prælia sunto. militiæ *
» quibus iussi erunt imperanto. eorum qui Tribuni sun-
» to, domi pecuniam publicam custodiunto: uincula
» sontium seruanto: capitalia uindicanto: æs, argen-
» tum, aurum'ue publice signanto: lites contractas iu-
» dicanto: quodcũque senatus creuerit, agunto. suntoq;
» Aediles curatores urbis, annonæ, ludorumq; solénium:
» ollisq; ad honoris amplioris gradum is primus ascensus
» esto. Censores, populi æuitates, soboles, familias, pecu-
» niasq; censento: urbis templa, uias, aquas, ærarium, ue-
» ctigalia tuento: populiq; partes in tribus describunto:
» exin pecunias, æuitates, ordines partiũto: equitum, pedi-

» tumq; prolem describunto: cœlibes esse prohibento: mo
» res populi regunto: probrum in senatu ne relinquũto:
» bini sunto : magistratum quinquẽnium habento : reli
» qui magistratus annui sunto: eaq; potestas semper esto.
» iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudicari ue iubeat,
» prætor esto : is iuris ciuilis custos esto: huic potestati pa
» rento. quotcũque senatus creuerit, populus ue iusserit,
» tot sunto. regio imperio duo sunto : ijq; præeundo, iudi
» cando, consulendo, prætores, iudices, cõsules appellantor:
» militiæ summum ius habento : nemini parento : salus
* populi suprema lex esto. eundem magistratũ, ni inter=
» fuerint X anni, nequis capito. æuitatẽ annali lege ser-
» uãto. ast quãdo duellum grauius, discordiæ ciuiũ, estun
» to ne amplius sex menses, si senatus creuerit: idẽ iuris,
» quod duo Cõsules, tenũto : isq; aue sinistra dictus, po=
* puli magister esto. æquitatem quicunque regat habeto
» pari iure cum eo, quicunque erit iuris disceptator . ast
» quãdo Consulis est, magister'ue populi, reliqui magi=
» stratus ne sunto . auspicia patrum sunto : olliq; ex se
» prodũto, qui comitijs creare Consules rite possint. impe
» ria, potestates, legationes, cum senatus creuerit, populus
» ue iusserit, ex urbe exeunto : duella iusta iuste gerũto:
» socijs parcunto: se, & seruos continento, populi sui glo=
» riam augento : domum cum laude redeunto : rei suæ
» ergò ne quis legatus esto. Plebes quos pro se contra uim
» auxilij ergò decem creassit, Tribuni eius sunto: quodq;
» ij prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratũ esto : san
» ctiq; sunto: ne'ue plebem orbam Tribunis relinquũto.
» omnes magistratus auspiciũ, iudiciumq; habẽto: è quois
» senatus esto: eius decreta rata sunto. ast ni potestas par,

maior ue prohibessit, S.C. perscripta seruanto. is ordo uitio uacato: cæteris specimẽ esto. creatio magistratuũ, iudicia populi, iussa, uetita, cum sciscentur, suffragia optimatibus nota, plebi libera sunto. at si quid erit, quod extra magistratus coærario æsussit, qui coæret, populus creato, eiq; ius coærendi dato. cum populo, patribusq; agendi ius esto consuli, prætori, magistro populi, equitumq;, eiq;, quem produnt patres consulum rogandorum ergò: Tribunisq;, quos sibi plebes rogassit, ius esto cũ patribus agendi: itẽ ad plebem, quod census erit, ferunto. quæ cum populo, quæ cum patribus agentur, modica sunto. senatori, qui nec aderit, aut causa, aut culpa esto. loco et modo orato. causas populi teneto. uis in populo abesto. par, maior'ue potestas plus ualeto. ast quid turbassitur in agẽdo, fraus actoris esto. intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. qui agẽt, auspicia seruãto: auguri publico parento: promulgata, proposita in ærario, cognita agũto: nec plus q̃ de singulis rebus cõsulunto: rẽ populum docẽto: doceri à magistratibus priuatisq; patiũtor. priuilegia ne irrogãto: de capite ciuis, nisi per maximũ comitiatũ, ollosq;, quos cẽsores in partibus populi locassint, ne ferũto: uim ne facito: donũ ne capiunto, ne'ue danto, ne'ue petenda, ne'ue gerẽda, ne'ue gesta potestate. quod quis earũ rerũ migrassit, noxiæ pœna par esto. Censores fide legem custodiunto. priuati ad eos acta referũto: nec eo magis lege liberi sunto. Lex recitata est. disce rẽ, & tabellam iubebo dari. Q. Quàm breui frater in conspectu posita est à te omnium magistratuum descriptio, sed ea penè nostræ ciuitatis: etsi à te paululum allatum est noui.

M. Rectissime Quinte animaduertis : hæc est.n.quam Scipio laudat in libris, & quam maxime probat tẽperationem Reip. quæ effici non potuisset, nisi tali descri= ptione magistratuum. nam sic habetote, magistratibus, iisq;, qui præsunt, contineri Remp. & ex eorum cõposi tione, quod cuiusque in Rep. genus sit, intelligi. quæ res cum sapientissime, moderatissimeq; constituta esset à maioribus nostris, nihil habui sanè, non modo multum, quod putarem nouãdum in legibus. Att. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege fecisti admonitu, & rogatu meo, sic de magistratibus, ut disputes, quibus de causis maxime placeat ista descriptio. M. Faciam Attice, ut uis ; & locum istum totum, ut à doctissimis Græciæ quæsitum, & disputatum est, explicabo; &, ut institui, nostra iura attingam. Att. Istud maxime expecto disse rẽdi genus. M. Atqui pleraque sunt dicta in illis libris: quod faciũdum fuit, cum de optima Rep. quæreretur. sed huius loci de magistratibus sunt propria quædam, à Theophrasto primũ, deinde à Dione Stoico quæsita sub tilius. Att. Ain tendem, etiam à Stoicis ista tractata sunt? M. Non sanè, nisi ab eo, quem modo nominaui, & postea à magno homine, & in primis erudito, Pa= nætio. nam ueteres uerbo tenus, acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem, atque ciuilem, de Rep. disserebant. ab hac familia magis ista manarunt Plato ne principe: post Aristoteles illustrauit omnem hunc ci= uilem in disputando locum, Heraclidesq; Põticus profe= ctus ab eodẽ Platone. Theophrastus uero institutus ab Aristotele habitauit, ut scitis, in eo genere rerum : ab eodemq; Aristotele doctus Dicæarchus huic rationi stu=

dioq́; non defuit. post à Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci supra mentionē, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, otioq́; non modo in solem, atque puluerem, sed in ipsum discrimē, aciemq́; perduxit. nā et mediocriter doctos magnos in Rep. uiros, & doctissimos homines nō nimis in Rep. uersatos multos cōmemorare possumus. qui uero utraque re excelleret, ut & doctrinæ studijs, et regēda ciuitate princeps esset, quis facile præter hunc inueniri potest? Att. Puto posse, & quidem aliquem de tribus nobis. sed perge, ut cœperas. M. Quæsitum igitur ab illis est, placeret ne unū in ciuitate esse magistratum, cui reliqui parerent: quod exactis Regibus intelligo placuisse nostris maioribus. sed quoniam regale ciuitatis genus probatū quondam, postea non tam regni, quàm Regis uitijs repudiatum est, nomen tantum uidebitur Regis repudiatū, res manebit, si unus omnibus reliquis magistratibus imperabit. quare nec Ephori Lacedæmone sine causa à Theopōpo oppositi Regibus, nec apud nos Cōsulibus Tribunī. nam illud quidem ipsum, quod in iure positū est, habet Consul, ut ei reliqui magistratus omnes pareāt, excepto Tribuno, qui post extitit, ne id, quod fuerat, esset: hoc enim primum minuit consulare ius, quòd extitit ipse, qui eo non teneretur; deinde quòd attulit auxilium reliquis non modo magistratibus, sed etiam priuatis, Consuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum: nam, ista potestate nata, grauitas optimatum cecidit, conualuitq́; ius multitudinis. M. Non est ita Quinte: non enim ius illud solum superbius populo, sed uiolentius uideri necesse erat: quò posteaquā modica & sapiens

temperatio accessit, conuersa lex in omnes est.

Multa desunt.

" domum cum laude redeunto. nihil enim præter laudē bonis, atque innocentibus, neque ex hostibus, neque à so ciis reportandū. iam illud apertū profecto est, nihil esse turpius, quàm quenquā legari nisi Reip. causa. omitto, quemadmodū isti se gerant, atque gesserint, qui legatio ne hæreditates, aut syngraphas suas persequūtur. in ho minibus est hoc fortasse uitium. sed quæro, quid reapse sit turpius, quàm sine procuratione senator, legatus sine mandatis, sine ullo Reip. munere? quod quidem genus legationis ego Consul, quanquam ad cōmodum senatus pertinere uideatur, tamen approbante senatu frequētis simo, nisi mihi leuissimus Tribunus pl. intercessisset, su= stulissem: tamē minui tempus, et, quod erat infinitū, an nuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate sublata. sed iam, si placet, de prouinciis decedatur, in urbemq; re deatur. A. Nobis uero placet: sed iis, qui in prouinciis sunt, minime placet. M. At uero Tite, si pareant his le gibus, nihil his urbe, nihil domo sua dulcius, nec laborio sius, molestiusq; prouincia. Sed sequitur lex, quæ san= cit eam Tribunorum pl. potestatem, quæ in Rep. no=

stra: de qua disseri nihil necesse est. Q. At mehercule ego frater quæro, de ista potestate quid sentias: nam mihi quidem pestifera uidetur, quippe quæ in seditione, et ad seditionem nata sit: cuius primum ortum, si recordari uolumus, inter arma ciuium & occupatis, et obsessis
* urbis locis procreatum uidemus. deinde cum esset cito legatus tanquam ex XII tabulis, insignis ad deformitatem puer breui tẽpore nescio quo pacto creatus, multoq; tetrior, & fœdior natus est. quem enim ille non edidit, qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima summis paria fecit, turbauit, miscuit; cum afflixisset principum grauitatem, nunquam tamen cõquieuit? atque ut Cn. Flaminium, atque ea, quæ prisca sunt, relinquam: quid iuris bonis uiris T. Gracchi Tribunatus reliquit? etsi quinquẽnio ante D. Brutum, & P. Scipionem Consules, quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & sordidissimus Tribunus pl. C. Curatius in uincula cõiecit: quod ante factum non erat. C. uero Gracchus ruinis, &
* emissicijs, quas ipse se proiecisse in forum dixit, quibus digladiarentur inter se ciues, non ne omnem Reip. statum permutauit? quid iam de Saturnini supplicio, reliquisq; dicam? quos ne depellere quidem à se sine ferro potuit Resp. cur autem aut uetera, aut aliena proferamus potius, quàm & nostra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuisset, ut cogitaret unquam de statu nostro labefactãdo, nisi mucronem aliquem tribunitium exacuisset in nos? quem cum homines scelerati, ac perditi non modo ulla in domo, sed nulla in gente reperirẽt, gẽtes sibi in tenebris Reip.

* perturbandas putauerunt. quod nobis quidem egregiũ, & ad immortalitatem memoriæ gloriosum, neminẽ in nos mercede ulla Tribunũ potuisse reperiri, nisi cui nec esse quidẽ licuisset Tribuno. sed ille quas strages edidit? eas uidelicet, quas sine ratione, ac sine ulla spe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorũ inflãmatus furoribus. quamobrem in ista quidem re uehemẽter Syllam probo, qui Tribunis pl. sua lege iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit: Pompeiumq; nostrum cæteris rebus omnibus semper amplissimis summisq; effero laudibus: de tribunitia potestate taceo: nec. n. reprehendere libet, nec laudare possum. M. Vitia quidẽ Tribunatus præclare Quinte perspicis. sed est iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, uitiorumq; selectio. nam isto quidem modo uel Consulatus uituperabilis est, si Consulũ, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego. n. fateor in ipsa ista potestate inesse quiddã mali. sed bonũ, quod est quæsitũ in ea, sine isto malo non haberemus. nimia potestas est Tribunorum pl. quis negat? sed uis populi multo sæuior, multoq; uehementior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet: dux enim suo periculo progredi cogitat, populi impetus periculi rationem sui non habet. at aliquando incenditur. & quidem sæpe sedatur: quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo è decem sana mente sit? quin per ipsum Ti. Gracchũ non solum uetitus, sed etiam sublatus intercessor fuerat. quid enim illum aliud perculit, nisi quòd potestatem intercedendi collegæ abrogauit? sed tu sapientia maiore nihilo uide con-

* cessa

cessa plebi à patribus ista potestate arma ceciderunt : restincta seditio est: inuentum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint : in quo uno fuit ciuitatis salus . at duo Gracchi fuerunt . & præter eos quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur : nullos in omni memoria reperies perniciosos Tribunos, leues, & non bonos fortasse plures . inuidia quidem summus ordo caret : plebs de suo iure periculosas contentiones nullas facit . quamobrem aut exigendi Reges non fuerunt, aut plebi re, non uerbo danda libertas : quæ tamen sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ optime & dulcissime frater incidit in tribunitiam potestatem, nihil habuit contentionis cum Tribunatu . non enim plebs incitata nostris rebus inuidit : sed uincula soluta sunt, & seruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari . neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo Reip . tempore : cui si non cessissem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tulisset . atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, sed etiam seruus libertate dignus fuit, cui nostra salus chara non esset ? quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute Reip. gessimus, ut non omnibus gratus esset; & si nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepulisset tribunitia, quæ sic in me populũ, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset : ferremus ò Quinte frater : consolarenturq; nos non tam philosophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clarissimi

uiri, qui illa urbe pulsi carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba maluerunt. Pompeium uero quòd una ista in re non ita ualde probas, uix satis mihi illud uideris attendere, non solum ei, quid esset optimum, uidendum fuisse, sed etiam quid necessariũ: sensit enim deberi non posse huic ciuitati illam potestatem: quippe quam tãtopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem ciuis fuit, causam nec perniciosam, & ita popularem, ut non posset obsisti, perniciose populari ciui non relinquere. Scis solere frater in huiusmodi sermone, ut trãsiri aliò possit, admodum dici. Att. Prorsus ita est. Q. haud equidem assentior: tu tamen ad reliqua pergas uelim. M. Perseueras tu quidem, & in tua uetere sententia permanes. Q. Non mehercule. Att. Ego sanè à Quinto nostro dissentio. sed ea, quæ restant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia, & iudicia dantur: iudicia, ut esset populi potestas, ad quam prouocaretur: auspicia, ut multos inutiles comitiatus probabiles impedirent moræ: sæpe enim populi impetum iniustum, auspicijs dij immortales represserunt: ex ijs autem, qui magistratum ceperunt, quod senatus consulto efficitur, popularem sanè neminem in summum locum nisi per populum uenire sublata cooptatione cẽsoria. sed præsto est huius uitij temperatio, quòd senatus
" lege nostra confirmatur auctoritas. sequitur enim, eius
" decreta rata sunto. nam ita se res habet, ut, si senatus dominus sit publici consilij, quodq; is creuerit, defendãt omnes, et si ordines reliqui principis ordinis cõsilio Rẽp. gubernari uelint, possit ex temperatione iuris, cum po=

testas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille mode
ratus, & cõcors ciuitatis status, præsertim si proximæ le
» gi parebitur. nā proximū est. is ordo uitio careto, cæ=
» teris specimen esto. Q. Præclara uero frater ista lex:
sed & altera, ut & uitio careat ordo, & ut Censorem
quærat interpretem. Att. Ille uero, etsi tuus totus est or
do, gratissimamq; memoriam retinet Consulatus tui;
pace tua dixerim, non modo Cẽsores, sed etiam iudices
omnes potest defatigare. M. Omitte ista Attice: non
enim de hoc senatu, nec his de hominibus, qui nũc sunt,
sed de futuris, si qui forte his legibus parere uoluerint,
hæc habetur oratio. nam cum omni uitio carere lex iu
beat, ne ueniet quidem in eum ordinem quisquam uitij
particeps. id autem difficile factu est, nisi educatione
quadam, et disciplina: de qua dicemus aliquid fortas-
se, si quid fuerit loci, aut temporis. Att. Locus certe non
deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus uero lar=
gitur longitudo diei. ego autem, etiam si præterieris, re=
petam à te istum de educatione, & de disciplina locũ.
» M. Tu uero & istum Attice, & si quẽ alium. Cæteris
* specimen esto: quod sic tenemus omnia. ut enim cupidi
tatibus principum, & uitijs infici solet tota ciuitas: sic
emendari & corrigi continentia. uir magnus, & nobis
omnibus amicus, L. Lucullus ferebatur quamcõmodis=
sime respondisse, cum esset obiecta magnificentia uillæ
Tusculanæ, duos se habere uicinos, superiorem equitem
R. inferiorem libertinum: quorum cum essent magnifi
cæ uillæ, concedi sibi oportere, quod ijs, qui tenuioris
ordinis essent, liceret. nõ ne uides Luculle à te id ipsum
natum, ut illi cuperent? quibus id, si tu nõ faceres, nõ

liceret. quis enim ferret istos, cum uideret eorum uillas signis, & tabulis refertas partim publicis, partim etiam sacris, et religiosis? quis non frangeret eorum libidines, nisi illi ipsi, qui eas frangere deberent, cupiditatis eiusdem tenerētur? nec enim tantum mali est peccare principes, (quanquã est hoc magnum per se ipsum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores principũ existunt. nam licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum, qualescũque summi ciuitatis uiri fuerunt, talem ciuitatem fuisse: quæcũq; mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo secutam. idq; haud paulo est uerius, quàm quod Platoni nostro placet, qui musicorum cãtibus ait mutatis, mutari ciuitatum status. ego autem, nobilium uita, uictuq; mutato, mores mutari ciuitatũ puto. quo perniciosius de Rep. merentur uitiosi principes, quòd non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem; neque solũ obsunt, quòd ipsi corrumpuntur, sed etiam quòd corrumpũt, plusq; exemplo, quàm peccato nocēt. atque hæc lex dilatata in ordinem cunctum coãgustari etiam potest: pauci enim, atque admodũ pauci, honore et gloria amplificati, uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere possunt. sed hæc & nunc satis, & in illis libris tractata sunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus. Proximus autem est de suffragijs: quæ iubeo nota esse optimatibus, populo libera. Att. Ita mehercule attendi, nec satis intellexi, quid sibi lex, aut quid uerba ista uellent. M. Dicam Attice, et uersabor in re difficili, ac multum et sæpe quæsita; suffragia in magistratu mãdando, aut reo iudicando, aut lege, aut rogatione clam, an pa=

lam ferre, melius esset. Q. An etiam id dubium est? uereor, ne à te rursus dissentiam. M. Non facies Quinte: nam ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffragijs uoce melius: sed, obtineri an possit, uidendum est. Q. Bona tua uenia dixerim, ista sententia maxime & fallit imperitos, & obest sæpissime Reip. cum aliquid uerum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est obsisti posse populo, negatur. primum enim obsistitur, cum agitur seuere: deinde ui opprimi in bona causa, est melius, quàm male cedere. qui autem non sentit auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquam desiderauit, idem oppressus dominatu, ac potentia principum flagitauit. itaque grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant uocis, quàm tabellæ. quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra dãda populo, in qua, bonis ignorãtibus quid quisque sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. itaq; isti rationi neque lator quisquã est inuentus, neque auctor unquã bonus. sunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto, & sordido. secuta biennio post Cassia est de populi iudicio: ea à nobili homine lata est L. Cassio, sed, pace familiæ dixerim, dissidente à bonis, atque omnes rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia de iubendis legibus, ac uetandis, seditiosi atque improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos salutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinqui uidebatur uocis suffragiũ, quod ipse Cassius exceperat, perduellio-

nis. dedit huic quoque iudicio Celius tabellam, doluitq; quoad uixit. sed ut opprimeret Celius populum, nocuit et Reip. et auus quidem noster singulari uirtute in hoc municipio, quoad uixit, restitit M. Gratidio, cuius in matrimonio sororem auiam nostra habebat, ferenti legem tabellariā: excitabat enim fluctus in simpulo, ut dicitur, Gratidius, quos post filius eius in Aegæo excitauit mari.
* ac nostro quidē, qui cum res esset ad se delata, Scaurus Consul, utinam, inquit, M. Cicero isto animo, atque uirtute in summa Rep. nobiscum uersari, quàm in municipali maluisses. Quamobrem, quoniam non recognoscimus nunc leges populi R. sed aut repetimus ereptas, aut nouas scribimus, non quid ab hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. nam Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. tu, si tabellariam tuleris, ipse præstabis: nec enim mihi placet, nec Attico nostro, quantum è uultu eius intelligo. Att. Mihi uero nihil unquam populare placuit: eamq; optimam Remp. esse duco, quam hic Consul cōstituerat, quæ sit in potestate optimorum. M. Vos demum, ut uideo, legem antiquastis sine tabella. sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen libertatem istam largior populo, ut & auctoritate ualeant, & utantur bonis. sic enim à me lex
» est recitata de suffragijs. optimatibus nota, plebi libe-
» ra sunto. quæ lex hanc sententiam continet, ut omnes leges tollat, quæ postea latæ sunt, quæ tegunt omni ratione suffragium, ne quis inspiciat tabellam, ne roget, ne appellet. pōtes etiam lex Martia fecit angustos. quæ si opposita sunt ambitiosis, ut sunt ferè, non repre=

hendo. ſin ualuerint tamen leges, ut ne ſint ambitus: habeat ſanè populus tabellã, quaſi uindicem libertatis, dũmodo hæc optimo cuique, & grauiſſimo ciui oſtendatur, ultroq; offeratur, uti ſit ipſa libertas, in qua populo poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. eoq; nũc fit illud, quod à te modo Quinte dictum eſt, ut minus multos tabella cõdemnet, quàm ſolebat uox, quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua uoluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. itaque, ut omittam largitione corrupta ſuffragia: non uides, ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragijs, quid optimi uiri ſentiant? quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſa tollitur.

» Deinde ſequitur, quibus ius ſit cum populo agendi, aut
» cum ſenatu. grauis, et ut arbitror, præclara lex. quæ
» cum patribus agentur, modica ſunto: id eſt modeſta, atque ſedata: actor enim moderatus effingit non modo mentem, ac uoluntates, ſed penè uultus eorũ, apud quos agit. quod in ſenatu non difficile eſt: eſt enim ipſe ſenator is, cuius non ad actorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. huic iuſſa tria ſunt: ut adſit; nam grauitatem res habet, cũ frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt rogatus: ut modo; ne ſit infinitus: nam breuitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt unquam lõga oratione utendũ, niſi aut ſpectante ſenatu, quod fit ambitione ſæpiſſime, cũ, nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem utile eſt; aut cũ tãta cauſa eſt, ut opus ſit oratoris copia uel ad hortãdũ, uel ad docendũ. quorum generũ in utroque magnus noſter Cato eſt. Quodq; addit,

" causas populi teneto, est senatori necessariũ nosse Rep. idq; late patet, quid habeat militũ, quid ualeat ærario, quos socios Resp. habeat, quos amicos, quos stipẽdiarios, qua quisque sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. uidetis iã, genus hoc omne scientiæ diligentiæ memoriam esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. Deinceps sunt cum populo actiones: in quibus primum & maxi" mũ, uis abesto. nihil est enim exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, & legibus, nihil minus ciuile, & humanum, quàm, composita, & constituta Rep. quidquam agi per uim. parere iubet intercessori: quo nihil præstantius: impediri enim bonã rem melius, quàm concedi malã. Quod uero actoris iubeo abesse fraudẽ, id totum dixi ex Crassi sapientissimi hominis sententia: quã senatus est secutus, cum decreuisset, C. Claudio Consule de C. Carbonis seditione referente, eo inuito, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat consiliũ, simul atque intercessum, turbariq; cœptum sit, dimittere. quod qui permouet cum agi nihil potest, uim quærit. cuius impunitatem amittit hac lege.

" sequitur illud. Intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. quis non studiose Reip. subuenerit, hac tam præclara legis uoce laudatus? Sunt deinde posita deinceps, quæ

" habemus etiam in publicis institutis, ac legibus: auspicia

" seruanto: auguri parento. est autem boni auguris meminisse, maximis Reip. temporibus præsto esse debere, Iouiq; optimo maximo se consiliarium, atque administrũ datũ, ut sibi eos, quos in auspicio esse iusserit, cœliq; par

* tes sibi definitas esse traditas, è quibus sæpe opẽ referre

possit. deinde de promulgatione, de singulis rebus agendis, de priuatis, magistratibus'ue audiendis. tum leges præclarissimæ de XII. tabulis translatæ duæ: quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitiatu, uetat, nõ dũ initis seditiosis Tribunis
* plebis negotia is quidem admirandũ tantũ maiores in posterum prouidisse: in priuatos homines leges ferri noluerunt: id est enim priuilegium: quo quid est iniustius? cum legis hæc uis sit, scitũ est iussum in omnes, ferri de
* singulis nisi centuriatis comitijs uoluerunt: descriptus enim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragiũ auxilij, q̃ fuse in tribus cõuocatus. quo uerius in nostra causa uir magni ingenij, summaq; prudentia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum esse de nobis: præter enim q̃ quod comitia illa essent armis gesta seruilibus, præterea neque tributa capitis comitia rata esse possent, neq; ulla priuilegij: quo circa nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actũ esset legibus: sed ulsum est & nobis, et clarissimis uiris melius, de quo serui, et latrones sciuisse se aliquid dicerent, de hoc eodẽ cũctã Italiam, quid sentiret, ostẽdere. Sequũtur de captis pecunijs, de ambitu leges. quæ cũ magis iudicijs, q̃ uerbis san
" cienda sint: adiungitur, noxiæ pœna par esto, ut in suo uitio quisque plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia sanciatur. Extremæ leges sunt nobis nõ usitatæ, Reip. necessariæ. legũ custodiã nullã habemus: itaque hæ leges sunt, quas apparitores nostri uolũt: à librarijs petimus: publicis literis cõsignatã memoriã publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius, apud quos νομοφύλακες creantur: nec hi solum literas (nam id

quidem etiam apud maiores nostros erat) sed etiam facta hominum obseruabant, ad legesq; reuocabant. Haec detur cura Censoribus: quandoquidem eos in Rep. semper uolumus esse: apud eosdem, qui magistratu abierint, edant, & exponant quid in magistratu gesserint: deq; ijs Censores praeiudicēt. hoc in Graecia fit, publice cōstitutis accusatoribus. qui quidē graues esse non possunt, nisi sint uoluntarij. quocirca melius est ratione referri, causamq; exponi Censoribus, integram tamen legem accusatori, iudicioq; seruari. Sed satis iam disputatum de magistratibus; nisi forte quid desideratis. Att. Quid? si nos tacemus, locus tamen ipse nō admonet, quid tibi sit deinde dicendum? M. Mihi ne? de iudicijs arbitror Pomponi: id est enim iunctum magistratibus. Att. Quid? de iure populi R. quemadmodum instituisti, dicendū nihil putas? M. Quid tandem hoc loco est, quod requiras? Att. Ego ne? quod ignorari ab ijs, qui in Rep. uersantur, turpissimum puto. nam, ut modo à te dictum est, leges à librarijs lego. sic animaduerto, quosque in magistratibus ignoratione iuris sui tantum sapere, quantū apparitores uelint. quamobrem, si de sacrorum alienatione dicendum putasti, cū de religione leges proposueras; faciendū tibi est, ut, magistratibus lege constitutis, de potestate, tum de iure disputes. M. Faciam breuiter, si consequi potuero: nā pluribus uerbis scripsit ad patrem suum M. Iunius sodalis, perite meo quidem iudicio, & diligenter. at de iure naturae cogitari per nos, et quae dicere debemus de iure populi R. quae relicta sunt, & tradita. Att. Sic profecto cēseo: et id ipsum, quod dicis, expecto.

Multa desunt.

M. TVLLII CICERONIS EX TIMAEO PLATONIS DE VNIVERSITATE LIBER.

M Vlta sunt à nobis & in Academicis conscripta contra physicos; et sæpe cũ P. Nigidio, Carneado more & modo disputata: fuit enim uir ille cũ cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero essent, ornatus omnibus, tum acer inuestigator & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ uidetur. denique sic iudico, post illos nobiles Pythagoreos, quorũ disciplina extincta est quodam modo, cum aliquot secula in Italia, Siciliáq; uiguisset, hunc extitisse, qui illa renouaret. qui cum me in Ciliciã proficiscentem Ephesi expectauisset, Romã ex legatione ipse decedens; uenissetq; eodem Mytilenis mei salutandi, et uisendi causa Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidiũ uidi, et Cratippũ cognoui. ac primum quidem tempus salutationibus, reliquum percunctatione cõsumpsimus.

Desunt multa.

quid eſt, quod ſemper ſit, neque ullum habet ortum, & quod gignatur, nec unquam ſit. quorum alterum intel ligentia, & ratione comprehenditur, quod unum ſem-per, atque idem eſt : alterum, quod affert opinionem per ſenſus, rationis expers, quod totum opinabile eſt, id gignitur, & interit, nec unquam eſſe uere poteſt. omne autẽ, quod gignitur, ex aliqua cauſa gigni neceſſe eſt : nullius enim rei cauſa remota, reperiri origo poteſt. quo circa ſi is, qui aliquod munus efficere molitur, eam ſpe= ciem, quæ ſemper eſt eadem, intuebitur, atque eam ſibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat neceſſe eſt. ſin autem illam, quæ gignitur : nunquam illã, quam expetet, pulchritudinem conſequetur. omne igitur cœ= lum, ſiue mundus, ſiue quo alio uocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus ſit. de quo id primum cõſideremus, quod principio eſt in omni quæſtione cõſiderãdum, ſem per ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus ſit, an ab aliquo temporis principatu ortus eſt, quãdoquidem cer nitur, & tangitur, & eſt undique corporatus. omnia autem talia ſenſum mouẽt: ſenſusq; mouẽtia quæ ſunt, eadem in opinatione conſidunt: quæ ortum habere, gi= gniq; diximus, nihil autem gigni poſſe ſine cauſis. atque illum quidem quaſi parentẽ huius uniuerſitatis inueni re difficile: &, cum iam inueneris, indicare in uulgus nefas. rurſus igitur uidendum, ille fabricator tanti ope ris utrum ſit imitatus exemplar, id ne quod ſemper unũ et idem, & ſui ſimile, an id quod generatũ ortumq; di cimus. Atqui ſi pulcher eſt hic mundus, ſi probus eius ar tifex: profecto ſpeciem æternitatis imitari maluit. ſin ſecus, quod ne dictu quidem fas eſt : generatum exem=

plum est pro æterno secutus. non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exequi, quandoquidē neque mundo quidquā pulchrius, neque eius ædificatore præstantius. si ergo generatus, ad id effectus, quod ratione sapientiaq; comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. ex quo efficitur, ut sit necesse hunc, quē cernimus, mūdum, simulacrum æternum esse alicuius æterni. difficillimū autem est in omni conquisitione rationis exordium. de ijs igitur, quæ diximus, hæc sit prima distinctio. in omni oratione cum ijs rebus, de quibus explicādum uidetur, esse cognitio. itaque cum de re stabili et immutabili disputatur, oratio talis sit, qualis sit illa, quæ neque redargui, neque conuinci potest. cum autem ingressa est imitata, et effecta simulacra, bene agi putat, si similitudinem ueri consequatur. quantū enim ad id, quod ortum est, æternitas ualet: tantum ad fidem ueritas. quocirca si forte de deorum natura, ortuq; mundi disserentes, minus id, quod habemus animo, cōsequimur, ut tota dilucide, et planè exornata oratio sibi constet, et ex omni parte secum ipsa consentiat: haud sanè erit mirum: contentiq; esse debebitis si probabilia dicentur: æquum est enim meminisse, et me, qui disseram, hominem esse, et uos, qui iudicatis: ut, si probabilia dicentur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur causam, quæ eū impulerit, qui hæc machinatus sit, ut originem rerum, et molitionem nouam quæreret. probitate uidelicet præstabat: probus autem inuidet nemini: itaque omnia sui similia generauit. hæc nimirum gignendi mundi causa iustissima. nam cum constituisset deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiscere, quoad natura patere=

tur: quidquid erat quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumpſit, non tranquillum, & quietum, ſed im moderate agitatũ, & fluctuãs: idq́; ex inordinato in ordinem adduxit: hoc enim iudicabat eſſe præſtãtius. Fas autem nec eſt, nec unquã fuit, quidquã niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. cum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſſe eorum, quæ natura cernerentur, nõ intelligens intelligente in toto genere præſtãtius. quocirca intelligentiam in animo, animũ concluſit in corpore. ſic ratus eſt opus illud effectũ eſſe pulcherrimum. quam ob cauſam non eſt cunctandum profiteri, ſi modo inueſtigari aliquid coniectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idq́; intelligens, & diuina prouidentia conſtitutũ. hoc poſito, quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. nullius profecto, eorũ quidem, quæ ſunt nobis nota animãtia: ſunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta: imperfecto autem nec abſoluto ſimile, pulchrum eſſe nihil poteſt. cuius ergo omne animal quaſi particula quædã eſt, ſiue in ſingulis, ſiue in diuerſo genere cernatur, eius ſimilẽ mũdũ eſſe dicamus. omnes igitur, qui animo cernũtur, & ratione intelligũtur animãtes, cõplexu rationis & intelligentiæ, ſicut homines, hoc mũdo, & pecudes, & omnia quæ ſub aſpectum cadũt, comprehenduntur: quod enim pulcherrimum in rerũ natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimũ eſt; cum deus ſimilem mũdũ efficere uellet, animal unũ, aſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. recte ne igitur unum mundum dixeri-

mus, an sint plures, an innumerabiles, dictu uerius & melius. unus profecto, si quidem factus est ad exemplũ. quod enim omnes animantes eos, qui ratione intelligũtur, complectitur, id non potest esse cum altero. rursus enim alius animans, qui eũ contineat, sit necesse est, cuius partes sint animantes superiores, cœlumq; hoc simulacrum illius ultimi sit, non proximi. quorum ne quid accideret, atque ut hic mundus esset animanti absoluto simillimus, hoc ipso, quòd solus atque unus esset, iccirco singularem deus hũc mũdũ, atque unigenam procreauit. Corporeum autem & aspectabile, itemq; tractabile omne necesse est esse, quod natũ est. nihil porrò igni uacuum uideri potest: nec uero tãgi, quod careat solido: solidum autem nihil, quod terræ sit expers. quamobrem mundum efficere moliens deus, terrã primum, ignemq; iungebat. omnia autem duo ad cohærendum tertium aliquid anquirunt, et quasi nodũ, uinculumq; desiderant. sed uinculorũ id est aptissimum atque pulcherrimum, quod ex se, atque de his, quæ astringit, quã maxime unum efficit. id optime assequitur quæ græce ἀναλογία, latine (audendum est enim, quoniam hæc primum à nobis nouãtur) cõparatio, proportióue dici potest. quãdo enim trium uel numerorum, uel figurarũ, uel quorumcunque generum cõtingit, ut quod medium sit, uti primũ proportione, ita id postremo cõparetur, uicissimq; ut extremum cum medio, sic medium cum primo cõferatur: id, quod medium est, tum primum fit, tum postremum; postrema uero & prima media fiũt. ita necessitas cogit, ut eadẽ sint ea, quæ deiũcta fuerũt. eadem autẽ cũ facta sint, efficitur, ut omnia sint unũ.

quòd si uniuersitatis corpus planũ & æquabile explicaretur, neque in eo quidquam esset requisitum: unum interiectum medium & se ipsum, et ea, quibus esset interpositum, colligaret. sed cum soliditas mundo quæreretur, solida autem omnia uno medio nunquam, duobus semper copulentur, ita contigit ut inter ignem, & terram aquam deus, animamq́; poneret, eaq; inter se compara3ret, & proportione coniungeret, ut, quemadmodũ ignis animæ, sic anima aquæ, quodq́; anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. qua ex coniunctione cœlum ita aptum est, ut sub aspectum, & tactum cadat. itaque & ob eam causam, et ab ijs rebus numero quatuor mundi est corpus effectum, ea constructum proportione, qua dixi: ex quo ipse se concordi quadam amicitia, & charitate complectitur; atque ita apte cohæret, ut dissolui nullo modo queat, nisi ab eodẽ, à quo est colligatus. earum autem quatuor rerum, quas supra dixi, sic in omni mundo omnes partes collocatæ sunt, ut nulla pars huiusce generis excederet extra, atque in hoc uniuerso inessent genera illa uniuersa. id ob eas causas, primum ut mundus animãs possit ex perfectis partibus esse perfectus, deinde ut unus esset, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta, postremo ne quis morbus eum possit, aut senectus affligere: omnis enim coagmentatio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua impulsione uehementi labefactatur, & frãgitur, & ad morbos senectutemq́; compellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorq́; deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atque perfectis absolueretur, quod omni morbo senio'ue careret. for=

mam

mam autem & maxime sibi cognatam, & decoram dedit. à quo enim animãte omnes reliquos cõtineri uellet animantes, hũc ea forma figurauit, qua una omnes reliquæ formæ concluduntur: & globosus est fabricatus: quod σφαιροειδὲς Græci uocant: cuius omnis extremitas paribus à medio radijs attingitur: idq; ita tornauit, ut nihil effici possit rotundius, nihil ut asperitatis haberet, nihil offensionis, nihil inclusum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum, omnesq; partes simillimæ omniũ, quoad eius præstabat iudicio dissimilitudini similitudo. Omni autem totã figurã mũdi leuitate circundedit: nec enim oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni posset, relictũ erat; nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neque erant anima circũfusa extrema mundi, ut respirationem requireret: nec uero desiderabat aut alimẽta corporis, aut detractionẽ confecti, & consumpti cibi: neque enim ulla decessio fieri poterat, neque accessio. neque uero erat unde: ita se ipse cõsumptione & senio alebat sui, cũ ipse per se, et à se & pateretur, & faceret omnia. sic enim ratus est ille, qui ista iunxit, & condidit, ipsum se contentum esse mundum, neque egere altero. itaque nec ei manus affixit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendũ; nec pedes, nec alia mẽbra, quibus ingressus corpore sustineret: motũ enim dedit cœlo eũ, qui figuræ eius sit aptissimus, qui unus ex septem motibus mentem atque intelligentiam cohiberet maxime. itaque una cõuersione, atque eadem ipse circum se torquetur, & uertitur. sex autẽ reliquos motus ab eo separauit: itaque eũ ab omni erratione liberauit. ad hãc igitur cõuersio=

nem, quæ pedibus & gradu nõ egeret, ingrediendi mẽbra nõ dedit. hæc deus is, qui erat, de aliquando deo futuro cogitans, leuem eum effecit, & undique æquabilem, & à medio ad summum parem, & perfectũ, atque absolutum ex absolutis, atque perfectis. animum autem ut in eius medio collocauit, ita per totum tetendit: deinde eũ circundedit corpore, & uestiuit extrinsecus: cœloq; soliuago, & uolubili, & in orbẽ incitato complexus est, quod secum ipsum propter uirtutem facile esse posset, nec desideraret alterũ, satis sibi ipse notus, & familiaris. sic deus ille æternus hunc perfecte beatum deum procreauit. sed animum haud ita, ut modo locuti sumus, tum denique cũ corpus ei effecisset, inchoauit: neque enim esset rectũ minori parere maiorem. sed nos multa inconsiderate ac temere dicimus. deus autem & ortu, & uirtute antiquiorẽ genuit animũ, eumq; ut dominũ atque imperãtem obedienti præfecit corpori: idq; molitus tali quodã est modo. ex materia, quæ indiuidua est, et quæ semper uniusmodi, suiq; similis, et ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, tertiũ materiæ genus ex duobus in medium admiscuit, quod esset eiusdem naturæ, & quod alterius: idq; interiecit inter indiuiduũ, atque id, quod diuiduũ esset in corpore. ea cũ tria sumpsisset, unã in speciem temperauit: naturamq; illã, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit fugientem, & eius copulationis alienã permiscẽs cum materia, cum ex tribus effecisset unum, id ipsum in ea quæ decuit membra partitus est. iam partes singulas ex eodẽ, & ex altero, & ex materia tẽperauit. fuit autem talis illa partitio. unã principio partẽ detraxit

ex toto: ſecundam autem primæ partis duplã: deinde tertiam, quæ eſſet ſecundæ ſeſquialtera, primæ tripla: deinde quartam, quæ ſecundæ dupla eſſet: quintã inde, quæ tertiæ tripla: tum ſextam octuplam primæ: poſtremo ſeptimam, quæ ſeptem, & uiginti partibus antecederet primæ. deinde inſtituit dupla & tripla interualla explere, partes rurſus ex toto deſecans. quas interuallis ita locabat, ut in ſingulis eſſent bina media: uix enim audeo dicere medietates, quas Græci μεσότητας appellãt: ſed quaſi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius. earũ alterã, eadem parte præſtãtem extremis, eademq; ſuperatã, alterã pari numero præſtãtẽ extremis, pariq; numero ſuperatã. ſeſquialteris autem interuallis, & ſeſquitertijs, & ſeſquioctauis ſumptis ex his colligationibus in primis interuallis, ſeſquioctauo interuallo, ſeſquitertia omnia explebat, cum particulam ſingulorum relinqueret. eius autem particulæ interuallo relicto, habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparationemq; in extremis, quam habent CCLVI cũ CCXLIII. atque ita permiſtũ illud, ex quo hæc ſecuit, iam omne conſumpſerat. hanc igitur omnem coniunctionem, duplicem in longitudinem diffidit: mediæq; accommodans mediam, quaſi decuſſauit: deinde in orbem torſit, ut & ipſæ ſecum, & inter ſe, ex commiſſura, quæ è regione eſſet, iungerentur: eoq; motu, cuius orbis ſemper in eodem erat, eodemq; modo ciebatur, undique eſt eas circumplexus. atque ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem, illum eiuſdem naturæ, hũc alterius nominauit: eamq;, quæ erat eiuſdem, detorſit à latere in dextram partem: hãc

autem citimã à media linea direxit ad læuã: sed principatum dedit superiori, quam solam indiuiduam reliquit. interiorem autem cum in sex partes diuisisset, septem orbes dispares duplo, & triplo interuallo moueri iussit, contrariјs inter se cursibus. eorũ autem trium fecit pares celeritates, sed quatuor & inter se dispares, et dissimiles trium reliquorũ. animũ igitur cum ille procreator mũdi deus ex sua mente & diuinitate genuisset, tũ denique omne, quod erat concretũ, atque corporeũ, substernebat animo, interiusq; faciebat: atque ita medio mediũ accõmodans copulabat. sic animus à medio profectus, extremitatẽ cœli à suprema regione rotũdo ambitu circũiecit, seseq; ipse uersans, diuinæ, sempiternæ, sapientisq; uitæ induxit exordium. & corpus quidem cœli spectabile effectum est. animus autem oculorum effugit obtutum. est autem unus ex omnibus, rationis, contentionisq; (ἁρμονίη græce) sempiternarum rerum & sub intelligentiam cadentium compos & particeps: quo nihil ab optimo & præstãtissimo genitore melius procreatũ: quippe qui ex eadem uinctus, alteraq; natura, adiuncta materia temperatione triũ partium proportione cõpacta, se ipse cõuersans, cũ materiã mutabilem arripuisset, & cũ rursus indiuiduã, atque simplicem, per quã omnis mouetur, discernitq; quid sit eiusdem generis, & quid alterius: & cætera diјudicat, quid cuique rei sit maxime aptũ, quid quoque loco, aut modo, aut tempore cõtingat: quæq; distinctio sit inter ea, quæ gignãtur, & ea quæ sint semper eadẽ. ratio autẽ utraque, quæ uersatur in iјs, quæ sunt semper eadẽ, & in iјs, quæ mutãtur, cũ in eodem, & in altero moue

tur ipsa per sese sine uoce, et sine ullo sono, cū eandem partem attingit, qua sensus cieri potest: orbis illius generis alterius immutatus & rectus omnia animo mētiq; denunciat: tū opiniones, adsensionesq; firmæ ueræq; gignūtur. cū autem in illis rebus uertitur, quæ manentes semper eædem, non sensu, sed intelligentia cōtinentur,

Desunt multa.

ita uim suam natura cōuertit, ut terram Lunæ cursus proxime ambiret, eiq; supra terrā proxima Solis circū-uectio esset. Lucifer deinde & sancta Mercurij stella cursum habent Solis celeritati parē, sed uim quādā cōtrariam: eaq; cōuersione, quā inter se habent Lucifer, Mercurius, Sol, alij alios uincūt, uicissimq; uincuntur. Reliquorū siderū quæ causa collocādi fuerit, quæq; eorum sit collocatio, in sermonem alium differendū est, ne in eo, quod attingendū fuit, q̄ in eo, cuius causa id attigimus, lōgior ponatur oratio. quādo igitur unūquodque eorum siderum cursum decorum est adeptum, è quibus erat motus temporis cōsignādus; colligatisq; corporibus uinculis animalibus, tū animātia orta sunt, eaq; imperio

parere didicerũt, tũc ex alterius naturæ motione trãſ-uerſa, in eiuſdem naturæ motum incurrentia, in eoq́; hærentia, atque impedita, cum alia maiorem luſtrarẽt orbem, alia minorem, tardiuſq; maiorem, celeriuſq; minorem, motu uero unius eiuſdemq; naturæ, quæ uelociſſime mouebantur, ea celeritate uinci à tardioribus, et, cum ſuperabant, ſuperari uidebantur: omnis enim orbis eorũ quaſi facilitatis inflexione uertebatur: quã bifariam cõtrarie ſimul procedentia efficiebãt, ut, quod eſſet tardiſſimum, id proximum fieret celerrimo. atque ut eſſet menſura quædã euidens, quæ in iſtis octo curſibus celeritates, tarditateſq; declararet; deus ipſe ſolem, quaſi lumen, accendit ad ſecundum ſupra terram ambitum, ut quammaxime cœlum omnibus colluceret, animanteſq;, quibus ius eſſet doceri, ab eiuſdem motu, & ab eo, quod ſimile eſſet, numerorum naturam, uimq; cognoſcerent. nox igitur & dies ad hunc modũ, & ob has generata cauſas, unũ circuitũ orbis efficit ſapientiſſimum, atque optimũ: menſis autem, quando Luna luſtrato ſuo curſu Solem cõſecuta eſt: annus, ubi Sol ſuũ totũ confecit, & peragrauit orbem. cæterorum autem ſiderum ambitus ignorantes homines, præter admodũ paucos, neque nomen appellãt, neque inter ſe numero cõmetiuntur: itaque neſciunt hos ſiderũ errores id ipſum eſſe, quod rite dicitur tẽpus, multitudine infinita, uarietate admirabili præditos. attamen illud perſpici, & intelligi poteſt, abſoluto, perfectoq; numero tẽporis, abſolutum, perfectumq; annũ, tunc compleri denique, cũ ſe octo ambitus confectis ſuis curſibus ad idem caput retulerunt, cumq; eos permenſus eſt idem, & ſem-

per sui similis orbis. has igitur ob causas nata astra sunt, quæ per cœlum penetrantia solstitiali se & brumali reuocatione conuerterent, ut hoc omne animal, quod uidemus, esset illi animali, quod sentimus, ad æternitatis imitationem simillimum. & cætera quidem usque ad temporis ortũ impressa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. sed quia non dũ omne animal in mundo intus incluserat, ex ea parte deficiebat ad propositũ exẽplar imaginis similitudo. quot igitur, & quales animalium formas mens, in speciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & tales in hoc mundo secum cogitauit effingere. erant autem animantium genera quatuor, quorũ unum diuinum, atque cœleste, alterum pennigerum & aerium, tertium * terrestre quartum. diuinæ animationis maxime speciem faciebat ex igne, ita ut splendidissimus esset, & aspectu pulcherrimus. cumq; similem uniuersitatis naturæ efficere uellet, ad uolubilitatem rotundauit, comiteq; eũ sapientia quamoptimæ mentis effecit, circumq; cœlum æqualiter distribuit, ut hunc uarietate distinctũ bene Græci κόσμον, nos lucentem mũdum nominaremus. dedit autem diuinis duo genera motus: unũ, quod semper esset in eodem æque, & idem in omnibus, atque uno modo celeraret: alterũ, quod in anticã partem à conuersione eiusdem, & similis, pelleretur. quinque autem reliquis motibus orbem eum esse uoluit expertem, immobilem, et stantem. ex quo genere ea sunt sidera, quæ infixa cœlo nõ mouentur loco: quæ sunt animantia, eaq; diuina, ob eamq; causam suis sedibus inhærent, & perpetuo manent. quæ autem uaga & mutabili ratione labuntur,

ita generata sunt, ut supra diximus. iam uero terram altricem nostram, quæ traiecto axe sustinetur, diei nocctisq; effectricem, eandemq; custodem, antiquissimã deorum uoluit esse eorum, qui intra cœlum gignerẽtur, flexiones autem deorum, et inter ipsos deos concursiones, quæq; in orbibus eorum cõuersiones, antecessionesq; eueniant, cumq; inter se penè contingant, eos, qui propè copulentur contraria regione, & ponè quos, aut ante labũtur, quibusq; temporibus à nostro aspectu oblitescãt, rursusq; emersi errorem incutiant rationis expertibus, si uerbis explicare conemur, nullo posito sub oculis simulacro, earum rerũ frustra suscipiatur labor. Sed hæc satis sunt dicta nobis. quæ de deorum, qui cernũtur, quiq; orti sunt, natura præfati sumus, habeãt hunc terminũ. reliquorum autem, quos Græci δαίμονας appellãt, nostri opinor lares, si modo hoc recte cõuersum uideri potest, & nosse, & nunciare ortũ eorum maius est, quàm ut profiteri scribere nos audeamus. credendum nimirum est ueteribus & priscis, ut aiunt, uiris, qui se progeniem deorum esse dicebãt. itaque eorum uocabula nobis prodiderunt. nosse autem generatores suos optime poterant: ac difficile factu est, à dijs ortis fidem non habere: quanquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: sed quia de suis rebus notis uidentur loqui, ueteri legi, moriq; parendum est. sic igitur, ut ab his est traditum, horum deorum ortus habeatur, atque dicatur, ut Oceanũ Salaciamq; cœli satu terræq; cõceptu generatos, editosq; memoremus: ex his Phorcyn, Saturnũ, & Opem: deinceps Iouem, atque Iunonem, reliquos, quos fratres inter se, agnatosq; usur-

pare, atque appellare uidemus, & eorũ, ut utamur ueteri uerbo, prosapiam. quando igitur omnes, & qui mouentur palamq; ostenduntur, & qui eatenus nobis declarantur, quo ipsi uolunt, creati sunt: tum ad eos is deus, qui omnia genuit, fatur. Hæc uos, qui deorum satu orti estis, attendite: quorum operum ego parens effectorq; sum, quæ per me facta, nõ sunt dissoluta me inuito: quanquam omne colligatum solui potest: sed haudquaquam boni est, ratione uinctum uelle dissolue re. sed quoniam orti estis, immortales uos quidem esse, & indissolubiles nõ potestis: neutiquam tamen dissoluemini, nec uos ulla mortis fata perimẽt, nec fraus ualentior, q̃ consilium meũ: quod maius est uinculum ad perpetuitatem uestram, q̃ illa, quibus estis tum, cum gignebamini, colligati. quid sentiã igitur, cognoscite. tria nobis genera reliqua sunt, eaq; mortalia: quibus præter missis, cœli absolutio perfecta non erit: omnia enim genera animaliũ cõplexu non tenebit: teneat autem oportebit, ut ex eodem ne quid absit, quæ à me ipso effecta sint, quod deorũ uitã possit adæquare. ut igitur mortali generẽtur cõditione, uos suscipite, ut illa gignatis, imiteminiq; uim meã, qua in uestro ortu me usum esse meministis: in quibus qui tales creantur, ut deorũ immortaliũ quasi gentiles esse debeant, diuini generis appellentur, teneantq; omniũ animantium principatũ, uobisq; iure & lege uolentes pareant: quorũ uobis initium, statusq; traditur à me: uos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem. ita orientur animantes, quos & uiuos alatis, & cõsumptos sinu recipiatis. Hæc ille dixit. deinde ad temperationem superiorẽ

reuertit: in qua omnem animũ uniuersæ naturæ temperás permiscebat, superisq; permixtionis reliquias fundens æquabat, eodem modo fermè, nisi quòd non ita incorrupta, ut ea quæ semper idem, sed à dijs secundum sumebat, atque tertium. toto igitur omnino constituto, sideribus parem numerum distribuit animorũ, & singulos adiunxit ad singula, atque ita quasi in currũ uniuersitatis imposuit, cõmõstrauitq; leges fatales, ac necessarias, & ostendit primum ortum unum fore omnibus, eumq; moderatum, atque constantem, nec ab ullo imminutum: satis autem, & quasi sparsis animis, fore uti certis temporũ interuallis oriretur animal, quod esset ad cultum deorum aptissimum. sed cum duplex esset natura generis humani, sic se res habebãt, ut præstantius genus esset eorum, qui essent futuri uiri. cum autem animis corpora cũ necessitate inseuisset, cumq; ad corpora necessitate tũ accessio fieret, tũ abscessio, necesse erat sensum existere unum, cómunemq; omnium uehementiore motu excitato, coniunctoq; naturæ, deinde uoluptate & molestia mixtum amorem, post irã & metum, & reliquos motus animi, comites superiorum, & his etiam contrarios dissidentes: quos qui ratione rexerit, iuste uixerit: qui autem his se dederit, iniuste. atque ille, qui recte & honeste curriculum uiuendi à natura datum confecerit, ad illud astrũ, quocum aptus fuerit, reuertetur: qui autem immoderate & intemperate uixerit, eum secundus ortus in figuram muliebrem transferet; & si ne tũ quidem finem uitiorum faciet, grauius etiam iactabitur, & in suis moribus simillimas figuras pecudum, & ferarum

transferetur, neque malorum terminum prius aſpiciet, quàm illam ſequi cœperit conuerſionem, quam habeat in ſe ipſe eiuſdē, & unius ſimul innatā et inſitam: quod tum eueniet, cum illa, quæ ex igne, aere, aqua, atque terra turbulenta, & rationis expertia inſederint, deniq; ratione depulerit, & ad primam atque optimā affectionem animi peruenerint. Quæ cum ita deſignaſſet, ſeſeq;, ſi quid poſtea fraudis, aut uitij eueniſſet, extra omnem culpam, cauſamq; poſuiſſet, alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mundi partes, quæ ſunt ad ſpatiorum temporis ſignificationem notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. poſt autem ſationem eam dijs, ut ita dicam, iunioribus permiſit, ut corpora mortalia effingerent, quantumq; eſſet reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, et quæ cōſequentia eſſent, perpolirent, & abſoluerent: deinde ut huic animanti principem ſe ducemq; præberet, uitamq; eius pulcherrime regeret, & gubernaret, niſi quatenus ipſe beneficijs ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. atque is quidem, qui cuncta compoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebātur, itaque cum accepiſſent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorem ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aeris à mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur, eaſq; inter ſe copulabant, haud ijſdem uinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni non poſſent propter paruitatem: crebris quaſi cuneolis iniectis unum efficiebant ex omnibus corpus: itemq; in eo influente atque effluēte animo diuino am=

bitus illigabant. itaque illi in flumen immersi neque tenebant, neque tenebantur, sed ui magna tum ferebãt, tũ ferebantur. ita totũ animal mouebatur illud quidé, sed immoderate & fortuitu, ut sex motibus ueheretur: nam & ante, & pone, ad læuam, & ad dextram, & sursum, & deorsum, modo huc, modo illuc.

Desunt non nulla.

sed si in splendore consedit, tũ uel eadem species, uel interdum immutata redditur, cum ignis oculorum cũ eo igne, qui est ob os offusus, se confudit, & contulit. dextra autem uidentur, quæ læua sunt; quia cõtrarijs partibus oculorum, contrarias partes attingunt. respondent autem dextra dextris, læua læuis conuersione luminum, cum ea inter se non cohærescũt. id fit, cũ speculorũ leuitas hinc, illincq; altitudinem assumpsit, & ita dextra detrusit in læuã partem oculorũ, læuáq; in dextram. supina etiam ora cernũtur depulsione luminũ: quæ cõuertens inferiora reddit quæ sunt superiora: atqui hæc omnia ex eo genere sunt, quæ rerum adiuuãt causas. quibus utitur ministerijs deus, cum optimi speciem, quoad fieri potest, efficit. sed æstimant plerique non hæc adiuuãtia causarũ, sed has ipsas esse omnium causas, quæ uim habeant refrigerandi, calfaciendi, concrescendi, liquẽdi: careãt autẽ omni intelligẽtia, atque

ratione, quæ, nisi in animo, nulla alia in natura reperiātur. animus autem sensum omnem effugit oculorū. at ignis, & aqua, & terra, & aer corpora sunt, eaq; cernuntur. illum autem, qui intelligentiæ sapientiæq; se amatorem profitetur, necesse est intelligentis sapientisq; naturæ primas causas conquirere, deinde secundas causas rerum earum, quæ necessario mouent alias, cū ipsæ ab alijs mouentur. quocirca nobis sic cerno esse faciendū, ut de utroque nos quidem dicamus genere causarū, separatim autem de ijs, quæ cū intelligentia sunt efficientes pulcherrimarum rerum, atque optimarum, de ijs, quæ uacantes prudentia, inconstantia, perturbataq; efficiunt. Ac de oculorū quidem causis, ut haberent eam uim, quam nunc habent, satis fermè esse dictum puto. maxima autem eorū utilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. rerū enim optimarū cognitiones nobis oculi attulerūt. nam hæc, quæ est habita de uniuersitate, oratio à nobis haud unquam esset inuenta, si neque sidera, neque Sol, neque cœlum sub oculorum aspectum cadere potuissent. nunc uero dies noctesq; oculis cognitæ, tum mensium, annorumq; conuersiones ad numerū machinatæ sunt, & spatium temporis dimensæ, et ad quæstionem totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus philosophiam adepti sumus: quo bono nullum optabilius, nullū præstantius neque datū est mortalium generi deorum cōcessu, atque munere, neque dabitur.

Multa desiderantur.

Q. CICERO DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM LIBER.

E Tsi tibi omnia ſuppetũt, quæ cõſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentia poſſunt: tamen amore noſtro nõ ſum arbitratus alienũ, ad te perſcribere ea, quæ mihi ueniebãt in mẽtẽ, dies ac noctes de petitione tua cogitanti: nõ ut aliquid ex ijs noui adijcerem; ſed ut ea, quæ in re diſperſa, atque infinita uiderentur eſſe, ratione, & diſtributione ſub uno aſpectu ponerentur. Quãquã plurimũ natura ualet, tamen uidetur in paucorũ menſiũ negotio poſſe ſimulatio naturã uincere. ciuitas quæ ſit, cogita, quid petas, qui ſis. propè quotidie ad forũ tibi deſcendenti meditandũ hoc ſit, nouus ſum, Conſulatum peto, Roma eſt. nominis nouitatẽ dicendi gloria maxime ſubleuabis. ſemper ea res plurimum dignitatis habuit. non poteſt, qui dignus habetur patronus cõſularium, indignus Cõſulatu putari. quãobrem, quoniam ab hac laude profiſciſceris, et, quidquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendũ uenito, quaſi in ſingulis cauſis iudiciũ de omni ingenio futurũ ſit. eius facultatis adiumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut parata ac prõpta ſint, cura; & ſæpe, quæ de Demoſthenis ſtudio & exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare. deinde & amicorũ multitudo, et genera appareãt: habes enim ea, quæ noui habuerũt, omnes publicanos, totũ ferè equeſtrẽ ordinẽ, multa præterea

municipia, multos abs te defensos cuiusque ordinis, aliquot collegia, præterea studio dicendi conciliatos plurimos adolescentulos, quotidianam amicorum assiduitatem & frequentiam. hæc cura & ut teneas cõmendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant qui debent tua causa, referendæ gratiæ, & qui uolunt, obligandi tui tempus sibi aliud nullũ fore. etiam hoc multum uidetur adiuuare posse nouum hominem, hominum nobilium uoluntas, & maxime consularium. prodest, quorum in locum ac numerum peruenire uelis, ab his ipsis illo loco, ac numero dignum putari. hi rogãdi omnes sunt diligenter, & ad eos allegãdum: persuadendumq; est ijs, nos semper cũ optimatibus de Rep. sensisse, minime populares fuisse; si quid locuti populariter, id nos eo cõsilio fecisse, ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus, ut eum, qui plurimum posset, aut amicum in nostra petitione haberemus, aut certe non aduersarium. præterea adolescentes nobiles elabora ut habeas, uel ut teneas studiosos quos habes. multum dignitatis afferent. plurimos habes: perfice ut sciant, quantum in ijs putes esse. si adduxeris, ut ij, qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt. ac multum etiam nouitatem tuã adiuuat, quòd eiusmodi nobiles tecum petunt, ut nemo sit qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quàm tibi uirtutem prodesse oportere. iam P. Galbam, & L. Cassiũ summo loco natos, quis est, qui petere Cõsulatum putet? uides igitur amplissimis ex familijs homines, qui sine neruis sint, tibi pares esse nõ posse. at Antonius & Catilina molesti sunt. immo homini nouo, industrio, innocenti, diserto, gratioso

apud

apud eos, qui res iudicant, optandi competitores, ambo ſicarij, ambo libidinoſi, ambo egentes. eorum alterius bona proſcripta uidimus, uocem denique audiuimus iurãtis ſe Romæ iudicio æquo cũ homine Græco certare nõ poſſe: & ex ſenatu eiectum ſcimus. optima uero Cenſorum exiſtimatione in Prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera, quòd, ad tabulam quos poneret, non habebat. quo tamen in magiſtratu amicam, quam palàm domi haberet, de machinis emit. In petitione autem Conſulatus caupones omnes hic cõpilare per turpiſſimam legationem maluit, quàm adeſſe, & populo R. ſupplicare. Alter uero, dij boni, quo ſplendore eſt? primum nobilitate eadem, qua Catilina. num maiore? non, ſed uirtute. quamobrem qui inanius umbram ſuam metuit, hunc negliges quidem, natum in patris egeſtate, educatum in ſororis ſtupris, corroboratum in cæde ciuium, cuius primus ad Remp. aditus in equitibus R. occidendis fuit. nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tũ Titiniorum, ac Vániorum, ac Tanuſiorum capita demebant, Sylla unum Catilinam præfecerat; in quibus ille hominem optimum Q. Cæcilium ſororis ſuæ uirum, equitem R. nullarum partium, cum ſemper natura, tum etiam ætate iam quietum, ſuis manibus occidit. quid ego nunc dicam petere eum tecum Conſulatum, qui hominem chariſſimum populo R. M. Marium inſpectãte populo R. uirgis per totam urbem ceciderit, ad buſtum egerit, ibi omni cruciatu lacerarit, uiuo ſtanti collum gladio ſua dextera ſecuerit, cum ſiniſtra capillum eius à uertice teneret, caput ſua manu tulerit, cum inter di-

gitos eius riui sanguinis fluerent? qui postea cum histrio nibus, & cum gladiatoribus ita uixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet: qui nullum in locum tam sanctũ et tam religiosum accessit, in quo non, etsi in alijs culpa non esset, tamen ex sua nequitia dedecoris suspicionem relinqueret: qui ex curia Curios, & Annios, ab atrijs Sapalas, & Caruilios, ex equestri ordine Pompilios, & Cneios sibi amicissimos cõpararit: qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis, & efficacitatis, ut parentum propè in gremijs prætextatos liberos constuprarit. Quid ego nunc tibi de Africa, quid de testium dictis scribam? nota sunt: & ea tu sæpius legito. sed tamen hoc mihi non prætermittendum uidetur, quòd primum tam egens ex eo iudicio discessit, quàm quidam iudices eius ante illud iudicium fuerunt: deinde tam inuidiosus, ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. hic se sic habet, ut magis timeat, etiam si quieuerit; quàm ut contemnat, si quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data est, quàm nuper homini nouo C. Celio? ille cum duobus hominibus ita nobilissimis petebat, ut tamen in ijs omnia pluris essent, quàm ipsa nobilitas: summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio, ac diligentia petendi. tamen eorum alterum, cum deesset alter, Celius, etiam cum multo esset inferior genere, superior nulla re penè, superauit. quare si facies ea, quæ tibi natura, & studia, quibus usus es semper, largiuntur, quæ temporis tui ratio desiderat, quæ potes, quæ debes: non erit difficile certamen cum ijs competitoribus, qui nequa=

quam ſunt tam genere inſignes, quàm uitijs nobiles. quis enim reperiri tam improbus ciuis poteſt, qui uelit uno ſuffragio duas in remp. ſicas diſtringere? Quoniam igitur, quæ ſubſidia nouitatis haberes, & habere poſſes, expoſui: nunc de magnitudine petitionis dicẽdum uidetur. Conſulatum petis. quo honore, nemo eſt, qui te non dignum arbitretur: ſed multi, qui inuideant. petis enim homo ex equeſtri loco ſummum locum ciuitatis, atque ita ſummum, ut forti homini, diſerto, innocenti multo ille idem honos plus amplitudinis, quàm cæteris afferat. noli putare eos, qui ſunt eo honore uſi, non uidere, tu cum idem ſis adeptus, quid dignitatis habiturus ſis. eos uero, qui conſularibus familijs nati locum maiorum conſecuti non ſunt, ſuſpicor tibi, niſi qui admodum te amant, inuidere. etiam nouos homines prætorios exiſtimo, niſi qui tuo beneficio iuncti ſunt, nolle abs te ſe honore ſuperari. iam in populo quàm multi inuidi ſunt, quàm multi conſuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati, uenire tibi in mentem certo ſcio. eſſe etiam non nullos tibi iratos ex ijs cauſis, quas egiſti, neceſſe eſt. iam illud tute circunſpicito, quòd ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto ſtudio te dediſti, num quos tibi putes ob eam cauſam eſſe amicos? quamobrem cum & ſummum locum ciuitatis petas; & uideas eſſe ſtudia, quæ tibi aduerſentur: adhibeas neceſſe eſt omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorum ſtudijs, altera in populari uoluntate ponenda eſt. Amicorum ſtudia benificijs, &

officijs, & uetustate, facilitate, ac iucunditate naturæ parta esse oportet. sed hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quàm in cætera uita. quisquis est .n. qui ostendat aliquid in te uoluntatis, qui colat, qui domum uentitet, is in amicorum numero est habendus. sed tamen, qui sunt amici ex causa honestiore, cognationis, aut affinitatis, aut sodalitatis, aut alicuius necessitudinis, his charum & iucundũ esse maxime prodest. deinde ut quisque optimus, ac maxime domesticus, ut is amet, quisque fidelissimum esse te cupiat, ualde elaborandum puto: tum ut tribules, ut uicini, ut clientes, ut denique liberti, postremo etiam seruitus: nam ferè omnis sermo ad forensem famam à domesticis emanat auctoribus. deinde instituendi sunt cuiuscũque generis amici ad speciẽ hominis illustris honore ac nomine: qui etiam si suffragandi studia non nauant, tamẽ afferunt petitori aliquid dignitatis ad iustitiam obtinẽdam. Magistratus, ex quibus maxime Consules, deinde Tribunos pl. ad conficiendum cẽturias homines excellenti gratia, qui tribuent centuriam, ut aliquod ex te beneficiũ aut habeant, aut ut habeãt sperent, eos prorsus magnopere compara, & cõfirma. nam per hos annos homines ambitiosi uehementer omni studio, atque opere laborarũt, ut possent à tribulibus suis ea, quæ peterent, impetrare. hos tu homines, quibuscunque rationibus poteris, ut ex animo, atque ut ex illa summa uoluntate tui studiosi sint, laborato. quòd si satis grati homines essent, hæc omnia parata esse debebant, sicut parata esse concerno: nam hoc biennio quatuor sodalitates ciuium ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligasti, M. Fundanij,

Q. Gallij, Cn. Cornelij, L. Coruini: & horum in causis ad te deferendis quidnam eorũ sodales receperint & confirmarint, scio: nam interfui. quare hoc tibi faciendum est, ut idem ab ijs, quod debent, exigas, sæpe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant nullum tempus aliud se unquam habituros referendæ gratiæ. profecto homines & spe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs ad studium seruandum excitabuntur. & omnino quoniam eo genere amicitiarũ petitio tua maxime initiata est, quod causarum defensionibus adeptus es: fac ut planè ijs hominibus, quos deuinctos tenes, descriptum, ac dispositum suum cuique munus sit. &, quemadmodum memini, quòd nulla in re illis unquam molestus fuisti, sic cura ut intelligant omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus reseruasse. Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad beneuolẽtiam, atque hæc suffragandi studia ducuntur, beneficio, spe, adiunctione animi, uel uoluntate: animaduertendum est, quemadmodum cuique horũ generi sit inseruiendum. Minimis beneficijs homines adducuntur, ut satis causæ putent se ad studium suffragationis dedisse, ne dum ij, quibus saluti fuisti, quos tu habes plurimos. & intelligant, si hoc tuo tempore non satisfecerint, se probatos nemini unquam fore. quod cum ita sit, tamen rogandi sunt, atque etiam in hanc opinionem adducendi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, ijs uicissim nos obligari adhuc posse uideamur. qui autem spe tenentur, quod genus hominũ multo est diligẽtius, atq; officiosius; ijs fac ut propositũ, ac paratũ auxiliũ tuũ esse uideatur; deniq; ut spe-

ctatorem te suorum officiorum esse intelligant diligentem; ut uidere te planè, atque animaduertere, quantũ ab unoquoque proficiscatur, appareat. Tertium illud genus est studiorum uoluntarium: quod agendis gratijs, accõmodandis sermonibus ad eas rationes, propter quas quisque studiosus tui esse uidebitur, significãda erga illos pari uolũtate, adducẽda amicitia in spem familiaritatis, & cõsuetudinis cõfirmari oportebit. atque in ijs omnibus generibus iudicato & perpendito quãtum quisque possit, ut scias & quemadmodũ cuique inseruias, & quid à quoque expectes, & postules. sunt.n. quidam homines in suis ciuitatibus, & municipijs gratiosi: sunt diligentes, et copiosi: qui etiam si antea nõ studuerunt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare eius causa, cui debent, aut uolunt, facile possunt. his hominum generibus sic inseruiendum est, ut ipsi intelligãt te uidere quid à quoque expectes, sentire quid accipias, meminisse quid acceperis. Sunt autem alij, qui aut nihil possunt, aut etiam odio sunt tribulibus suis, nec habent tantum animi, aut facultatis, ut enitantur ex tempore. hos internoscas: & uideto, ne, spe in aliquo maiore posita, præsidij parum comparetur. & quanquam partis et fundatis amicitijs fretũ ac munitum esse oporteret: tamen in ipsa petitione amicitiæ permultæ, ac per utiles comparantur. nam in cæteris molestijs habet hoc tamen petitio commodi, ut possis honeste, quod in cætera uita non queas, quoscũque uelis, adiungere ad amicitiam: quibuscum si alio tempore agas, ut te utantur, absurde facere uideare: in petitione autem nisi id agas & cum multis, & diligenter, nullus petitor esse ui=

deare. Ego autem tibi hoc confirmo, esse neminem, nisi si aliqua necessitudine competitorum alicui tuorũ sit adiunctus, à quo non facile, si contenderis, impetrare possis, ut suo beneficio promereatur, se ut ames, & sibi ut debeas, modo intelligat te magni æstimare, ex animo agere, bene se ponere, fore ex eo non breuem et suffragatoriã, sed firmam & perpetuam amicitiã. nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid uirtutis sit, qui hoc tempus sibi oblatum amicitiæ tecum constituendæ prætermittat, præsertim cum id tibi casus afferat, uti tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda, aut fugienda sit, & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non assequi, sed ne incipere quidem possint. nã quid incipiat Antonius homines adiungere, atque inuitare ad amicitiam, quos per se suo nomine appellare nõ possit? mihi quidem stultius nihil uidetur, quàm existimare eum studiosum tui, quem non noris. eximiam quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum gestarum magnitudinem esse oportet in eo, quem homines ignoti, nullis suffragantibus meritis honore afficiant. nanque ut homo iners, sine officio, sine ingenio, cũ infamia, nullis amicis septus, hominum plurimorum studio, atque omnium bona existimatione munitum præcurrat, sine magna culpa negligentiæ fieri non potest. quamobrem omnes centurias multi & uarijs amicitijs, cura, ut confirmatas habeas: & primum id, quod ante oculos est, senatores, equitesq; romanos, cæterorum hominum nauos homines & gratiosos complectere. multi homines urbani & industrij, multi libertini gratiosi: in foro nanque uersantur: quos per te, quos

per communes amicos poteris sumere. cura ut tui cupidi sint, elaborato, appetito, allegato, summo beneficio te afficere ostendito. deinde habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum, uicinitatum. ex ijs principes ad amicitiam tuam si adiunxeris, per eos reliquã multitudinem facile tenebis. postea totam Italiam fac ut in animo, ac memoria tibi distributam, comprehensamq; habeas: ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum denique Italiæ ne quem esse patiare, in quo nõ habeas firmamenti quod satis esse possit. perquiras etiam & inuestiges homines ex omni regione, eosq; cognoscas, appetas, confirmes, cures ut in suis ciuitatibus tibi aliquos petant, & tua causa quasi candidati sint. uolent te amicum, si suam à te amicitiã expeti uidebunt. id ut intelligant, oratione, quæ ad rationem pertinet, cõsequere. homines municipales, ac rusticani, si nomine tãtũ noti sunt, in amicitia se esse arbitrãtur. si uero etiã præsidij se aliquid sibi constituere putãt, nõ amittunt occasionem promerendi. hos cæteri, & maxime tui competitores ne norunt quidem, tu & nosti, & facile cognosces: sine queis amicitia esse non potest. neque id tamen satis est, tametsi magnum est; sed ut consequatur spes utilitatis, atque amicitiæ, ne nomenclator solum, sed amicus etiam bonus esse uideare. ita cum & hos ipsos propter suam ambitionem, qui apud tribules suos plurimum gratia possint, studiosos in centurijs habebis; & cæteros, qui apud aliquam partem tribulium propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem ualent, cupidos tui constitueris; in optima spe esse debebis. Iam equitum centuriæ multo facilius

mihi diligentia posse teneri uidentur. primum cognoscendi sunt equites, deinde adipiscendi: multo enim facilius illa adolescentulorum ad amicitiam ætas adiungitur. deinde habebis tecũ ex iuuentute optimũ quenque, & studiosissimum humanitatis. tum equester ordo sequetur illius auctoritatem ordinis, si abs te adhibetur ea diligentia, ut non ordinis illius auctoritatem solum uoluntate, sed etiam singulorum amicitijs eas centurias confirmatas habeas. iam studia adolescentulorum in suffragando, in obeundo, in nunciando, in assectando mirifice & magna & honesta sunt. Et quoniam assectationis mentio facta est, id quoque curandum est, ut quotidiana cuiusque generis, & ordinis, & ætatis utare: nã ex ea ipsa copia coniectura fieri poterit, quantum sis in ipso campo uirium, ac facultatis habiturus. huius autem rei tres partes sunt; una salutatorum, cum domum ueniunt; altera deductorum; tertia assectatorum. In salutatoribus, qui magis uulgares sunt, & ad hanc consuetudinem, quæ nũc est, plures ueniunt, hoc efficiendum est, ut hoc ipsum minimum officium eorum tibi gratissimum esse uideatur. Qui domum tuam uenient, ijs significato te animaduertere; & eorum amicis, qui illis renuncient, ostendito; sæpe ipsis dicito. sic homines sæpe, cum obeunt plures competitores, & uident unum esse aliquem, qui hæc officia maxime animaduertat, ei se dedunt, deserunt cæteros, minutatim ex communibus proprij, ex fucosis firmi suffragatores euadunt. iam illud teneto diligenter, si eum, qui tibi promiserit, fucum, ut dicitur, facere uelle senseris, ut te id audisse, aut

ſcire diſſimules; ſi quis tibi ſe purgare uolet, quòd ſuſpe ctum eſſe arbitretur, affirmes te de illius uoluntate nũquam dubitaſſe, nec debere dubitare : is enim, qui ſe non putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt. ſcire autem oportet, quo quiſque animo ſit, ut et, quãtum cuique confidas, conſtituere poſſis. Iam deductorum officium, quod maius eſt quàm ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atque oſtẽdito, et, quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendito. magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequẽtia. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua aſſectatorum copia. in ea quos uoluntarios habebis, cura ut intelligant te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab ijs planè hoc munus exige; qui per ætatem, ac negotium poterunt, ipſi tecũ ut aſſidui ſint. qui ſi ipſi ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere cõſtituant. ualde ego te uolo, et ad rem pertinere arbitror, ſemper cum multitudine eſſe. præterea magnam affert laudem, & ſummã dignitatem, ſi ij tecum erunt, qui à te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudicijs liberati ſunt. hæc tu planè ab ijs poſtulato, ut, quoniam nulla impenſa per te alij rem honeſtam, alij ſalutem, ac fortunas omnes obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiã poſſint, hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorum ſtudijs hæc omnis oratio uerſatur : qui locus in hoc genere cauendus ſit, prætermittendum non uidetur. fraudis, atque inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus beneuolus, &

ſimulator dijudicari poſſit. tantum eſt huius temporis admonere. ſumma tua uirtus eoſdem homines et ſimulare tibi eſſe amicos, & inuidere coget. quamobrem Ἐπιχαρμεῖον illud teneto, neruos atque artus eſſe ſapientiæ non temere credere. & cum tuorum amicorũ ſtudia conſtitueris, tum etiam obtrectatorum, atque aduerſariorum rationes, & genera cognoſcito. hæc tria ſunt: unum ex ijs, quos læſiſti: alterum, qui ſine cauſa non amant: tertium, qui competitorum ualde amici ſunt. Quos læſiſti cum cõtra eos pro amico diceres, his te purgato planè: neceſſitudines commemorato: in ſpem adducito: te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiam cõtulerint, pari ſtudio, atque officio futurum ſpondeto. Qui ſine cauſa non amant, eos aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura, delinies, dans operam, ut de illa animi prauitate deducas. Quorum uolũtas erit abs te propter cõpetitorum amicitias alienior, his quoque eadẽ inſerui oratione, qua ſuperioribus: et ſi probare poteris, te in eos ipſos cõpetitores tuos beneuolo eſſe animo oſtendito. Quoniam de amicitijs conſtituẽdis ſatis dictum eſt, dicendum eſt de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione uerſatur. Ea deſiderat nomenclationem, blanditiam, aſſiduitatem, benignitatem, rumorem, ſpem in Rep. Primum id, quod facis, ut homines noris, ſignifica, ut appareat; & auge, ut quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tam gratum uidetur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum ita ſimulandũ eſſe, ut natura facere uideare. nõ comitas tibi neceſſe eſt, ea, quæ bono ac ſua ui homine digna ſunt. ſed opus eſt magnopere blãditia:

quæ etiã ſi uitioſa eſt, & turpis in cætera uita, tamẽ in petitione neceſſaria. tibi enim cum deteriorem aliquem aſſentando facit, improba eſt: cũ amiciorem, non tam uituperãda. petitori uero neceſſaria eſt, cuius et frõs, et uultus, & ſermo ad eorũ, quoſcunque conuenerit, ſenſum, & uoluntatem commutandus eſt. iam aſſiduitatis nullum eſt præceptum: uerbumq; ipſum docet, quæ res ſit. prodeſt quidem uehementer nuſquã deeſſe: ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis, nõ ſolum eſſe Romæ, atque in foro, ſed aſſidue petere, ſæpe eoſdem appellare, non committere ut quiſquam poſſit dicere, quod eius ſit conſequi poſſis, ſi abs te non ſit rogatũ, & ualde ac diligenter rogatũ. Benignitas autem late patet, & eſt in re familiari. quæ quanquã ad multitudinem peruenire nõ poteſt, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata eſt: eſt in conuiuijs, quæ facete abs te, & amicis tuis concelebrentur & paſſim, & tributim: eſt etiam in opera, quam peruulga, & communica: cura, ut aditus ad te diurni atque nocturni pateant, neque foribus ſolum ædium tuarum, ſed etiam uultu, & fronte, quæ eſt animi ianua. quæ ſi ſignificant uolũtatem abditam eſſe ac retruſam, parui refert patere oſtium: homines enim non modo promitti ſibi, præſertim quæ à candidato petant, ſed etiam large ac honorifice promitti uolunt. quare hoc quidem facile præceptũ eſt, ut, quod acturus ſis, id ſignifices te ſtudioſe, ac libenter eſſe facturum. illud difficilius, & magis ad tempus, quàm ad naturam accõmodatum tuam; quod facere non poſſis, ut id iucunde neges. quorum alterũ eſt boni uiri, alterum boni petitoris. nam cũ id petitur, quod

honeste, aut sine detrimento nostro promittere nõ possumus, quo modo si quis roget, ut contra amicum aliquã causam recipiamus: belle negãdum est, ut ostendas necessitudinem, demonstres quàm moleste feras, alijs te id rebus exacturũ esse persuadeas. audiui hoc dicere quendam de quibusdam oratoribus, ad quos causam suam detulisset; gratioré sibi fuisse orationem eius, qui negasset, quàm illius, qui recepisset. sic homines fronte, & oratione magis, q̃ ipso beneficio, re'q; capiuntur. uerũ hoc probabile est. illud alterum subdurum tibi homini planè perito suadere: sed tamen tempori tuo cõsulam. quibus. n. te propter aliquod officiũ necessitudinis affuturũ negaris, tamé ij possunt abs te placati æqui'q; discedere. quibus auté idcirco negaris, quòd te impeditũ esse dixeris aut amicorũ negotijs, aut grauioribus causis, aut ante susceptis; inimici discedunt, omnes'q; hoc animo sunt, ut sibi te mẽtiri malint, q̃ negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere solebat, se operam suam, quod nõ contra officium rogaretur, polliceri solere omnibus, impartire ijs, apud quos optime poni arbitraretur; ideo'q; se negare nemini, quòd sæpe accideret causa, cur is, qui pollicitus esset, nõ uteretur; sæpe, ut ipse magis esset uacuus, q̃ putasset; neq; posse domũ eius cõpleri, qui tãtũ modo reciperet, quãtũ uideret se obire posse; casu fieri, ut agãtur ea, quæ nõ putaris, illa, quæ credideris in manibus esse, ut aliqua de causa nõ agãtur: deinde esse extremũ, ut irascatur is, cui mẽdaciũ dixeris. id si promittas, et incertũ est, & in diem, et in paucioribus. sin autẽ id neges, statim abalienant se, et inimicãtur: plures. n. multo sunt qui rogãt, ut uti liceat opera alterius, quàm qui utantur. quare satius est, ex ijs aliquos aliquando

tibi in foro irasci, quàm omnes continuo domi, præsertim cum multo magis irascantur ijs, qui negent, quàm
* ijs, quem uideant ea causa impeditum, ut facere, quod promisit, cupiat, si ullo modo possit. Ac ne uidear aberrasse à distributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis disputem; hoc sequor, hæc omnia non tam ad amicorum studia, quàm ad popularem famam pertinere. etsi inest aliquod dictum ex illo genere, benigne respondere, studiose inseruire negotijs amicorum, ac periculis: tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere possis, ut de nocte domus compleatur, ut multi spe tui præsidij teneātur, ut amiciores abs te discedāt quàm accesserint, ut quamplurimorum aures optimo sermone compleant. Sequitur enim, ut de rumore dicendum sit. cui maxime seruiendum est. sed quæ dicta sunt omni superiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem ualent, dicendi laus, studia publicanorum, & equestris ordinis, hominum nobilium uoluntas, adolescentulorum frequentia, eorum, qui abs te defensi sunt, assiduitas, ex municipijs multitudo eorū, quos tua causa uenisse appareat, bene homines nosse, comiter appellare, assidue ac diligenter petere, benignum, ac liberalem esse, bene loqui existimare, domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adsit, satisfiat oratione omnibus, re, operáq; multis proficiatur, id quod fieri potest labore, & arte, & diligentia, non ut ad populum ab ijs omnibus fama perueniat, sed ut in ijs studijs populus ipse uersetur. Iam urbanam illam multitudinem & eorum studia, qui conciones tenent, quæ adeptus es in Pompeio ornando, in Manilij causa recipienda, Cornelio defendendo, excitanda nobis sunt: quæ ad-

huc habuit nemo, quin idem splendorē omnium, uolū-tatesq; haberet. Efficiendū etiā illud est, ut sciant omnes, Cn. Pompeij summam erga te esse uoluntatem, & uehementer ad illius rationes, te id assequi, quod petis, pertinere. Postremo tota petitio cura ut pompæ plena sit, ut illustris, ut splendida, ut popularis, ut habeat summam speciem, ac dignitatem, ut, etiam si qui possit, ne competitoribus tuis existat aut sceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maxime uidendum est, ut spes Reip. bona de te sit, & honesta opinio. nec tamen in petendo Resp. capessenda est, neque in senatu, neque in concione. sed hæc sunt tibi retinenda, ut senatus te existimet ex eo, quòd ita uixeris, defensorem auctoritatis suæ fore; equites R. boni, & locupletes ex uita acta te studiosum otij ac rerū tranquillarū; multitudo, ex eo duntaxat quòd oratione in cōcionibus, ac iudicio popularis fuisti, te à suis commodis alienum non futurum. Hæc mihi ueniebant in mentem de duabus illis cōmotionibus matutinis, quo tibi quotidie ad forum descendenti meditandum esse dixeramus: nouus sum: Consulatum peto: tertium restat, Roma est, ciuitas ex nationū cōuentu constituta; in qua multæ insidiæ, multa fallacia, multa in omni genere uitia uersantur; multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum maleuolentia, multorum superbia, multorum odia ac molestia perferenda est. uideo esse magni consilij, atque artis, in tot hominum cuiusque modi uitijs, tantisq; uersantem uitare offensionem, uitare fabulam, uitare insidias, esse unum hominem accōmodatum ad tātam morum, ac sermonum, ac uoluntatum uarietatem. qua

re etiam atque etiam perge tenere istam uiam, quã instituisti: excelle dicendo: hoc et tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo, ac lædẽdo repelluntur. & quoniã in hoc uel maxime uitiosa est ciuitas, quòd, largitione interposita, uirtutis, ac dignitatis obliuisci solet, in hoc fac ut te bene noris, id est, ut intelligas eũ esse te, qui iudicij ac periculi metũ maximũ competitoribus afferre possis. fac itaque, ut se abs te custodiri, atque obseruari sciant. tum diligentiam tuam, tũ auctoritatem uimq́; dicendi, tũ profecto equestris ordinis erga te studium pertimescent. atque hæc ita te uolo illis proponere, ut uideare occasionem non meditari, sed ut hoc terrore facilius hoc ipsum, quod agis, cõsequare. & planè sic cõtẽde omnibus neruis, ac facultatibus, ut adipiscamur quod petimus. uideo esse nulla comitia tam inquinata largitione, quibus nõ gratis aliquæ centuriæ renuncient suos maxime necessarios. quare si aduigilamus pro rei dignitate, & si nostros ad summũ studium beneuolos excitamus, & si hominibus studiosis gratiosisq́; nostri suum cuique munus describimus, et si cõpetitoribus iudicia proponimus, si ex equestribus metũ inijcimus, diuisores ratione aliqua coercemus: perfici potest, ut largitio nulla fiat, aut nihil ualeat. Hæc sunt quæ putaui nõ melius scire me q̃ te, sed facilius his tuis occupationibus colligere unũ in locũ posse, & ad te perscripta mittere. quæ tamẽ etsi ita scripta sunt, ut nõ ad omnes, qui honores petant, sed ad te proprie, & ad hãc tuam petitionem ualeant: tamẽ tu, si quid mutãdũ esse uidebitur, aut omnino tollẽdũ, aut si quid erit præteritũ, uelim hoc mihi dicas: uolo. n. hoc cõmentariolũ petitionis haberi omni ratione perfectum.

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN SECVNDAM CICERONIS PHILOSOPHIAE PARTEM.

Pagina 2.

CAVSAM, id est principium, philosophiæ esse scientiam] Nisi enim scientiæ nobis amor à natura esset insitus, nõ erat causa cur philosopharemur. scientiam autem philosophiæ causam, & originem esse, inde cognoscitur, quòd de natura deorũ nõ modo uariæ sunt doctissimorũ hominũ opiniones, uerum etiam discrepantes. cuius rei causa est scientiæ cupiditas. Cur autem nõnulli hanc lectionem adeo nõ probauerint, ut corruptũ exemplar sequi maluerint, nõ intelligo: nisi si ea, quæ in suo libro manuscripto non uident, ex ingenio, & coniectura esse omnia in animum induxerunt.

2.

QVID est enim temeritate fortius?] Aut hic fortius in malã partem est accipiendũ, quasi uiolentius; qua significatione hanc uocem alibi nõ memini me legisse: aut pro fortius corrigendũ, fœdius; quod affirmare sine uetustis exemplaribus non audeo.

2.

QVOD uero maxime etc.] Receptam lectionem nõ improbo: neque enim est cur debeã. sed ut medici non eos solum, qui ægrotant, sed eos etiam, qui satis cõmode habent, quãdoque curant, ut ad naturæ beneficium addito artis adiumento, quamoptimam ualetudinem, & speciem consequãtur: sic nos non ea mo-

do, quæ errorum tenebris inuoluta, minus perſpicua ſunt, ſed ſiquid etiã eiuſmodi eſt, quod lectorem omnino non lateat, quanto magis poſſumus correctione illuſtramus: ut hoc in loco, dixi me receptã lectionem nõ improbare; neque, cur improbem, cauſa eſt: tamen ad uenuſtatem, & ornatum quiddam addetur, ſi ita legas. Quod uero maxime rem, cauſamq; continet, utrũ nihil agant, nihil moliantur, ab omni curatione & administratione rerũ uacent; an contra ab his & à principio omnia facta & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueantur; in primis magna quæſtio eſt.

6.

PHYSIOLOGIAM] Poſt hãc uocem ſequebatur, id eſt naturæ rationem: quod induximus, uidentes gloſſam eſſe ab aliquo adiectam, qui phyſiologiam interpretaretur.

8.

A' MAGISTRO Platone uno diſſentiens] Primum non ab uno, ſed à multis diſſentiebat; nam philoſophi de dijs uarie ſentiebant: deinde ab alijs potius, quàm à Platone; cuius eandem ferè de dijs fuiſſe ſententiam paulo ante oſtendit: quam eius diſcipuli, Ariſtoteles, & Ponticus Heraclides, ſunt ſecuti: itaque uidendum, num ita legi poſſit: A' magiſtro Platone non diſſentiens.

9.

ET tamen modo mundum, tum mentem diuinam eſſe putat] Corrigo, Et tum mundum, tum mentem Deũ eſſe putat: itaq; planè eſt in Maffei libro, niſi quòd

habet, Et cum mundum.

6.

THEOGONIAM, id est originem deorũ] Hic quoque glossa fuit: nam illud, id est, originem deorum, quis nõ uidet adscriptum fuisse, ut Theogoniæ significatio ostenderetur? qua ratione adducti deleuimus, eo libentius, quòd quibusdam in antiquis libris expositio illa non est.

6.

VSITATAS perceptasq; cognitiones] Rectius opinor, insitas perceptasq; cognitiones: nã & in Maffei libro ita scriptum legitur: & pagina etiã 10: Insitas, dixit, deorũ cognitiones habemus. Et alibi nõ semel. atque etiã Lucretius hac locutione usus est: Vnde (inquit libro V.) insita notities est utilitatis.

11.

NON modo uiderat animo, sed etiã sic tractat, ut manu, doceat] Huius loci correctionem sensus ipse uidetur ostendere: tollet enim omne mendũ, si quis ita legat, Non modo uiderat animo, sed etiam sic tractarat ut manu, docet.

11:

EXISTAT, & ad deos affluat] Legendum puto, A' deo affluat, sententia ita postulante: de quo dubitãdum eo minus est, quòd pagina 24 Cum inquit, ex ipso imagines semper affluãt. & Lucretius nostram coniecturam libro 4. planè confirmat.

15:

QVOD & non prædicanti tam facile quidem credam, sicut] Tam, & sicut particulæ nõ sunt sibi

inuicem respondentes: itaque & locutione magis usitata, & sensu aliquando aptiore legetur: Quod & non prædicanti, tamen facile quidem crederem, sicut mali ædificij, &c. quam lectionem habet Maffei liber manu scriptus.

17.

HVIC pulchrior deo?] Concinnior erit sententia, si legatur; Hui, pulchrior Deo?

18.

IPSVM sibi displicere] Sic libri manuscripti: à quibus non dissentio: uidendum tamen est, num rectius ita possit, ipsum tibi displicere.

18.

SIGILLA numerantes] Sensus, ut opinor, meliore, clariore quidem certe legetur, Sigilla uenerantes,

19.

QVAE funditus gens uestra non nouit] Puto legendum esse, Quem: ut subaudiatur, morem: & deinde, argumentis sententiam, non argumenti sententiam.

19:

COR, pulmones, iecur cæteráq;, detracta utilitate, quid habent uenustatis?] Corrigo, Cor, pulmones, iecur, cætera; quæ, detracta utilitate, quid habent uenustatis? ut à præcedentibus tenui distinctionis nota seiungantur, & ad uerbum, habebit, referantur.

22.

SVPERIOR aer] Antiqui libri & superius aer, & supremum aer, habent. ego rectius legi putarem, superiorem aer; ut subaudiatur, locum teneat:

uel, ſuperior aeri : ut inſequens membrum ſpectet.

24.

HOMINES non colant] Hominibus nõ cõſulãt, magis probarẽ. erat enim hæc Epicuri ſententia, deos hominibus nõ conſulere. quod Cotta refellit cũ hoc loco, tũ in fine libri, cũ inquit; dij nulla re egentes, & inter ſe diligũt, & hominibus conſulunt. Item libro II. pag. 59. Si, inquit, omnibus hominibus deos cõſulere cẽſemus. Et huius diſputationis libro 3. pagina 72: Primũ deorũ ne prouidentia mundus regatur: deinde cõſulãt ne dij rebus humanis. & alibi in eãdem ſententiã ſæpiſſime : quæ quia tã manifeſta in re minus uidentur eſſe neceſſaria, prætermittam.

24:

PRODICVS Chius] Alij uidentur legiſſe in antiquo libro, Prodicus Cius. nos hic hæremus, cum ex pagina 9 : auctorem huius ſententiæ fuiſſe Perſeũ appareat. niſi ſi uelis legere, Perſeus Citieus, non Prodicus Cius, literis haud ita diſſimilibus, ut correctio temeraria uideri poſſit. Perſeũ autem, Zenonis auditorem, fuiſſe Citieum, Suidas, & Laertius in Zenone teſtatur.

29.

DISTINCTIONEM, ueritatem, pulchritudinem, ordinem] Ex ijs, quæ ſequuntur, manifeſtũ eſt, uarietatem potius hic eſſe legendum, quàm, ut antea, utilitatem: ut illa ratio omittatur, quòd de utilitate, qua homines adducti deos agnoſcunt, nõ in quarta cauſa, ſed in ſecunda mentionem facit.

35:

BIS bina quid eſſent] Bina numerũ ſignificat,

nõ qualitatem : itaque sic opinor rectius, Bis bina quot essent, una litera immutata, siquidem quit pro quid ueteres scribebant : quæ deinde multorum errorum causa fuit, describentibus libros hominibus imperitis.

39.

IS RAPVIT Proserpinam] Hærebat antea lector hoc in loco deprauatione uerborum implicatus. nunc ex Maffei libro correctione adhibita, nemo tam tardus est, qui, uel cursim legens, sensum nõ percipiat.

43:

SONITV, & spiritu] Qui pro spiritu, legere malunt, strepitu; nõ animaduertunt ex sua lectione uersum claudicare. hũc autem uersum, & alios consequentes recitat Priscianus in libro de comicis metris.

44.

SICVT inciti, atque alacres rostris perfremũt] Metire uersum pedibus: uitiũ deprehendes: quod mutatione parua tolletur, si pro, sicut inciti, leges, Sicuti citi.

51.

VOMITIONE canis purgare aluos ibes Aegyptiæ curant] Varie legitur in libris manuscriptis: nam pro purgare, & purgante, & purgãtes, & purgant, reperitur, & pro canis, canes: ut fortasse ita corrigendum sit: Vomitione canes purgãtur: aluo se ibes Aegyptiæ curant. Cuius rei historiam ex Plinio, & Plutarcho licet cognoscere.

53.

MOLLITVR cibus] Satis aptus elicitur sensus: mihi tamen magis placeret, Molitur; à uerbo mo=

lo molis, unde molares dentes. atque etiã in hoc uerbo Maffei liber l consonantem non geminat.

55:

APERTE tãgendi] In libro Maffei lectio probabilior, Pariter tangendi: cuius sententiam, quia patet, ostendere superuacaneum uidetur.

60.

SI mehercule, inquit, Vellei] Aut in his uerbis mendum est, aut quidpiam desideratur. quòd si ita corrigas, sanè hercule, inquit, Vellei; non erit, quo lector offendatur. subaudietur enim, paratus uenio: & optime cum sequentibus sententia conueniet.

64:

SENSVM, & rationé, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere] Antiqui libri alij habent, sensum, & rationem, hæc eadem & caniculam nõ habere: alij, sensum, & rationé, & orationé, hæc eadem orionem, & caniculam non habere. emendo, sensum, & rationem, orionem hæc eadem, & caniculam non habere.

67:

IDAEIS indigenis] Idæis digitis, alij: utrunque deprauatum. sequor Cõstantij Fanensis, eruditi sanè hominis & admodum diligentis, sententiam, qui legit, Idæis Dactylis, ex Strabonis libro X. qui scribit, unum ex Idæis Dactylis Herculem fuisse nominatum. & ex Diodori sexto, cuius hæc sunt uerba: Primi in Creta circa Idam habitarunt Idæi Dactyli appellati. & infra, Scribunt unum ex eis appellatũ Herculem. Sic etiam legitur in Maffei libro. Digitis autem, ut idem Cõstan=

tius recte coniicit, glossa fuit, uerbo Dactylis superimposita: unde & indigitis, & indigenis errore aucto factum est.

71.

CVIVS Abazea sunt instituta] Maffei liber, Cuius Sabazea: lego, Cui Sabazea: pro, in honorem cuius. Sabazius autem Dionysii cognomen fuit: unde Sabazia sacra. cuius nominis etymologiam Suidas exponit in uerbo Σαβάζιος, & Aristophanis interpres in Auibus, & Vespis. ut fortasse apud Macrobium libro I. Saturn. pagina 141. Legendum sit, Sabazium, non, Sebadium.

72.

IN Palatio, & ædem Larũ] Lares inter res perniciosas annumerari mirabar, cum in Maffei uetusto exemplari scriptũ animaduerti, in Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum. quæ mihi lectio admodum sanè placuit; quòd Febris, Orbona, Mala Fortuna, recte & uideri, & dici res perniciosæ possunt. quod si quis hoc argumento contentus non est, et, præter antiqui libri auctoritatem, amplius præterea desiderat, Pliniũ audiat, cuius hæc sunt uerba libro 2. cap. VII. nat. hist. Febri fanum in Palatio dicatum est, Orbonæ ad ædem Larium ara, & Malæ Fortunæ Exquiliis.

73.

POSTQVAM pater, &c.] Septenarium hunc uersum oportet esse, quemadmodum & insequentes reliqui sunt. ut autem legitur, pedibus recte distingui nõ potest. neque secus habent antiqui libri. sed animaduerti, uersum, nulla mutatione, restitui posse, si ita

ſcribatur, ut incipiat à uerbo, Appropinquat, & duæ præcedentes dictiones, tanquam ſuperioris uerſus extremæ, ſeiungantur.

78.

QVINAM Tantalidarum, etc.] Senarij tres iambici ſunt: quos nemo hactenus agnouit. mihi cum ſemper ipſa uerba poeticum quiddam olere uiſa ſunt, tum multo magis, poſteaquam in Maffei libro ſcriptum legi, ſatias ſupplicij, non, ſatietas ſupplicij. quod cum animaduertiſſem, confugi ſtatim ad menſuram; eaq; uſus, deprehendi uitium, quod propter continuatũ uerborum ordinem latebat. ſenarios inquam iambicos ex uetere poeta, eſſe comperi: qui ſunt ita diſtinguendi:

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili
Pœnis luendis dabitur ſatias ſupplicij?

Satias autem pro ſatietas quandoque ueteres dicebãt: unde Lucretius libro II. feſſus ſatiate uidendi. & libro V. iuuabant Cum ſatiate cibi.

83:

IN ſecundo Conſulatu] Puto corrigendũ, In ſecundo de Conſulatu: ut ſubaudiatur, libro.

86:

AETHEIVM] Plutarchus in Craſſo Ateiũ appellat: quo modo hic etiam legendum puto: quãdo eum Dion hiſtoriarum libro XXXIX. C. Ateium Capitonem nominat: Capito autem cognomen Ateiorũ, non Aetheiorum fuit.

89.

MINVS mirum eſt] Hæc tota ſomnij inter-

pretatio constat è septenarijs : itaque nõ intelligo quid spectauerint ij, qui ueterem lectionẽ mutarũt, & pro, Minus mirũ est, legere maluerunt, minus mirandũ est.

99.

POLYBVM Corinthium] Polidum Corinthium, Maffei liber, minus corrupte, sed ut mundũ tamen penitus non tollat : nam est scribendum, Polyidũ Corinthiũ, ex Homeri loco, quem Cicero significat, qui est Iliadis libro XIII. his uerbis :

Ἦν δέ τις εὐχήνωρ πολυΐδου μάντιος υἱός
ἀφνειός τ' ἀγαθός τε, κορινθόθι οἰκία ναίων,
ὅς ῥ' εὖ εἰδὼς κῆρ' ὀλοὴν ἐπὶ νηὸς ἔβαινε:
πολλάκι γάρ οἱ ἔειπε γέρων ἀγαθὸς πολύϊδος,
νούσῳ ὑπ' ἀργαλέῃ φθίσθαι οἷς ἐν μεγάροισιν,
ἢ μετ' ἀχαιῶν νηυσὶν ὑπὸ τρώεσσι δαμῆναι.

99:

DE principum filijs sex singulis Etruriæ populis] Valerius Maximus nõ sex, sed decem fuisse tradit, qui singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur.

99:

VT enim Aegyptij, ut Babylonij] Vt Aegyptij, ut Babylonij, libentius legerem ; uel, Etenim Aegyptij, & Babylonij.

100.

SOMNIANDI causa excubabãt] Videtur esse legendum, Incubabãt : quo uerbo & Virgilius, de Latino Rege loquens, in eandem sententiam libro VII. usus est, cum inquit : Pellibus incubuit stratis somnosq; petiuit. Incubabant enim, ut somnos caperent. at excubare contrarium significat.

101:

PRAEROGATIVAM etiam maiores omnes iustorũ comitiorum esse uoluerunt] Nõ, omnes, sed omen, ueram lectionem esse puto: quo modo etiam legitur pagina 125.

102.

TIBI P. Claudius] Puto legendũ, App. Claudius: qui fuit P. Clodij frater, augur peritissimus, qui etiam de augurali sciẽtia libros edidit. quòd si, hũc esse Appium Claudium, probabitur: cõstabit ex hoc loco, uel ijs, qui iuuenes admodum essent, Romæ olim fieri augures licuisse, quippe cũ triennio ante Appij Aedilitatem Cicero Consul fuerit, Aedilitas autem Consulatum quinquennio præcesserit: qui ante XLIII. ætatis annũ nemini, nisi extra ordinem, dabatur: eoq; anno qui Consules fiebant, suo anno Cõsules fieri dicebãtur: quod alibi Cicero sibi contigisse dicit. sed hac de re & plenius, & distinctius in eo libro, quem de magistratibus Romanis aggressi sumus.

102:

ROMVLVS pulcher in alto Quærit Auentino] Liuius aliter: nõ enim Romulum, sed Remum in Auentino obseruasse tradit.

106:

VERISIMILE est] Ordinem uerborũ & sententiam secuti sic emendauimus; cum antea legeretur, uerisimiles.

107.

PERMISTI cum corpore animi] Nihil mu

to, neque mutandũ censeo : fuit tamen, cũ dictionem, animi, crederem abundare.

107.

VT enim Ceos] Particulæ, ut, nõ uideo quid respondeat. omnino in Ciceronis scriptis nonnulla deprehenduntur, quæ nõ habent quò referantur: sed utrum id scriptoris, an librariorũ uitio sit assignandum, ignoro. hic quidem unius literæ mutatione restitui poterit, Etenim Ceos.

116.

INDVCITIS] Duo uerba, quæ sequuntur, Captiones, & Explicetis, facile me adducunt, ut legendum putem, Induitis: qua ratione item in Verrem dixit, induere se in laqueos : & Lucretius libro IIII. Ac nos in fraudem induimus frustra nimis ipsi.

129.

AVT ea ne ipsi quidem dij significare possunt] Mihi hoc totum frustra uidetur inculcatum: quorsum enim, cum idem significet id quod dixit, Aut, quid euenturum sit, ignorant?

130.

NEGANT enim id esse alienũ maiestatis deorum, scilicet causas omnium introspicere] Apparet, hæc præcedentibus esse attexenda, locumq; ita corrigendum : Negant etiam id esse alienum maiestatis deorũ, scilicet, casas omniũ introspicere. quo enim ordine Chrysippus, Diogenes, & Antipater rationes, cur diuinatio esset, attulerunt : eodem ordine eas ipsas rationes conatur Cicero confutare. Negant etiam, inquit, id esse alienum maiestatis deorum, casas omnium introspicere :

εἰρονικῶς: quasi dicat; Maxime est alienũ maiestatis deorum, casas omnium introspicere, ut uideant quid cuique conducat. & dixit casas potius, quàm domos, ut humilitate uerbi maior esset ironia: domos enim principes uiri habitare solent, casas non solent, quæ agrestiũ propriæ sunt. Dictionem autem illam, scilicet, ita accipimus, ut per ironiã posita sit, non ut, id est, significet. Neque, Maiestate, lego, pro maiestatis; cũ alienus etiam generãdi casu coniungatur: ut libro I. de Finibus 51. Quis alienũ putet eius esse dignitatis, quã mihi quisque tribuit? & de Vniuersitate 198. Naturã fugientem, & eius copulationis alienã. & Sallustius in Cat. Domus D. Bruti propinqua foro, neque aliena cõsilij propter Semproniam. & Lucretius libro VI. Alienáq; pacis eorum. & infra, Nec tamen hæc ita sunt aliarum rerum aliena.

131.

QVORVM interpres] L. Cotta: de quo Suetonius in Iulio Cæsare his uerbis. Percrebuit fama, L. Cottã XV uirũ sententiam dicturum, ut, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi à Rege nõ posse uinci, Cæsar Rex appellaretur. Ex quo Ciceronis locus illustratur, et simul intelligitur, libris sibyllinis interpretandis XV uiros præfuisse.

131.

QVAE Ennius fecit] Puto hoc inducendum, ut glossam præcedentis uerbi.

139.

STIRPES omnes eijciendæ sunt] Elidẽdæ, nõ dubito quin corrigendum sit, ut cum uerbo, stirpes, &

cum uerbo item, propaganda, quod in superiore membro positum est, in trallatione consentiat. Sic etiam locutus est Tusculanarum quæstionum libro III. pagina 208: Stirpes, inquit, ægritudinis, trunco euerso, omnes elidendæ.

141.

QVID autem magnum, et naufragum illum sine nomine in riuo esse lapsum?] Tollenda stellulæ nota, nescio quo modo è regione posita. sensus est: quid mirũ est, naufragum quoque illũ in riuo esse lapsum? intulit autem post uocem magnũ particulam, et, propterea quòd iam exemplũ de Daphita, & de Philippo confutarat: quasi diceret, præterea.

160.

DISPVTARI solent nimirũ ista] Vetustũ exemplar Maffei, Disputari solet nimirum ista: unde mihi orta coniectura est, nimirum ista, glossam fuisse, eamq; omnino esse inducendã: quod tamen prius non adducar ut faciam, quàm id mihi per antiquos libros licere perspiciam.

162.

VNDE enim illa] Rectius ex antiquo libro, Vnde est illa: nam coniunctio, enim, non ita cũ præcedenti, aut cum insequenti membro cohæret.

163.

ATTICE * uidetur] Tale quidpiam suspicor deesse, Vt opinor: ut ita continuata oratione legatur. Attico, ut opinor, uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortum esse ius.

167:

ESSE uoluerūt] Recte, noluerūt, legit iuriscōsultorum princeps Alciatus in libello de quinque pedū præscriptione. & paulo post, Sed nos tres arbitri.

168.

SVIS, omnibusq; naturæ coniunctos] Suis cōiunctos, non uideo quo sensu legatur. rectius uideretur, sibi.

170.

EOSDEM migrare] Eos demigrare, crederem esse corrigendum: & paulo post, Videar adduci, prouideam adduci.

170.

CVM pro Ambio] Quis hic Ambius fuerit, ignoratur: neque pro eo Ciceronem, aut Pōpeium dixisse, comperimus: utrunque autem pro Balbo; pro quo extat luculenta Ciceronis oratio: itaque corrigo, Cum pro Balbo, approbante Maffei libro manuscripto.

170:

QVAM ex Quinto sæpe audio] Ineptū, si ad amœnitatem referatur: potius referendum uidetur ad id, quod sequitur de Thebano Epirote: & pro, Quā, legendum, Quemadmodum: quam uocem ita scimus à librarijs nōnullis apice superimposito contrahi solere, ut interdum uel Quam, uel aliud simile potius, quàm quemadmodum, significare uideatur.

173.

NE'VE nouos, sed ne aduenas] Verā lectionem esse puto, Ne'ue nouos, et ne aduenas; parua admodū, & propè nulla mutatione; siquidem, set, ueteres scri=

bebant pro, sed; & sæpe hoc mendi genus deprehendimus, cum alicuius uerbi prima litera ex ultima antecedentis sumpta, & repetita est. Maffei liber habet, Ne'ue nouos, siue aduenas. antiquitatem magis oleret, Ne'ue nouos, ne'ue aduenas.

173.

TEMPLA liberata & efflata] Ex antiquorũ testimonio, & auctoritate legendum est, Effata. nam M. Varro de lingua lat. Hinc, inquit, effata dicuntur, quòd augures finem auspiciorũ cœlestiũ extra urbem agris sint effati. hinc effari templa dicuntur. ab auguribus effantur, qui in his fines sunt. hinc fana nominata, quòd Põtifices in sacrãdo fati sint finem. Et Gellius lib. xiij. cap. xiiij. de pomœrio his uerbis. Pomœriũ quid esset, Augures populi R. qui libros de auspicijs scripserunt, istiusmodi sententia definierũt. Pomœriũ est locus intra agrum effatum, per totius urbis circuitũ penè muros, regionibus certis determinatus: qui facit finem urbani auspicij. & in eodem cap. neque postea D. Iulius, cũ pomœrium proferret, intra effatos urbis fines inclusit. Pomœrium est circa murũ locus, quem in cõdendis urbibus quondã Hetrusci, quà murum ducturi erãt, certis circa terminis inaugurato consecrabãt. Vti appareat, effari, & cõsecrari idem esse. Præterea Liuius lib. I. Iouis Statoris ædem uotam, ut Romulus ante uouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus iam sacratus fuerat.

174.

VT & tu rogas] Allusit ad tabellas, in quibus scriptum erat, uti rogas. Vide ad Atticum lib. I. & Liuium

uium libro XXXIII.

175.

MALAE Fortunæ, detestatæq;] In antiquioribus libris, Malæ Fortunæ detestatur. ut existimem uerbũ, detestatur, esse inducẽdũ, ueluti glossam ab aliquo ad scriptam ad id, quod sequitur, Quæ omnia eiusmodi repudianda sunt: ut ostenderet Ciceronem eiusmodi omnia detestari.

177.

EVMOLPIDAEQVE NOSTRI] Aut corrigendum, Eumolpidæq; uestri: aut in nominibus personarum error est: nam Eumolpidæ sacerdotes erãt Athenis. repetam igitur quod supra est, idq;, ut est in Maffei libro, perscribam. Versatur oratio. at uero, quod sequitur, quo modo aut tu assentiare, aut ego reprehendam? M. sanè quæro Tite. quid tandem id est? Att. De nocturnis sacrificijs mulierum. M. Ego uero assentior, excepto præsertim in ipsa lege solenni sacrificio ac publico. Att. Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidæq; nostri, & augusta illa mysteria: siquidem sacra nocturna tollimus? non enim populo R. sed omnibus bonis, firmisq; populis leges damus. excipis, credo, illa, quibus ipsi initiati sumus. M. Ego uero, &c. Hoc totum uacare mendo existimamus. nam illud, sane quæro Tite, refertur ad memoriam. quæro inquit, quid sit quod in lege sequitur. deinde, quasi reminisci non posset, infert. quid tandem id est?

182.

ASTIM cum illo] Ex Maffei libro legendũ est, ne in Astico sepeliretur. Asticus autem locus erat Athe

nis, ubi liberi homines sepeliebantur, cum alibi mercedem pro sepulcro penderent.

182:

DOMVSQVE funeris] Dominusq; funeris, opinor emendandum: quemadmodum etiam in oratione in Vatinium dixit, Dominus epuli.

188:

PERTVRBANDAS] Tollenda asterisci nota sine causa apposita.

188:

SAPIENTIA maiore nihilo uide] Alij, Nihilo uideris, sensu mihi quidẽ parũ probato. Maffei liber habet, sapientia inde maiorum non ne uides, quod: ut putem esse legendum: sapientiam maiorum non ne uides, quòd concessa &c.

189.

QVOD si is casus. &c.] Hic locus ex Maffei libro ita uidetur esse corrigendus. Quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute Reip. gessimus, ut non omnibus gratus esset, & si nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepulisset, Tribunusq; aliquis in me populum, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset: ferremus ò Quinte frater: etc.

290:

QVI eas frangere deberent, cupiditatis eiusdem tenerentur?] Etsi teneor cum genitiuo legitur apud Plautum: tamen & ad sententiam, & ad usum loquendi magis placeret hæc lectio: Qui eas frangere deberent, eisdem tenerentur.

190:

QVAECVNQVE *mutatio morum extiterit, eandem in populo secuturã*] Cum de præteritis oratio sit, apparet legendum esse, In populo secutam.

190:

IVDICANDO *quin in lege*] In uerbo, quin mendum esse constat: neque uetusti libri discrepant. forte, itemq;, legendum sit.

191:

FLETVS] Fluctus, recte putat esse legendum Hieronymus Ferrarius uir pereruditus. est autem sensus: Faciebat Gratidius Arpini, quod post Romæ filius eius Marius fecit. hoc autem translatis uerbis eleganter expressit.

191:

AC *nostro quidem, qui cum*] Si relatiuum, qui, tollatur, mendi nihil supererit. non enim assentior iis, qui illud, Ac nostro quidem cum præcedenti membro connectunt: ex quo inepta planè, atque insulsa fieret sententia. noster autem sine substantiuo quandoque ueteres usurpabant, ut Terentius in Phorm. Noster, quid ageret, nescire: & Cicero in epist. fam. 236: Quòd nostra tibi gratias agit.

192:

DILIGENTIAE *memoriam esse*] Corrigo ex Maffei libro & ex sensu, diligentis memoriæ esse. nam illud, diligentiæ memoriam esse, frigidam habet sententiam, & perabsurdam.

192:

OPEM *referre*] Opem Reip. ferre, coniecturã

secutus emendo. erroris origo, ut opinor, ea fuit, quòd in antiquis libris cum scriptum esset, R. P. ferre, pro Rei publicæ ferre, ab imperitis immutatum est, & scriptum referre.

193.

SERVI, & latrones] In antiquis libris, Serui atque patroni, et, Serui, & patroni tui, legebatur: nos, Serui et latrones, emendauimus: ut tamen, si quis melius attulerit, libenter eum secuturi simus.

193.

SEQVITVR de captis pecunijs, de ambitu legis] Adiutus à uetere scriptura emendaui: Sequũtur de captis pecunijs, de ambitu leges. duo enim capita, quorum alterum ad captas pecunias, alterũ ad ambitũ pertineret, leges appellat: ut paulo ante, cũ dixit, Leges præclarissimæ de XII. tabulis trãslatæ duæ, quarũ altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitiatu, uetat.

196.

EXPLICANDVM uidetur, esse cognitio] Verba Platonis in Timæo hæc sunt. ὡς ἄρα τοὺς λόγους, ὧν πέρ εἰσὶν ἐξηγηταὶ, τούτων αὐτῶν καὶ συγγενεῖς ὄντας. ex quibus apparet legendum esse, cognatio; non, cognitio: ut fortasse ita locus restituendus sit. In omni oratione, cum ijs rebus, de quibus explicatur, uidetur esse cognatio.

196:

RECTE ne igitur, etc.] Videtur ita corrigendum. Recte ne igitur unum mundum dixerimus; an fuit, plures & innumerabiles, dictu uerius & melius?

transtulit enim Platonis locum totidem uerbis: quem subijciemus, ut, si quis uelit, conferre possit. πότερον οὖν ὀρθῶς ἕνα οὐρανὸν προσειρήκαμεν; ἤ, πολλοὺς καὶ ἀπείρους, λέγειν ἦν ὀρθότερον.

197.

DEIVNCTA] Ex sensu, & ex Platone corrigo, Deuincta.

197.

ALTERA gigneretur] Alter, legendum esse, & sensus & uerba Platonis ostendunt. mirũ autem, tam multis mendis hunc de uniuersitate librũ ad hunc diem refertum fuisse, cum ex collatione Platonis non ille quidem ubique, sed certe plurimis in locis potuerit emendari.

198.

CONCLVDVNTVR: & globosus] Recte: neque mutatione opus est. græce tamen sic: διὸ καὶ σφαιροειδής. quod est, Quare & globosus.

198.

QVO AD eius præstabat iudicio dissimilitudini similitudo] Sensus requirit, ut legatur, Quòd eius: idq; potius græca uerba significant: νομίσας μυρίῳ κάλλιον ὅμοιον ἀνομοίου.

198.

INGRESSVS corpore sustineret] Maffei liber, Ingressurus corpus sustineret. uerã lectionem puto, Quibus ingressus corpus sustineret. græca uerba, οὐ δ᾽ ὅλως τῆς περὶ τὴν βάσιν ὑπηρεσίας.

198.

FIGVRAE eius] Antea, Figuratus. nos græca

uerba ſecuti, Figuræ eius, emendauimus, & proxime, cohiberet maxime, cũ antea legeretur, cohiberet. maxima. quo loco ſententiam diſtinctio mutabat.

198:

QVI erat] Græca lectio, ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ: ut uideatur legendum, Qui ſemper erat.

198:

NATVRAMQVE illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit] Vel, expungendum; &, ui, reponendũ. τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς ταυτὸ συναρμόττουσα βίᾳ.

198:

PERMISCENS cũ materia] Diſtinguendum à ſuperioribus, et, Autem, addendum: ut ſit, Permiſcens autem cũ materia. μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας.

199.

ATQVE ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem] Et ſenſus, & græca lectio indicat hæc duo uerba deſiderari, Alterum interiorem: ut hic ordo ſit, Atque ita cum alterum eſſet exteriorem, alterũ interiorem amplexus orbem. quod etiam ex inſequenti membro clarius oſtenditur, cum ſubijciat, illũ eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit. græca uerba Platonis hæc ſunt: καὶ τὸν μὲν ἔξω, τὴν δ᾽ ἐντὸς ἐποιεῖτο τὸν κύκλον, τὴν μὲν οὖν ἔξω φορὰν ἐπεφήμισεν εἶναι ταυτοῦ φύσεως, τὴν δ᾽ ἐντὸς τῆς θατέρου.

199.

EAMQVE, quæ erat eiuſdem, detorſit à latere in dextram partem; hanc autem citimã et à media] Ex græcis uerbis uidetur emendãdum, Eumq;, qui erat

eiusdem, detorsit à latere in dextram partem; hũc autem alterius, à media etc. est enim de orbibus oratio, ut in Platone perspicitur. & uerbum, citimam, nõ est in Maffei libro, sed, item, pro eo.

199:

RATIONIS, contentionisq; &c.] Totum hunc locum opinor ita esse corrigendum: Rationis cõcentionisq; (ἁρμονίη graece) compos & particeps: quo nihil ab optimo & praestantissimo sempiternarum rerum & sub intelligentiam cadentium genitore melius procreatum. λογισμοῦ δὲ μετέχουσα καὶ ἁρμονίας ψυχή. τῶν νοητῶν ἀεί τε ὄντων ὑπὸ τοῦ ἀρίστου, ἀρίστη γενομένη τῶν γεννηθέντων.

199:

QVIPPE qui, &c.] Hic locus ex graecis uerbis ita corrigendus. Quippe qui ex eadem iunctus, alteraq; natura, adiuncta materia, temperatione trium partiũ, proportione compactus, se ipse conuersans, cum materiã mutabilem arripuit, & cum rursus indiuiduam atque simplicem, in se omnis mouetur, etc.

199:

RATIO autem uera] Alij, Ratio autẽ utraque, non recte. ijsdem enim uerbis graeca lectio respõdet: λόγος δὲ ἀληθής.

200.

SINE uoce, & sine ullo sono] Si quis graecã lectionem sequatur, intelliget addendum, reuoluta: φερόμενος ἄνευ φθόγγου καὶ ἠχῆς. & quod sequitur, legendum, cum eam partem; non, cum eandem partem: ex graecis uerbis, ὅταν μὲν περὶ τὸ αἰσθητὸν γίγνηται.

200.

ORBIS *illius generis alterius*] Vt hoc totũ sine interspiratione cum superioribus continuetur, & omnia referantur ad illud, Tũ opiniones : crederem legendum, Orbisq; illius generis alterius : ex græcis uerbis, καὶ ὁ τοῦ θατέρου κύκλος. quæ etiam uocem, Illius, uacare significant.

200.

ITA *uim suam*] Recte à superioribus interuallo distinctum : nam ad quinquaginta uersus intercepti sunt.

200.

QVANDO *igitur, etc.*] Hoc totũ si cũ græco conferas, intelliges ad hunc ferè modũ esse restituendũ. Quando igitur unũquodque eorum syderum cursum decorũ est adeptum, quibus erat motus temporis cõsignãdus; colligataq; corpora uinculis animalibus animantia orta sunt : tum imperio parere didicerunt.

201.

TERTIVM * *terrestre quartũ*] Restituo, Tertiũ aquatile, terrestre quartũ. hæc enim græca uerba : τρίτη δὲ ἔνυδρον εἶδος : πεζὸν δὲ καὶ χερσαῖον, τέταρτον.

201.

CVM'QVE *similẽ uniuersitatis naturæ efficere uellet*] Nihil muto, tamen magis arrideret, Vniuersitatis figuræ, quàm, uniuersitatis naturæ. τῷ δὲ παντὶ προσεικάζων.

201.

COMITE'QVE *eum sapientia quamoptimæ*

mentis effecit] Adscribam græca uerba, quibus latina haud planè respondent. τίθησί τε εἰς τὴν τοῦ κρατίστου φρόνησιν, ἐκείνῳ ξυνεπόμενον.

201.

HVNC uarietate distinctum.] Ex Maffei libro, & ex Platone, Hac uarietate distinctū, restituo.

201:

IAM uero terrã, etc.] Græca uerba recitemus, ut, quo modo latina sint restituenda, uideamus. γῆν δὲ τροφὸν μὲν ἡμετέραν, εἱλουμένην δὲ περὶ τὸν διὰ παντὸς πόλον τεταμένον, φυλάκα καὶ δημιουργὸν νυκτὸς τε καὶ ἡμέρας, ἐμηχανήσατο πρώτην καὶ πρεσβυτάτην σωμάτων ὅσα ἐντὸς οὐρανοῦ γέγονε. Ex quibus apparet, latinam orationem ita esse corrigendam. Iam uero terram, altricem nostram, quæ traiecto axe sustinetur, diei noctisq; effectricem, eandemq; custodem, primam & antiquissimam corporum uoluit esse eorum, quæ intra cœlum gignerentur. Maffei liber non nihil hanc emendationem adiuuat: nam pro, eorū qui, habet eorumq;: cum uera lectio sit, eorum quæ.

201:

RVRSVS'QVE emersi errorem incutiāt rationis expertibus] Corrigo, terrorem incutiant, uel, ut est in Maffei libro, horrorem incutiant. καὶ πάλιν ἀναφαινόμενοι φόβου καὶ σημεῖα τῶν μετὰ ταῦτα γενησομένων τοῖς δυναμένοις λογίζεσθαι πέμπουσι.

201:

VSVRPARE, atque appellare uidemus] Passiue puto esse legendum, usurpari atque appellari uidemus. nam in Platone, λεγομένους ἴσμεν.

202:

NON ſunt diſſoluta me inuito] Alij, Hæc ſunt indiſſoluta me inuito. Corrigendum puto, Hæc ſunt in diſſolubilia me inuito. hoc enim græca uerba ſignificāt; ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα, ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος. id eſt, quæ per me facta ſunt, non diſſoluentur, ſi ego uoluero. Cicero uertit illud, ἐμοῦ γε θέλοντος, me inuito. quod tamen eandem habet ſententiam, quam haberet, me uolē te: ut, qui conſiderabit accuratius, intelliget.

202:

TENEAT autem oportebit, ut eodē nequid abſit, quæ à me ipſo effecta ſint, quod deorum uitam poſſit adæquare] Corruptus locus, & fortaſſe mutilus: quem ex græcis uerbis qui uoluerit emendabit. δεῖ δὲ, εἰ μέλλει τέλειος ἱκανῶς εἶναι δι' ἐμοῦ δὲ ταῦτα γενόμενα, καὶ βίου μετασχόντα, θεοῖς ἰσάζοιτ' ἄν. ac fortaſſe non abſurde, mutatione certe parua, ſic corrigi poſſit. Teneat autem oportebit, ut ex eo nequid abſit. ſed quæ à me ipſo effecta ſint, deorum uitæ poſſint adæquare. nam & Maffei liber uerbum, Quod, inducit.

202:

SVPERISQVE permiſtionis] Forte, ſuperioriſq; permiſtionis. τὰ τῶν πρόσθεν ὑπόλοιπα κατεχεῖτο μίσγων.

202:

NISI quòd, etc.] Plato ſic. ἀκήρατα δ' οὐκέτι κατὰ ταῦτα ὡσαύτως, ἀλλὰ δεύτερα καὶ τρίτα: quæ referuntur ad uerbum ὑπόλοιπα: ut uideatur in Cicerone legendū: Niſi quòd nō ita incorruptas, ut eæ quæ ſemper idem, ſed à dijs ſecundas ſumebat atq; tertias.

202.

CVM autem animis corpora cum necessitate inse uisset, cumq; ad corpora necessitate tum abscessio fieret, tum accessio, necesse erat, &c.] Trallatio cū græcis uerbis non planè congruens. quòd si uerius uertere quis uelit, ita scribet. Cum autē animos corporibus necessitate inseuisset, cumq; ad corpora tū accessio fieret, tum abscessio: primo necesse fuit sensum existere unū, communemq; omnium, uehementiore motu excitatum, coniunctumq; naturæ. quā lectionem & antiqui librī quadam ex parte probāt. Græca autē uerba hæc sunt. ὁπότε δὴ σώμασιν ἐμφυτευθεῖεν ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ μὲν προσίοι, τὸ δ᾽ ἀπίοι τοῦ σώματος αὐτῶν, πρῶτον μὲν αἴσθησιν ἀναγκαῖον εἴη μίαν πᾶσιν ἐκ βιαίων παθημάτων ξύμφυτον γίγνεσθαι.

203.

ALIOS in terra, alios in luna] Terram et Lunā accusandi casu, rectius legetur. græca quidem uerba significant, Solem & Lunam, non Terram & Lunam. τοὺς μὲν εἰς ἥλιον, τοὺς δ᾽ εἰς σελήνην.

203.

DEINDE ut huic animāti, etc.] Si græca uerba sequamur, ita corrigemus: Deinde ut huic animāti principes se ducesq; præberēt, uitamq; eius pulcherrime regerent, et gubernarent, nisi si ipse sua culpa sibi aliquid miseriæ quæreret. καὶ πάνθ᾽ ὅσα ἀκόλουθα ἐκείνοις ἀπεργασαμένοις ἄρχειν, καὶ κατὰ δύναμιν ὅτι κάλλιστα καὶ ἄριστα τὸ θνητὸν διακυβερνᾶν ζῷον, ὅτι μὴ κακῶν αὐτὸ ἑαυτῷ γίγνοιτο αἴτιον.

203:

MODO *huc, modo illuc*] Post hæc uerba, *ubi spatium in nostris libris est, amplius* LXXX *uersus desiderantur.*

203:

CVM *ignis oculorum cum eo igne, qui est ob os offusus, se confudit, & contulit*] Non nihil deest: nam in Platone sic. τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον πυρὸς, τῷ περὶ τὴν ὄψιν πυρὶ, περὶ τὸ λεῖον καὶ λαμπρὸν ξυμπαγεῖ γιγνομένῳ.

203:

ADIVVANTIA *causarum*] Lego, Adiumenta causarum, & ex Maffei libro, & ex Platonis uerbo: *quod enim ille dixit,* ξυναίτια; *recte uertit* Cicero, *adiumenta causarum.*

FINIS.

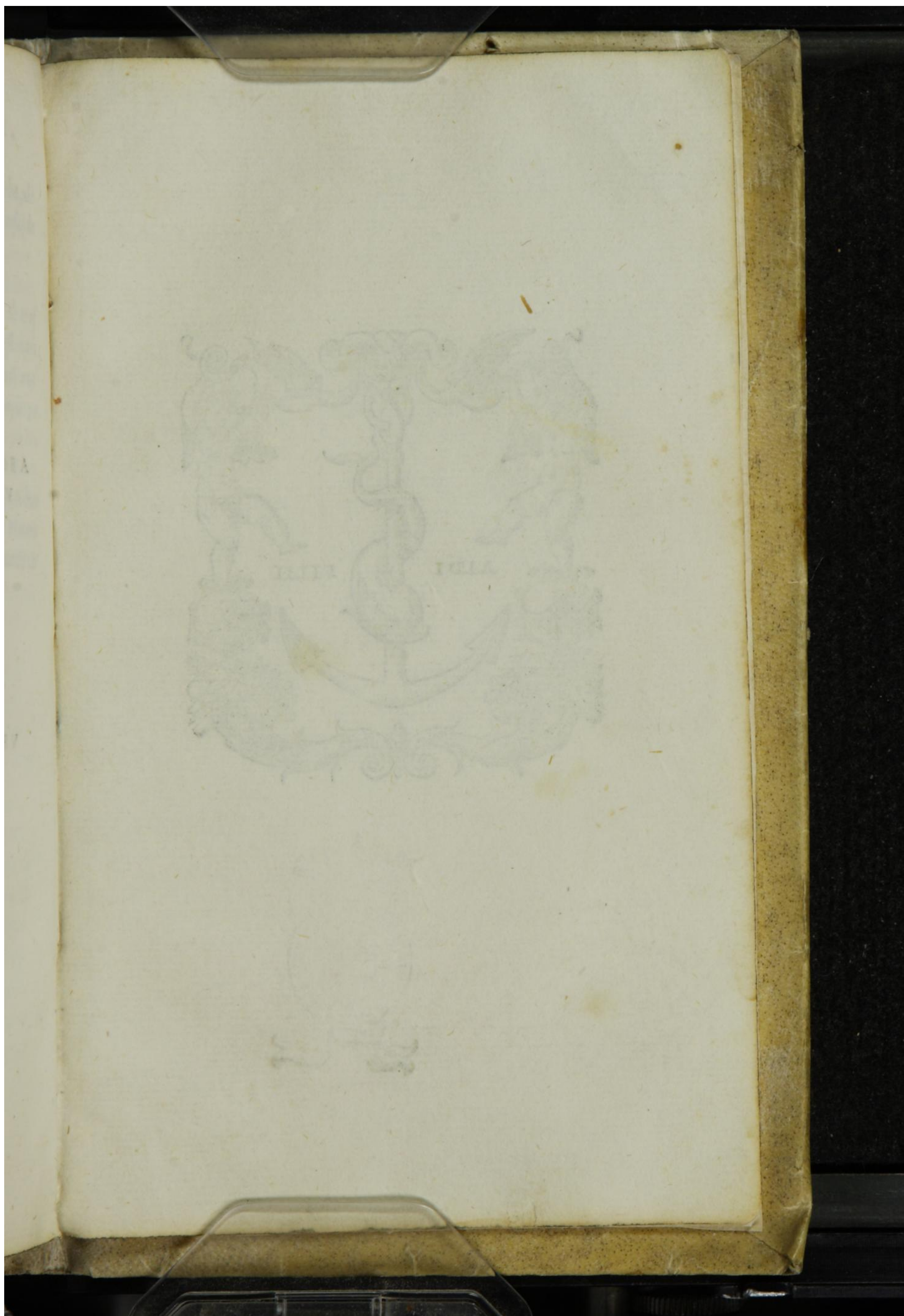
SERIES LITERARVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRST VXYZ, AA BB CC DD EE.

Omnes quaterniones.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M. D. XLVI.

ALDI FILII

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

